

BARANYAI MŰVELŐDÉS

1978 / II.

BARANYAI MŰVELŐDÉS

1978/II.

A BARANYA MEGYEI TANÁCS V. B.
MŰVELŐDÉSÜGYI OSZTÁLYA
KIADVÁNYA

*

A Szerkesztő Bizottság:

Antal Gyula főszerkesztő
Dr. Bárdi László
Lippenszky István
Molnár G. Judit
Timár Irma
Dr. Vargha Károly

A szerkesztőség címe:

Baranya megye Tanácsa V. B.
Művelődésügyi Osztálya
7601 Pécs. Pf.: 121.

A kiadásért felel:

Bernics Ferenc

*

ISSN 0133—350 X

F. v.: Szendrői György
78-1804 Pécsi Szikra Nyomda

Dr. Bélyácz Ivánné középiskolai tanár, Pécs
Bujdosóné, Simonffy Katalin filmtáros, Pécs
Cserdi András múzeumigazgató, Komló
Dorosits József beruházási főelőadó, Pécs
Dr. Fülöp István, a Mecseki Kultúrpark igazgatója, Pécs
Dr. Fűzes Miklós csoportvezető, Pécs
Gábori Imréné általános iskolai szakfelügyelő, Pécs
Dr. Görcs László ny. gimnáziumi igazgató, Pécs
Dr. Kiss Miklósné általános iskolai szakfelügyelő, Pécs
Lippenszky István megyei közművelődési főelőadó, Pécs
Molnár G. Judit közművelődési főelőadó, Pécs
Právicz Lajos TIT megyei titkár, Pécs
Sándor László megyei levéltáros, Pécs
Sándor Zoltánné vezető óvónő, Pécs
Szelényi Lajos könyvtáros, Pécs
Dr. Szita László megyei levéltár igazgató, Pécs
Dr. Tóth Dezső kulturális miniszterhelyettes, Budapest
Tóth Lajos Gyula főiskolai tanár, Pécs
Tomcsányi Csabáné könyvtáros, Pécs
Ujváriné, Fűzy Ágnes városi közművelődési főelőadó, Pécs
Vargha Dezső megyei levéltáros, Pécs
Dr. Végh Józsefné középiskolai tanár, Pécs
Veres Katalin kutatási főelőadó, Pécs
Zóka László népművelési előadó, Pécs
Dr. Zukovits Imre főiskolai tanár, Pécs

TARTALOM

OKTATÁS-NEVELÉS

Gábori Imréné: A szaktanterek kialakításának és továbbfejlesztésének helyzete Pécssett	3
Dr. Kiss Miklósné: Történelem és földrajz szaktanterek pécsi tapasztalatai	6
Végh Józsefné: A világnézeti nevelés lehetőségei középiskolában	12
Ujváriné Füzy Agnes: Műhelygyakorlatok gyermekszínházi játékosoknak	19
Dr. Bélyácz Ivánné: Távközlés a pécsi Dolgozók Gimnáziumában	29
Dr. Zukovits Imre: A kérdések, gyakorlatok, feladatok, mint a visszacsatolás eszközei	33
Dorosits József: Kulturális beruházások javításának lehetőségei	41
Dr. Fűzes Miklós: Nagy Károly, a pedagógus	48

KÖZMŰVELŐDÉS

Tomcsányi Csabáné: Az iskolai oktató-nevelő munka segítése a közművelődés eszközeivel	52
Sándor Zoltánné: Hogyan segítik a múzeumok az óvodáskorú gyermekek látáskultúrájának fejlesztését	56
Právicz Lajos: A pécsi kisplanetárium, mint a nevelőmunka segítője	59
Bujdosóné Simonffy Katalin: Az iskolai munka segítése a Megyei Film- és Szemléltetőeszköz Tárbán	64
Dr. Fülöp István: Az állatkert és az iskolák kapcsolata	66
Dr. Szita László: Az oktató munka eredményei és problémái a levéltárban	68
Szelényi Lajos: Válogatott irodalomjegyzék a KMP megalakulásának 60. évfordulójára	72
Veres Katalin: Segédanyagok a KMP 60. évfordulójának megünnepléséhez	84

MŰVELŐDÉSI KÖRKÉP

Dr. Tóth Dezső: Filmművészetünk valóságképe és közönsége	93
Lippenszky István: A X. Magyar Játékfilmszemléről	107
Molnár G. Judit: Dél-Dunántúl képzőművészeti élete	110
Tóth Lajos Gyula: Esztétika, utcakép, városkép Pécssett	118
Zóka László—Baló István: A név kötelez	121
Kulturális krónika	123
Kiemelt rendezvények Baranya megyében	127

ISMERD MEG BARANYÁT!

A műemlékvédelem Baranya megyében	129
Dr. Görcs László: Műemlékvédelem a siklósi járásban	131
Zóka László: Baranya Árpád-kori templomai	142
Vargha Dezső: A Pécsi Dalárda megalakulása és működésének első évei 1862—64	162
Cserdi András: A komlói bányamunkások 1911. évi sztrájkhangulata	168
Sándor László: A baloldali mozgalom alakulása 1929—33 között Baranya megyében	180
Hegyi Józsefre emlékezünk	183

GÁBORI IMRÉNÉ:

A SZAKTANTERMEK KIALAKÍTÁSÁNAK ÉS TOVÁBBFEJLESZTÉSÉNEK HELYZETE PÉCSETT

1969-ben az akkori igazgatóm megbízásából Eger, Gyöngyös, Gödöllő szaktantermeit látogattam meg, hogy a szaktantermek hálózatának kialakításánál változatos információt gyűjtsünk össze.

Annak idején még sok pedagógus ellenzője volt a szaktantermi hálózat kialakításának.

Döntő érv volt: az óráról órára vándoroltatás fárasztja a tanulót, az ügyeletes nevelőt, gátolja az egy tanteremhez kötött osztályközösség megszokott menetű kialakulását. Ma már tudjuk: az óráról órára vándorlás csak abban okoz problémát, hogy nincsenek iskoláinkban (hely és személyzet hiányában) ruhatárok. Ahol sikerült állandó hely biztosításával a kabátok elhelyezését megoldani, ott a vándorlás különösebb formai gondot nem okoz.

Az egy osztályteremhez kötődő, megszokott környezetben érdektelenül unatkozó vagy rendetlenkedő gyerekek együttléte helyett, a szaktantermeiket fölváltva látogató osztályközösségek, egymást segítő, egymás iskolai fölszerelését megőrző, a helyváltoztatással járó nehézségeket közös intézkedéssel megoldó, aktív gyermekcsoportokká alakulnak.

Nevelési-oktatási oldalról a szaktanterem berendezése a tantárgy létkörét, hangulatát árasztja. A megfelelően fölszerelt szaktanterem kedvező tantárgypedagógiai szituációt teremt. Mivel a szaktanteremnek kinevezett üres terem sajnálatra méltó formalizmus, ezért a jól fölszereltség kiépítését – a szaktárgy oktatásában jelentkező előnyök érdekében – minden szellemi, fizikai és gazdasági erőnkkel támogatni kell. A szaktantermi hálózat fejlődése a szertári eszközök gazdagodását is jelenti.

Az általános fejlődést egy 1972. évi fölmérés tükrében érdekes követni:

(Adataimból hiányoznak a testnevelési és gyakorlati tantárgy, valamint az alsó tagozat adatai.) Az iskolák közül nem hivatkozom a most fejlesztés alatt álló Kertváros III. Anikó u-i iskolára és a Vasas I-i iskolára. Nincs kiépített szaktantermi rendszere a Szerb-horvát és a Székely Bertalan úti iskolának.

1972-ben 28 jól fölszerelt szaktanterem működött, zömmel fizika-kémia és elvétve történelem tárgyakhoz kapcsoltnak.

Ma 177 szaktantermünk van, amelyben többnyire szaktárgyi blokkban folyik az oktatás.

Részletezve: csak egy szaktárgyú szaktanterem: önálló működésű

magyar	20
orosz	16
történelem	11
földrajz	7
biológia	7
kémia	5
fizika	5
matematika	19
rajz	7
ének	6
Összesen:	103;

szaktárgyi blokkban:

74 teremben folyik 2–3 szaktárgy oktatása. Mindehhez önálló gyakorlati műhelyek és tornatermek járulnak.

Néhány adat a felszereltség fejlődéséből. (A mai adat csak a *működőképes* audio-vizuális eszközöket jelzi.) Sok vár javításra (gyöngye gyári minősége okozza a gyakori hibásodását).

	1972-ben	1978-ban
írásvetítő	1 db	142 db
televízió	41 db	113 db
pergőfilmes vetítő	17 db	24 db
diavetítő	96 db	173 db
magnó	63 db	101 db
lemezjátészó	67 db	112 db
gépi katedra	—	13 db

Szaktárgyaim, a kémia és a biológia kísérletező tárgyak. Ezek meghatározzák a szaktanterem kiépítésének azonos vonásait.

Az ideális szaktantermekhez csatlakozó előkészítő helyiség és külön szertárhelyiség tartozik. Ilyen megoldásban csak az Építők úti iskola kémia-blokkját látjuk. Ha az újabb iskolákban épült is hasonló elrendezésű kémia szaktanterem, akkor is a csatlakozó helyiségek közül az egyiket más célra – más raktározásra kellett a zsúfolt iskolákban lefoglalni. Biológia szaktantermekhez sehol sem csatlakozik a terembe nyíló előkészítő helyiség és ahhoz épülő raktár. A víz mindkét szaktárgynál alapvető igény. A kémiához gáz- és elektromos vezetékek beépítése is fontos.

Gáz- és elektromos, illetve vízvezetékkel ellátott tanári asztal és tanulói laborasztal 21 iskolában van.

A szaktantermek építésében előrelépést jelent: a Vasas II., az Acsády úti és a mecsekaljai iskolák tanulói asztalainak, közműberendezéseinek elhelyezése. A meszesi iskolában mozgatható tanulói asztalok biztosítják a differenciált oktatás, a csoportfoglalkoztatás és a szaktanári továbbképzés együttes lehetőségét a kémia szaktanteremben.

A biológia szaktantermekben szertár hiányában a hátsó falon eszköztároló- és kiállítószekrényeket láthatunk. A legesztétikusabb megoldást a Bártfa u-i, a pécsszabolcsi, az Építők úti iskolákban láthatjuk.

A legjobban felszerelt, gépi katedrával is ellátott, ügyszeretettel gondozott és fejlesztett szaktanteremmel Pécsszabolcson találkozhatunk. Az alkalmazott gépi katedra a legkorszerűbb igényeket is kielégíti.

Valamennyi városi kémia és biológia szaktanteremhez van vetítőberendezés, applikációs tábla, a faliképek tárolására alkalmas farács vagy függesztő készülék, előírt – tanulói kísérletre használatos – egységcsomag. A dekorációk – nevelői igyekezet eredményeként – szaktárgyi légkör kialakítását szolgálják.

TÖRTÉNELEM ÉS FÖLDRAJZ SZAKTANTERMEK PÉCSI TAPASZTALATAI

Az első *történelem* szaktanterem Pécsen a 60-as évek közepén létesült a Jókai úti Általános Iskolában, mintegy jelezve annak a korszerűsödési folyamatnak a megindulását, amelynek során a csak szóbeli közlés fokozatos háttérbe szorításával, az információk színesebb, szemléletesebb biztosításával a történelemtanítás is igyekszik korunk megváltozott ismeretszerzési formáihoz közelíteni. A motiváló hatás és a sokféle szemléltetés lehetősége mellett már alkalmat adott ez a szaktanterem önálló tanulói megfigyelések, önálló tanulói feladatok végeztetésére is. Az azóta eltelt több mint egy évtized megváltozott társadalmi igénye az egész általános iskolával – és benne a történelemoktatással szemben – egyre jobban fölvetette a szaktanterem szükségességét. Tudjuk, hogy a történelemoktatással szemben támasztott igény már nemcsak az, hogy a tanulók az alapvető történelmi tényanyagot ismerjék, hanem a tények feldolgoztatásával, elemzésével végigjárassa a tanulókat a történelmi megismerés útján, hogy ezáltal a történelmi gondolkodás képességének kifejlesztésével képessé tegye a tanulókat arra, hogy későbbi életük során szerzett információikat önállóan is föl tudják dolgozni, be tudják építeni az iskolában szerzett ismeretrendszerbe. Ezáltal válnak történelmi ismereteik személyiségük, világnézetük formálóivá, ezáltal válnak képessé a mindennapok társadalmi, történelmi jelenségeinek megítélésére.

Az ilyen tevékenykedtetéshez az addigi munkaeszközök nem bizonyultak elegendőnek. Történelemből is olyan eszközök váltak szükségessé, amelyeknek segítségével a tanuló valóban önállóan tud összehasonlítani, elemezni, következtetni, ítéletet alkotni.

Az utóbbi években egyre több ilyen eszköz meg is jelent (applikációk, fóliatérképek, transzparens fóliák, olvasókönyvek, időszalag), amelyek e feladatok megoldásához nyújthatnak segítséget.

A szaktanterem kedvező körülményeket, sok lehetőséget biztosít az önálló tanulói munkákhoz, hisz a szemléltető eszközök munkaeszközzé válnak.

A sokoldalú szemléltetés és munkáltatás lehetőségével a történelem sajátos és legnehezebb feladatainak megoldásához is nagy segítséget adhat. Így a történelmi fogalmak kialakítását megkönnyíti az a tény, hogy sokféle esz-

köz (forrásszövegek, didaktikus rajzok, képek, a történeti valóság megjelöléséhez szolgáló eszközök) rendelkezésre állnak, és ezeknek a segítségével az egyes fogalmak tartalmi jegyeit maguk a tanulók tudják összegyűjteni, elemezni, ezáltal könnyebben, jobban megérteni.

Ugyancsak a szaktantermek eszközei könnyítik a történelem tanításában különösen fontos szerepet játszó idő- és térszemléletet, valamint a reprodukív és alkotó képzelet kialakítását, amelyek a történelmi gondolkodáshoz nélkülözhetetlenek.

De jelentős a szaktanterem azért is, mert kedvező tárgyi és hangulati keretet nyújt a korszerű tanítási-tanulási folyamat kibontakoztatásához. Főlkelti a tanulók érdeklődését, de biztosítja a lehetőséget érdeklődésük kielégítésére is.

A földrajz szaktantermek létesítése az utóbbi években indult meg, amikor az iskolák felszerelése a szemléltető oktatásban és a tanulói munkáltatásban fölhasználható modern eszközökkel fokozatosan bővült, s lehetővé vált, hogy a szemléltető eszközök komplex fölhasználásával a szaktanterem a földrajz tantárgy sajátos légkörű munkatermévé alakuljon át, ahol a vizuális szemléltető eszközökkel a legtávolabbi tájak láthatóvá válnak. A homokasztallal és egyéb eszközökkel számos földrajzi folyamat, jelenség közvetlen megfigyelésére nyílik lehetőség. A sokféle eszköz lehetővé teszi a tanulók aktivitását, az önálló ismeretszerző munkát, és ezzel növeli érdeklődésüket a tantárgy iránt.

A szaktantermek azonban nemcsak az ismeretek szerzését, hanem az ismeretek változatos alkalmazását és ellenőrzését is lehetővé teszik.

Hozzájárulhatnak, hogy a hátrányos helyzetű tanulók könnyebben fölzárkózhassanak. A tanulók számára megfelelő kulturális környezetet, légkört teremthetnek. Biztosítják számukra mindazokat az eszközöket, amelyek szellemi fejlődésükhöz szükségesek, s amelyeket az otthon nem adott meg nekik.

Ezek a tények arra ösztönöznek, hogy a szaktantermeket ne csak tanítási órán használjuk, hanem a tanítási órán kívül is sok iskolai foglalkozáshoz biztosíthatják az eszközöket, ismeretanyagot (stb.).

Segíthetik az úttörő tevékenységet: pl. az idei tanévben a NOSZF 60. évfordulójának megünneplése keretében sok általános iskolában tartottak vetélkedőket, amelyek nagy része a SZU-val kapcsolatos történelmi és földrajzi ismeretekre épített. Az ilyen vetélkedőre való fölkészüléshez ideális terepet jelentettek a szaktantermek. De megkönnyíthetik a rajkeretben történő megemlékezések megtartását is.

A társadalomkutató úttörők és úttörőtechnikusok vetélkedőire való fölkészülést az érintett tantárgyak szaktantermei ugyancsak megkönnyíthetik, ott a gyerekek kutathatnak, olvashatnak, fölkészülhetnek.

A szakköri foglalkozásoknak mind a fölkészülésben, mind a foglalkozások megtartásában a szaktantermek elsődleges helyei. Mivel a szaktantermek sok esetben megkönnyíthetik a tanulók fölkészülését az órákra, célszerű lenne, hogy napközis csoportok időnként szaktantermekben készülhessenek a következő órára. Mindezek után szeretném azonban azt is aláhúzni, hogy

a legjobb szaktanterem is csak akkor tudja szerepét betölteni, ha van jó pedagógusa, aki az adott körülményeket jól tudja az oktató-nevelő munkában kamatoztatni.

A Pécs városi helyzetkép történelem és földrajz szaktantermek tekintetében

Pécsen a gyárvárosi általános iskola kivételével mindenhol „van” szaktanterem. A történelem szaktanterem 6 iskolában, a földrajz szaktanterem 10 iskolában van egy másik szaktárggyal párosítva. A többi iskolában mindkét tantárgynak saját szaktanterme van (történelemből 21, földrajzból 17). Ezek használhatóság, fejlettség szempontjából széles skálát alkotnak a szemléltető és technikai eszközök felszereltségét, az eszközök célszerű elhelyezését, a megfelelő dekoráció és a szaktantermi bútorzat tekintetében.

Először az eszközökkel való ellátottságról szeretnék beszélni.

1. Technikai eszközök és ismerethordozók:

Diavetítője mind történelemből, mind földrajzból valamennyi szaktanteremnek van, de sok az elavult, hibás és nehezen kezelhető.

Írásvetítő 15 történelem és 14 földrajz szaktanteremben van.

Lemezjátszó, tv, magnó csak kevés szaktanteremben van. Ezeket az eszközöket, továbbá az írásvetítőt, ott, ahol saját nincs, alkalmasszerűen viszik a nevelők az órákra. Az írásvetítőknek azonban a sok cipelés árt, hamar tönkremennek.

A technikai eszközökhöz tartozó ismerethordozókkal való ellátottság terén a következő a helyzet:

Diasor 5—8. osztályig történelemből 2 iskolában hiányos, a földrajz teljes.

Transzparensztólia történelemből 11 iskolában, földrajzból 8 iskolában van; ezek drágák és a földrajz csak az ősszel jelent meg.

Fáklyavivő lemez történelemhez: 5 iskolában nincs.

Magnószalagok a történelemórákhoz: 9 iskolában van.

2. A tanulók foglalkoztatására szolgáló eszközök

Történelemből: applikációs készlet minden iskolában van. Időszalag 7 iskolában nincs.

Kontúr-térképkészlet 4 iskolában nincs.

Földrajzból: applikációs készlet mindenhol van. Kontúrtérképek minden iskolában megvannak, 1 iskolában hiányzik. Terepasztal 2 iskolában nincs. Kőzetgyűjtemény minden iskolában van.

3. Térképtár:

Történelemből 3 iskolánál hiányzik 1—2 térkép.

Földrajzból minden iskolában minden térkép megvan, és ugyancsak mindenhol van földgömb (sok a rongyos).

4. Kezdenek megjelenni a szaktantermekben a kiskönyvtárak, bár felszerelésük sok esetben még nagyon kezdetleges (8—9 iskolánál jó).

5. Történelmi arcképsor 5 iskolában nincs.

Minden iskolának vannak házi készítésű tablói, táblázatai, amelyek az oktató-nevelő munkában jól használhatók (1—2. sz. alapjegyzék). A földrajz kiegészítő jegyzékében sok olyan eszköz szerepel, amelyek az oktató-nevelő munkához, főleg a tanulói megfigyelések végzéséhez, a tanulói munkáltatáshoz, illetve ezek hatékonyságának növeléséhez nagy mértékben hozzájárulnának. Ezek: szélzászló, csapadékmérő, indukciós földgömb, tanulói földgömb, holdgömb, tellurium, tanulói iránytűk és talajminták, valamint néhány spe-

ciális falitérkép, pl. a Föld éghajlati övei, természetes növényzete. 15 iskolában ezekből is van néhány. A szaktantermek fejlesztésénél jó lenne ezeket is figyelembe venni. Az eszközökkel való ellátottság – bár még nem teljes, de – a két évvel ezelőtti fölméréshez képest nagyon sokat fejlődött.

A legjobban felszerelt iskolák mindkét szaktárgy vonatkozásában: Acsády utcai, Egyetem utcai, Fábián Béla úti, Fehérhegyi, 39-es dandár úti, Jókai úti, mecsekaljai, meszesi, pécsszabolcsi. Nem fejlődött viszont ilyen sokat a technikai eszközök biztonságos és olymódon való elhelyezése, ami az eszközök könnyed használatát lehetővé teszi. A legtöbb iskolában ezek szekrénybe vannak bezárva, és használatuk óra előtt asztalmozgatást és sok időt igénybe vevő kikészítést igényel, ami folyosóügyelet esetén már problémát jelent, annál is inkább, mert a drága eszközök kezelését a nevelők nem nagyon merik a tanulókra bízni.

Külön problémát jelent mindkét tárgyból a nagyszámú térkép elhelyezése. Szaktárgyanként kb. 40 térképet kell elhelyezni, szertárral pedig nagyon kevés szaktanterem rendelkezik. Nagyon jól megoldott a térképek elhelyezése a Kertváros II. és a Vasas I. biológia-földrajz szaktantermében, ahol egy függőlegesen a falra rögzített vastengelyen, elfordítható karokra vannak akasztva a leggyakrabban használt térképek, és a karok elfordításával az a térkép van éppen az osztállyal szemben, amelyekre szükség van. Jó ez azért, mert a térképek kéznél vannak, külön előkészítést nem igényelnek, egy órán több térkép is használható könnyedén és a térképek élettartama is nagyon megnő, mivel nem kell óránként összetekerni. Ennek megvalósításához azonban elég nagy helyre van szükség.

A szaktantermek dekorációját tekintve ugyancsak nagyok az eltérések. Általában jellemző mind a történelem, mind a földrajz szaktantermekre, hogy dekorációjuk nem állandó jellegű, végleges és látványos dekoráció, hanem az oktató-nevelő munka során jól használható, a nevelők és tanulók által készített tablók, táblázatok és a tanulók által gyűjtött képek alkotják. Egy részét témánként cserélik is. A nevelők és tanulók által készített táblázatok nem mindig esztétikusak ugyan, de ahogy a szaktantermek fejlődnek, anyaguk gazdagodik, ezek fokozatosan kiszorulnak majd. Dekorációt tekintve rendezett szaktantermek történelemből: Acsády, Bánki, Bártfa, Egyetem, Építők, Fábián B., Fehérhegy, Dandár, Jókai, Karikás, Mecsekalja, Meszes, Pécsszabolcs. Földrajzból: Acsády, Dandár, Jókai, Kertváros II., Mecsekalja, Meszes, Szabolcs, Vasas I.

A Felsővámház utcai Általános Iskolában az idei tanév végén kerülnek átadásra a történelem és földrajz szaktantermek is.

Van néhány olyan szaktanterem, ahol dekoráció nincs, vagy alig van, ahol szinte csak a tábla jelzi az ajtón, hogy szaktanterem és a szekrényben összegyűjtött és tárolt eszközök.

Bútorzat tekintetében is van fejlesztendő. Az a tény, hogy gyakran szükséges az audio-vizuális eszközök komplex használata, megkívánja az eszközöknek oly módon való elhelyezését, ami könnyű és azonnali használatukat teszi lehetővé az órán, és ugyanakkor biztosítja azt is, hogy az eszközök biztonságos, védett helyen legyenek.

Korszerűtlenek a legtöbb iskolában lévő mágnesátlák. A fóliatérképek rendszeres használata óta ekkora mágnesátlá, vagy ilyen mágnesátlá nem elég. Applikációs figurákkal a mágnesátlán sok összefüggést szemléltetünk mind történelemből, mind földrajzból, és ha ugyanakkor fóliatérképet is használunk, nem elég a kis mágnesátlá, nem beszélve arról, hogy az applikációs figurák mellé gyakran szöveget is kell írunk, a régi mágnesátlákra pedig írni nem lehet.

Sok szaktanteremben rögzített padok vannak, amelyek mellett csoportmunkában nem tudnak jól dolgozni a tanulók.

Az eszközök tárolására majdnem minden szaktanteremben van 1-2, nagy régi típusú szekrény, amelyek sok helyet foglalnak el, de mivel alacsonyak, helykihasználás szempontjából az amúgy is kicsi termekben nem célszerűek.

Történelemből is, de főleg földrajzból nagyon sok lehetőség van a képek, diaképek vetítésére; sok helyen mégsem alkalmazható, mert elsötétítési lehetőség hiányában napsütéses időszakban a kivetített kép nem élvezhető.

Ezeknek a hiányosságoknak a felsorolása után fölmerülhet a kérdés, hogy ahol a föltételek nem voltak biztosítva, ott mért létesültek szaktantermek. Érv: az utóbbi években az oktató-nevelő munkát segítő eszközök mennyisége mindkét tantárgyban úgy megnőtt, hogy azokat a nevelő óráról órára már nem tudja magával cipelni.

Ez szükségessé tette az egy tantárgyhoz tartozó eszközök egy teremben való csoportosítását, és ezáltal egy vagy két szaktárgy oktatásához kötött tanterem létrehozását anélkül, hogy a szaktanterem egyéb föltételei mind biztosítottak lennének. Ez viszont a továbbfejlesztés útját jelöli meg, a hiányzó föltételek pótlása a feladat.

Több igazgató ezeknek a hiányzó föltételeknek a pótlása érdekében nagyon jól használja föl a patronáló üzemek támogatását. Több helyen a patronáló vállalatok jelentős segítséget adtak olyan szakmunkák elvégzéséhez, amit a pedagógusok nem tudtak volna elkészíteni. Ilyen segítséggel alakítottak ki szertárakat, készítettek térképtartókat, írásvetítők, epizskópok számára kis guruló asztalokat, tárolószekrényeket, időszalagot, fali vitrineket és más szaktantermi fölszerelést.

Jól használták föl a patronáló üzemek segítségét az Acsády, Bártfa, Egyetem, Építők, Fábrián Béla utcai, Mecsekaljai Általános Iskolák.

A nevelők a szaktantermek létesítésének nagyon örülnek, s igyekeznek is munkájukkal azokat állandóan tovább fejleszteni. A szaktantermi dekoráció táblázatait, tablóit ők készítették, ők végzik a dekorációs anyag összeválogatását, elhelyezését a szaktanteremben. Folyamatosan végzik az ismerethordozók állandó bővítését. A központi diasorokat sajátkészítésű fölvételekkel egészítik ki, a transzparensfóliák mellett házilag is készítenek fóliákat az írásvetítőkhez, növelik az évszám, az esemény és a névkártyák anyagát a fóliatérképekhez, az időszalaghoz, képanyaggal egészítik ki ezeket. Jelenleg az iskolarádió magnótárának anyagából folyik a válogatása azoknak a részleteknek, amelyek az oktató-nevelő munkában jól használhatóak. A Kertváros II. Általános Iskolában a történelemhez egy fényképsor összeválogatásai

dolgoznak, amit a filmről – ha módja van – más iskola is lemásolhat. Az 5. és 6. osztályos anyaghoz készen is vannak a képek.

Földrajzból több szaktanteremben a központi közetgyűjtemény mellett nagyon szép iskolai gyűjtemény is található.

Ezek azok a nevelői munkák, amelyeknek folyamatos végzése hozzá tartozik ahhoz, hogy a szaktantermek évek során igazi, jól felszerelt szaktantermekké váljanak.

A VILÁGNÉZETI NEVELÉS LEHETŐSÉGEI KÖZÉPISKOLÁBAN

Osztályfőnöki óra egy gimnáziumi negyedik osztályban

Az osztályfőnöki órák célja és feladata, hogy megfelelő módszerekkel, eszközökkel járuljanak hozzá a tanulók szocialista világnézetének, erkölcsi tudatának, helyes magatartásformájának kialakításához.

A nevelőmunka folyamatosságát és egységét az osztályfőnöki órák anyagának évfolyamonkénti egymásraépülése biztosítja.

Pl. A világnézetű nevelés körébe tartoznak az I. osztályban a munkaerkölccsel, a haza védelmével, a munkásosztály vezető szerepével foglalkozó, központilag megadott témák.

II. osztályban – a szocialista embereszményről, a társadalmi tudat, az életmód fejlesztéséről, az internacionalizmusról tervezett beszélgetések.

III. osztályban hivatástudat, helytállás, felelősségvállalás, hűség tartoznak a világnézetű nevelés körébe.

A IV. osztályra tervezett kötött témák már részben összegező jellegűek, pl. A személyiség kialakulásának folyamata – másrészt pedig a továbblépést, a munkahelyi beilleszkedést vagy a továbbtanulást segítik.

Általános tantervű gimnáziumi negyedik osztályomban a világnézetűről, a tanulók életszemléletéről tervezett beszélgetésünket magam is összegező osztályfőnöki órára szántam.

Az óra előkészítéséhez tartozott, hogy egy korábbi osztályfőnöki órán az alábbi kérdésekre kértem tanulóimtól választ:

1. A tanulást, a tudást miért tartod fontosnak?
2. Miért fontos a rendszeres politikai tájékozódás?
3. Kit tekintesz példaképnek, milyen típusú embert?
Kit tudsz tisztelni?
4. Említs példát tapasztalataid alapján az emberi helytállás szép bizonyítékául.
5. Kit tartasz igazi hazafinak, mi a szocialista hazafiság lényege?
A továbbiakban az óra menetét ismertetem.

Az óra céljának megjelölésekor a tanulóknak is tudatosítottam, hogy beszélgetésünk *összegező jellegű* lesz, hisz a négy év során sok olyan hatás érte őket közvetett vagy direkt módon, amely világnézetüket alakította. Röviden vázoltam nevelő munkánk sokrétűségét, kiemelve, hogy a nevelésnek átfogó területe a világnézetű nevelés. A nevelő munka összetettsége abból is adódik, hogy pl. egy osztály közössége is többféle személyiségből, adott esetben egyéniségekből áll.

Majd közösen végiggondoltuk a már az óra előtt a táblára felírt következő Marx-idézetet:

„Az ember lényege:

Társadalmi viszonyainak összessége”.

A meglehetősen elvont megállapítást írásvetítő segítségével egy előre elkészített vázlat alapján részleteztük:

Az ember lényegét alkotó társadalmi viszonyok összetevői

<i>Gazdasági viszonyok</i>	<i>Politikai viszonyok</i>	<i>Kulturális, ideológiai viszonyok</i>
munkatevékenység tulajdonosi viszony a munkamegosztásban elfoglalt hely	osztályhelyzet pártállás közéletiség	műveltség szakmai tudás világnézetű meggyőződés kulturális tevékenység

A vázlat alapján világosan *érzékelték a tanulók, hogy a világnézetű meggyőződés az ideológiai viszonyok része, tehát a felépítményhez tartozik.* Ugyanakkor meghatározza a politikai viszonyok közül a pártállást és a közéletiséget is.

A világnézetű meggyőződés „helyének” megjelölése után kértem a világnézet fogalmának meghatározását. A tanulók helyes válasza után még felolvastattam a Filozófiai Kislexikonban található definíciót a világnézetéről.

Majd visszatértünk a világnézetünk alapjai tankönyvben található nagyon lényeges megállapításhoz. – A világnézet és az erkölcs az emberi magatartás legjellegzetesebb szabályozói.

Továbbvivő gondolatunk volt, hogy ha az emberi magatartást szabályozó tényező, akkor meghatározza az ember tetteit, cselekvéseit és döntéseit.

Rövid kitérőként jeleztem, hogy óránkon nem célom, hogy végigvezessem a világnézet tartalmának alakulását, változását az egyes történelmi korokban, csupán emlékeztetőül rögzítettük, hogy a világnézet osztályjellegű. Egyben felidéztem azt is, hogy személyes meggyőződés is. Tehát egyénenként is változó, fejlődő jellemzőről van szó.

Milyen tényezők alakítják az ember világnézetét? – Erre a kérdésre kértem választ a tanulóktól.

Az alábbiak szerepeltek válaszaikban:

- a) a családi környezet hatása,
- b) az iskola, az egyes tantárgyak,
- c) egyéni tapasztalatok, a világról szerzett ismeretek,
- d) politikai tájékozódás.

Kértem azoknak a tárgyaknak a felsorolását indoklással, amelyek a világnézet alakításában szerepet kapnak. A tanulók a történelmet, a világnézetünk alapjait, a magyar irodalmat, földrajzt említették. A biológiát kihagyták, de újabb kérdésekre jól magyarázták, hogy a fejlődéstörténetben, különösen az ember fejlődéstörténetének helyes értelmezésében sok érdekes megállapítást tanulhattak meg a biológiából.

Megnyugtató választ kaptam arra vonatkozóan, hogy a tanulás, a tudás, az ismeretek rendszeres gyarapítása elengedhetetlen a mai kor emberének.

A világnézet alakulásában is nagyon fontos tényező az *életmód*, az, hogy az ember hogyan él.

Újabb vázlatot vetítettem ki.

Az életmód több összetevői

Az ember alapvető élettevékenységének módjai:

Egyéb tevékenységmódok:

a) gazdasági termelő

munka

b) közéleti, politikai aktivitás

c) kulturális, szellemi tevékenység

a) családi és személyes kapcsolatok

b) az anyagi és szellemi javak közvetlen fogyasztása

A két oszlop felsorolásait összehasonlítottuk, és megállapítottuk, hogy ezek kölcsönösségéből kibontakozik a közélet és magánélet egysége, harmóniája.

A továbbiakban a munkáról, az életmódunkat alapvetően meghatározó tényezőről beszélgettünk, valamint a munkával szorosan összefüggő munkaerőkölcsről.

Idézetet olvastam fel Kádár elvtárs kongresszusi beszámolójából. „... azoknak a tábora növekszik, akik *munkájukkal, személyes felelősségvállalásukkal, küzdenitudasukkal, életmódjukkal* azt bizonyítják, hogy az egész nép és benne az egyén boldogulása is csak a szocializmus útján, munkával és a közösséggel együtt érhető el. *Az anyagi és erkölcsi érdekelttség egységét kell megvalósítani a munkában.*”

Elítélhető-e az, ha valaki anyagilag jól szeretne élni? A tanulók egyértelmű válasza nemleges volt, de hozzátették, hogy az eszközök mindenkor mérlegelendők.

Példa alapján kértem az állásfoglalásukat.

Egy diplomás pl. nem tartja elegendőnek a jövedelmét, otthagyja az állását, és elmegy lángossütőnek vagy gebinesnek.

Másik példa: Valakit más munkakörbe hívnak, ahol magasabb fizetést kaphat, de itt is a végzettségének megfelelő munkát végezhet. Elfogadja, hisz a magasabb fizetés sem mindegy számára.

A tanulók helyesen a második döntéssel értettek egyet, az elsőt elítélték, hisz az állam a diplomás tanulására áldozott, másrészt elfoglalta a helyet olyan elől, aki a választott pályát a kevesebb anyagi ellenére is élethivatásának tekintette volna.

Itt éreztem aktuálisnak, hogy hivatkozzak egy korábbi felmérés eredményére. Ezt a felmérést osztályomban is elvégeztem.

Pályaválasztásodnál mi volt a meghatározó?

Erre a kérdésre az összesített válaszok sorrendje a következőképp alakult:

1. érdekes foglalkozás
2. segíteni az embereken
3. szolgálni a társadalmi haladást
4. erkölcsi megbecsülés
5. kényelmes élet.

Az előző beszélgetéshez kapcsolódóan a tanulók állásfoglalása megnyugtató. A kényelmes élet szerencsére nem került első helyre.

Igaza volt annak a tanulónak, aki felvetette, hogy a felmérés e kérdéshez kapcsolódó alternatívái között nem szerepelt a képesség. Ő ezt tartja elsődlegesen fontosnak. A felmérés eredményéhez magam is kapcsolódtam, hogy ismerve a tanulók továbbtanulási szándékát, valóban nem az anyagi érdekeltség vezette őket döntéseiknél.

Pályaválasztás – leendő munkahelyek

Ehhez a gondolatkörhöz kapcsoltam a következő kérdésemet:

Milyen az ideális munkahelyi vezető?

Milyen az ideális beosztott?

Válaszok:

Vezető:

Beosztott:

Széles körű szakmai tudás,
tájékozottság,
jó szervező,
emberséges, megértő,
határozott, igazságos,
hallgassa meg mások
véleményét.

Képességei szerint dolgozzon,
merje megmondani a véleményét,
ne legyen intrikus, vegyen
rész a közösségi munkában,
legyen fegyelmezett,
képezze magát.

A tanulók együttgondolkodását igazolta, hogy egy jelentkező nagyon helyesen hiányolta, hogy a vezetőnél nem említettük a politikai megbízhatóságot. A kiegészítése nagyon helyénvaló volt.

A munkahelyi légkör, a munkahelyi demokrácia kapcsolódott témánkhoz.

A tanulók munkahelye 4 éven keresztül az iskola. Osztályom tanulói két alkalommal is részesei lehettek az iskolai diákszékségnek, illetve az osztálygyűlések vitáinak. A jogok és kötelességek sorrendjét helyesen ítélték meg, jogok követelése csak akkor erkölcsös, ha teljesítettük a kötelességeinket.

Az említett fórum egyben a közéletiségre nevelés lehetősége is.

Az iskolai mozgalmi munka, a KISZ-tevékenység a másik nagy területe a közéletiségre nevelésnek.

A világnézet formálásában is jelentős szerepe van.

A KISZ-szervezet feladatait vettük sorra vázlat alapján.

A K I S Z

A párt ifjúsági szervezete

A magyar ifjúság
egységes politikai szervezete

Feladata

<i>Nevel</i>	<i>Mozgósít</i>	<i>Képvise</i>	<i>Védi</i>	<i>Közvetíti</i>
az ifjúságot a marxizmus— leninizmus szellemében	a szocializmus építésére	az ifjúságot az állami és társadalmi szervek előtt	a fiatalok törvényekben és rendeletek- ben biztosított jogát	a fiatalok véleményét a párthoz

Arra a kérdésemre nagyon nehezen kaptam választ, hogy miért egységes politikai szervezete az ifjúságnak a KISZ.

Tanulság: többet kell beszélni az ifjúsági mozgalom lényegéről, tartalmáról.

A feladatoknál a *képvise*, *véd*, *közvetít* mikéntjét röviden visszautaltuk a már megbeszélte iskolai demokrátizmus, a diákszékségek kérdéséhez.

A KISZ *nevelő jellege* egyben világnézetformáló is, hisz eszmei elkötelezettséget jelent.

Beszélgetésünkhöz jól kapcsolhattuk a közelmúltban megtartott KISZ alapszervi beszámoló taggyűlésünk tapasztalatait. Az osztály tanulóinak többsége a Martyn Ferenc művészeti alapszervezet tagja.

A Kilián-kör vezetője elmondta, hogy a KISZ-tagnak jelentkező első-sők közül nem vehettünk fel mindenkit, valamint az alapszervezet titkára beszámolt arról, hogy 2 tanulóknak nem hosszabbítottuk meg a KISZ-tag-ságát, mert nem vették komolyan a feladataikat. Szerencsére egyikük sem az osztály tanulója.

Megállapították, hogy ezt a döntést helyesnek tartják.

Ezek után részösszegezésre került sor. Beszéltünk már életmódról, magatartásformákról, munkáról, munkaerőkölcsről, mozgalmi munkáról, eszmei elkötelezettségről.

Továbbvivő kérdés következett.

Milyen tulajdonságokat formál, alakít a kialakult, szilárd világnézet?

A tanulók válaszaiból és a magam kiegészítéseiből a következő felsorolás alakult ki:

elvhűség,
akaraterő,
erkölcsi, etikai tartás,
közösségi szellem,
igényesség önmagunkkal és másokkal szemben,
hazafiság, internacionalizmus.

Az akaraterő, az erkölcsi tartás és a közösségi érzés igazolásául két tanuló olvasmányélményei alapján mondott példákat. Köznapi történetek voltak, de azt igazolták, hogy nem kell mindig nagy dolgokra gondolni, a mindennapi élet nehézségeinek legyőzése is elismerést érdemel.

A szocialista hazafiság fogalmát az írásbeli felmérés válaszai alapján beszéltük meg. Tudják és értik, hogy a hazafiság fogalma is történelmi környeként változó.

A szocialista hazafiság legfontosabb jellemzőit jól sorolták fel, pl. – hűség a szocialista hazához, a haza védelme, lelkiismeretes munkavégzés, tudásaink, sportolóink eredményei, hagyományainak őrzése, ápolása.

Az egyik hozzászóló a népszokások megőrzését látja veszélyben, főleg azért, mert véleménye szerint keveseket érdekel.

Ehhez a megállapításhoz kapcsolódóan hívtam fel a figyelmüket, hogy milyen jó lenne, ha ők, fiatalok vállalkoznának falusi idős emberek felkérésére, anyaggyűjtésre.

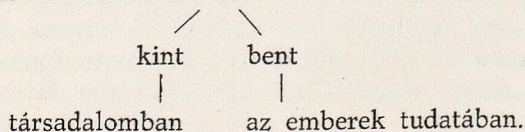
Egy következő hozzászóló véleményével érdekes fordulatot vehetett volna az óra akkor, ha ez a vélemény nem az utolsó percekben hangzott volna el. Szerinte nagyon sok szép dologról beszéltünk az órán, de úgy látja, hogy az életben nagyon sokszor más a megvalósulás. Pl. közéletiség, egyéni érdek stb. Többen csatlakoztak az elhangzott vélemény megerősítéséhez.

A következő osztályfőnöki órán a beszélgetést innen folytatjuk, hisz az iskola feladata az, hogy a szépre, a jóra neveljen, aminek meg kellene valósulnia, de a hibák felett nem lehet szemet hunyni.

Örültem a problémafelvetésnek, hisz ők, akik hamarosan kilépnek az életbe, s majd átveszik a stafétabotot, ha ők helyesen látják meg a hibákat, de nemcsak meglátják, hanem tesznek is ellenük, akkor bízhatunk bennük.

József Attila költészetére hivatkozva fejezem be az órát, a közelmúltban tárgyaltuk.

A költő egyik kulcsszava a *rend*

Természetesen más korban élünk, mint József Attila, de ha az ő útmutatása alapján „A teljességgel mérd magad” igényével próbálunk élni, akkor talán sikerül megteremteni a rendet, a harmóniát.

Arra kértém diákjaimat, hogy ha azt felismerik kritikusan, hogy nincs még teljes harmónia, akkor feltétlenül jussanak el addig, hogy *cselekvőként* tevékenykedjenek a rend mindkét értelmű megvalósításáért.

MŰHELYGYAKORLATOK GYERMEKSZÍNHÁZOKNAK

A pécsi Ifjúsági Ház gyermekszínházi csoportjának az újabb terminológiával élve, dramatikus játzókörének foglalkozássorozataiból adunk válogatást. Célunk, hogy bemutassuk, milyen tevékenység jellemez olyan gyermekcsoportot, mely nemcsak egy színházi produkcióra való felkészülést tartja feladatának, hanem elsősorban a gyermek személyiségének kibontását, kreativitásának fejlesztését.

A csoport foglalkozásain 11-13 éves gyerekek vettek részt.

Vásárnézőben:

A gyerekek közül volt már, aki járt a vásáron. Azok még jobban örültek a tervnek, mint akik még nem voltak részesei. A csoport minden tagja eljött. Mielőtt elindultunk, felhívtuk a gyerekek figyelmét, mit is nézzenek, mire figyeljenek:

- mit árulnak itt?
- mennyiben különbözik az árusítás egy áruházi eladástól?
- mennyiben különbözik az áru az üzletben látottaktól?
- hogyan viselkednek az eladók?
- hogy viselkednek a vásárlók?
- hogy viselkednek, beszélnek a bábézők?

A vásárba érve, figyelmesen szemlélődnek a gyerekek. Gyönyörködve nézik a szücsök kínálta bundákat, a kékfestők sátraikat, a fazekasok edényeit, a különböző kosarakat, fonott árukat stb.

A lányok fakanalat vásárolnak, a fiúk megkóstolják a márcot. Van, aki most lát először törökmézet! Nevettek, amikor meglátták, hogy milyen nagy darabokból fűrészelik le számukra az adagokat.

Nagy élményt jelentett számukra az állatok látványa. Utánozták a lovak, tehének, malacok hangjait. Csodálkozva vették észre, hogy az általuk ócskaságnak ítélt régiségek itt milyen nagy becsben vannak, hogy alkuszoknak rájuk. Hitetlenkedve néztek egy nagy bőröndöt, amiben rugók, ritka, már kicsit rozsdás csavarok, szerszámok voltak.

A bazárosok sátrai is csábították őket a pénzköltésre. Hazafelé az autóbuzson egymás szavába vágva beszélgettek. Kicsit fázva, mert hideg lett az idő, kicsit dideregve, de vidáman érkeztünk meg a városba. Jókedvűen vetünk búcsút egymástól. Gondolom, otthon a vasárnapi ebéd jó alkalmat adott az élmények megtárgyalására családi körben.

Élményfeldolgozás

„Elmentem a piacra” – improvizatív játék népdalra. Másnap, mikor megjötték a gyerekek, meghitt és jókedvű beszélgetést folytattunk. Hármás-négyes csoportokba verődve tárgyaltuk meg a vásári élményeket. Arról beszélgettünk, hogy tetszett a vásár, örültek-e otthon a vásárfiának? Mi ragadta meg legjobban a figyelmüket. Felvetettük azokat a kérdéseket, melyekre külön felhívtuk a figyelmüket, de ezekről nem beszéltünk részletesen.

Amikor úgy éreztük, a beszélgetés keretei már szűkek, a bennük gomolygó élmények feldolgozására, javasoltuk, hogy énekeljünk.

A gyerekek ismerték már az iskolából az „Elmentem a piacra” c. dalt. Gyorsan felelevenítették. A harmadik ismétlés után arra ösztönöztük a gyerekeket, hogy játsszuk el a dalt.

Elmentem a piacra

Elmentem a piacra,
Elmentem a piacra, rac-ra,
Piacra, rac-ra, piacra.

Megvettem én a búzát,
Megvettem én a búzát, búzát,
A búzát, búzát, a búzát.

Elvittem a malomba,
Elvittem a malomba, lomba,
Malomba, lomba, malomba.

Megették a gyerekek,
Megették a gyerekek, rekek,
Gyerekek, rekek, gyerekek.

Felöntöm a garatra,
Felöntöm a garatra, ratra,
Garatra, ratra, garatra.

Hazavittem a lisztet,
Hazavittem a lisztet, lisztet,
A lisztet, lisztet, a lisztet.

Sütöttem én peracet,
Sütöttem én peracet, recet,
Peracet, recet, peracet.

A népdal megtalálható az általános iskola Énekeskönyvében, 4. osztályosoknak készült tankönyvben.

Szükségesnek tartom a foglalkozás részletes ismertetését, hogy megmutathassam, hogyan sikerült egy kis népdalból egy nagy, többretű, több színhelyen játszódó játékot kerekíteni. Fontos, hogy maguk a gyerekek alkossák meg a játékot. Az ének adta történeten belül improvizálják az eseményeket, a tulajdonképpeni *cselekményt*, amit, ha úgy veszem, a dal szövege takar. Feladatunk volt tehát, hogy a dal szövegét kibontsuk, mögé nézzünk.

Jól hasznosították a vásárban szerzett tapasztalataikat ebben a játékban. Először azt tisztáztuk, *hol* játszódnak az események, vagyis a *helyszínt határozták meg*.

A gyerekeket egyáltalán nem zavarja, hogy egyszerre több helyszin van, ha mindegyik helyszinen megtalálja a maga elfoglaltságát, szerepét, ha tisztában van *funkciójával*. Teljesen természetesen élik bele magukat a szimultán játékba.

Megállapodásunk szerint a következő színtereken zajlik a játék:

1. a gazda háza – ahonnan a gazda elindul, és ahova megérkezik a dal végén.
2. a piac – ahol búzát vesz a gazda, ahol alkudozik
3. a malom – ahol a búzát megőrlik.

Kijelöljük a szereplőket is. A dallal ellentétben, ahol tulajdonképpen egy szereplőről énekelnek, nálunk benépesült a „színpad”.

Szereplők:

1. gazda – ő megy a piacra
2. gazdaasszony – megvitattuk, hogy a gazdával él is valaki, ez nem is lehetne más, mint a felesége
3. gyerekek – a dal végén valakinek perezet is kell enni, úgy határozunk, hogy három gyereke lesz a gazdának.

Mitől lesz más ház ez, a gazda háza, mint a városi házak? Mitől egy „gazda” háza ez? Ettől a kérdéstől benépesült a gazda udvara különböző háziállatokkal. Két szép lóval, aztán tehénnel, tyúkkal, kacsával. Még szekér is került az udvarra, ezen megy be a gazda a piacra. Felsorolásukat azért kell itt megemlíteni, mert a szekeret is gyerekek játssza el, tehát nem is kellék, hanem egy szerep ez!

Aki tyúk volt, az később már árust játszhatott a piacon, de ugyanígy a többi szereplő is váltogatta szerepét egy *meghatározott sorrend*, a rögzített cselekmény szerint.

Tovább nézegettük, énekelgettük a dalt, hogy kitaláljuk, kik szerepelnek még.

4. vásárlók
5. eladók
6. báméskodók
7. malom
8. molnár

Negy-öt árust jelöltünk ki, ugyancsak kijelöltük a vevőket, a malmot is el kellett játszani. Mikor minden szerepet elosztottunk, akkor részleteztük a cselekvést. Hogy kezdjük? Mivel tudnánk érzékeltetni, hogy a gazda útnak indul? Rájöttünk, hogy a *készülődést* kell eljátszania. Tehát felkantározza a lovat, befogja őket. A gazdaasszony ezalatt mit csinálhat? Reggelit ad a gyerekeknek. Igen? Ennek nagyon megörültünk, mert azonnal kiderült, hogy a piacra reggel indul a gazda. A cselekvés napszak szerinti idejét is sikerült tisztázni! De ezt a reggelt is el kéne játszani. Hogyan? A gyerekek erre mindjárt adták az ötleteket: a gyerekek ébredzenek. A gazdaasszony ébresztgesse őket. Rájöttünk, hogy minket egy kis dal nagyon jól segítene ebben. A gazdaasszony énekelje a gyerekeknek: „Pál, Kata, Péter jóreggelt!” c. dalt.

A piacon hogy legyen reggel? Úgy döntöttünk, hogy ott az árusok egyenkénti megérkezése, kirakodása jelezze a reggeli időpontot.

A gazda készülődés után *búcsúzkodik*, majd kocsijával elindul, rázendítve a dalára. Elmentem a piacra . . . A gyerekek és a gazdasszony integetnek utána, a nagyobbik fiú becsukja a „kaput”. Ezzel lezártnak érezték a gyerekek a játék bevezető részét. A piac foglalkoztatta már őket. Választásra várt egy-két kérdés. Mit árulnak az árusok? Azt is el kell majd játszani, hogy milyen árusok (dinnye, zöldség, papírforgós stb.).

A vevőkkel megbeszéltük, hogy ki mit venne. Érdekes volt megfigyelni, hogy egy-egy vevő köré is egy egész kis világot, újabb történetet voltak képesek kerekíteni a gyerekek. Pl. az egyik vevő egy néni lett, aki nem öreg, mert kislánya van, de ez a kisfiú beteg. Ő tyúkot akar vásárolni, abból akar levest főzni ebédre. Megbeszéltük, ha otthon beteg gyereke van, akkor ő nem nézelődik sokat. De a csirkét gondosan válogassa! Azt is tisztáztuk, hogyan viszi haza majd a csirkét. Mivel nem vitt magával kosarat, a kezében kell majd a csirkét fognia. De hogyan? Erre a kérdésre az eladónak, a csirkeárusnak kell válaszolni. Hogy fogják a csirkéket, mikor mérlegelik, elég súlyosak-e? Elég hosszú vita után döntjük el, hogy a két lábánál fogva. Tehát a néni vásárlás után hazasiet. Javasolják, énekeljen el egy ide illő dalt. Egyik csoporttagunk azonnal ki is találja, hogy mire gondoltunk, és így épül be a játékba a „Tyúkot vettem a vásáron . . .” c. dal. A második vásárlónk egy fiatalember. Ő görögdinnyét akar venni. Megbeszéljük a dinnyeárusal, hogy fogja kirakni az áruját. Halomba, hogy mindenki-lássa. A szép sötétzöld felét a vásárlók felé fordítva – jegyzi meg az egyik kislány! Beszélgetünk arról, hogy lehet megállapítani, hogy jó-e a dinnye? „Kipróbáltuk”, hogy szól, ha érett, hogy szól, ha éretlen. Hogy színesebb legyen a játék, és a valóságnak megfelelő, itt is törekedtünk arra, ne legyen minden vevő egyforma. Lesz, aki válogat, fitymálja az árut. A nagyon *válogatós vevő* a fiatalember, aki dinnyére éhez.

Vágasson fel több dinnyét, kóstolgassa. Végül a halom alján levőt szemelje ki magának. Ezzel remekül színezték a játékot, mert a képzeletbeli dinnyék természetesen szétgurultak. Valaki még el is csent egyet. A többiek segítettek összerakni, ügyelve arra, hogy az egyik dinnye kisebb, a másik nagyobb, tehát nehezebb, és ezt mozgásukkal érzékeltették.

A dinnyevásár után a dinnyés újra kínálgatja az áruját.

Az egyik gyerek javasolja, hogy járjon pórul, mint a mesében, a válogatós vevő! Megvitatjuk, mi okát látja ennek. Szándékosan választott a halom aljáról. Ő is tudta, hogy így minden szétgurul. Elfogadják a gyerekek az indokot. A válogatósnak el kell csúsznia majd egy dióhéjon, a kezéből kiesik a dinnye, és szétmegy. Most már újabb két gyerek tudja a feladatát.

A harmadik vevő a lovainak akar kukoricát venni. Itt is az eladóval kell tisztázni, miben árulják a kukoricát. Kiderül, hogy zsákban. Azt is tudjuk egymástól, hogy lehet csöves és morzsolt kukoricát venni. A vevő milyen módon választ a kínált kukoricák közül? Megnézi, egészségesek, nagyok-e a szemek, szárazak-e stb. Tisztáztuk azt is, hogy a kukoricát, mint más gabonát is, betakarítás után szárítani kell, különben befülled.

Ahogy megy a vevő a kukoricaárushoz, látja, hogy a zsákok mellett a földön is van egy-két cső kukorica, de ez nem sárga szemű, hanem fehér, és

kicsi, hegyes szemek fénylenek rajta. A legtöbb gyerek nem tudja, hogy miért, hogy ez milyen fajta. Aztán örülnek, hogy pátogatni való kukoricát is lehet ezen a piacon venni...

Két vevőnek azt mondtuk, hogy ők a *ráérősek*. Az egyik a virágárusnál válogat, a másik almát akar venni. Mivel ez egy kisvárosi piac, elképzelhető, hogy ismerősök találkozhatnak. Ez a két vevő legyen szomszéd! A vásárlás után találkozzanak, beszélgessenek. Ők ne vessék ki a póruljárt dinnyevőt – javasolja egy szemfüles gyerek. Külön-külön érkezzenek a piacra, találkozzanak, aztán menjenek hazafelé.

Közben a gazdának is meg kell érkeznie.

Miért kelt feltűnést? Mert kocsival, szekérrel érkezik. Így elérjük, hogy mindenki ráfigyel. A gazda körbejár, megveszi a zsák búzáját, aztán indul is a malomba.

A malom – egy gyerek székre állva malmos körmozgást végez a karjával – és a molnár már várja a gazdát. A gazda megállítja a kocsit, leugrik, bemegy a malomba, és a molnárral együtt jönnek ki a búzáért. Leemelik a zsákot, majd tartalmát a malom garatjába töltik. Tisztázni kellett, hogy mit takar ez a szó. A kisebbek igen örültek, hogy nemcsak a malomnak, nekik is van garatjuk.

A majom-játék alatt a piac elnéptelenedik, és újra a gazda háza telik meg szereplőkkel. Várják a hazatérő gazdát, aki meghozza a frissen őrölt lisztet. A különböző háziállatok ismerősen sietnek elő. Most egy kis kutya is előkerült, ez reggel még nem volt. Aztán látjuk, hogy egy cica dörzsölközik a gazda lábához. A gyerekek „mit hoztál?” kiáltással veszik körbe apjukat. A gazdasszony már készíti is a dagasztóteknőt. A gyerekek segítenek kifogni a lovakat, és az „Egyszer volt egy kemence” kezdetű dalt énekelgetik.

A piacos játék a perecek kisütésével és boldog lakmározással ér véget. A játék hangulatosan sikerült, közben is alakulgatott, ahogy a kutya és a cica hirtelen megjelenése is példázta. A gyerekeknek nem okozott gondot, hogy minden eszköz nélkül kellett játszaniuk. Mindenki tudta a helyét, szerepét a cselekményben, de ezen belül szabadon improvizálhatott. Pl. a dinnyeárus ügyesen érzékeltette, hogy a dinnye gömbölyű, hogy nehéz felválni. A gyerekek egy alkalommal figyelmeztették, hogy vigyázzon, mert a „késsel” még elvágja a kezét.

Meggyőződésem, hogy ennyi *irányítottságra*, mint *színhelyek*, *szereplők*, *cselekmény főbb vonalának és fordulópontjainak megbeszélése, rögzítése, feltétlen szükség van gyermekközösségekben*. Különbön anarchiába fullad a játék, és tanácstalanul áll egy-egy gyerek.

Az irányítottság nélküli játékokban nem sikerül soha teljes sikerélményhez juttatni a gyerekeket. Természetesen csak az itt vázolt irányításra, és nem az erőszakos, előrejártó, a gyerekek akaratát letörő irányításra van szükség.

A dalnak egyes részeit addig ismételtük, vagy csak szöveg nélkül dúdoltuk, amíg a megbeszélte cselekményrészekre sor nem került. A piaci játékoknál éreztük, hosszúra nyúlik a dúdolás. Ezért, mikor újra játszottuk az egészet – és ezt nagyon szívesen vállalták a gyerekek, azt javasoltuk, hogy a dal versszakai után, amikor a játékok kibomlanak, pl. virágot vesz a vevő,

próbáljanak szöveget is improvizálni. Ez a gazda házában elég jól sikerült. A készülődés, a búcsúzkodás formuláit könnyedén alkalmazták. A piacon már megakadtak. A két szomszédasszony találkozása és fecsegése viszont említésre méltóan sikerült, jó kis házi pletykázkodást rögtönöztek. A többiek megfigyelésünk szerint nehezen birkóztak meg a kettős feladattal. A szövegrögtönzés annyira lekötötte őket, olyan erőfeszítést igényelt, hogy a játék másik része elhalványodott. Pl. a csirkét vevő asszony nem játszotta el olyan jól, hogy méregeti a csirkét stb.

Megítélésünk szerint ezen a foglalkozáson a gyerekek ismeretanyaga bővült. Tárgyi ismereteik mellett több emberi viszony, viselkedési forma megfigyelése, tisztázása, majd újraalkotása, eljátszása vált lehetővé. Tisztázódott bennük a vásár fogalma, megtudták, hogy az áru-eladó-vevő viszony mennyire meghatározó, az eladó-vevő viszonyát képesekké váltak érzékelteni.

Ezek érzékeltetését úgy oldják meg, hogy felveszik azok legjellegzetesebb cselekvés, viselkedésformáit, gesztusait, hanglejtéseit, akkor, amikor a maguk-alkotta játékra kerül a sor.

A vásár megtekintése nagy élményt jelentett számukra. A dal, „Elmentem a piacra”, ezeket az átélt élményeket elevenítette fel. A vásár látása, az abban való cselekvő részvétel, és a vásárt művészi formában tolmácsoló dal kölcsönösen hat egymásra. A kettő szerencsés ötvözetéből születik az ihletett improvizatív játék.

Vásár – improvizatív játék versekkel, eszközökkel

A piac, a vásár, az adás-vevés és az aközben kialakult emberi kapcsolatok olyan hálás témának bizonyultak, hogy újabb foglalkozást készítettünk elő belőle.

Itt arra voltunk kíváncsiak, hogy *versek*, tehát *kötött szöveg* segítségével és *eszközökkel*, jelzett *jelmezekkel* hogy rögtönöznek játékot maguknak.

Élményfeldolgozás versekkel, eszközökkel (rögtönzött játék)

A gyerekekkel arról beszélgettünk, milyen nyomot hagy az emberben egy-egy élmény. Kérdeztük őket, hány éves kori élményük maradt meg bennük, biztattuk őket, idézzék fel ezeket az emlékeket. (Sok érdekes történet kerekedett ebből, sok olyan felvillantott emlék, mely alkalmas lenne arra, hogy rögtönzött játékot kerekítsünk belőle.)

Megemlítettük, hogy az írók, költők sokszor nyúlnak gyermekkori emlékekhez. Erre kerestünk példákat is. Felvetettük, hogy mi vajon meddig fogunk szívesen visszagondolni a vásárban tett kirándulásra? Majd arra hívtuk fel figyelmüket, hogy régen egy vásár, amikor az emberek többsége nem városban élt, nem látott kirakatokat, ritkán találkozott ismeretlen emberekkel, milyen nagy szó, nagy esemény volt.

Anyagválogatás közben nem tudtam szabadulni a gondolattól, hogy Szabó Lőrinc Tücsökzene ciklusának „Debrecenben” verse kéne ide. Régen olvastam ugyan, de nagyon bennem élt még az a kép, amikor a nagyvárosba érkező gyerek rácsodálkozik az Órás kirakatára, és megilletődöttségében ÓRIÁS-nak olvassa. A készülődés izgalma, az új világot jelentő város megismerése, úgy gondoltam, jól példázza majd, mit jelentett egy falusi elzárt világból elutazni, mit jelenthetett egy vásár forgatagában ismeretlen tárgyakat, embereket látni.

Úgy döntöttem, hogy a foglalkozáson ismertetem a verset. Újraolvasáskor természetesen meggyőződtem róla, hogy több szó- és szövegmagyarázatra lesz szükség. Az ilyen szavak jelentésével, mint puritán hajdú stb. nincsenek a gyerekek tisztában. Aztán külön kell szólni magáról Debrecenről, arról, hogy milyen jelentős történelmi sorsfordulók színhelye volt, és azokról a neves személyekről, akiket a vers megemlít. Még azt is indokolni kell, hogy miért kerül itt szóba a nevük.

A gyerekek nagy érdeklődéssel hallgatták végig a verset. A meseszerűséget, a humorát érezték meg, azt már nem egészen értették, miért is szégyenkezett a fiú. Beszélgettünk újra arról, milyen nyomokat hagyhat bennünk egy-egy élmény, és hogy mi is álltunk már tanácstalanul bizonyos dolgok előtt. Kerestünk hasonló példákat saját életünkből. Így jött elő, hogy a gyerekeknek milyen nagy újság volt, mikor fentjártak Budapesten, a metró, a mozgólépcső. A Vidámparkot is megemlítették. Volt, aki a telefon kezelését, annak megtanulását hozta fel példának.

A foglalkozáshoz nem válogattunk össze sok verset, arra törekedtünk, hogy felvillantsunk egy-egy képet, amit ők majd tovább alakíthatnak.

A piacos játékban felvetett ötletük – a gazda házának benépesítése állatokkal – terelte figyelmünket a vásáron megtalálható állatok bemutatására, természetesen versben. Erre Szabó Lőrinc: *H a n g v e r s e n y* c. költeménye kedvezőnek mutatkozott. Egy dalt is beraktunk a versek közé, de a játékban, mivel csak egy gyerek szólója volt, nem vette át a vezető szerepet, nem lett „hangadó”, szépen fel-felbukkant, majd elhalkult, jól illeszkedett az egészbe. Ez a dal a piacos játékból ismert „Tyúkot vettem a vásáron” kezdetű népdal volt.

A versek a következő sorrendben szólaltak meg:

Weöres Sándor: *V á s á r*

Szabó Lőrinc: *H a n g v e r s e n y*

Weöres Sándor: *S z ü r e t u t á n*

Johann Wolfgang Goethe: *V e g y e t e k , g y e r e k e k !*

Szücs Imre: *A p i n d u r i b o l t o s*

Weöres Sándor: *V á s á r*

A gyakorlat nem rejt új alapszituációkra alkalmas játékot, az ismert élményre és ismert játékokra épül fel ez is, csak a dal itt a vers váltja fel. Úgy éreztük, hogy a verseknek, a foglalkozás során, közvetlenebb szerepük

lett a játékban. Míg a piacjátékban a dal cselekményvázát a történet adta meg, a versek a részszituációkat is segítettek kidolgozni, kibontani. Pl. az almaárus kínálja az almáját egy meghatározott kötött szöveggel. Ez természetesen azt is jelentette, hogy behatároltabb az, amit eljátszhatnak.

A hangulat megteremtése az „Elmentem a piacra” c. dal eléneklésével biztosított volt, amit az említett beszélgetésünk, majd a versek ismertetése megelőzött. A dal eléneklése után a tereembe kerülő eszközök kézbevétele, rögtönzött alkalmazása váltott ki olyan izgalmat, mely azonnal segítette alkotó fantáziájuk beindulását. Az eszközök – patkó, vastag lánc, bilincs, kosár, cylinder, kendők, lepedő stb. – azonnal gazdára találtak, a gyermekek minden irányítás nélkül árut választottak és „beöltöztek”.

Azonnal kialakult a vásári hangulat és a kellő zűrzavar. Még szerencse, hogy a versek kiosztása és a megszólaltatás sorrendjének meghatározása mindezt megelőzte.

Most már nem volt szükséges megbeszélni, mi is történjék, ki hol van, mi hol van, hogy megbeszéljük az egyes vásárlás, alkudozás részleteit, bátran támaszkodtak az előző foglalkozásban rögzített, felvillantott jelenetekre és saját, tudatosított élményükre.

A külső szemlélőben feltétlen maradt egy olyan érzés, hogy egy nem eléggé szervezett játékot lát, melyben pillanatonként váltakoztak a szerepek, a versek a sarokban felhangzó „maszek” szövegek mellett szólaltak meg stb. Valóban, játékuk semmi kényszerű fegyelmet nem öltött magára. A játék közben irányítottaságuk már nagyon csekély volt. De feladatnak érezték, és felvállalt feladatnak, közben teljesen elragadta őket a játék heve. Örömet okozott nekik, sajátjukká vált. Olyan mértékű feloldódást jelentett számukra, melyből nehezen tértek vissza hozzánk, a vezetőkhöz. A beleélés, a megfélemezés olyan fokának és példájának lehettünk tanúi, mely csak a legmeghittebb gyermekközösségek sajátja. E hangulat kialakításában a Hangverseny című vers, melyre most újból visszatérek, nagy szerepet játszott. A játék így sajátos hangokkal színesedett, bővült, így egy igazi vásárra hasonlított.

Ezt a gyerekek meg is érezték, mármint azt, hogy egyre inkább az „igazi” vásárt játsszák. Ez már abból is látszott, hogy az állatok tábora nem keveredett össze a többiekkel, egy csomóban helyezkedtek el, ahogy a pécsi vásárban is látták.

Az állatfigurákat nagyon szívesen játszották. A kacsák bevonulása, hangoskodása, az egyik szemtelenkedése (ahogy a kosárba dugta a fejét, hogy egy almát ellopjon), nagy derűtséget okozott. A bocit alakító gyerek olyan átéléssel bögött, hogy hitelessé vált tőle szomorúsága. Nem érezte, hogy négykézlábra kéne állnia, csak ült a földön, és bögött. Saját maga mondta azt is, hogy „Boci szomorú!”

Aztán ugyanez a gyerek kakas lett, és amikor a társa mondta a versből a kakasról szóló részt, megpróbálkozott „feszíteni”.

Az volt a baj, hogy a többiek elfelejtettek közben tyúkot játszani, így aztán pöffeszkedése nem nyert kellő funkciót.

A kocát alakító kisfiú rőfögése jó volt, de annak ellenére, hogy négykézlábra ereszkedett, nem éreztük „kocásnak” próbálkozását. A számár i-á-zása számtalanszor is felharsant, amitől a liba gágogva többször is körbe szaladt a színpadon. Sajnos nem érthettük, miért rohan, mert csak futott és azt nem játszotta el, hogy riasztja a számár hangja.

Későbbi foglalkozásainkon ilyen jellegű hibákra visszatértünk. Megpróbáltuk azokat javítani. Így azt játszottuk el, hogy egy fúvószenekart hallgatunk, az egyik gyerek kíváncsiskodásból a zenészek közé vegyül. Nem veszi észre, hogy a háta mögött a cintányéros áll. Amikor a zenész összeveri hangszerét, a gyerek a váratlan hangtól megriad. Ezt a gyakorlatot a gyerekek természetesen különböző módon játszották el: füléhez kapott két kézzel az egyik, a másik megrezzent csak, volt, aki megfordult hirtelen, és megnézte magának a cintányérost.

A gyakorlatok közé ékelünk olyant is, melynek egy kellemetlen hang állandó jelenlétével kellett a gyerekekből reakciót kiváltania. Pl. aszfaltfúró gép zaja, az autóbusz ajtajának becsukódásakor jelentkező éles sziszegő hang. Ezeket a gyakorlatokat először a hang elképzelésével, felidézésével végezték, majd magnóról játszottuk be a gyerekeknek. A tényleges hangra jobban reagáltak, amit természetesen is tartottunk, hisz mi magunk is szenvedtünk ezektől az erős zajoktól.

Jó gyakorlatnak bizonyultak a panel házakra jellemző „áthallásos” játékok. Pl. fáradt vagy, aludni szeretnél, de a szomszéd még kopácsol. Itt a gyerekek azonnal a felnőttekre jellemző mondatfűzésekkel és szavakkal illeték a kopácsolót, tehát az improvizatív játék azonnal szöveghez is kötődött! Miután ezekkel a gyakorlatokkal tudatosítottuk bennük, hogy a hangok reakciókat váltanak ki belőlük, újra elővettük a verset, amiben a liba megriad a számár jámbor i-á-jától. Az a gyerek, akinek a játékával tulajdonképpen nem voltunk elégedettek, sikeresen hajtotta végre a feladatát.

Természetesen nemcsak ilyen jellegű hangokra lehet gyakorlatokat végezteni. Az, hogy mi ezeket gyakoroltuk, az említett helyzetből adódott.

Jó gyakorlatok azok is, melyekben a családtagok, esetleg barátok megismerését, illetve felismerését segítik. Ilyen kérdésekkel szoktam elővezetni őket: Megismered-e édesanyád lépéseit? Ha köhög valaki a családból, tudod-e, hogy ki? Miből ismeresz rá? stb.

A különböző események zaj-jelenségeit nagyon pontosan tudják végigkövetni. Pl. Süssünk meg egy tojást a serpenyőben! Milyen zajokkal jár ez? A gáz, vagyis a gyufa meggyújtásánál kezdik, és a zsír sercegésének hangját is felidézik.

Egy egész sor gyakorlatra kínál jó lehetőséget Szabó Lőrinc: Hangok című verse is. Pl. kakas hangja, békazene, vadliba gágogása, tárgyak, gépek hangjai.

Nem mintha mi nem tudnánk előcsalni a gyermekekből egy-két „brekekét”, de mennyivel költőibb és mennyivel megközelíthetőbb, fantázia-mozgatóbb, ha azt mondom: „tavi békazene: *perdülő* üm, *mord* kvaty, *víg* brekeke!” Ez már „hangszerelt” brekegés!

Hangok játéka is vonzott: ahogy
 egy sereg galamb alásuhogott,
 szárnyaik édes pümpüése a les
 leszállás előtt, tücsökszó, puha
 méhümmögés, kövekkel kongatott,
 hárfazongása sürgönyoszlopok,
 kotlóstyúk kottya, s a méla mú,
 a teheneké! hars kukuriku
 hajnal előtt, tavi békazene:
 perdülő üm, mord kvaty, vig brekeke,
 és a többiek, mozdony robaja,
 nehéz reszelők rekedt sikolya
 villámropogás, s őszi égen át
 láthatatlan jajongó vadlibák,
 s ezer egyéb hang: mindegyik mögött,
 bár elzengtek, annyi kép röpködött,
 hogy hunyt szemmel ma is össze lehet
 raknom belőlük fél-életet.

Meggyőződésesem, hogy az a gyerek, akivel együtt etettem a galambokat a Széchenyi téren, akivel együtt hallgattam a galambszárnyak „pümpüését”, akit megtanított arra, hogy ne csak féljen a sárga potrohú méhtől, de hallja meg mümmögésének puhaságát is, aki a lépcsőházban, míg kulcsával a korlát vasléceit ütögeti, a „hárfazongású” sürgönyoszlopok hangjára gondol, jobban megismeri a világot. Teljesebb, árnyaltabb képet alakít ki arról magában.

Szabó Lőrinc verse csak példa arra, hogy gyakorlataink során milyen hasznos, ha kifejező irodalmi szöveget alkalmazunk. Így észrevétlenül a gyermek széperzéke mellett szókincsét is gazdagíthatjuk. Jó, kipróbált gyakorlatnak tartom, ha nem is egy „fél-életet” rakunk össze, de egy történet zaj, zörej anyagát fűzzük egybe. Akár úgy, hogy egy adott történetet játszunk el hangokkal, zörejjel, akár úgy, hogy egy zörej-sorra találunk ki utólag eseményt.

Egy-egy jól sikerült játék után elégedettek, fáradtak, úgy érzik „tettek valamit” a gyerekek. Mi is úgy érezzük, mert ami a szemünk előtt lezajlott, akár a piacon, akár a vásáron, alkotásnak volt mondható. A játék nemcsak a gyerekeknek, a játékban résztvevőknek, de a felnőtteknek, a megfigyelőnek is gyönyörűséget szerzett. Néhol olyan fegyelmezett, a *mú önként vállalt fegyelmétől vezérelt* játékot láttunk, mely egy színpadi produkció fegyelmével és hitelével volt már mérhető.

DR. BÉLYÁ CZ IVÁNNÉ:

TÁVOKTATÁS A PÉCSI DOLGOZÓK GIMNÁZIUMÁBAN

A pécsi Dolgozók Önálló Gimnáziumában az 1976/77. tanévben indult a távoktatási kísérlet, amelynek irányítója az Országos Pedagógiai Intézet felnőttoktatási tanszéke.

A kísérlet célja a hagyományos esti és levelező tagozat mellett egy kiegészítő oktatási forma megteremtése, amely biztosítja a korszerűbb és tággabb értelmű levelező oktatás módszereinek, eszközeinek kísérleti úton való kidolgozását.

A távoktatás számos modellje közül a pécsi kísérlet a középiskolai felnőttoktatás keretei között keresi a levelező oktatás korszerű, hatékony formáit. A kísérlet iskolánkban egy levelező osztályban folyik, amely jelenleg harmadik évfolyamos.

A hallgatók kiválasztása a következő elvek alapján történt: egy bizonyos tudásszint megléte (az OPI 1975/76. tanév végén végzett fölmérése alapján), tanári javaslat és a hallgatók önkéntes jelentkezése a kísérletben való részvételre.

A távoktatási kísérlet *tartalma* a következő: a hallgatók a tankönyv, a konzultáció mellett a munkalapok és a részletes tanulási útmutató alapján készülnek egy-egy tantárgy tantervi anyagának elsajátítására. A munkalapok, amelyeket a tanulók év elején tantárgyi egységcsomagokban kapnak meg, a tananyag meghatározott rendszerbe foglalását; kérdések, fogalomtisztázások, összefüggések föltárása alapján a tananyag egyfajta feldolgozását tartalmazzák. A hallgatók ezeknek a munkalapoknak az egyéni (otthoni) megoldásához elsősorban a tankönyvet (illetve tankönyveket – korábbi év anyagának fölidézéséhez), a konzultáción hallott tanári magyarázatot és a munkalapokon illetve a tanulási útmutatóban megjelölt forrásokat, kötelező vagy ajánlott irodalmat használhatnak föl.

A tanulási útmutató az anyag földolgozásának és a munkalapok leadásának időbeli megszervezését, a tanulóval kapcsolatos módszertani tanácsokat, kiegészítő, illetve kötelező olvasmányokat és az anyag összefoglaló rendszerezését tartalmazza.

Ebből a vázlatos áttekintésből is kitűnik, hogy a távoktatási kísérlet legfontosabb eleme a munkalap. A munkalap fölépítésében egyfajta fél-

programozott anyagfeldolgozást képvisel, s célja az, hogy a tanár a tanulás egyéni-otthoni fázisában is segítő, irányító, szervező legyen. Félig programozott az anyag olyan értelemben, hogy az információt, a tények összefüggésekben történő feldolgozását, az ismeretekhez való eljutás helyes útját tartalmazza, a „visszacsatolás”, az ismeretek helyességének bizonyítéka azonban nem magában a programban van, hanem a tanár személyében, aki a munkalapok folyamatos ellenőrzésével, a hibák javításával, a tévedés pillanatának megjelölésével, és a jó vagy hibás munkának a gépnél árnyaltabb elemzésével (igen-nem, jó-rossz helyett részletesebb szöveges értékeléssel, újramagyarázattal) van jelen a tanuláshoz abban a szakaszában, amelyre eddig nem volt hatással.

Milyen típusú kérdéseket tartalmaznak a feladatlapok?

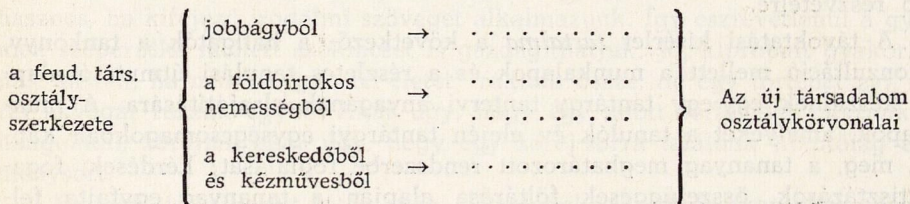
Olyan esetben, amikor a korábbi tananyagból szükség van bizonyos ismeretekre, a munkalap ezeknek a már ismert tényeknek földidézésével foglalkozik. Ilyenfajta feladatokat a tankönyv is ad, de csak utal az ismétlés szükségességére, nem irányítja a figyelmet a lényegre.

Egy példa erre: „Az előzmények jobb megértése érdekében olvassuk el a II. osztályos tankönyv A tőkés gazdálkodás kibontakozása című fejezetét!” (III. o. történelem tankönyv.)

Ugyanez a feladat a munkalapon meghatározott összefüggések adott szempontú ismeretföldidézésre kéri a hallgatót:

Pl. az angol polgári forradalom tárgyalásához:

1. Olvassa el a II. osztályos tankönyvből A tőkés gazdálkodás kibontakozása című fejezetet, és válaszoljon arra a kérdésre, mi az eredeti tőkefelhalmozás lényege, s hogyan zajlott le Angliában?
2. Hogyan hatott ez a társadalom szerkezetére?
Mi lett a:

3. Melyik társadalmi csoport rendelkezik az új termelési mód lehetőségeivel, és idővel a gazdasági hatalommal? Ugyanakkor kik a politikai hatalom birtokosai?
4. Mihez vezet az az ellentmondás, amely a gazdasági hatalommal rendelkező és a politikai hatalommal rendelkező osztály között éleződik ki?

Így jutunk el az ismétlő, ismert anyag kapcsán az új tananyag alapvető problémájához, a politikai hatalomért meginduló harchoz, amely az angol polgári forradalom lényege lesz.

A munkalap másik típusú kezdése olyan esetben szükséges, amikor nem szolgál kiindulópontul ismételőanyag. Ilyenkor új ismeret közlésével, a fogalom tisztázásával kezdődik, s ebből kell következtetéseket levonni a hallgatóknak.

Például *Az ipari forradalom és társadalmi következményei* című témánál:

1. A termelés technikájának forradalmi jellegű átalakulása alapján a manufaktúrától a gépesített gyáriparhoz vezető korszak, amely döntően kihat a gazdasági-társadalmi viszonyokra: az IPARI FORRADALOM.
2. Gondolva az eredeti tőkfelhalmozás angol formájára, az ipari termelés mely ágában indulhat meg az új termelő eszközök létrehozásának igénye?

A munkalapok további részében az anyag természetétől függően nyitott végű kérdések (ha a tankönyvben utána nézhet), választásos vagy összefüggésekre rámutató feladatok, gyűjtőmunkát igénylők vagy adott gyűjtésből, fősorolásból következtetések levonását megkövetelő kérdések szerepelnek.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy a *munkalap a tankönyv kiegészítője*, azzal együtt használható, és inkább a tankönyvi anyag földolgozásához ad módszertani segítséget, ezért el kell oszlatni a hallgatók egy részében élő tévedést, hogy a megoldott munkalap alkalmas a könyv nélküli vizsgára készülésre.

A fentiekben vázolt távoktatási kísérleti munkában rejlő lehetőségek rendkívül sokrétűek, sok közülük előre várható, megtervezhető eredményt hoz, bizonyos értékei azonban csak hosszabb időtávlatokban, illetve a föltételek teljes érvényesülése mellett realizálódnak.

Optimális körülmények között előre várhatóan a következő *oktatási előnyök* jelennek ebben a kísérletben:

a) A tanár a hallgatóról több információt szerez, folyamatosan, lépésről lépésre, a problémához hozzáfogástól a megoldásig végigkísérheti gondolkodásmódját, láthatja tájékozottságát és időközben mutatkozó tájékozódási igényét vagy igénytelenségét; következtethet emberi-egyéni tulajdonságaira is: mennyire lelkiismeretes, milyen a szorgalma, hogyan befolyásolják a sikerek és sikertelenségek egy-egy kérdés kapcsán, mennyire fontos számára a külső motiváció, a dicséret, elmarasztalás.

b) Hasznos a tanár szempontjából azért is, mert fokozottabban készíti az egész évi anyag nagyon alapos átgondolására, de menet közben is folyamatos önvizsgálatra, önkritikára sarkall, ami más, párhuzamos osztályokban is kamatoztatható.

Milyen lehetőségek rejlenek benne a hallgatók szempontjából?

A hallgató folyamatos, rendszeres munkára kényszerül, ezáltal a vizsgák előtti, kampányszerű tanulás elmarad, és így elmarad a gyors, felületes tanulás eredménye is, hogy a vizsga utáni oldódásban a felejtés is lényegesen gyorsabb. Kevésbé van lehetősége – a problémamegoldó munkalapok miatt – a mechanikus tanulásnak is, sőt a hallgató tananyaghoz, tanuláshoz történő hozzáállása is más jellegű lesz, inkább a probléma keresése és vállalása felé irányul idővel, mint a felületes, egyszerűbb tanulási munka, a mechanikus bevésés felé.

A tananyaggal a munkalapokon keresztül tartott folyamatos kapcsolat nemcsak a rögzítést, a bevésést szolgálja, hanem lényeglátásra, logikus gondolkodásra is nevel.

Természetesen más a természettudomány iskolai tantárgyainak és más a társadalomtudomány tárgyainak a munkalapja, mint ahogy más a kitűzött feladat is egy-egy esetben.

A munkalapok közös célja azonban az elmélet és gyakorlat összekapcsolása, az elméleti ismeretek gyakorlati alkalmazásának megtanítása, és minden tárgynál a legcélravezetőbb tanulási módszer elsajátíttatása.

Mindezek mellett azonban van a munkalapoknak egy általánosabb érvényű hatása is: a megnyilatkozás, az állandó véleménynyilvánítás megkövetelése igen erősen hajt a kifejezőkészség és az íráskészség fejlődésére; a helyesírási hibák, nyelvhelyességi problémák állandó javítása (nemcsak a magyar nyelvet és irodalmat tanító tanárok részéről, hanem a többi tanár által is) jó lehetőség az íráskultúra fejlesztésére is (a kémia munkalapokon például kötelező az egész mondatos válaszadás).

Mindezek lényegében csak lehetőségei a távoktatásnak, s amíg ezek realizálódnak, *számtalan föltételnek kell érvényesülni*. Elsősorban – ha a munkalapokat a követelményeknek megfelelőnek vesszük, a hallgatók részéről föltétlenül szükséges, hogy önálló munkát végezzenek, a feladatokat átgondolva, a problémákon nem átlépve, nagyon alapos tanulással oldják meg a munkalapokban rájuk bízott feladatokat.

Ha a legkisebb ellenállás mentén haladnak, egymásét másolják, külső segítséghez folyamodnak, csak kényszerű kötelességnek érzik, s nem értik, nem érzik meg a munkalap igazi célját, akkor minden törekvés kárba vész. Ilyen esetben a hallgató által fölhasznált idő is, amely nem csekély egy-egy munkalap átgondolása, megoldása esetén, pazarlás lesz.

Az elmúlt másfél év tapasztalatai bőven szolgáltatnak példát a munkalap földolgozásának lehetőségeire.

A tudásért áldozatokra is képes tanulók esetében ez a forma rendkívül előnyös, s így velük sokkal jobb eredmény érhető el, mint a levelező tagozat hagyományos osztályaiban; és bár azoknak a száma, akik ebben a formában is a legegyszerűbb utat keresik, másfél év elmúltával is elég nagy, összeredményében ez az osztály fölötte van a kontrollosztályok tudásának, nemcsak számjegyekkel kifejezhető átlagban, hanem tudásuk mélységében is.

A KÉRDÉSEK, GYAKORLATOK, FELADATOK, MINT A VISSZACSATOLÁS ESZKÖZEI

A tanítási-tanulási folyamat szükségszerű mozzanatai közé tartozik a rendszeres, folyamatos *viSSZACSATOLÁS* biztosítása. Ennek a megteremtése a nappali tagozatos oktatásban is komoly gondokat jelent. Ezek a nehézségek még fokozottabban jelentkezők a levelező hallgatóknál. Pedig a tanulási folyamat különböző távirányítási módszerek és eszközök segítségével történő irányítása¹, a visszacsatolás szervezeti kidolgozása, a levelező hallgatók önellenőrzésének, illetve oktatói ellenőrzésének és értékelésének már a felkészülési időszakban történő megvalósítása nélkül a képzés eredményessége nem fokozható.

A visszacsatolásban felhasznált eszközök

A visszacsatolás megteremtése érdekében pécsi távoktatási kísérletünk során tárgymódszertani útmutatóinkban², munkafüzeteinkben főleg a fejezetek, témakörök lezárásaként

- példákat, gyakorlatokat,
- kérdéseket és feladatokat alkalmazunk.

A példák

A levelező tagozatos hallgatóink sajátos helyzetét, körülményeiket, valamint életkori sajátosságait figyelembe véve

- a) az elméleti vonatkozások szemléltetésére, illetve
- b) megoldandó problémák kiemelésére használjuk fel a példákat.

Az elméleti anyag fontosságának és szükségességének érzékeltetésekor a példával a megoldás módját, a problémák esetében pedig a világos megfogalmazást, a konfliktus körülhatárolását és kiélezését emeljük ki.

¹ Zukovits Imre: A tanulási folyamat irányítása távoktatási kísérletben. Baranyai Művelődés. 1977/4.

² Kovács Irma: Korszerű írásos eszközök a felsőfokú távoktatásban. Felsőoktatási Szemle. XXIV. évf. 10. sz. 617—621. old.

Például: „A gyakorlat példái közül vegye szemügyre az elsőt és a másodikat. Az első határozószó, illetve névutó. Az *elől* $\in$ *elül hol?* kérdésre felelő határozószó, az *elől* pedig *honnan?* kérdésre felelő névutó. Mondatba helyezve még világosabbá válik a különbség: A kiránduláson mindenütt a tanárunk járt *elől*, vagy *elül*. Elmenekült mindenki a vihar *elől*. – A másik szópár (*Körös–Körös*) mindkét tagja tulajdonnév, közelebről földrajzi név. A *Körös* folyónév, a három *Körös* közös neve. A *Körös* viszont településnév: *Kiskörös*, *Nagykörös*, *Köröshegy*. A többi szópár jelentéskülönbségét, illetve szófaji különbségét is hasonlóan kell megmagyarázni...” (Dr. Rónai B. Nyelvművelés és beszédtechnika. III. 10–11. old.)

A példákkal tulajdonképpen mintákat adunk az utánczó jellegű cselékvésekre, amivel segítjük a feladatmegoldó képességek fejlesztését.

A gyakorlatok

Főleg az adott témakör egy-egy részletére épülnek, annak megértéséhez járulnak hozzá. Megoldásukhoz általában egyetlen szabály, tétel, vagy törvényszerűség közvetlen alkalmazása, vagy adatok összegyűjtése, csoportosítása, rendszerezése szükséges.

Például: „Bontsa az alábbi szöveg minden egyes szavát morfémiára!

Az ifjúság szegény szomorúsága tért vissza, de függetlensége és gondtalansága is.

– Különítse el az alábbi szövegben az elsődleges és a másodlagos morfémiákat!

Megiramodnak a szavak, betűk, mondatok

Máris a lap aljához érek titokban...”

(Márk T.: Leiró magyar nyelvtan III. 15–16. old.)

A gyakorlatok alkalmazásával részproblémákra irányuló jártasságok és készségek fejlesztését mozdítjuk elő.

A mechanikus, sablonszerű eljárások megelőzésére útmutatóink gyakorlatainak összeállításakor³ alapvetőnek tekintjük a változatosságot és az újszerűséget. A nagyobb témaegységek lezárására feladatsorokat alkalmazunk. Ilyenkor különösen figyelünk a gyakorlatok szerkezeti felépítésének és nehézségi fokának összhangba hozására.

A kérdések

A tantárgymódszertani útmutatóink kérdései alkalmazási szinten kéri számon a feldolgozott ismereteket. Hozzájárulnak a megszilárdításhoz, az elmélyítéshez, illetve a teljesítményképes tudás megszerzéséhez.

Például: „Hogyan védekezünk a háztartásban a károsító penészek ellen? Milyen módszerrel történik a védekezés? Melyik eljárás hat kedvezőtlenül egészségünkre?...” (Dr. Vöröss L. Zs.: Növényrendszertan I. 69. old.)

³ Kovács I.: Segédlet a tantárgymódszertani útmutató készítéséhez. Tanárképző főiskolai oktatók számára. FPK. 1977. 70. p.

A kérdések formailag gyakran alig különböznek a gyakorlatoktól. Didaktikai funkcióikat elemezve sem különíthetők el mereven egymástól. A szakmai anyagtól függ elsősorban az, hogy gyakorlatokat, vagy kérdéseket alkalmazunk-e?

A feladatok

A feladatokat nagyobb anyagrészek áttekintésére, bonyolultabb összefüggések felismerésére, összetettebb problémák megoldására használjuk fel. A feladatokat már nem lehet egyetlen szabály, vagy tétel felhasználásával megoldani.

Például: „A komplex számok C halmaza összeadásra nézve kommutatív csoportot alkot.

a) Bizonyítsuk be, hogy a valós számok halmazának R additív csoportja a $(C; +)$ csoport normális részcsoportha!

b) Hol helyezkednek el a Gauss-féle számsíkon a C csoport R szerinti mellékosztályai?...” (Varga Á.: Algebra és számelmélet IV. 82. old.)

A feladatmegoldásoknál nélkülözhetetlen követelmények:

- különböző kapcsolatok, oksági viszonyok felismerése;
- nagyobb anyagrészek alapos ismerete;
- a megoldási lehetőségek különböző területeken való keresése...

Például: „Egy forgó aszinkrongép állórészébe 50 Hz-es váltakozó áramot vezetünk. A gép háromfázisú és hatpólusú. A forgórész fordulatszáma 970 percenként; értelme megegyezik a forgómágneses mező értelmével.

01 ... féküzemről van szó,

02 ... motoros üzemről van szó,

03 ... generátoros üzemről van szó,

04 ... az adatokból nem következtethetünk az üzemállapotra...”

(Dr. Keresztesi M.: Elektrotechnika II. 129. old.)

A feladatok nemcsak az ismeretek kiegészítését és elmélyítését teszik lehetővé, hanem alapot biztosítanak a logikai és a gondolkodási műveletek gyakorlására, amelyek szorosan kapcsolódnak az alkalmazásokban, valamint a problémamegoldásokban való jártasságok fejlesztésével.

A visszacsatolás eszközeinek didaktikai funkciói

A tantárgymódszertani útmutatóinkban, oktatóleveleinkben, munkafüzetünkben közölt példák, kérdések, gyakorlatok és feladatok *didaktikai szerepe*.⁴

- az ismeretek kiegészítése, elmélyítése és megszilárdítása;
- a széles körű *gyakorlás*on, illetve alkalmazáson keresztül a megfelelő jártasságok és készségek fejlesztése;
- lehetőségnyújtás az *önellenőrzésre*;
- az *oktatók részére* az összehasonlító elemzések alapján az *értékelés* lehetővé tétele.

⁴ Zukovits Imre: A pécsi távoktatási kísérletben alkalmazott tantárgymódszertani útmutatók didaktikai, metodikai kérdései. Baranyai Művelődés. 1978/1.

A szaktárgyi anyag feldolgozását tantárgymódszertani útmutatóink fél-évenkénti 12–13 heti bontásban ütemezik. Az útmutatókba beépített kérdések, gyakorlatok, példák, feladatok is ebbe a rendszerbe épülnek bele. A heti anyag *gyakorlására*, lezárására rendszeresen tartalmaznak az útmutatók kérdéseket, gyakorlatokat, feladatokat. Ezeknek a célja: a lényeg megvilágítása, az új ismeretek megértése, elmélyítése, rögzítése, valamint gyakorlati alkalmazása. A feladatok megoldásához szükséges jártasságok és készségek kialakításához több fokozatú segítséget adunk. Például: ráirányítjuk a hallgató figyelmét a megoldás során felhasználható segédeszközökre, lexikonokra, szótárakra, táblázatokra, adattárakra stb.

Ha a hallgatónak nehézségei adódnak a megoldás során, akkor az útmutatókban közölt *ötlettárból* kereshet iránymutatást.

Az ötlettár úgy nyújt segítséget, hogy

- kiemeli egy-egy jellemző probléma megoldásának alapgondolatát;
- rámutat az alapvető összefüggésekre;
- leírja a rávezető eljárásokat;
- vázlatoszerűen ismerteti a gondolatmenetet;
- felhívja a figyelmet a hibalehetőségekre;
- példákat ad a megoldások variációira stb.

Amennyiben a levelező hallgató képes az önálló feladatmegoldásokra, akkor csak az ellenőrzés lehetőségére van szüksége. Ennek érdekében mel-
lékelünk útmutatóinkhoz az ötlettáron kívül *eredménytárt* is. Egyébként az ötlettár az önállóan dolgozó levelező hallgató számára is hasznos lehet, mert megismerhet más megoldási módokat, eljárásokat is, illetve tevékenysége megerősítést nyerhet annak áttanulmányozásával.

Elvileg minden feladathoz meg kellene adni a teljes megoldást, vagy az ötletet és a *megoldási kulcsot*.

Ettől azonban a következő esetekben eltekintünk:

a) az egyszerű gyakorlatnál, feladatoknál. Az önellenőrzés lehetőségére ilyenkor is közöljük a végeredményt.

b) Ha a megoldás a hallgató számára rendelkezésre álló forrásokból – tankönyvekből, jegyzetekből stb. – könnyen ellenőrizhető. A megoldás helyére ebben az esetben is utalunk.

Például: „Rajzoljon le egy Euglenát, és pirossal húzza alá az állati tulajdonságú sejtrészeket, zölddel a növényieket és feketével a közöseket... Válasza helyességét ellenőrizheti a tankönyv 69. és az oktató anyag 16. oldalán...” (Dr. Vöröss L. Zs.: Növényrendszertan I. 37. old.)

c) Ha az egymást követő feladatok lényegében hasonlóak egymáshoz. Ekkor a kapcsolatokra utalunk, vagy az ok-okozati összefüggésekre hívjuk fel a figyelmet.

Például: „Miért csak megközelítőleg érvényes a fordított arányosság az áramerősség és a menetszámok között?... Megkapja a magyarázatot, ha a jegyzet 1. 18., 1. 19., 1. 20., 1. 32. képleteit és az ott közölt magyarázatokat egybeveti...” (Dr. Keresztesi M.: I. m. 48–51. old.)

d) *Ha a feladatok megoldása nem lehet teljesen azonos.* Ebben az esetben gyakran példával szemléltetjük a követelményeket, illetve a kidolgozás lehetőségét.

Például: „... a haza-szülföld: rokon értelmű szavak. Közös jegyük, hogy térben elhatárolható helyet jelölnek, ahol életünket leéljük. A második, a szülföld kisebb terület, az elsőnek, a hazának csak egy része, tája; jelentéstartalma azonban gazdagabb, mert születésünk helyét jelenti... folytassa a megoldást ehhez hasonlóan...” (Dr. Rónai B.: I. m. 40. old.)

e) *Ha esszé jellegűek a feladatok.* Ilyenkor a megoldás részletes szempontjait határozzuk meg.

Az önellenőrzés

A kérdések, gyakorlatok, feladatok többségét az önellenőrzéses jellegűek alkotják, amelyekkel egy-egy nagyobb témakör feldolgozását zárjuk le.

Az önellenőrzéses kérdések, feladatok alapvető célja, hogy a hallgatók közvetlenül is kaphassanak visszajelzéseket, visszacsatolást tudásuk színvonaláról, minőségéről.

Az önellenőrzéses feladatokkal:

- serkenthetjük a levelező hallgatókat az anyag ütemterv szerinti feldolgozására;
- pozitívan motiválhatjuk őket az intenzív tanulásra;
- biztosíthatjuk a saját tudásszintről való objektív meggyőződés lehetőségét;
- előkészíthetjük a hallgatókat az írásbeli jellegű számonkérésekre, vizsgákra.

Az útmutatóinkban közölt önellenőrzéses feladatok az érintett témakör átfogó problémáival, összefüggéseivel kapcsolatosak. A részlet-témákra vonatkozó elemek csak másodlagos szerepet kapnak.

Az önellenőrzéses feladatok célja nem a gyakorlás, hanem mértékül szolgálnak a pillanatnyi tudásszint megállapítására. Ezért a hallgatói tájékozódás, a visszacsatolás biztosítására a feladatok megoldását, eredményeit tartalmazó eredménytár általában megadja az önértékelést lehetővé tevő pontszám-rendszert is.

Az oktatói ellenőrzés

A megértés, az elsajátítás színvonalának oktatói ellenőrzése és értékelése érdekében a tantárgymódszertani útmutatók, oktatóanyagok kötelezően beküldendő feladatokat is tartalmaznak.

Például: „2. feladatlap.

1. Elemezze a következő szó morfémaid!

nagyobbacskákat...

2. Sorolja fel (példákkal is!) a névszói személyragozás típusait...

3. Fejtse meg a leírások alapján, hogy melyik szó rejtőzik itt!
emberi méltóságában, önérzetében bánt valakit, fájdalmat okoz neki + deverbális igeképző, a cselekvés lehetőségét fejezi ki + deverbális névszóképző, jelentése: az alapszóban kifejezett cselekvés nem következett be + denominális névszóképző, elvont tulajdonságot, állapotot fejez ki + P x, S g 3 + inessivus rag.

A szóalak tehát..." (Márk T.: I. m. 95–96. old.)

A beküldendő feladatok célja, hogy már a felkészülés időszakában figyelemmel kísérhessük és értékelhessük a hallgató

- önálló gondolkodásának színvonalát;
- összehasonlító, problémamegoldó tevékenységét;
- összefüggésfelismerő, illetve kombinatív képességét;
- tudásának terjedelmét és minőségét;
- az ismeretek alkalmazásának eredményességét; stb.

Az oktató csak ezek ismeretében tud értékes, hasznos és segítő tanácsokat adni a tudásbeli hiányosságok megszüntetésére, a tanulás hatékonyságának fokozására.

A beküldendő feladatok összeállításakor nem törekedhetünk a teljességre. A tárgyi tudás átfogó és az összefüggések pontos ismeretére irányuló számonkérése a vizsgák, a kollokviumok és a szigorlatok feladata.

A kötelezően beküldendő feladatok összeállításakor különös gonddal ügyelünk arra, hogy a feladatok elemzésekor minél nagyobb részletességgel és pontossággal tárulhassanak fel az oktató előtt a megoldás folyamatai, valamint mozzanatai.

Ez teszi lehetővé, hogy ne csak azt állapíthassuk meg, hogy a hallgató megoldotta-e, vagy sem a feladatot, hanem meghatározhassuk az esetleges hiányosságok, nehézségek okait, illetve a kijavításuk módjait, lehetőségeit.

Így a tantárgymódszertani útmutatókban, munkafüzetekben lévő feladatok szerves részét jelentik a visszacsatolásra épülő tanulási távvezérlésnek, irányításnak.

A távoktatási kísérletünk⁵ tapasztalatai messzemenően igazolják, hogy a tanulási tanácsok, módszertani útmutatások önmagukban még nem biztosítják a levelező hallgatók folyamatos készülését. A tényleges tevékenységekre készítő erő jelentős mértékben a kötelezően beküldendő feladatokhoz kapcsolódik.

A levelező hallgatók többsége számára serkentő hatású, ha a kötelező feladatok közé az átlagos felkészültségnél magasabb tudást igénylő „ajánlott feladatokat” is beépítjük.

A távoktatásban tehát feltétlenül szükség van kötelezően kidolgozandó és beküldendő feladatokra, azok tanári ellenőrzésére és minősítésére, valamint az eredményeknek, vagy a hiányosságoknak személyre szóló válaszlevelek útján a hallgatókkal való közlésére, visszajelzésére.

⁵ Zukovits Imre: Távoktatási kísérletek a levelező tagozatos pedagógusképzésben. Baranyai Művelődés. 1977/III.

A kérdések, feladatok típusai

Az önellenőrzés és az oktatói ellenőrzés realitása érdekében

- részletes megoldást igénylő,
- szövegkiegészítéses,
- feleletválasztásos,
- összehasonlító,
- táblázatos,
- logikai értékítéleteket tartalmazó,
- oksági viszonyokra irányuló,
- elméleti és gyakorlati tevékenységekre épülő, stb. kérdések, feladatok különböző variációit egyaránt alkalmazzuk.

Belső szerkezetüket, valamint logikai alapjaikat tekintve tantárgymódszertani útmutatóink, oktatóanyagaink

- meghatározó,
- bizonyító,
- cáfoló,
- felosztó,
- rendszerező,
- összefoglaló stb.

kérdéseket és feladatokat változatosan tartalmaznak.

Az ismeretek elsajátításához, valamint azok eredményes alkalmazásához szükséges jártasságok és készségek alakítása, fejlesztése érdekében használunk fel munkafüzetekben, útmutatóinkban

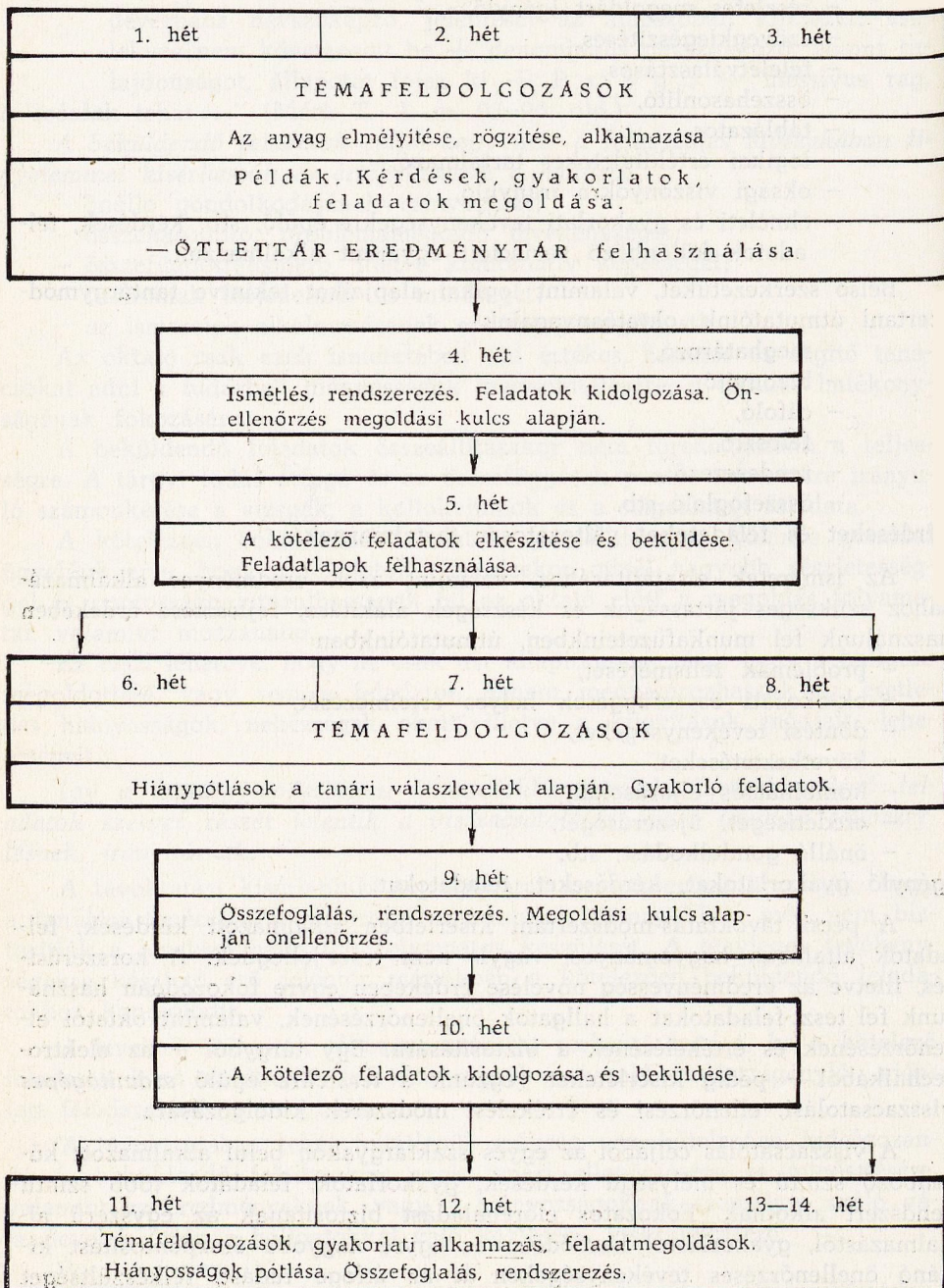
- problémák felismerését,
- ok-okozati összefüggések helyes értelmezését,
- döntési tevékenységeket,
- következtetéseket,
- kombinációs eljárásokat,
- eredetiséget, újszerűséget,
- önálló gondolkodást, stb.

igénylő gyakorlatokat, kérdéseket feladatokat.

A pécsi távoktatás-módszertani kísérletben alkalmazott kérdések, feladatok általában hagyományos, vagyis nem teszt-jellegűek. A korszerűsítés, illetve az eredményesség növelése érdekében egyre fokozódóan használunk fel teszt-feladatokat a hallgatók önellenőrzésének, valamint oktatói ellenőrzésének és értékelésének a biztosítására. Egy tárgyból – az elektrotechnikából – pedig kísérleteket végzünk a tesztekre épülő *számítógépes* visszacsatolási, ellenőrzési és értékelési módszerek kidolgozására.

A visszacsatolás céljából az egyes szaktárgyakon belül alkalmazott különböző szintű és mélységű kérdések, gyakorlatok, feladatok több szintű rendszert alkotnak. Fokozatos előrehaladást biztosítanak az egyszerű alkalmazástól, gyakorlástól kezdődően az egyre nagyobb összpontosítást kívánó önellenőrzéses tevékenységeken át az átfogó tudást, felkészültséget igénylő kötelezően beküldendő feladatokig.

A VISSZACSATOLÁSI ESZKÖZÖK SZERKEZETI ELHELYEZKEDÉSE
A TÁVOKTATÁSI FOLYAMATBAN

A KULTURÁLIS BERUHÁZÁSOK JAVÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

Köztudott, hogy az építőiparnak a beruházások megvalósításában domináns szerepe van. Hogy a tervezett beruházások időben, az előirányzott költségeken belül valósuljanak meg, ahhoz a beruházó „asztalán” kell nagyobb rendet teremteni.

A rendezettebb beruházási tevékenység nem igényli sem új jogszabályok alkotását, sem újabb kooperációs szerződések ünnepélyes aláírását. Kizárólag arról lehet szó, hogy a fejlesztést meghatározó tervek a gyakorlatban jobban betartott tervekké, a meglévő beruházási szabályozók alkalmazott előírásokká váljanak. A fejlesztési elhatározások megalapozottabban, a rendelkezésre álló erőforrások alapján szülessenek.

Bontsuk fel ezen általánosságnak tűnő tényezőket.

A fejlesztési tervek, mint pl. a megyei művelődésügyi osztály 1990-ig szóló távlati fejlesztési programja, átfogja a kulturális ágazat – oktatás, közművelődés – egészét. Helyzetelemzés alapján meghatározza az ágazatpolitikai tevékenység folytatását. A távlati programban kitűzött célok és feladatok a középtávú – pl. V. ötéves terv –, ezen belül éves tervekben kerülnek lebontásra. A középtávú és éves tervek a fejlesztések megvalósításának konstruktív előírásai. A végrehajtás meghatározott „menetrendet” diktál, részfeladatok elvégzését igényli. Kis túlzással úgy is mondhatnám, hogy a végrehajtásnak metodikája van, amelyben biztosítani kell:

- az előkészítést;
- a jóváhagyást és engedélyezést;
- a megvalósítást;
- az üzemeltetést.

Mélyek azok az eklatáns hibák és hiányosságok, amelyek az előkészítés, a jóváhagyás, az engedélyezés, a megvalósítás és az üzemeltetés során gyakran tapasztalhatók?

1. Az V. ötéves terv készítéséhez tanácsaink időben hozzáfogtak. A helyzetelemzésre, a célkitűzések és feladatok meghatározására, az erőforrások felmérésére a feltételek helyileg adottak voltak.

Ennek ellenére az eredeti terv végrehajtását, a tervciklus első két évének tapasztalatai alapján hiányosságok terhelik. Az időarányosan kielégítő

1976. és 1977. évi teljesítésnek szépséghibájává vált a IV. ötéves tervi áthúzóadás. A jelen tervidőszak késői kezdése.

A kezdés elcsúszása már hatással van és előidézője lehet az 1978–1980. évi tervcélok nem kielégítő végrehajtásának.

Utólagosan megállapítható, hogy a hátráltató hibák és hiányosságok részben, nem egy esetben teljes mértékben elkerülhetők lettek volna. Nem állna fenn a ciklikus áthúzóadások veszélye.

2. Eredeti terven felül, menet közben új elhatározások születnek. – provizórikusan tovább feszítik az amúgy is leterhelt kivitelezési, tervezési kapacitást.

3. Fellelhető – nem kis mértékben – az ígéretre alapozott fejlesztési elhatározás. Nem beszélhetünk múlt időben a „...kezdjük el, majd befejezzük valahogy” gyakorlatról.

4. Figyelmen kívül marad az üzemeltetéshez szükséges bér és dologi költségek biztosítása.

A fejlesztési tevékenységben tapasztalt negatív tendenciák előidézői elsősorban ezekben keresendők. Egyetemlegesen, vagy részben hatnak. Következésményeiben általában megyetanácsi szinten csapódnak le, – kész helyzet elé akarván állítani a felsőbb szervet.

Ahhoz tehát, hogy fejlesztési célkitűzéseink kielégítőbb megvalósításában, az ún. tervszerinti beruházási tevékenység mennyiségi és minőségi szintjének emelésében optimális előrelépést tehesünk, a rendteremtést itt kell kezdeni.

Hogyan? *Vegyük sorra a gyakorta látott hátráltató tényezőket.*

Előkészítés

Az előkészítés a távlati fejlesztési program készítésével indul.

A távlati terv készítése egész településfejlesztést átfogó felmérést igényel, és alkalmazkodnia kell a megyei fejlesztési programhoz. Nem hagyhatja figyelmen kívül a vonzáskörzet hatását sem.

A távlatban kitűzött célok és feladatok a középtávú tervek készítése során alapvetően más, új elhatározásokkal nem módosulhatnak. Ha ugyanis ez bekövetkezik, a terv elveszti konstruktív jellegét. Elszakad az egyes tervidőszakoktól, elképzelések szintjére süllyed. Akadályává válik az eredeti terv végrehajtásának. Fellazítja a tervfegyelmet.

Természetesen előre nem látott, nem tervezhető gondok, nehézségek, a közigazgatási, vagy a gazdasági körzet változása elkerülhetetlenné teszi a módosítást. A változtatást azonban a távlati terv egészére számításba kell venni. Így biztosítható az egyes tervciklusok egymásraépülése, a megvalósítás folytonossága. Az elszakadás, az önállósuló középtávú, vagy éves terv előbb-utóbb bukáshoz vezethet.

Nem tekinthető politikus tenniakarásnak a máról holnapra elhatározott beruházás.

Bár igaz; sikerek az elmúlt időszakban így is születtek, de ez tanácsi vezetés szintjén nem megengedhető gyakorlat. Nem tűrhető meg olyan arányban, amelynek szemtanúi vagyunk. Az így kieroszakolt kész helyzet elé állítás nem kívánatos feszültséget okoz megyei szinten is.

Itt kell megemlíteni, hogy a megyei tanács a rendelkezésre álló pénzeszközök erejéig *támogatást*, kizárólag és elsősorban *az időben és megalapozottan elhatározott beruházásokhoz* biztosít.

Melyek a beruházások előkészítésének további részfeladatai? Hol tapasztalható a legtöbb probléma?

Abból kiindulva, hogy rendelkezünk középtávú tervvel, éves ütemezésben meghatároztuk az egyes létesítmények építését, meg kell kezdeni a műszaki előkészítést. Biztosítani kell a szükséges tervdokumentáció elkészítését. A tervdokumentáció készítésekor a gyakran tapasztalható „lépés-hibák” a következőkben foglalhatók össze:

- a fejlesztés megvalósításához a bekerülés költsége nem biztosított. Rendelkezésre áll egy része, erre alapozva indul a műszaki előkészítés.
- A hiányzó - általánosságban a nagyobb rész - előteremtése bizonytalan;
- nem történt előzetes tájékozódás, adaptálható-e típus, vagy tipizált terv? A tervezés indokolatlanul egyedi tervvel történik;
- a tervezési megbízás adásakor nem biztosított a kivitelező, azt menet közben keresik;
- hiányzik a közműellátottság, vagy a létesítmény megépítéséig nem is biztosítható a szükséges, hatósági előírásoknak megfelelő közművesítettség;
- túlméretezték a beruházás nagyságát (kapacitását) vagy aláterveztek. Figyelmén kívül marad az esetleges későbbi bővíthetőség;
- a tervtárgyaláson a tervdokumentáció jóváhagyása előtt nem kerülnek kiszűrésre a kivitelezés, üzemeltetés közben veszélyt okozó hibák, hiányosságok. A beruházó a bemutatott ún. munkaközi tervből nem tudja megállapítani; azt tervezték-e amire minden tekintetben szükség van? Nem hívják meg a tervtanácsra a pedagógus „szakembert”, akinek majd dolgozni kell az új létesítményben.

A címszavakban vázolt, de uralkodó hibák és hiányosságok eddig is sok keserőséget okoztak. Miután gondos előkészítés mellett is előfordulnak nem várt akadályok, s hogy ezeket preventíven a minimumra csökkenthesük, legyünk figyelemmel a következőkre:

A tervbe vett beruházás előkészítéséhez csak akkor szabad kezdeni, ha a szükséges pénzforrás rendelkezésre áll. Az effektív pénzeszközön kívül szerződésben kell rögzíteni a nem tanácsi szervek által vállalt hozzájárulást. A szóbeli ígéret behajtásának nincs jogalapja!

A létesítmény teljes (bruttó) költségében tervezni kell az ún. egyéb költségeket is - tervezés, berendezés, átruházott beruházó esetében, pl.

UNIBER, AGROBER a lebonyolítást. Legtöbb probléma ezideig a berendezés költségének elhagyásából származott.

Az építés-szerelés költségét folyóáron kell megállapítani, vagyis a költségvetés építés-szerelés összegét meg kell emelni a kivitelezés befejezéséig várható – éves szinten engedélyezett – áremelkedések hányadával.

A Műszaki Gazdasági Normatívák (MGN) és az Építésügyi Ágazati Szabvány (ÉSZ előírásaival készült típus vagy tipizált – helyszínrre adaptálható – tervek elősegítik, megkönnyítik a létesítmények gazdaságos megépítését. Alkalmazása nagymértékben hozzájárul az egyedi tervezésből esetleg adódható problémák megelőzéséhez.

Tervezési megbízás akkor adható, ha a kivitelező garantáltan rendelkezésre áll. A menet közbeni keresés buktatóit nem kell magyarázni.

Döntő fontosságú, hogy tervező és építő a műszaki előkészítés idejében konzultáljon, egyeztessen egymással. A kivitelezőtől velszakadt tervezés, a csak formálisan figyelembe vett kivitelezői észrevétel áttervezéshez vezethet.

Itt mérhető le az előkészítés majd legnagyobb, a megvalósításban láncreakciót kiváltó hibája. Az építő technológiai felkészültségére, a beszereshető anyagokra épült terv lényeges kritérium. Az érdemleges egyeztetés részben már garancia a vállalt határidő betartására.

A közműellátottságra, időbeni meglétére példákön tudnám leginkább bemutatni a jó előkészítést. Miután azonban erre itt nincs mód, csupán egy kérdést tennék fel; szabad-e kockáztatni a létesítmény üzemeltetését előirt fokú közmű-ivóvíz, szennyvízelvezetés stb. – nélkül? A válasz természetesen nem, s ha ezt időben rendezzük, nem tesszük ki magunkat a majd biztosítjuk veszélyének.

Az igényeknek – évtizedek múltával is – megfelelő intézményi nagyság (kapacitás) meghatározásában a valós igényt befolyásoló szubjektív szemlélet, a másik település túllicitálása veszélyes „irányelv”. Látjuk a reálsan szükséges fejlesztési célt, tudatában vagyunk erőforrásainknak és mégis többet akarunk. (Pl. a legtöbb épült egyes tornatermek, tornacsarnokok!)

Más esetben csak a ma gondjára koncentrálnunk, megelégszünk az adott helyzetten ideig-óráig segítő tenniakarással. A későbbi bővíthetőséget az épület nem kielégítő telepítésével, aláméretezett területtel, a helyiségek rossz alaprajzi elrendezésével eleve kizárjuk.

Mit tartunk szem előtt a tervtárgyaláson?

Feltétlen abból induljunk ki a még nem lezárt tervezési időszakban, hogy azt kapjuk-e vissza, amit elhatároztunk?

Aminek elkészítésére a tervezőt megbíztuk? Ha a tervtanácsn agályaink vannak, ne tegyünk elsiertet, formálisan egyetértő, „elfogadom” nyilatkozatot. A létesítményt ebben a stádiumban úgy kell vizsgálni, mint-

ha már benne dolgoznánk. A megítéléshez kérjük a pedagógus szakember véleményét. Elrettentő példája a beruházás hiányos előkészítésének, ha az illetékes szakigazgatási szerv, a művelődésügyi osztály nem nyilatkozik. Sőt, ha a tervtárgyalásra meg se hívják!

A tervből látható hibák és hiányosságok vagy a kivitelezés, vagy az üzemeltetés során kerülnek napvilágra.

A tervező így tervezte, szokták mondani. Nos, nem kizárólag a tervező marasztalható el. – mi is ott voltunk.

Ne vegyünk át hiányos tervdokumentációt. (Hiányt jelent a tervtárgyalás jegyzőkönyve is.) Alkalmatlan jóváhagyásra az olyan terv, amelyhez nem járultak hozzá az engedélyezésre illetékes hatóságok. Nyilatkozatokat utólag meg kell kérni, ha a tervtanácson nem jelentek meg. Elmulasztása azzal a kockázattal jár, hogy az elkészült létesítmény az átadás-átvételi eljárás tapasztalt, működést gátló hibák és hiányosságok miatt nem lesz üzemeltethető. Az akadályelhárítás viszont nem mindig olcsó „mulatság”.

J ó v á h a g y á s , e n g e d é l y e z é s

Amíg az elkészítés stádiumában – csak a tervezésre utalva – a manuális tevékenység elsősorban a tervezőt terhelte, addig a jóváhagyás és az engedélyezés a beruházó intézkedését igényli. Gyakorlati végrehajtásában különösen az alábbiakra ügyeljünk:

- jóváhagyásra csak tanácsi testület jogosult. A jóváhagyást határozatban kell rögzíteni, hiányában a beruházás nem engedélyezhető,
- az engedélyezés az engedélyokirat kiadásával történik. A sorrend – testületi határozat, engedélyokirat – nem cserélhető fel. Az engedélyezés vonatkozik mindazon fejlesztésekre, amelyek az állóeszközállományt növelik, gyarapítják. Ez lehet új építés, bővítés (beszerzés) a fejlesztési alap terhére.
Az engedélyokirat megyei szinten szabályozott direktíváján változtatni, abban a beruházás egyes adatait elhagyni nem lehet. Az engedélyező okmány csak akkor „szentesíti” a testületi határozatot, ha tartalmazza mindazon adatokat, amelyek a megvalósításhoz elengedhetetlenek. Ezek közt is perdöntő, hogy engedélyokirati szinten tisztázatlan pénzforrás nem állhat fenn,
- az engedélyokirat kötelező tartalmi melléklete a „Létesítmény- és költségjegyzék”. Ez úgy, mint az engedélyokirat, csak jóváhagyott tervdokumentáció alapján készíthető el.

Amennyiben, gyakorlat hiányában is, e téren nehézségeink vannak, kérjük a tervező közreműködését. Megelőzhető az utólagos segítség kérése, ha elkészítését már a tervezési megbízás idejében a tervezőre hárítjuk.

A megvalósítás, vagyis az építés szakaszában a kulcspozíciót a kivitelező tölti be. Domináns szerepe fennáll nemcsak a vállalás, hanem az építés során is. Az építés időtartamában, más szóval átfutási idejében több tényező együttes, vagy esetenkénti hatása jelenti végső soron:

- a terv szerinti kivitelezést;
- az elvégzett munkák minőségét;
- az előirányzott költségek tarthatóságát;
- a határidőt.

Mindezek elemzésében számos segítő, vagy hátráltató ok vizsgálata alapján lenne lehetőség a tárgyilagos miként és hogyan leszűrésére.

Miután azonban ez létesítményhez kötöttség nélkül megbízhatóan nem végezhető el, ezért csak utalok az általánosságban hasznosíthatókra.

A beruházás bonyolításával, lehetőleg a tervezéstől kezdődően bizzunk meg szakvállalatot. Rendelkezésre áll a Pécs-Baranyai Beruházási Vállalat (UNIBER), valamint a Mezőgazdasági Tervező és Beruházási Vállalat (AGROBER). A velük csak műszaki ellenőrzésre kötött szerződés, bár részben biztosítéka a kívánt szintű minőségnek, nem ad általánosan átfogó tevékenységet. Váratlan tervezési, építési, hatósági vagy pénzügyi problémák rendezése ránk hárul. Ha nem rendelkezünk az ezekhez szükséges személyi feltétellel, szakmai képzettséggel, intézkedéseink eljuthatnak az akadályozás szintjéig. Magunk válhatunk okozóivá az elhúzódnak.

A tervezői művezetés sehol nem mellőzhető. Ez is kapcsolat kivitelező és tervező között.

Semmiképp ne adjunk lehetőséget tervtől eltérő, tervezővel nem egyeztetett, hozzájárulás nélküli változtatásra. Néha még egy jelentéktelennek tűnő alaprajzi módosítás is hibaforrássá válhat.

Az építési terület a kivitelezés ideje alatt a vállalkozóé. Segítsük elő annak kizárólagos, zavarmentes használatát.

A megvalósítás záró folyamata a műszaki átadás-átvétel. Kitűzésére csak akkor kerüljön sor, ha a beruházás valóban át is vehető. Az idő előtti átadás-átvétel következménye az oldalakat megtöltő hiba- és hiányjegyzék.

Előidézheti a befejező szakipari munkák minőségromlását is.

Az eljárás legyen alapos, a tervben tervezettekre kiterjedő. Az utólagos reklamáció határfoka kétséges.

A létesítmény átvételét követően időben intézkedjünk az üzembehelyezési engedély megkérésére. Miután birtokunkban van, a beruházást magunknak tekinthetjük.

A megvalósítás érdekében kifejtett tevékenységre végső soron az üzemeltetés ad választ. Célkitűzésünk valóra váltása meghozta-e a kívánt eredményt?

Feltétele az intézmény rendeltetésszerű működéséhez szükséges berendezések, felszerelések, a bér- és dologi költségek biztosítása. Míg a berendezés és felszerelés első beszerzése a fejlesztési alapot, a beruházás keretét terheli, a bér- és dologi költségek költségvetési forrást igényelnek. Utóbbiban számottevő hiányosságok tapasztalhatók. Időbeni tervezése, előirányzása alig kisebb jelentőségű a beruházás költségénél. Laikus érvelésnek tűnik, de ide kívánczik; amit megépítettünk, megfelelő szinten üzemeltetni is kell. Feltételeit előre tegyük le beruházásunk „asztalára”.

Végére értem segítő szándékú gondolataim nem teljes átadásának. Megírására a tenniakarás vezetett, „... az ahány ház, annyi szokás”, ahány beruházás, annyi probléma tipikus gondjainak, nehézségeinek bemutatásával.

A bevezető részben a következőkre utaltam: „... a meglévő beruházási szabályozók alkalmazott előírásokká váljanak”.

Nos, a jól alkalmazható szabályozókat a megyei tanács a „Beruházási szabályzat”-ban közreadta. Betartása kötelező. Kötelező betartásának ellenőrzése is.

Amikor tehát a szabályozó direktíváinak esetleges hiányait tárjuk fel az egyes beruházásoknál, nem elmarasztalni – segíteni akarunk. A segítség kétirányú; szolgálni kívánja egyrészt az egységesebb, egyértelműbb ágazatfejlesztési tevékenységet. Másrészt, támogatni kívánjuk az előírt módon előkészített, terv szerinti beruházások megvalósításának primátusát. Azt a tevékenységet, amely a meglévő erőforrások alapján kölcsönösen kielégítő tenniakarást biztosít.

Miért kértem helyt gondolataim közreadásának a Baranyai Művelődésben?

Annak ellenére, hogy a témakör távol állónak tűnik a pedagógiai, művelődésügyi gyakorlattól, az ágazat elidegeníthetetlen része. Része a mindennapok, a jövő gondjainak, problémáinak. Jelentőségében meghatározója lehet a művelődési tevékenységnek, mivel a gyakorlat alapvetően igényli a tárgyi feltételek kielégítő meglétét.

NAGY KÁROLY, A PEDAGÓGUS

A magyar arisztokráciát közvéleményünk az ország vezetésére alkalmatlannak minősíti. Elismeri viszont, hogy néhány tagja a reformkorban, sőt az 1848/1849. évi szabadságharc idején is helyesen ismerte fel a magyarság alapvető nemzeti érdekeit és ezeknek az érdekeknek az érvényre juttatására nem sajnálta erejét, vagyonát, és rangját sem.

E szűk csoportot alkotó, a főrendi ellenzékhez tartozó mágnásoknak életútja kétféleképpen indult. Voltak akiknek a családjában a nemzeti érzés, a szabadelvűség hagyomány volt és voltak olyanok is, akik konzervatív oldalról indultak és a nemzeti műveltség megszerzésével egyidejűleg szabadelvűvé váltak. Az utóbbi csoporthoz tartozott gróf Batthyány Kázmér, az országgyűlés főrendi ellenzékének 1840-től kezdődően egyik vezéralakja, a Védegyelet elnöke, Kossuth képviselővé választásának Batthyány Lajossal együtt fő kortese és anyagi támogatója, az 1848-as baranyai főispán, megyei, majd országos kormánybiztos, az összeomlásig a Szemere-kormány külügyi és ideiglenesen kereskedelmi minisztere.

A polgári történetírás ezt az átalakulást szinte csodának tekinti és annak okait nem tárta fel. A szocialista történetírásunk viszont Batthyány Kázmér életének összefüggő vizsgálatával eddig még nem foglalkozott. Életének, tevékenységének kutatása során eszmei fejlődése balratolódásának okát keresve jutottunk el környezetének vizsgálásához azzal a céllal, hogy megállapítsuk kik voltak azok, akiknek tevékenysége, felfogása reá hatással volt, esetleg további tevékenységét bizonyos keretek között meg is határozta. Fontos ennek megállapítása, mert Batthyány munkássága számos esetben országos jelentőségű, nem egyszer nemzetközi érdeklődést is kiváltott. Nem érdektelen, milyen elképzeléseket fogadott el, illetőleg alkalmazott a gyakorlatban.

Közéleti tevékenységének kibontakozásához elengedhetetlen feltétel volt a magyar nyelv megtanulása és szónoki szinten történő alkalmazása. Batthyány ennek a feltételnek hamar megfelelt. Feltűnő, hogy a magyar nyelvet korábban nem ismerő Batthyány az 1840-es országgyűlésen már magyarul beszélt, bár ekkor még törte a nyelvet. A védegyeleti megnyitó beszédet már szinte hibátlan magyarsággal tartotta és a későbbi közgyűléseken is magyarul szónokolt. Közéleti tevékenységének jelentősége magyar nyelvű be-

szédkészségének javulásával párhuzamosan emelkedik. Levelezésének jelentős része is magyar nyelvű, a szabadságharc idején számos levéltervezetet maga javít, bár sajátkezűleg írt leveleiben később is előfordulnak nyelvtani hibák.

Kutatásunkban a változás okát keresve Nagy Károly alakjával találkoztunk, aki Batthyáynak előbb pénzügyi tanácsosa, majd gazdasági ügyeinek vitelére teljhatalmú megbízottja volt. Működése a rábizott birtokok felvirágzását, a gróf jövedelmének jelentős növelését jelentette.

Mindezeket azonban nem adminisztratív intézkedéssel, hanem okos gazdálkodással, gépesítéssel érte el. Az örökváltságról szóló törvény hivatalos kihirdetését meg sem várva intézkedett annak végrehajtására. Így történt ez a baranyai birtokokon is.

Gyors intézkedését az úrbériségről vallott nézete indokolja: a magyar jobbágy helyzetét az észak-amerikai rabszolgáénál is rosszabbnak látta.

Nagy Károly a Rév-Komáromban működő gyógyszerész fia, aki 1797. december 6–1868. március 2-ig élt, a közgazdasági ismereteken túl széles körű műveltségű. Kiemelkedő eredményeket ért el a kémiai, matematikai, csillagászati tudományokban. Beszélte a jelentősebb nyugati nyelveket, de az arab nyelvet is tanulta. Bejárta Franciaországot, Angliát és az Amerikai Egyesült Államokat. Ezekben több-kevesebb időt töltött és igyekezett mindenfajta ismeretet elsajátítani. Nemzetgazdasági kérdésektől kezdve a csillagászatot át, a közoktatási kérdésekig minden érdekelte. Amikor Batthyányval 1838-ban megismerkedett, már a Magyar Tudós Társaság rendes tagja és tudományos művek szerzője. A társadalom berendezkedését illetően az utópista szocializmusig jutott el. Valószínű, hogy az 1830-as párizsi felkelés vezetőit is ismerte.

Nagy Károly tanításának eredménye a magyar nyelv megtanulásakor válik először érezhetővé, bár Batthyány fogékonysága elvitathatatlan. A nyelvtanulás során válhatott kapcsolatuk bensőségesse, majd társaságban is hangoztatottan barátsággá.

Megismerkedésüknek valószínűleg egy 1837-ben alakult társaság munkája adhatott alkalmat, melynek célja elemi könyvecskék szerkesztése és nyomtatása a szegény, de szorgalmas magyar gyerekek részére. Ennek a társaságnak alapító tagja Batthyány, az első jutalomkönyvecske szerzője Nagy Károly. A könyv, „A kis számító” 1500 példányban jelent meg. Korabeli méltatás szerint alkalmas arra, hogy tanítókat és tanulókat egyaránt oktasson. A példái és azok megoldási módjai igazolják Nagy Károly néptanítói hivatását. A könyvecske a szorosán vett tárgyon kívül sok más hasznos tudnivalót is közöl.

Az előbbi műhöz kapcsolódik a Bécsben 1838-ban megjelent „A kis geometria”.

A tananyag bővítésére Batthyány Kázmér költségén elkészítette az első magyar föld és éggömböt. Az előállítási költség több mint tízezer ezüst forintba került. A gömböket megküldték az ország valamennyi intézményének, felső és középiskolájának és a nevesebb közéleti személyiségeknek. A földrajz oktatás ettől kezdődően kapott szilárdabb alapokat.

Miután Batthyány Bécsből Pestre költözött, Nagy Károly Bicskén telepedett le és onnan irányította a gróf birtokait.

Hódolt tudományos munkájának is. Megkezdte régi tervének megvalósítását, egy modern csillagvizsgáló megépítését. Az építés, műszerek beszerzését saját költségén kezdte, míg a folyamatos fenntartásra Batthyány 100 000 forint összegű alapítványt tett.

Ennek kamatából tervezték fedezni a fenntartási kiadásokat. A munkát 1848-ban kezdték el és már csak a vas forgatható kupolák felszerelése maradt vissza, amikor a szabadságharc a további tevékenységet megszakította.

Csillagászati, fizikai tudományokkal foglalkozó központot kívánt létrehozni, ahol a fiatal tudósok egymás tapasztalatait megismerhetik, tanulhatnak. Tulajdonképpen egy kis magán konzultációs központ és kutatóintézet alakult volna ki Európa egyik legkorszerűbb csillagvizsgálója körül. A körülmények a terv megvalósítását megghiúsították. Nagy Károlyt letartóztatták. Annak ellenére, hogy a szabadságharcban nem vett részt, néhány héttig az Új-Épületben, Pesten fogvatartották. Szabadulása után a zárlat alatt lévő Batthyány birtokból követelését kielégítette, cserébe a csillagvizsgáló telkét, a műszereket és a könyvtárat, mintegy 80 000 forint értéket, I. Ferenc Józsefnek ajándékozta. A műszereket a pesti tudományos egyetem, a budai műszaki egyetem, a Magyar Tudományos Akadémia, az Erdélyi Múzeum és néhány más iskola kapta. Munkájának eredménye az elképzeléstől eltérően, ha kisebb eredménnyel is, mégis a magyar oktatásügyet szolgálta.

Eszmei elképzelését pedagógiai munkájával sikerült megvalósítani. Munkája Batthyány segítségével – aki országos jelentőségű ügyek eldöntésében is részt vett – az egész nemzet érdekét szolgálta. Példáját adta annak, hogy a kedvezőtlen, bátran mondhatjuk, hogy ellenséges környezetben nevelkedett és felnőtt ember lelkiismeretét, érdeklődését helyes pedagógiai munkával hogyan lehet felébreszteni és irányítani a nemzeti törekvések szolgálatában. Jó példáját adta az elméletnek a gyakorlati életben történő megvalósításának is.

A gyakorlatias szemlélet jellemezte Batthyány Kázmért is, így jól megértették egymást. Viszonyukat úgy elhatárolni, hogy egyik az ötletszerző, a másik pedig a mecénás, nem lehet. Nagy Károly felhasználta saját vagyonát, Batthyány jelentős műveltségű, és azt állandóan fejleszti. Az eddigiekből Nagy Károly hatása érezhető. Batthyány fogékonysága más területeken, Nagy Károlytól függetlenül is jelentkezik. Hiba lenne tehát azt a következtetést levonni, hogy Batthyány csak befolyásolás alapján tevékenykedett, mint ahogy ezt Kossuthhoz fűződő kapcsolata alapján a polgári történetírást gyakran emlegetik. Ezt a nézetet inkább a család „szalonképessé” tételeként foghatjuk fel. Nagy Károlynak az útbaindításban volt szerepe. Bizonyítja ezt, hogy 1848-ban már nem volt Batthyány alkalmazásában, csak tudományos tevékenységének élt. Batthyány politikai tevékenységének csúcspontja viszont ekkor kezdődött.

Nagy Károly inkább gyakorlati ember, de mint publicistát foglalkoztatták elméleti kérdések is. Az oktatással kapcsolatos elveit 1841-ben Pozsonyban megjelent „Daguerotyp” című cikkgyűjteményében találhatjuk,

az „Oskola” című fejezetben. Írásmódja elmés, amikor a társadalmi igényeket vázolja, de gúnyos, amikor a korabeli tapasztalatokat bemutatja.

„...ha tekintjük, mily tömérdek kifejlést nyere az ész, tekintjük az irányát; a jelen kor követeléseit; tekintjük, mily meglepő sebességgel terjednek az új eszmék, az új ismeretek; meg nem foghatni, miként állhat fenn még azon elavult, redves, rothadt portéka, mit oskolai vagy tanítási rendszernek tetszik neveznünk!”

A társadalom igénye, hogy az iskolák olyan tantárgyakkal foglalkozzanak, melyekre minden tanulónak szüksége van, amit hasznosítani tudnak, bármilyen pályára is kerüljenek. Tapasztalata, hogy a tananyag legnagyobb része hasznavehetetlen, az ifjúság idejének legnagyobb részét elfecsérli. Jellemző, hogy az országok fővárosait ismeri, de nem tud a szomszéd faluról. Ismeri az elefántot, de nem ismeri a kártevőket, melyek az egész évi termést tönkreteszik stb. Az elemi oktatás fontosságát hangsúlyozza, mert ez minden további művelődés meghatározója. A középiskolákból mélyebb ismeretanyagot vár, de nem a holt nyelvekkel való foglalkozást. Hiányolja a gyakorlati képzést.

A felsőoktatástól azt várja, hogy „kész embert, kész tudóst, kész hazafit, kész polgárt” adjon a társadalomnak. Tapasztalata, hogy valaki 16 évet eltöltött az iskolába és azt irtóztva hagyja el, de ha fejének, szívének hasznát akarja, újból tanulnia kell. A társadalom is csak így veszi hasznát a főiskolát végzettnek.

A felsőoktatással kapcsolatos igény az ő korában, amikor polihisztor volt az eszménykép, helyálló volt. Napjainkban a tudományok gyors fejlődése a megszerzett tudás gyors elavulását okozza, illetőleg az állandó továbbképzést követeli meg, ezért nézete korunkban nem alkalmazható.

A társadalmi igény és az iskolarendszer összefüggésének vizsgálata viszont nem idejétmúlt felvetés. Az iskolarendszer felépítése és a tananyag meghatározása mindig, napjainkban is állandó „karbantartásra, finomításra” szorul.

IRODALOM:

Ifj. Barta Lajos: A magyar csillagászat története. Csillagászati Évkönyv az 1960. évre. Gondolat Kiadó.

Konidor Gusztáv: Emlékbeszéd Nagy Károly R. T. felett. Értekezések a matematikai tudományok köréből. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. 1879. Budapest.

Nagy Károly: Daguerrotyp. Pozsony, 1941.

A Pallas Nagy Lexikona. XII. kötet. Budapest, 1896.

KÖZMŰVELŐDÉS

TOMCSÁNYI CSABÁNÉ:

AZ ISKOLAI OKTATÓ-NEVELŐ MUNKA SEGÍTÉSE A KÖZMŰVELŐDÉS ESZKÖZEIVEL

Az országos felmérések adatai szerint a könyvtárak látogatóinak több mint 50 százaléka tagja az iskolai vagy a közművelődési könyvtáraknak. A felnövekvő nemzedék olvasóvá nevelése tehát kiemelt művelődéspolitikai feladat, amely csak összetett társadalmi kapcsolatrendszer kiépítésével oldható meg.

Napjainkban nemcsak megváltozott az iskola funkciója, de hatalmas „versenyársai” is támadtak: a sajtó, a könyv, a film, a rádió, a tv. Míg korábban az ismeretek elsajátítását csak a direkt tanulás jelentette, ma fokozott jelentősége van az indirekt művelődési formáknak is. Sok esetben ez utóbbiak hatása mélyebb. Az iskolai oktatásnak ugyanakkor változatlanul alapvető tevékenysége a tanulás, de megnövekedett a közművelődési intézmények tudatformáló, nevelő szerepe.

Ennek figyelembevételével adta ki a Művelődésügyi Minisztérium 1971-ben a 18 éven aluli ifjúság könyvtári ellátásának fejlesztését szolgáló irányelveit. Az „Irányelvek” hosszabb távra meghatározta az iskolai és közművelődési könyvtárak legfontosabb teendőit, az együttműködés lehetőségeit. Kimondja, hogy a könyvtár legyen az oktatás szerves tartozéka: *„A gyermekek és az ifjúság könyvtári ellátása nem oldható meg kizárólag a közművelődési könyvtárak szolgáltatásai útján, hanem ezek mellett az oktatás korszerű igényeinek megfelelő iskolai könyvtárak fejlett rendszerére van szükség... A fejlesztés során szervezett együttműködést kell megvalósítani a közművelődési és az iskolai könyvtárak között.”*

Az MSZMP KB június 15-i határozata is foglalkozott az ifjúság olvasásának és könyvtári ellátásának kérdéseivel: *„Vegyék jobban figyelembe, hogy a jövő számára is nevelünk, amikor egyre gyorsabb ütemben nőnek az emberrel szemben támasztott követelmények.”*

Az iskola és a könyvtár a művelődés folyamatában

Az olvasásra nevelés, a könyv megszerettetése, a könyvtárhasználati ismeretek s a már gyerekkorban kialakult olvasási szokások alapozzák meg a jövő társadalom kulturális igényeit. Különösen fontos a könyvek szé-

les körű felhasználása az oktató-nevelő munkában, s ehhez jó gyerekkönyvtárosokra, de olvasó pedagógusokra is szükség van. A tanulók olvasási kultúrájának fejlesztése nem csupán a szabad idő hasznos eltöltését célozza, hanem – elsősorban az új nevelési feladatok következtében – az iskolai oktatás szerves részét képezi.

Köztudott, hogy a *könyv* igen korán megjelenik a gyerekek életében (képeskönyvek), de intézményesen az iskolában kap először kiemelt szerepet. Az iskolai oktatás célja elsősorban az önképzés igényének megteremtése, kifejllesztése. E tevékenység sikerének föltétele: az egykönyvűség megszüntetése és a közművelődési könyvtárak állományának erőteljesebb fölhasználása a tanítási órákon.

Az iskolának le kell mondania arról, hogy mindent megtanítson. A művelődés alapozását kell elvégeznie, a képzés, a nevelés és az önnevelés tere, közös munkamegosztásban a könyvtárakkal. Az iskola feladata, hogy olyan érdeklődést keltsen, a tanulóknál, amelyet csak a könyvtár elégíthet ki. A pedagógusoknak föl kell ismerniök, hogy a könyv az ismeretszerzés egyik legfontosabb eszköze, és ebből a szempontból nézve a könyvtár az oktatás alapvető energiabázisa legyen.

A társadalmi fejlődés, a tudományos és technikai forradalom hatása a *módszerek* fejlődésében is érezhetővé vált. Mind jobban előtérbe kerül a széles körű olvasmányanyag beépítése az oktatásba, az önálló tájékozódás képességének kialakítása érdekében. Ez maga után vonja a könyvtári szolgáltatások erőteljes fejlesztését is.

A tanulóifjúság könyvtári ellátását két könyvtártípus biztosítja: az *iskolai* és a *közművelődési könyvtár*. Az iskolai könyvtárak feladata, hogy az iskola tanulóit ellássák az oktatáshoz alapvetően szükséges könyvekkel. A közművelődési gyerekkönyvtárak is feladatuknak tekintik az oktatási igények kielégítését, ugyanakkor tágabb teret biztosítanak a gyerekek érdeklődésének és szórakozási igényeinek. A gyerekkönyvtár és az iskolai könyvtár között fönnálló különbségből következik állományuk minőségi eltérése is. Az iskolai könyvtárak gyűjtőköre az oktató munka függvénye: meghatározott művek beszerzése minél nagyobb példányszámban. A gyerekkönyvtárak állománya szélesebb skálájú, de könyvfajtánként kisebb példányszámban. Döntő tényező, hogy a könyvtárak állománya és annak fölhasználása differenciált módon álljon az olvasók rendelkezésére. Az iskolai könyvtár mindig egy adott intézmény oktatási igényeit elégíti ki, a gyerekkönyvtár egy terület könyvtári ellátását biztosítja. A fenti szempont egyrészt igazolja az egymástól eltérő alapfunkciót, ugyanakkor a kölcsönös segítségnyújtást, a szakmai szempontok összehangolását is szükségessé teszi. Kettejük kapcsolatában a vezérszólam mindig az iskoláé!

A *nevelés és az oktatás érdekei* egyaránt megkövetelik, hogy szoros kapcsolat alakuljon ki az oktatási intézmények és a közművelődési könyvtárak között. Ennek alapja személyi és munkakapcsolatok megteremtése, a tartalmi feladatok szervezett, céltudatos megvalósítása. Az iskolának a könyvtár biztosítja a különböző ünnepek, az évfordulók, a társadalmi és

politikai ünnepek megünneplésére a megfelelő műsoranyagok összeállítását, ugyanakkor a tanulóknak az órán kapott feladatok megoldásához segítséget nyújt a kézikönyvek, a lexikonok, a folyóiratok, a témabibliográfiák használatával.

A könyvtár szerepe az oktatásban

Az országos fölmérések szerint a könyvtárak tevékenységének jelentős részét alkotják azok a foglalkozások, közös rendezvények, amelyek az iskolákban folyó oktató-nevelő munkát hivatottak elősegíteni:

Könyvtárlátogatások, könyv- és könyvhasználati foglalkozások	17 ⁰ / ₀
Tanórák a könyvtárban	19 ⁰ / ₀
a tananyaghoz kapcsolódó ismeretterjesztő témájú foglalkozások	16 ⁰ / ₀
játékos formák: bábozás, rajzolás, versmondás, zenehallgatás	14 ⁰ / ₀
mese- és játékdélután, filmvetítés	22 ⁰ / ₀

A megyénkben és Pécsen működő gyerekkönyvtárakban az iskolai napközis csoportok, szakkörök, örsök, osztályközösségek különböző témájú foglalkozások mellett könyvtárlátogatásokon ismerkednek meg a könyv- és a könyvtárhasználattal, s gyakran kerül sor „kihelyezett” tanórák rendezésére is.

A könyvtári foglalkozásokat vagy tanórákat egy-egy fogalom (vagy téma) több oldalú megközelítése jellemzi. Ezáltal nagyobb lehetőség nyílik az önálló gondolkodás és ismeretszerzés képességének fejlesztésére is. A foglalkozásokon az olvasmányélmény fölhasználása döntő tényező, s nélkülözhetetlen a diafilm, a hanglemez, a képanyag vagy a magnófelvétel beiktatása. Könyvtáraink többsége fölhasználja ezeket a lehetőségeket.

Szinte valamennyi könyvtárban meghonosodott a III. osztályos tanulók *könyvtárlátogatása* – környezetismereti óra keretében. Könyvtárhasználati foglalkozásokat többnyire felsőtagozatos tanulók részére szervezünk. Alapvető célkitűzés, hogy a tanulók megismerkedjenek a könyvtári munka speciális kérdéseivel, de ismerjék meg magát a könyvet is: legyenek tisztában a cím, a tartalomjegyzék, a tárgy- és névmutató, az előszó, utószó jelentőségével. Sajátítsák el a könyvtárakban és az oktató munkában nélkülözhetetlen kézikönyvek, lexikonok használatát, ismerjék meg a legfontosabb napilapokat, gyerekfolyóiratokat. A katalógusok szerepe a könyvtárismeret egyik legfontosabb területe. A katalógus, a lexikonok, a szótárak, a kézikönyvek használata a különböző tanórák keretén belül is megvalósítható.

A könyvtárakban rendezett *szaktárgyi órák* levezetése alapos fölkészültséget, előkészítést igényel. Szervezésük előtt föltétlenül szükséges egy megbeszélés az illetékes pedagógussal, továbbá az, hogy a könyvtáros ismerje a szóban forgó tantárgy aktuális kérdéseit. Valamennyi tantárgyhoz kapcsolódhatnak, s ezen a területen a készülő új tantervek is az eddiginél fokozottabb módon támaszkodnak a közművelődési könyvtárak állományára, differenciált szolgáltatásaira. A tanórák légköre alapvetően eltér az iskolai

órákétól. Sikerük alapja a tantárgyakhoz kapcsolódó könyvanyag intenzív használata, a közvetlen, baráti hangnem, és a tanuló-könyvtáros alá- és fölérendeltségtől mentes viszonya. Ugyanakkor a könyvtárban rendezett tanórákon a didaktikai-pedagógiai célkitűzések más megközelítésben szerepelnek, következetesen építve a tanulók öntevékeny részvételére, aktív közreműködésére is.

Az iskolai oktatást nagymértékben segítik a könyvtárakban összeállított *tantárgyi bibliográfiák*. Valamennyi témához kapcsolódhatnak, s komoly gyakorlati hasznuk van. A tantárgyi bibliográfiák a különböző tantárgyak szerint tantervi fejezetek alapján közlik azokat a műveket, amelyek az órákon elhangzott anyag kiegészítésére, elmélyítésére elsősorban fölhasználhatók. Kettős hasznuk van: egyrészt a tanár is tájékozódik a szaktárgyához kapcsolódó, jól fölhasználható irodalomról, ugyanakkor a tanulók érdeklődését is fölkelti egy-egy mű elolvasása iránt.

Az 1977. évi oktatáspolitikai párthatározat kimondja, hogy az iskolák feladata ma már egyre inkább az önművelés igényének kialakítása legyen, s törekednünk kell, hogy ezen a téren is fejlesszük az iskolán kívüli művelődési lehetőségeket. Ennek egyik újszerű formája az *olvasótábor*. Ma már ez a több éves mozgalom az egész országban elismert, hatékony része annak a folyamatnak, melyben az olvasási kultúra fejlesztése kiemelt szerepet játszik. Az olvasótáborok eddigi tapasztalatai igazolják, hogy az olvasóvá nevelés, a könyv- és a könyvtári ismeretek elsajátítása nemcsak az irodalomtanárok feladata. Az olvasótábor, – mint a közművelődési könyvtárak tevékenységének szerves része – bebizonyította, hogy az indirekt tanulás során szerzett élmények maradandóak és jól hasznosíthatók az oktatásban.

Szólnunk kell még a könyvtári szolgáltatások egyik alapvető tényezőjéről, a *könyvkiadásról* is.

1950 óta jelentős előrehaladás történt, de nem kielégítő napjainkban sem. A megjelent kötetek példányszáma emelkedett, de a választék ma sem elég széles körű. Jelentős fejlődés elsősorban az ismeretterjesztő irodalom terén mutatkozott. Színvonalas, az alkotó munkában is igen jól hasznosítható kiadványok, új sorozatok (Bölcs Bagoly, Búvár zsebkönyvek, Képes Földrajz, Képes Történelem, Gyermekenciklopédia, stb.) láttak napvilágot az elmúlt években. Ezeknek újabb kiadásait érezzük indokoltnak, mivel egy-egy iskolai vagy közművelődési könyvtár állományának kialakításánál, fejlesztésénél nélkülözhetetlenek.

„Mindenekelőtt a fiatalokat neveljük olvasókká!” – mondotta Darvas József, s ezzel hosszú távra adott programot az ifjúság kulturális nevelésével foglalkozó nevelőknek, könyvtárosoknak egyaránt.

HOGYAN SEGÍTIK A MÚZEUMOK AZ ÓVODÁSKORÚ GYERMEKEK LÁTÁSKULTÚRÁJÁNAK FEJLESZTÉSÉT?

A múzeumok kapui óvodáskorosztálytól a felső oktatási intézményekig nyitva állnak. Az óvónőnek fel kell vennie a kapcsolatot a népművelőkkel, múzeológusokkal. A pécsi Janus Panonius Múzeum lehetőséget biztosít minden érdeklődő pedagógusnak a permanens látogatásokra.

A múzeumlátogató pécsi óvodák úttörője a Viktória úti óvoda, Kertvárosban van, tehát nincs közel a belvároshoz, autóbusszal oldották meg a látogatásokat. Példájukra a pécsi óvodák nagy százaléka él a lehetőségekkel.

Osztatlan óvodában tanítok az óvoda beindulása óta, mi 2 éve végünk permanens látogatást. Gyalog, vagy SZMK szervezésével, autóval járunk. Visszatérő látogatásunk színhelye a Zsolnay Múzeum, a Természet-tudományi Múzeum, a Vasarely Múzeum.

Mint minden környezetismereti sétához, a múzeumlátogatáshoz is elengedhetetlen a felkészülés, az általános megfigyelési szempont a nevelők számára.

Célom: a művészi alkotások esztétikumának befogadása, látáskultúra fejlesztése. A gyermek vegye észre a körülötte lévő tárgyakat, formákat, színeket, dolgokat. Látásmód-ritmusfejlesztés. Óvodás korra jellemző a tárgyi emlékezet, melyhez érzélem fűződik, erre erőteljesen alapozunk.

Feladatom: visszatérő permanens látogatást ábrázoló foglalkozások előzményeként, az élmény biztosítására. Fontosnak tartom a múzeumban az érzékelést, észlelést, megláttatást, a befogadó élményt, a ki-tárulkozást, átélést.

A látottak realizálódása az óvodában: alkotó játék alatt kötetlenül vagy kötött formában az ábrázoló foglalkozás keretén belül emlékezet utáni, saját elképzelés szerinti alkotó tevékenység fejlesztése.

A fejlesztés további feladatai:

1. Fogékonyság kialakítása a szép iránt.
2. Ízlés nevelés, tudatos fejlesztés (színek, formák).
3. Értékelő képesség fejlesztése.
4. Esztétikai alakító képesség megalapozása, elindítása.

A Zsolnay Múzeumban tett látogatás tapasztalatai:

Célunk: tárgyak, formák, művészi díszítőelemek felismerése, meglátása. Ízlés-, formaérzék-fejlesztés, esztétikai élmény befogadása.

A múzeumokban nem tartottunk úgynevezett „tárlatvezetést”, csak egy inspiráló mondat erejéig – a gyermekek befogadó élményeit nem zavartuk meg, hagytuk a kitérülést, a gyönyörködtetést.

A múzeumi látogatást követő ábrázoló és kézimunka foglalkozásokon bontakozott ki az igazi örömmel átélt élmény. Motivációként ismét látható volt 2–3 darab eozin és pyrogránit tál, váza. A képeken és eredetiben látt tárgyak hatására felelevenítették a múzeumban látottakat.

Az eredmény sohasem maradt el. Készítettek a Zsolnay Porcelángyárból kapott hulladék anyagból és gyurmából vázát, tányért. Másik alkalommal ábrázoló foglalkozás keretén belül, vagy szabad alkotó játék idejében saját elképzelésükre, emlékezetükre támaszkodva díszítő elemeket festettek, a már elkészült tálakra, vázákra. Festés előtt, még rajzlapon is megtervezték a különböző formájú mintákat, ritmikus sordíszeket a készítendő használati tárgyra.

Látogatás a Vasarely Múzeumban:

Célunk a színek (hideg, meleg színek és színárnyalatok), *formák szépségének felismerése*: díszítő, tervező munka fejlesztése. Csak egy teremben, Vasarely színes, faliszőnyegeinek kiállító termében jártunk permanens látogatásokra. Élménynyújtásnál az esztétikai élményre törekedtünk.

A visszatérő múzeumlátogatásnál (II–III. csoport) gyermekek találkoztak a művészi alkotások esztétikumával, a befogadás, a felismerés örömeivel. Óvodában a *látottak realizálódtak*:

1. *Faliszőnyeget terveztek* (Lantos Ferenc „Látás és alkotás” 3. módszertani anyagának feldolgozása alapján). A különböző színű négyzetlapokból különböző geometriai formákat vágtak, majd ragasztottak fel a gyermekek. Terveztek faliképet, dísztányért, a csodálatos színvariációkban az egyéni elképzelés érvényesült.

2. *Házat terveztek*. Előzmény a múzeum falai között színes diafilm vetítés Vasarely franciaországi házterveiről. Az óvodában díszítő tervező munkájuknál kifejezésre jutott a látott élmény. „Milyen házban szeretnék lakni, ha nagy leszek.” Vásznonra festették vagy filctollal oldották meg a feladatot.

A díszítő tervező munka s annak öröme nem maradt el, a különböző geometriai formájú ablakok, ajtók elhelyezése. Házfalak díszítése (csillagok, kör, négyzet formák) érvényesültek.

Virágos erkélyek – tetőterazon úszómedencék.

A gyermekek ajándékként örömmel vitték el a múzeumba, a látogatásokról ismert és megszeretett népművelőnek és muzeológusnak házterveiket, faliképeiket.

Véleményem szerint a gyermekek megértették és a maguk módján rögtön alkalmazni tudták a Vasarely-módszer lényegét. Munkáikon észrevehető volt, hogy megfigyelték az apró motívumkincseket, de eljutottak addig is, hogy következtettek és általánosítottak.

Múzeumlátogatásaink után a gyermekek nagy átéssel és örömmel „alkottak”, fantáziájuk gazdagodott.

A Janus Pannonius Múzeummal közös *együttműködési tervet* készítettünk népművelő és múzeológus bevonásával, értékes tapasztalatokat kaptunk és tapasztalatcserét folytatunk, mely elősegíti a múzeumi látogatásokat és azok pedagógiai hatását.

Szoros kapcsolatunk alakult ki a Vasarely Múzeum és a Zsolnay Múzeum munkatársaival.

a) *Első látogatásaink mindig tájékozódó* jellegűek. Itt döntőek a gyermekek spontán megnyilvánulásai, a befogadó élmények, a fantáziafejlés, kisebb mértékben a didaktika módszerét alkalmazzuk.

b) *A második visszatérő látogatáskor* kötetlen *beszélgetés* népművelő-muzeológus irányításával (formák-színek világának felfedezése, meglátása).

c) *Harmadszor diafilm-vetítés* a múzeum falai között.

Mindezek szintézise az óvodában: mit von le a gyermek a látottakból; „alkotó” tevékenység közben gyermekek megfigyelése népművelő, muzeológus részéről is.

További tervünk:

1978-as évtől a Vasarely Múzeumban (terem biztosításával) – közvetlenül a látott élmény után lehetőség biztosítása az alkotói tevékenységre.

Év végén évi *munkák kiállítása* az óvodában.

A kisgyermek igényli, hogy az újat megismerje, a kíváncsiság, érdeklődés, a szép felfedezésének öröme ott ragyog az arcán, szemében, ettől nem foszthatjuk meg, életre szóló élménnyel gazdagodik lelkiviláguk s nem utolsósorban a látáskultúrájuk.

Há a ma gyermekét a művészet segítségével neveljük a szép szeretetere, felnőtt világukban érvényesül majd az a tendencia, hogy a művészet közvetlenül segítse a mindenkori társadalmi feladatok megvalósulását. A kommunizmus, mint a kollektívizmus és a személyiség szintézise, az osztály nélküli társadalom, mint a tudat uralma a természeti és termelőerők felett, az egyén szabadságának és az élet teljességének birodalma olyan művészetet hoz majd létre, amely nélkülözhetetlen, nem hiányozhat az ember életéből.

Az ember a munka által emberré válva mindig megmarad varázslónak. Prométheusz, aki a tüzet lehozza az égből a földre, Orfeusz, aki a természetet leigazza zenéjével. Ereje a művészet, mely a véges térben minden irányban előrehalad, hogy legyűrje a végtelent.

A PÉCSI KISPLANETÁRIUM, MINT A NEVELŐMUNKA SEGÍTŐJE

A TIT Mecseki Természettudományi Stúdiójában 1975. november 29-től, a város felszabadulása 30. évfordulójától működik az ország első Planetárium, a Pécsi Kisplanetárium.

A Planetárium jelenléte Pécs és a megye, de az ország közművelődésében – az azóta megvalósult budapesti nagyplanetáriummal együtt – új és rendkívüli lehetőség a természettudományos, elsősorban csillagászati ismeretterjesztésben. Sajátos helyi megközelítési köznevelődési-közoktatási rendszerünkben.

A Planetárium műsora a csillagos égbolt ábrázolására ezredéves törekvések kifejezésének tökéletes eszköze. A földi égbolt látszólagos jelenségeinek okait és törvényszerűségeit megismerve vált lehetővé a ma számára, hogy fél évszázada megalkothatta a csillagászati mozgástörvények alapján működő berendezést.

A Planetárium műszere bemutatja az éggömb és a csillagképek és napi forgásuk látványát, a bolygók látszólagos – a Nap körüli és a Föld kerítéséből adódó mozgásait; a Nap és a Hold napi, havi, évi mozgásait. A szélességmozgásban pedig ezeket a jelzéseket az Északi-sarktól a Déli-sarkig, a Föld bármely, tetszés szerint választott földrajzi szélességi helyéről nézve ábrázolja. A Planetáriumban a precessziós mozgás folytán bemutatathatók a 26 000 év alatt ciklikusan változó égbolt jelenségei – 13 000 évvel előre és hátra.

Mindezeket túl a Planetáriumban egyedülálló lehetőség nyílik az égbolt fő köreinek és vonatkoztatási rendszerének (égtájak, délkör, égi egyenlítő, ekliptika, látóhatár, tavasz- és őszpont, pólusok helye, egyenlítői és ekliptikai koordinátahálózat, navigációs háromszög, stb.) – bemutatására. A megjelenítéseknek számos megoldása született a különböző korokban. A történelemben az egyszerű árnyékvető műszerektől – az álló és forgó csillag-gömbökön át vezetett az út a jénai Zeiss-planetáriumig, amelyet Walter Bauerfeld tervezett. A Zeiss-planetárium fél évszázad alatt meghódította a világot.

A planetárium jelentősége a távcsőnek az emberi gondolkodásban előidézett forradalmi változások hatásában, a materialista világnézet

alakításában betöltendő szerepével mérhető. De a planetárium elterjedésének, fejlődésének üteme a kor technikai adottságai révén tízszer gyorsabb, mint a távcsőé volt.

Ma a világon mintegy kétszáz nagy és kétezer kisebb méretű planetárium működik.

Ezek egyikével gazdagodott Pécs város közművelődése. A Mecsek oldalán a TIT Természettudományi Stúdiójában az 1938-ban kifejlesztett Medium-típusú egycsillagömbös kisplanetárium működik. (A csillagászati szakanyagban forrásként Schalk Gyula füzeteire támaszkodtam.)

A korszerű természettudományos ismeretterjesztés és oktatás ma már a világ egyetlen nagyvárosában sem képzelhető el planetárium nélkül. Pécsen és Budapesten már van! És ez nem kis dolog. Ha már van, akkor időszzerű közügy, hogy a planetárium közművelődési, közoktatási szerepét és lehetőségeit az oktatás-nevelés érdekében mind többen ismerjék és hasznosítsák.

Alapvetően a műszerrel végezhető bemutatók, a (felépítéséből adódó) technikai-oktatási programok lehetőségeit kell mind jobban felhasználni az iskolai oktatásban-nevelésben. Másrészt a planetárium műszer tanmenethez igazodó, azt kiegészítő tudatos és tervszerű, rendszeres felhasználását a szakos pedagógusok külön, speciális programokkal gazdagíthatják. A Planetáriumba kihelyezett óráikon a tanulók is elfogják a lebilincselő, fennkölt érzések a csillagos égbolt alatt. (Hiszen csak kivételes költői eszközökkel és a zene hangjaival közelíthetők meg ezek az érzések.) Ebből is felismerhető a csillagászat és a planetárium, mint intézmény, világképformáló és személyiség gazdagító szerepe.

A planetáriumnak sajátos helye van a közművelődésben, hiszen nagy tömegeket vonzó, hatásos, korszerű formákban működő fórum. Legfőbb célját a lakosság és a tanulóifjúság tudományos ismeretének gyarapításában, világnézetének tudományos megalapozásában, megerősítésében, a tudományos gondolkodásra nevelésben határozhatjuk meg. (A célok közé „belépnek” olyan célfeladatok, mint az egyes tantárgyak fakultatív iskolai oktatásából adódó oktatási „hézagok” várhatóan rendszeres pótlása a Mecseki Stúdió, a Planetárium közreműködésével.)

Indokolt, hogy az ismeretek integrációját szem előtt tartó oktatáspolitikai irányultságot, változásait figyelemmel kísérjük. Ennek ismeretében a Planetáriumban megfelelő műsorrendet alakítottunk ki, szakmailag felkészült munkatársak segítségével.

A pécsi Planetárium színházi elemektől mentes csillagászati bemutató-oktató eszköz, amely az iskolatípusok minden fokán alkalmas a csillagászat alapfogalmai, az űrutatási események és eredmények, a tudománytörténet, sőt tágabb értelemben az irodalom, a költészet, a történelem, a képzőművészet és a muzsika sajátos eszközökkel történő megjelenítésére. Korunkban a kép és a hang korszakában tovább bővülnek a lehetőségek a Planetárium műsorának fontos elemével, a különféle dia- és filmvetítésekkel.

Amikor azt állítjuk, hogy a Planetárium *sokoldalú oktatási eszköz*, akkor ezek a lehetőségek magától értetődően adóttak a *csillagászat általános*

oktatására is; a csillagos égbolt, a csillagképek és ezek kultúrtörténeti összefüggései, az égbolt mozgásai, a fogyatkozások, a meteorhullások, az üstökös átvonulások stb. megjelenítésére, az időmérés és időszámítás kérdésköreinek elemzésére, a földrajzi helymeghatározás és geodézia csillagászati vonatkozásainak bemutatására és így tovább.

A szférikus csillagászat körében a Planetáriumban bizonyító erejű méréseket végezhetünk, a kupolát laboratóriummá avathatjuk; minden fogalmat, amellyel a szférikus csillagászat foglalkozik, megjeleníthetünk és a háromdimenziós lehetőségekkel élve itt nemcsak beszélünk a csillagászatról, hanem „csillagászatot csinálhatunk”. Feltárhatjuk a pozíciós csillagászat szépségeit, összeállíthatjuk a kupolán a szférikus csillagászat valamennyi rendszerét.

Az asztrofizika tárgykörében a planetárium alkalmas a csillagok állapotjelzésére, típusainak ismertetésére, a csillagködök és halmazok bemutatására, a Tejútrendszer és a távoli extragalaxisok részletes elemzésére.

A különféle meteorológiai jelenségek illusztrálására az égi mechanikai alapfogalmak elemzésére (pl. a Kepler-törvények) – szintúgy alkalmas a planetárium.

A planetárium azonban nem határolható be egyszerű csillagászati oktatóeszközzé. Hiszen fontos szerepe van a természettudományos oktatás új módszereinek kialakításában is, és ez több mint oktatás, több mint informatív tanítás.

Iskolai műsorainkat a különböző iskolatípusok mindenkori tantervei szerint alakítjuk ki. A tankönyvben szereplő csillagászati, fizikai és földrajzi, csillagászatföldrajzi anyagok ugyanis sokkal nagyobb hatásfokkal oktathatók a planetáriumban, mint tantermi körülmények között.

Azok a pedagógusok, akik valaha is megkísérelték a földi és égi tájékozódás alapfogalmait tantermi körülmények között, táblarajzokkal illusztráltan tanítani, akik törekedtek arra, hogy megértessék a tanulókkal – miért változik a csillagos égbolt képe évszokról évszakra, miért változik a nappalok és éjszakák hossza az esztendő során, mi a napéjegyenlőség és a napforduló, mi a tavaszpont és az őszpont, miként függnek össze egymással az égi koordináta-rendszerek –, azok már az eddig irtakból is sejtik, mi a helye és szerepe a Planetáriumnak az oktatásban, és hogy mennyivel több a Planetárium iskolai műsora az iskolai tanóránál.

De mindezeket túl arról is szólni kell, hogy a Planetáriumban újjáte-remthető és újraélhető az egész emberi gondolkodástörténet. Megismételhető az egyes régi csillagászati megfigyeléseknek technikai és módszertani gyakorlati. Bemutatható miként hatott(ak) az egyes korokban az emberi gondolkodásra (egyrészt) a babona és az előítélet, valamint a megfigyelés és annak objektív értelmezése, és hogy kik és milyen módon szabadították meg az emberi gondolkodást az égbolthoz fűződő számtalan babonától – ha ugyan már véglegesen megszabadították. A pécsi Planetáriumban 1975. november 3-tól 1978. március 1-ig, 27 hónapos működése alatt a szervezett

csoportos iskolai foglalkozások, kihelyezett tanórák keretében a tematikus műsort megtekintette:

361 általános iskolai, gimnáziumi és szakközépiskolai osztály 14 571 tanulóval, 193 főiskolai-, egyetemi, párt-, KISZ- és szakszervezeti iskolai kollektíva 8698 hallgatóval.

Az iskolai osztályok Planetáriumban tartott csoportos foglalkozásain bizonyos gyakorlatokban a tanulók maguk is tevékenyen közreműködnek, önmaguk is elvégeznek egykori modern méréseket a kupolán, észlelési eredményeiket maguk is táblázatokba és grafikonokba foglalva levonják önálló következtetésüket és így a törvények nyomára bukkanhatnak.

A fenti számadatokban nem szerepel a *távcsöves bemutatókon, a csillagászat baráti köreiben, a Csillagászati Klubban és szakkörökben, a Planetáriumban rendezett speciális és alkalmi előadásorozatokon, a meteorológiai, űrkutató kiállításokon, a Fantasztikus Klub foglalkozásain, a számítástechnikai kurzusokon és filmprogramokon stb. részt vett tanulók, hallgatók száma.*

A pécsi Planetárium csillagászati munkatársai már most készülnek az iskolások részére életkoruknak megfelelő oktató műsorok összeállításával a következő tanévre.

- A 4-7. osztályosok számára környezetismeret csillagászatból;
- a 8. osztályosok részére csillagászati földrajzból készül új témasorozat.

A középiskolások programjában csillagászati földrajzi műsorokat szervezünk, amelyek kiegészíthetők A csillagászati világkép fejlődése, vagy A bolygómozgás törvényei, vagy a Föld helye a Világegyetemben, vagy a Világegyetem örök törvényei - témákkal.

A *tanítási szünetekben* a családok, szocialista brigádok részére ajánlott *matiné előadásokon* vehetnek részt az iskolások, diákok, az oktató műsorok helyett. A távcsöves bemutatókon minden derült este (sötétedéstől) a Hold, a bolygók, kettős csillagok, csillaghalmazok, ködök és az égbolt egyéb látványosságai csoportosan és egyénileg megtekinthetők.

A *TIT Csillagászati Szakosztálya* tematikájában az üzemi, vállalati, intézményi dolgozóknak, a szocialista brigádoknak, az ifjúsági kluboknak, munkásszállóknak, nyugdíjas kluboknak tesz ajánlásokat és külön igényre *speciális programokat* állít össze (pl. az űrkutatósról, űrcsillagászatról, az amatőrcsillagászat műszereiről és módszereiről stb.).

A Planetárium és az iskola találkozásának megvannak a lehetőségei, erre utálnak a leírtak, a számszerű mutatók. Ezek a pécsi, baranyai iskolák vezetői, a pedagógusok számára sokat mondhatnak. Iskolánként és osztályonként mérhető: hol vették figyelembe a felkínált lehetőséget és melyik iskolában „nem volt idő” beiktatni a Planetárium oktató-nevelő lehetőségét a tanmenetbe.

A Planetárium és az iskola találkozásának azonban a szükséglet ellenére - a reformtörekvések mellett is - vannak nehézségei (a jelenlegi oktatási rendszer érzékelhető hiányosságai miatt).

Ugyanis a csillagászatot tekintve jelenlegi oktatásunk főként csak informatív tényanyagot ad, nem pedig személyes élményt. Így pl. nem tárja fel Kepler törvényeinek szépségét, nem teszi élményszerűvé, és ha a csillagászati tananyagban jobbra csak az égbolt leírását nyújtja is, az élményét és esztétikáját nem.

Csak ritkán és szórványosan – szakköri foglalkozásokon képes arra, hogy öntevékennyé, alkotóvá és a tárgy szenvedélyes kutatójává alakítsa a tanulót. Mindez a hazai tankönyvek és a jó népszerűsítő irodalom összehasonlításából is nyilvánvalóan kiderül. A tudományos technikai forradalom korszakában a kozmikus korszakról beszélünk, de sok tekintetben még nem jutottunk túl a múlton sem.

Szükséges, hogy az olyan közművelődési intézményekbe, mint a Planetárium, a múzeum, a botanikus- és állatkertek, a Természettudományi Stúdió és bemutatótermek, obszervatóriumok, a természetvédelmi tájak, a tanulóknak rendszeresen visszatérhessenek és ott évről évre gondosan előkészített programok keretében kiegészíthessék ismereteiket.

Fontos ez a felnőttek, a szülők számára is, hiszen ha a szülő nem informálódik, nem is segíthet és egy idő után már meg sem értheti gyermekei kérdéseit.

Fontos szerepe van a növekvő szabadidő hasznos eltöltésében is a Planetárium rendszeres látogatásának. Ez is alkalom lehet a sokoldalú műveltség általános növelésére.

Igaz ugyan, hogy a Planetárium hatása nem terjedhet ki az élet minden területére, de közművelődési és közoktatási helyzetéből és szerepéből adódóan naprakész állapotban és élvezhető formában feldolgozva nyújtja az érdeklődő közönség és a tanulóifjúság számára a korunkra jellemző és leginkább meghatározó tudományok eredményeit és világképformáló ablakot tár az univerzumra.

**AZ ISKOLAI MUNKA SEGÍTÉSE
A MEGYEI FILM- ÉS SZEMLÉLTETŐESZKÖZTÁRBAN**

A filmtár 1968 januárjától rendelkezik iskolai oktatófilmekkel, amelyeket a TANÉRT-től szerez be. Jelenleg 2133 iskolai filmünk van. Témájuk széles skálát fut be és szorosan kapcsolódik az iskolai tananyaghoz. A filmekből az ellátás folyamatos és egyenletes. Egy-egy filmből több példányt is veszünk, így elkerülhető a nagyobb torlódás, hisz az iskolák általában azonos időpontokban veszik igénybe szolgáltatásainkat. Az egyes tantárgyakhoz kapcsolódó filmekon kívül a társadalmi ünnepekhez fölhasználható, valamint a közlekedés, az egészségügy, szűkebb hazánk, Baranya megye és Pécs városának nevezetességeit bemutató filmek is megtalálhatók filmtárunkban. A legszélesebb választékkal a fizikával, a kémiával, a természettudományokkal és a történelemmel kapcsolatos filmekből rendelkezünk.

Az *iskolai oktatófilmek* forgalma nagy. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az 1977-es évben 5547 kópiát kölcsönöztek, s ebből az iskolák 3605 kópiát vittek ki. Természetesen nemcsak TANÉRT, hanem egyéb ismeretterjesztő filmekkel is segítjük a pedagógusok munkáját. Nem szükséges személyesen bejönniük, a levélben vagy telefonon megrendelt filmeket postán küldjük el részükre. Visszajelzést így is gyakran kapunk.

A pedagógusok szívesen használják filmjeinket, hisz a legtöbb iskolában már van vetítógép. Ha még nem sikerült beszerezniük, 1–2 napra tőlünk is lehet kölcsönözni. A kért filmeket az adott időpontra küldjük, amikor a pedagógusnak éppen szüksége van rá, óráin használni tudja, érdekesebbé és változatosabbá teheti vele a tanórát. Ezzel szemben az iskolatelevízió programjai meghatározott időpontban vannak, és nem mindig igazodnak a tanórák anyagához.

Propagandaanyagokkal is ellátjuk az iskolákat. Rendszeresen tájékoztatjuk őket új beszerzéseinkről. Az 1976-ban kiadott katalógus mellé évenként póttjegyzéket adunk ki, amelyben rövid játékoztatás olvasható az új filmekről. Néhány cím a legutóbb érkezett csomagból: A fény, mint hullám; Erdei hangyák; Magyar beszédhangok; Kovalens kötés; Urak és szolgálak; Tükrözések; Gázok kinetikus modelljei stb.

Az *óvodások, kisiskolások* is megtalálhatják az őket érdeklő filmeket. Színes mesefilmek oktató-jelleggel, mint például a Danyi mackó, Pöttyös Panni, Kati öltözködik stb.

Az elmúlt években a tanárok részére a tavaszi szünetben a filmtár technika *gépközlelői továbbképzést* tartott, és megismertette a pedagógusokat a filmtár tevékenységével, munkájával. A tanfolyam 1-2 napos volt, és az új filmekből is láthattak válogatást az érdeklődők. Ezt a „hagyományt” szeretnénk fölújítani, hisz azóta új iskolák, óvodák nyíltak, sok fiatal pedagógus lépett a pályára. Így állandó és folyamatos lehetne a kapcsolat az oktatási intézményekkel.

A filmekben kívül szemléltető eszközökkel, diafilmekkel, lemezekkel, plakátanyagokkal, műsorfüzetekkel segítjük a pedagógusok oktató-nevelő munkáját.

Rendelkezik a *film- és szemléltetőeszköztár* lemezjátszókkal, diavetítőikkel, írásvetítőikkel, magnetofonokkal, 8 mm-es és 16 mm-es filmvetítőikkel, hangszalagokkal. Ezeket igény szerint 1-2 napra éppúgy díjmentesen kölcsönözzük, mint ahogy minden szolgáltatásunk ingyenes.

Keretes diákon mutatjuk be a háziállatokat. Környezetismerethez, földrajzhoz használhatók a városokat bemutató diafilmek. Ezen kívül képzőművészeti, mezőgazdasági témákból választhatnak a pedagógusok. A szakkörök munkájához nyújt segítséget a bábkészítésről és a szabás-varrás fortélyairól szóló diasorozat.

Hanglemeztárunk a tanulók zenei műveltségéhez, történelmi és irodalmi ismereteik bővítéséhez nyújt segítséget. Ilyen anyagok: a Fáklyavivők sorozat, A magyar líra gyöngyszemei, XX. századi magyar költők versei, politikai dalok. Néhány lemez a gregorián énektől a mai modern zenéig átfogó képet nyújt a zeneirodalom reprezentánsaiból.

AZ ÁLLATKERT ÉS AZ ISKOLÁK KAPCSOLATA

A pécsi állatkert 1960-ban nyitotta meg kapuit a várost övező mecseki parkerdőben. Területe 3 hektárnyi. A nyitás napján 34 állatfaj 84 egyeddel képviselte a magyar, ezen belül zömmel a Mecsek hegység faunáját. Jelenleg 170 faj, közel 1000 bemutatott állat reprezentálja több földrész egy-egy jellegzetes állatfaját.

Az állatkert az első években csak a *természettudományi bemutató* közvetlen eszközeként funkcionált. Néhány eligazító tábla, szakszöveg elhelyezése jól szolgált ugyan a látottak megértését, de rövidesen kiderült, hogy a látogatóközönség, különösen a tanulóifjúság érdeklődése ennél sokoldalúbb, hisz a természettudományos ismeretterjesztés hatékonyságát döntően befolyásolja a közvetített ismeretek szemléltetése, sokoldalúsága.

Az a felismerés, hogy a tudományos világnézet, a materialista gondolkodásmód elképzelhetetlen a biológiai alapismeretek nélkül, az intézmény vezetőit új módszerek, formák keresésére ösztönözte.

Célként tűztük ki:

- az általános és a középiskolákban megszerzett alapismeretek továbbfejlesztését,
- a természet védelmét sajátos eszközeinkkel,
- a természet és élővilág iránti érdeklődés felkeltését, valamint
- a szórakoztatás, a pihentetés és az oktatás együttes, komplex alkalmazását.

Az MSZMP Központi Bizottságának 1974-es közművelődéspolitikai határozata, s a közművelődésről szóló 1976. évi V. törvény további lendületet adott az intézménynél folyó közművelődési munkának, kiemelve az ifjúság művelődésének fejlesztésében végzendő tevékenységet.

Két oldalról kerestük a megoldást. Egyrészt az állatkerten belül, másrészt az oktatási és a közművelődési intézmények tartalmi munkájába beépülve.

A kerten belüli ismeretterjesztéshez megteremtettük a tárgyi és személyi feltételeket. 1976-ban jól felszerelt biológiai oktatótermet létesítettünk, s a főhivatású dolgozókon kívül pedagógust alkalmaztunk.

Már az országosan elterjedt múzeumi, könyvtári órákat megelőzően megvalósítottuk az *állatkerti szakvezetések* rendszerét. Ennek keretében a tanulóifjúságot, a felnőtt csoportokat szakember tájékoztatja az állatok életmódjáról, szokásairól, viselkedéséről, rendszertani és állatföldrajzi kérdésekről, az állatkert történetéről, zoológiai és természetvédelmi funkciójáról. Ez a szolgáltatásunk rendszeres és az iskolás csoportok részére díjtalan.

A tananyaghoz kapcsolódva biztosítjuk az *élővilág órák helyi megtartását*. Szakmai tanácscsal segítjük a nevelőket, oktatótermünket teljes felszereléssel rendelkezésre bocsátjuk. A szakfelügyelettel együttműködve biológus tanárok részére bemutató foglalkozással egybekötött továbbképzéseket szerveztünk, fölkészítve a nevelőket állatkerti séták, órák tartására, szakkörök vezetésére.

Az oktatóteremben általános iskolás korú, s a biológia iránt fokozottabban érdeklődő gyermekek részére *szakkört* szerveztünk, amely jelenleg már 2 csoportban működik, kiváló eredménnyel.

1977-től heti egyszeri vetítéssel *Zoo-mozit* indítottunk, amely ez év tavaszától vasárnap és ünnepnapokon is működik. A Baranya megyei Moziüzemi Vállalat támogatásával működő Zoo-mozi programja gazdag, filmválasztéka sokoldalú.

Közkedvelt állatkertünkben a nyári szünidőben *Zoo-iskola* működik. Tagjai iskolai tanulók, akik szakember irányításával 14 napos váltásokkal vesznek részt az állatkert csinosításában, az állatok gondozásában. Ez idő alatt előre megadott témakörben megfigyeléseket végeznek, előadásokat hallgatnak és a foglalkozásokat követően beszámolnak tapasztalataikról.

Rendszeresen tartunk oktatótermünkben *nyilvános előadásokat, film- és diavetítéseket, időnként biológiai tárgyú vetélkedőket*. Területi munkánk jelentős részét az oktatási és a közművelődési intézményekkel együttműködve rendezzük. Dolgozóink az iskolákban bemutató órát, előadást, film- és diavetítést tartanak. A közművelődési intézményekben kiállításokat is rendezünk, amelyeket készséggel vándoroltatunk is megyénk területén. A tanulóifjúság jelentős része olvasója *Zoo-újságunknak, biológiai tárgyú kiadványainknak*.

A *pályázatainkra* beérkező művek sokasága jelzi, hogy az ifjúság érdeklődése állatkertünk és a Mecseki Kultúrpark közművelődési munkája iránt változatlanul aktív, évről évre fokozódó.

A szocialista társadalom érdekei kiemelt feladatként sürgetik a *munkás-művelődés* következetes fejlesztését. A ma gyermeke a holnap munkása, ezért a közművelődés fejlesztése szorosan összefügg társadalmunk, a szocializmus jövőjével. A közművelődési program társadalomfejlesztési programunk lényeges és szerves része. Rajtunk múlik, hogy ehhez kedvező lehetőséget teremtsünk; új utakat keresve, hogy közelebb hozzuk az ifjúságot az élővilág, a természet tárgyainak és törvényeinek mind teljesebb és tökéletesebb megismeréséhez.

Mindez csak az iskola és a közművelődés egységében, közös tenniakará-sában valósítható meg.

AZ OKTATÓMUNKA EREDMÉNYEI ÉS PROBLÉMÁI A LEVÉLTÁRBAN

1968-tól, a levéltárak közművelődési feladatainak növekedésétől, mind az oktatás szakemberei, mind a levéltárak új feladatokkal kerültek szembe. A kulturális minisztériumi szakemberek, vezetők számára is *új feladatot jelentett a levéltárak oktatási feladatainak körülhatárolása*. Még nagyobb nehézségbe ütközött a levéltárban megvalósuló oktatási órák módszereinek kidolgozása.

A szakirodalom ezzel a kérdéssel nem foglalkozott. Ma sem áll rendelkezésünkre olyan munka, amely a levéltárakban megvalósítható, alsó-, közép- és felsőfokú tanintézetek óráihoz módszertani segítséget nyújtana. Ezért *a levéltárak önállóan indultak el*, maguk dolgoztak ki valamennyi iskolafokozat tanulói számára olyan óratispusokat, amelyek figyelembe veszik mindenképp az életkori sajátosságokat, az oktatás során elsajátított tananyag korszakát, a történelmi terminológia várható ismereteit. Így az általános iskola VII. és VIII. osztályos tanulói részére *főlépíthető és eredményesen folytatható a rendszeres tanóra*. Középiskolában ugyancsak. Felsőfokú tanintézetben tanulmányokat folytató hallgatók részére speciális és több variációjú tanulmány folytatható. A bevezetés a magyar történetírás forrásaiba című stúdium legideálisabb helye ma már a levéltár. Az új- és legújabb kori *szemináriumok* megfelelő előkészítés után ugyancsak eredményesen tarthatók meg. A közép- és felsőfokú tanintézetek részére *speciál-kollégiumok* tarthatók a forráselemzés gyakorlására.

Valamennyi itt felsorolt tanintézet számára *ideális „oktatási környezetet” jelent a levéltár*.

A tantervekhez kapcsolódó óratervek megoldása mellett a *történelmi szakkörök* is működnek.

Speciális oktatási feladatnak számít a kutatás alapjainak, *a kutatási módszerek elemeinek oktatása*.

A lehetséges tanórai megoldások fölvázolása után arról kell szólnunk, hogy miért döntő a történelemtanítás különböző kérdéseinek megválaszolására a levéltárat választani az iskolai tanterem helyett.

A válasz önként adódik azok számára, akik jól ismerik történelemtanításunk szemléltetésének alacsony nivóját, továbbá tudják, hogy pedagógu-

saink jelentékeny része a forrásfeldolgozással kapcsolt óratípust nehézkesen, kis hatásfokkal alkalmazza.

A másik sajnálatos jelenség, hogy az iskolai környezet nem biztosít olyan atmoszférát, amelyben a tárgyak, képek történelmi levegőt árasztanak. Egy-egy elárvult kép, többé-kevésbé használható falitérkép, grafikon stb. nem teremthet olyan hangulatot, amely a gyermekeket, vagy a hallgatókat az oktatásban szereplő események valóságos átélése felé lendítené. Mind ezt a levéltári tanórákon a legkülönbözőbb variációkban kaphatja. Nem egyszerűen szemléltető eszközként, az iskolában föllelhető módon, hanem intézményünk természetes környezeteként. A térkép, az egykorú kép, a dokumentumfotó, az irat, a valóságos levél, esetleg film, a pecsét stb. itt egyszerű, természetes eszközök, amelyek az intézmény valóságát jelentik, nagy vizuális hatást váltva ki.

Történelemtanításunk legnagyobb nehézségei közé tartozik az absztrakció következtében megoldatlanul maradó kérdések halmozódása. A történelem belső logikája fölborult, s mint a matematikában a kieső anyag, a meg nem értett tétel végül is érthetlenné teszi az egész rendszert. A sokirányú, nem értett szemléltetés tudja az iskolai tanórákon is csökkenteni az elvont fogalmatok elsajátításakor jelentkező nehézségeket. *A levéltári környezetben a terminusok, az elvont fogalmak* jelentékeny részét nem kell magyarázni, mert azok megfoghatóvá, *közvetlen érzékelhetővé válnak.*

A leírt tárgyak valóságként tapinthatók, pl. királyi titkos nagypecsét, bulla, oklevél, urbárium, tanúvallomás, ítélet, jelentés, napiparancs, királyi parancs, jobbágy panaszos levele, törvénykönyv, országgyűlési napló, szavazólap, röplap, plakát stb. Egyszerűen összeszámlálhatatlan az a fogalomtömeg, amely elsősorban az általános iskolai tanítás anyagában tartalom, valóság tapasztalat nélkül, csupán mint absztrakció létezik a tanulók fejében, de valóságos, tapasztalattal megerősített fogalommá válik a levéltári környezetben.

Egy levéltári kutatóterem olyan tanterem, amely adottságaival, előkészített konkrét történelmi anyagaival, a tárgyalt kor eseményeivel összhangban álló atmoszférát tud teremteni. Az elvont fogalmak, folyamatok valóságtartalma megérthető, és a tanórát irányító tanár vagy tudományos munkatárs a folyamatok, a törvényszerűségek magyarázatára koncentrálhat.

Az elmondottak elsősorban az *általános iskolai* oktatás számára érvényesek. Alapvetően hatnak azonban minden oktatási szinten.

A középiskolai tanulók számára sokféle tanóra tartása lehetséges. A történelem tanterv kevés időt ad a nemzeti történelem elsajátítására. Éppen ezért növekszik az olyan órák szerepe, amelyek a hazafias szellemű nevelés szolgálatában, a szűkebb pátria iránti vonzalmat erősítének. Azzal, hogy jelentős korszakok, jeles történelmi személyek országosan jelentős alkotásai alig kerülnek szóba, vagy egyáltalán nem, a történelem logikája fölborul. Az elvont anyaggal, az elméleti és ideológiai tantárgyi részekkel természetesen nem lehet ellensúlyozni a történelem menetének logikájában – az anyag kihagyása miatt – keletkezett töréseket.

A történelemtanításnak ezek az ellentmondásai arra sarkalltak bennünket, hogy olyan tanórákat ajánljunk és tartsunk, amelyek egyrészt kiegészítést adnak, „fehér foltokat” vagy éppen sötétben maradt fontos részleteket világitanak meg. Ezen a fokon már a *helytörténet és az országos történet kapcsolata* is törekszünk. A helyi és az egyetemes kapcsolat, a helyi és az országos történet dialektikus összefüggései kiválóan megérthetők. Ebből az összefüggésből kiindulva olyan tanórák építhetők föl, amelyek esemény- és tényanyagában többségében helyi anyagra támaszkodnak és utalnak az országos jelenségekre, folyamatokra. Ugyanez lehetséges fordított koncepcióban is.

E módszernél *arra törekedtünk, hogy az eseményeket követő hallgatók a döntő argumentumokat kézbe fogva, azokat némi segítséggel elemezzék, s a következtetéseket maguk végezzék el.*

Egy példa vázlatos bemutatása pszaltikusan mutatja a lehetőségeket. Tárgy: a szocialista munkásmozgalom kezdetei. Egy tanulócsoporthat a Pécsi Általános Munkásegylet alapszabályát tanulmányozza. Egy csoport a gyűlésekről készült sajtótudósítást olvassa. A harmadik csoport a rendőrkapitány titkos jelentését vizsgálja az egylet alakuló gyűléséről. A negyedik csoport egy munkás levelét tekinti végig a közös egyleti munkáról. Az utolsó csoport a Magyarországi Általános Munkásegylet alapszabályát tanulmányozza. A „miliót” és az „atmoszférát teremtő” kellékek ezenkívül: egykorú képeslapok pécsi városrészletekről, gyárakról, korabeli munkásportrék fényképekről, 6–7 egykorú lap a pécsi életről, 10–15 diakép vetítve ugyancsak erről, továbbá a fővárosról. A csoportok összefoglalják a dokumentum történeti mondani valóját, elemzik a képeket, a diákat, majd az országos egylet alapszabályát, s megállapíthatják a mozgalom egységét és helyi tükröződését.

A forrásfeldolgozás csoportrendszerben 30 perc alatt elvégezhető, az elemzés bemutatására 20–30 perc szükséges. Látható tehát, hogy az ilyen feladat csak az iskolán kívül, levéltári keretekben oldható meg tartalmasan.

Előfordul még egy más típusú gyakorlati óra. A témazárás után megjelenő osztály anyagába tartozó *alapidokumentumok* kerülnek *egyszerű bemutatásra.*

Ezt mindig úgy célszerű elvégezni, hogy a tanulókat a rövid történelmi események bemutatására sarkalljuk, majd az adott dokumentum eredeti példányát vagy csupán megtekintik, vagy esetenként annak rövid elemzésére is sor kerülhet.

A levéltári tanórákon *arra törekedtünk, hogy ne csak szemléltetés legyen, hanem a csoportos és az önálló forráselemzés domináljon.* A másik célkitűzés, hogy a forrásokkal szemben a kritika elemeit is kialakítsuk a tanulóknál. Szorgalmazzuk, hogy történelmi ismereteiket kritikusan alkalmazzák, a forrásokban jelentkező tendenciákat, a tudatos hamisításokat fölfedezzék. Az újságok elemzésével fölfedezhetjük az egyoldalú sajtótájékoztatás hatását stb.

A felsőfokú tanintézetek közül a Tanárképző Főiskola történeasz hallgatóinak egyes órái több éve a levéltárban folynak. A Bevezetés a történetírás forrásaiba c. tárgykör levéltárban történő oktatása már egy évtizedes múltra tekint vissza.

A legnagyobb lehetőséget specialitásánál fogva ez a tárgy kínálta. A tantervben szereplő valamennyi forrás, amely a történeti kutatásban és a történelemírásban szerepel, a levéltárakban számtalan variációban előfordul. 20 tagú tanuló-, illetve hallgatói csoport valamennyi résztvevője kezébe veszi az adott forrásokat. Pl. egy középkori oklevelet, annak sajátosságait egyénileg elemezheti, eredményeit összevetheti társáival. A vita kibontakoztatásának olyan alapja van, amelynél minden bizonyítható és támadható. A bizonyító anyag megfogható közelségben van. A helyes következtetésre és véleménykialakításra minden résztvevőnek egyforma esélye van. Gondolkodásmódtól, elemzőképességtől, a logikai út helyes végigjárásától függ az eredmény. A tudományos eredmény eléréséhez így igen demokratikus helyzet alakul ki. Ez rendkívül aktívá teszi a résztvevőket.

Ennek az órátípusnak abban látjuk jelentőségét, hogy a *felsőfokú tanintézetek hallgatói a kutatómunka alapjait sajátíthatják el.*

A forráskritikai készséget magasabb fokon lehet fejleszteni. A tanári pályán az ilyen féléves szemináriumon részt vett hallgatók nagy jelentőséget fognak tulajdonítani a forrásoknak, a forrást elemző óráknak. Az elemző-készség fejlesztését fogják szorgalmazni. Olyan állampolgárokat igyekeznek majd nevelni, akiknek erősségük az önálló gondolkodás, a progresszív kritikai szándék.

Szólnunk kell végül a *levéltári órakeretben tartott történelmi szakkörökről.* Több éve többfajta szakkört működtetünk. Az egyik típusban konkrét feladattal készül föl egy csoport megyei vagy országos diákköri pályázatokra. Ekkor a forráskutatás alapjairól, a föltáró munka módszereinek ismeretéről szóltak az órák. Konkrét kisebb föltáró feladatokat oldottak meg, majd a téma föltárására, a földolgozásra (a pályamű elkészítésére) került sor. Ezt követte az elkészült mű kollektív bírálata.

A másik szakköri óra egy témát tűzött ki feladatul, amelyet különböző forrásokban tanulmányoztak. A cél kisebb előadások megtartása volt, amelyet az előbbihez hasonlóan kollektív módon bíráltak.

Jelentősnek tartjuk – bár a gyakorlatban *viszonylag ritkán alkalmazzák pedagógusaink – a jelentős nemzeti ünnepek megtartását tanórakeretű levéltári foglalkozásban.* A szokványos, banális ünnepi beszédek helyett a történeti dokumentumok súlyos igazságait kellene bemutatni a tanulóknak, úgy, hogy maguk elemeznék a forrásokat. (1848. március 15., 1919. március 21. és 1945. április 4-re gondolunk elsősorban.)

Eredmények és problémák között élünk. A levéltári tanórák anyagát (összhangban a tantervekkel, azokat kiegészítve) a levéltárosoknak és a tanároknak közösen kell csiszolni. A levéltári hálózat Magyarországon rendkívüli eredményeket ért el. Nem szólva azokról a kiadványokról, amelyeket kifejezetten az iskolák számára készítettek. (Például Somogyban.) Mégis úgy látjuk, nem mosolyog ránk a szerencse. Arra sehol még nem tellett, hogy az ifjúság számára korszerű tantermet rendezhetnének be a levéltárban. Megérné. A legnagyobb baj talán az, hogy a divatos és látványos eredmények mellett erre a fontos területre már nem jut sem a figyelemből, sem a támogatásból.

VÁLOGATOTT IRODALOMJEGYZÉK A KMP MEGALAKULÁSÁNAK 60. ÉVFORDULÓJÁRA

1918. november 24-én alakult meg a Kommunisták Magyarországi Pártja Kun Béla vezetésével.

Jegyzékünk e nagyjelentőségű történelmi esemény irodalmi feltárását foglalja magában, természetesen nem a teljesség igényével. Arra törekedtünk, hogy a legfontosabb történelmi forrásmunkákat, összefoglaló műveket, dokumentumokat, visszaemlékezéseket, tanulmányokat és cikkeket összegyűjtsük, s a témát tanulmányozók számára megkönnyítsük a tájékozódást.

Munkánk szorosan csak a KMP megalakulásának időszakával foglalkozik. A gyűjtésnél másodlagos forrásmunkákat is felhasználtunk.

A jegyzék első része időrendi sorrendben tartalmazza a legfontosabb történelmi munkákat, tanulmányokat és cikkeket. A második rész betűrendben tünteti föl a személyes visszaemlékezéseket, szépirodalmi feldolgozásokat.

A jegyzék összeállításánál rövidített címleírást alkalmaztunk, a gyakrabban előforduló időszakos kiadványok címét rövidítve közöltük, s erről jegyzéket készítettünk.

Reméljük, hogy hasznos segítséget tudunk adni e fontos évforduló tanulmányozásához.

RÖVIDÍTÉSEK

A.	Alföld
BM.	Baranyai Művelődés
BSZ.	Béke és Szocializmus
BoSze.	Borsodi Szemle
EFE.	Erdészeti Faipari Egyetem, Sopron
EL.	Egyetemi Lapok
ÉI.	Élet és Irodalom
ÉT.	Élet és Tudomány
F.	Fórum
IK.	Ifjú Kommunista
J.	Jászkunság
JK.	Jogtudományi Közlemények
K.	Kortárs
KSZ.	Közgazdasági Szemle
MMI.	Magyar Munkásmozgalmi Intézet
MT.	Magyar Tudomány

MTA.	MTA 2. Osztály Közleményei
N.	Népszabadság
Nsz.	Népszava
OOO.	Országos Oktatási Osztály
P.	Pártélet
p.	lap
PF.	MSZMP KB Politikai Főiskola
PI.	MSZMP KB Párttörténeti Intézet
PK.	Párttörténeti Közlemények
Sz.	Századok
sz.	szám
szerk.	szerkesztő
T.	Tájékoztató
Tm.	Textilmunkás
TSZ.	Társadalmi Szemle
Tt.	Történelem
V.	Valóság
VSz.	Vasi Szemle

FORRÁSMUNKÁK, TANULMÁNYOK, CIKKEK

1. JUHÁSZ NAGY Lajos
A magyar októberi forradalom története. Bp. 1945, Cserépfalvi K. 540 p.
2. A MAGYAR szabadságért. A Magyar Kommunista Párt vértanúi. Bp. 1946, Szikra K. 151 p.
3. RÉTI László
Negyedszázados harc a reakció ellen. Adalékok a Magyar Kommunista Párt történetéhez. Bp. 1946, Szikra K. 23 p.
4. ANDICS Erzsébet
Demokrácia és szocializmus 1918–19-ben. = TSZ. 1947. 12. sz. 849–864. p.
5. RÉTI László
A Magyar Kommunista Párt harca az elnyomás éveiben. Bp. (1947), 000. Szikra ny. 22. p.
6. ANDICS Erzsébet
A Magyar Kommunista Párt megalakulásának harmincadik évfordulójához. = TSZ. 1948. 12. sz. 753–767. p.
7. KÁROLYI Mihály
Az októberi forradalom harmincadik évfordulójára. = F. 1948. november. 857–859. p.
8. LUKÁCS György
A kommunista párt 30 éve Magyarországon. = F. 1948. december. 921–925. p.
9. MÓD Aladár
A magyar munkásmozgalom kialakulása. Függelék a 400 év küzdelem az önálló Magyarorszáért c. könyv 1–4. kiadásához. Bp. 1949, Szikra K. 39 p.

10. ANDICS Erzsébet
Demokrácia és szocializmus 1918–19-ben. Bp. 1950. Szikra ny., 36 p. 000. Szikra ny., 22 p.
11. WITTMAN Tibor
Történelmünk hagyományai 1604–1918. Bp. 1951, Közokt. K. 86 p. (Szocialista nevelés kiskönyvtára 25.)
12. ANDICS Erzsébet
35 éve a magyar nép élén. = TSZ. 1953. 10–11. sz. 949–965. p.
13. HAJDU Tibor
A tanárok szerepe a magyar októberi polgári demokratikus forradalomban. = Sz. 1954. 2–3. sz. 245–265. p.
14. KEMÉNY Csabáné–KALOCSAI Róza
A KMP harca a proletárdiktatúráért és a szociáldemokraták áruoló szerepe (1918. október–1919. március) = J. 1955. 4. sz. 37–41. p.
15. A VÖRÖS lobogó alatt. Vál. írások a magyar kommunista ifjúsági mozgalom történetéből, 1917–1919. Bp. 1955, MMI. Ifjúsági K. 496 p.
16. SZAMUELY Tibor
Riadó. Vál. cikkek és beszédek. Bev. Kun Béla. Bp. 1957, Kossuth K. 210 p. 1 t.
17. FEHÉR András
A Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulásának 40. évfordulójára. = A. 1958. 1. sz. 87–89. p.
18. HAJDU Tibor
Tanácsok Magyarországon 1918–19-ben. Bp. 1958, Kossuth K. 275 p.
19. ILLÉS Béla
Negyven év múltán. = ÉI. 1958. nov. 21. 1. p.
20. KÁDÁR János
A Magyar Kommunista Párt 40 éve. = TSZ. 1958. 11. sz. 1–8. p.
21. KELEN Jolán
A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása. = P. 1958. 11. sz. 5–13. p.
22. KIRSCHNER Béla
Az őszirózsás forradalom évfordulójára. = ÉT. 1958. 42. sz. 1315–1319. p.
23. A KOMMUNISTA párt megalakulásának 40. évfordulójára. Irányelvek. TSZ. 1958. 10. sz. 1–34. p.
24. KUKUCSKA János
A 40 éves párt. = Bo. Sze. 1958. 2. sz. 3–7. p.
25. LENGYEL Klára
Az 1918-as polgári demokratikus forradalom Magyarországon. = P. 1958. 10. sz. 24–29. p.
26. MILEI György
Jegyzőkönyvi kivonat a Magyar Kommunista Csoport 1918. október 25-i és november 4-i értekezletéről. = TSZ. 1958. 11. sz. 92–95. p.

27. MILEI György
A Kommunisták Magyarországi Pártja megalakításának történetéhez.
= PT. 1958. 4. sz. 23–82. p.
28. MÓD Aladár
Magyar prólóg. = V. 1958. 1. sz. 13–28. p.
29. 40 év harcaiban a magyar nép élén. = KSZ. 1958. 11. sz. 1105–1108. p.
30. OLVASÓKÖNYV a Kommunisták Magyarországi Pártjának 40 éves működéséről. Bp. 1958, Zrínyi K. 357 p. 24 t.
31. SIKLÓS András
Az 1918. évi magyarországi polgári demokratikus forradalom 40. évfordulójára. = PK. 1958. 4. sz. 83–96. p.
32. FOGARASI Béla
Visszaemlékezések a párt megalakulásának harcaira. = MT. 1959. 1. sz. 9–13. p.
33. HEVESI Gyula
Műszaki és tudományos értelmiségünk a forradalmi mozgalomban. = MT. 1959. 1. sz. 3–8. p.
34. KIRSCHNER Béla
Az 1918-as polgári demokratikus forradalom első hónapjai. = ÉT. 1959. 5. sz. 135–139. p.
35. KUN Béláné
A pártalapítás. = K. 1959. 11. sz. 741–755. p.
36. KUN Béláné
A Visegrádi utcától – az egyesülésig. = K. 1959. 3. sz. 315–324. p.
37. A MAGYAR Tudományos Akadémia ünnepi ülése a Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulásának 40. évfordulója alkalmából. = MT. 1959. 1. sz. 1–2. p.
38. MÓD Aladár
Párt és forradalom. = V. 1959. 1. sz. 27–41. p.
39. 40 éve történt... KELEN Jolán: A párt harca a tanács hatalomért. Kiad. a KISZ KB. Agit. és Prop. Osztálya. Bp. 1959, Szikra ny., 29. p.
40. SIKLÓS András
A magyar munkásmozgalom baloldali csoportjai az első világháború utolsó éveiben. Bp. 1959, Fővárosi Ny. V. Soksz. 17 p.
41. SZEKÉR Nándor
Leszerelt katonák csatlakozása a KMP-hez. = TSZ. 1959. 1. sz. 68–70. p.
42. ALPÁRI Gyula
válogatott írásai. Bp. 1960, Kossuth K. 499 p.
43. A MAGYAR Tanácsköztársaság pécs-baranyai emlékkönyve. Kiad. a Pécs m. j. város Tanácsa V. B. Művelődési Osztálya. Pécs, 1960. 282 p. 8 t.
44. SIKLÓS András
Adalékok az 1918–1919. évi magyarországi forradalmak historiográfiájához. = PK. 1960. 4. sz. 24–67. p.

45. A MAGYAR munkásmozgalom története. Bp. Kossuth K. 1867–1945. 1962. 379 p.
46. MILEI György
A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakításáról. Bp. 1962, Kossuth K. 77 p.
Munkásmozgalomtörténeti tanulmányok.
47. Dr. DOKTOR Sándor élete és munkássága. Pécs, 1963, Szikra ny. 54 p.
48. A PÁRT születésnapján. = TSZ. 1963. 11. sz. 1–4. p.
49. DOKUMENTUMOK a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből. 1919–1929. Bp. 1964, Kossuth K. 514 p.
50. MILEI György
Az OK/b/P Magyar Csoportja a KMP megalakulásáért. (1918 október–november.) = PK. 1964. 2. sz. 160–171. p.
51. BÁRD András
A jobb életért. = Tm. 1965. január. 2. p.
52. GILICZ Márta, R.
Ifjúságunk példaképei. Vál. bibliográfia a magyar munkásmozgalom nagy harcosairól. Bp. 1965, 183 p.
53. HAJDU Tibor
A KMP vezetőinek 1919. február 21-i letartóztatása a minisztertanács előtt. = PK. 1965. 2. sz. 169–173. p.
54. MILEI György
Mikor alakult a KMP? = PK. 1965. 3. sz. 124–141. p.
55. KUN Béla
Válogatott írások és beszédek. 1–2. köt. Bev. Münnich Ferenc. Bp. 1966, Kossuth K. 490, 524 p.
56. A MAGYAR munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. Kiad. a PI. Bp. Kossuth K.
4. köt. A szocialista munkásmozgalom Magyarországon az első világháborút közvetlenül megelőző években és a háború idején. 1907–1918. 1966, Franklin ny. 731 p.
57. ARCKÉPEK a magyar szocialista irodalomból. Szerk. Illés László. Bp. 1967, Kossuth K. 433 p.
58. HAJDU Tibor
A KMP taktikájának néhány vonása a proletárforradalom előkészítésének hónapjaiban. = PK. 1967. 3. sz. 75–99. p.
59. BISZKU Béla
Ötvenéves a Magyar Kommunisták Pártja. = BSZ. 1968. 12. sz. 36–48. p.
60. BISZKU Béla
Pártunk ötvenéves évfordulójára. = P. 1968. 11. sz. 3–15. p.
61. CSIZMADIA Andor
A „Magyar Népköztársaság” belső mechanizmusa 1918/1919-ben. = JK. 1968. 11–12. sz. 565–573. p.

62. GÁBOR Sándorné
Adalékok a polgári demokratikus forradalom előzményeihez (1918.) = PK. 1968. 4. sz. 120-141. p.
63. GECSÉNYI Lajos-SURÁNYI Róbert
A KMP megalakulásának hazai előtörténetéhez. = T. 1968. 6. sz. 7-24. p.
64. GYENES András
Az internacionalizmus - történelmünk nagy tanulsága. = P. 1968. 11. sz. 16-22. p.
65. HAJDU Tibor
Az 1918-as magyar polgári demokratikus forradalom. Bp. 1968, Kossuth K. 471 p.
66. HIKADÉ Aladár-POLÁK Károly
Visszaemlékezések az 1918-as polgári demokratikus forradalomra és a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulására. Közli: Párt-történeti Intézet visszaemlékezésgyűjtő csoport. = PK. 1968. 4. sz. 164-178. p.
67. AZ IFJÚMUNKÁS-MOZGALOM az első proletárforradalomban. = IK. 1968. 12. sz. 13-15. p.
68. KÁDÁR János
Érdemes volt küzdeni, magasan leng a zászló. = P. 1968. 12. sz. 3-17. p.
69. A LEGYÖZHETETLEN erő. A magyar kommunista mozgalom szervezeti fejlődésének 50 éve. (Szerk. Erényi Tibor, Rákosi Sándor.) Kiad. a PI. Bp. 1968, Kossuth K. 294 p.
70. MILEI György
A hazai baloldali szocialista irányzatok a proletariátus feladatairól. (1917. nov.-1918. nov.) = PK. 1968. 4. sz. 32-70. p.
71. MILEI György
A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulásáról. = Tt. 1968. 8. sz. 49-77. p.
72. MÓD Aladár
„Forradalom a válaszüton”. = K. 1968. 12. sz. 1851-1861. p.
73. NÉMETH István
Ötven éve alakult a Kommunisták Magyarországi Pártja. = VSZ. 1968. 4. sz. 481-484. p.
74. ÖTVEN esztendő. A Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulásának ötvenedik évfordulójára az MSZMP Pest megyei Bizottsága Marxizmus-leninizmus Esti Egyeteme által 1968. november 19-én rendezett emlékülése. Vác, 1968, Pest m. ny. 96 p.
75. ÖTVENÉVES a magyar kommunista mozgalom. = TSZ. 1968. 11. sz. 3-10. p.
76. ÖTVENÉVES a párt. 1968, Kossuth K. 146 p.
77. PETRÁK Katalin-BALÁZS György
Kelen Jolán-Hajdu János-Lehota István: Visszaemlékezések a KMP megalakulására. = TSZ. 1968. 11. sz. 11-19. p.

78. SCHLETT István
„Rohanunk a forradalomba.” Megszületik a Kommunisták Pártja. = ÉT. 1968. 47. sz. 2211–2215. p.
79. UNGOR Tibor
Ötven éve alakult a Kommunisták Magyarországi Pártja. = J. 1968. 4. sz. 151–158. p.
80. BARANYA és a forradalmak. Pécs és Baranya 50 évvel ezelőtt a helyi sajtó tükrében. Cikkgyűjtemény. Kiad. a Baranya megyei Tanács Megyei Könyvtára. Pécs, 1969, Pécsi Szikra ny. 69 p.
81. BIMBÓ Mihály
Nemzetköziség és nemzeti sajátosságok a KMP eszmei, politikai munkájában az 1918–19-es forradalom időszakában. = A. 1969. 8. sz. 58–68. p.
82. CSATÁRI Dániel
Osztály és nemzet 1918–1919-ben. = TSZ. 1969. 2. sz. 9–17. p.
83. CSATÁRI Dániel
Osztályharc és nemzetiségi kérdés. = T. 1969. 4. sz. 50., 56. p.
84. FARKAS Márton
Katonai összeomlás és forradalom 1918-ban. A hadsereg szerepe az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásában. Bp. 1969, Akadémia K. 428 p.
85. HAJDU Tibor
Forradalom barrikádok nélkül. = TSZ. 1969. 3. sz. 26–33. p.
86. KABOS Ernő
Tájékoztató az ülészak vitájáról. = MTA. 1969, XVIII. köt. 1. sz. 57–83. p.
A KMP megalakulásáról.
87. K. NAGY Magda
A KMP irodalom- és művészetpolitikájának kialakulásához. 1905–1919. = T. 1969. 4. sz. 109–116. p.
88. LABÁDI Lajos
A kettős hatalom néhány kérdése Magyarországon 1918–1919-ben. = PF. évkönyve. 69. Bp. 1969, 19–31. p.
89. A MAGYAR forradalmi munkásmozgalom története. 1. köt. 2. kiad. Bp. 1969, Kossuth K. 277 p., 8 t.
90. A MAGYARORSZÁGI forradalmak krónikája 1918–1919. Közread. Hetés Tibor. Bp. 1969, Kossuth K. 376 p., 23 t.
91. Az MSZMP Hajdú-Bihar megyei Bizottsága jubileumi tudományos ülészaka. 1919–1969. Szerk. Gyarmati János. Debrecen, 1969, Alföldi ny. 281 p.
92. MILEI György
A Kommunista Párt megalakulásának történelmi körülményei. = T. 1969. 4. sz. 14–31. p.
93. MILEI György
A Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulásának történelmi körülményeiről. = MTA. 1969. XVIII. köt. 1. sz. 9–28. p.

94. NAGY Ferenc-VÉRTES Róbert
Tudományos ülészak a KMP megalakulásának 50. évfordulójára. = Sz. 1969. 2-3. sz. 516-536. p.
95. ÖTVEN harcos esztendő. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának ünnepi ülése a párt megalakulása 50. évfordulója alkalmából, 1968. november 23. Bp. 1969, Kossuth K. 44 p.
96. PÁL Lajos
A magyar polgári demokratikus forradalom 50. évfordulóján. Tudományos ülészak az Akadémián. = Sz. 1969. 1. sz. 246-261. p.
97. PINTÉR Ferenc
A magyar kommunista mozgalom fél évszázada. = EFE. 1969. 3. sz. 5-16. p.
98. PINTÉR István
A KMP népfrentpolitikája és a nemzeti kérdés. = T. 1969. 4. sz. 57-62. p.
99. SIPOS Levente-TÓTH István
Tudományos ülészak a KMP megalakulásának 50. évfordulója alkalmából. = PK. 1969. 1. sz. 188-219. p.
100. SPEIDL Zoltán
Az orosz forradalmak és Magyarország. Kiad. az MSZBT. Bp. 1969. Zrínyi ny., 102 p.
101. SZABÓ Ágnes
A KMP történetének néhány kérdése. (1919. aug. 1.-1944.) = T. 1969. 4. sz. 32-41. p.
102. ÜNNEPI Megemlékezés és Jubileumi Tudományos Ülészak a Kommunista Magyarországi Pártjának Megalakulása és a Polgári Demokratikus Forradalom 50. Évfordulója Alkalmából. = EFE. 1969. 3. sz. 1-263. p.
103. MÓD Aladár
Válaszutak. 1918-1919. Bp. 1970, Magvető K. 393 p. (Elvek és utak.)
104. BIERNACKY Szilárd
Az igazság szolgálatában. Beszélgetés a nyolcvanöt éves Hajdu Gyula professzorral. = EL. 1971. június 14. 5. p.
105. ELŐADÁSOK a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből. 1918-1970. Bp. 1971, Kossuth K. 276 p.
106. SZITA László
A szocialista ifjúmunkás-mozgalom kezdetei Baranyában. = BM. 1971. 4. sz. 97-102. p.
107. HAJDU Tibor
Adatok a Tanácsköztársaság kikiáltásának történetéhez. = PK. 18. 1972. 3. sz. 121-155. p.
108. MILEI György
Új fejezet a magyar munkásmozgalomban. A Kommunista Magyarországi Pártja megalakulásának évfordulójára. = N. 1972. 277. sz. 6. p.
109. PÁRTÉPÍTÉS. A párt- és tömegszervezeti munka kérdései. Bp. 1972, Kossuth K. 479 p.

110. VASS Henrik
Forradalmi múltunk lapjaiból. = Nsz. 1972. 201. sz. 5. p.
111. A SZOCIALISTA forradalomért. A magyar forradalmi munkásmozgalom kiemelkedő harcosai. Bp. 1975, Kossuth K. 784 p.
112. BORSÁNYI György
Kun Bélára emlékezünk. = TSZ. 1976. 2. sz. 51–54. p.
113. MUNKÁSMOZGALOMTÖRTÉNETI lexikon. Főszerk. Vass Henrik.
Kiad. a Pl. 2. jav. bőv. kiad. Bp. 1976, Kossuth K. 710 p.
114. STANDEISKY Éva
Adalékok a Magyar Kommunista Párt falusi politikájához. (A Szabad Föld Téli Esték mozgalom.) = PK. 1976. 2. sz. 144–167. p.

VISSZAEMLEKEZÉSEK – SZÉPIRODALMI FELDOLGOZÁSOK

115. BARTA Lajos
Árnyék a hídon. Cikkek, tanulmányok. Bp. 1970, Szépirod. K. 286 p.
116. BOLGÁR Elek
Válogatott tanulmányok. Bp. 1958, Akad. K. 329 p., 1 t.
117. BUCHINGER Manó
Küzdelem a szocializmusért. Emlékek és élmények. Bp. Népszava. 1. A magyar munkásmozgalom hőskora. 1880–1918. 1946. 298 p.
118. ÉK Sándor
Mába érő tegnapok. Visszaemlékezések. Bp. 1968, Kossuth K. 246 p.
119. GÁRDOS Mariska
Kukoricán térdepelve. Visszaemlékezések. Bp. 1964, Szépirod. K. 358 p.
120. GÁRDOS Miklós
Két ősz között. Ríportregény. Bp. 1959, Kossuth K. 359 p.
121. HAJDU Gyula
Harcban elnyomók és megszállók ellen. Emlékezések a pécsi munkásmozgalomról. Pécs, 1957, Városi Tanács Kiad. 452 p.
122. HEVESI Gyula
Egy mérnök a forradalomban. Négy évtized történelmi időkben. Visszaemlékezések. Bp. 1959, Európa. 423 p.
123. HŐSÖK voltak. Elbeszélések a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom történetéből. Bp. 1968, Móra K. 499 p. 26 t.
124. ILLÉS Béla
Lövészárokban. Válogatott cikkek, politikai írások, karcolatok. 1916–1966. Bp. 1967, Szépirod. K. 598 p.
125. KALOTAI Gáborné
Magvetők. Antológia. Bp. 1959, Táncsics K. 197 p.
126. KELEN Jolán
Galilei-per a XX. században. Bp. 1957, Kossuth K. 205. p.

127. KELEN Jolán-BARABÁS Gyula
A néptribun. Fejezetek Bokányi Dezső életéből. Dokumentumregény.
Bp. 1964, Kossuth K. 275 p.
128. KERESZTES Mihály
Napnyugtától napkeletig. Visszaemlékezések. Bp. 1968, Kossuth K.
297 p.
129. KISS Károly
Nincs megállás. Emlékirat. Bp. 1974, Kossuth K. 372 p.
130. KISS Lajos
Vörös város. Regény. Bev. Kun Béla. Bp. 1959, Magvető. 535 p.
131. KUN Béla
Válogatott írások és beszédek. Bp. 1966, Kossuth K. 1-2. köt.
132. KUN Béláné
Kun Béla. Bp. 1966, Magvető. 419 p.
133. LENGYEL József
Visegrádi utca. Riportok. Bev. Kun Béla. Bp. 1968, Kossuth K. 199 p.
134. LIPTAI Ervin
A Magyar Tanácsköztársaság. 2. kiad. Bp. 1968, Kossuth K. 479 p.
(Népszerű történelem.)
135. MÁTÉ György
„Vörös jelek a hadak útján.” Krónika. Bp. 1969, Táncsics K. 235 p.
136. MÓRICZ Zsigmond
Új világot teremtsünk. Gyűjtemény 1918-19-es írásaiból. Bev. Durkó
Mátyás. Bp. 1953, Művelt Nép K. 208 p.
137. MÜNNICH Ferenc
Egységben a békéért, a szocializmusért. Bp. 1959, Kossuth K. 332 p.
138. MÜNNICH Ferenc
Viharos út. Önéletrajz. Bp. 1966. Szépirod. K. 180 p.
139. NAGY idők tanúi emlékeznek. 1918-1919. Összeáll. és sajtó alá rend.
Lányi Ernőné. Előszó: Révai József. 2. kiad. Bp. 1959, Kossuth K.
211 p.
140. NÓGRÁDI Sándor
Történelmi lecke. Visszaemlékezések. Bp. 1970, Kossuth K. 466 p.
141. REMETE László
„Rengj csak Föld!” Dokumentumgyűjtemény. Bp. 1968, Kossuth K.
337 p.
142. RÉVAI József
Válogatott történelmi írások. Bp. 1966, Kossuth K. 1-2. köt.
143. SINKÓ Ervin
Optimisták. Történelmi regény 1918/19-ből. Novisad, 1965, Fórum K.
1-2. köt.
144. SVÉD László
Utat tör az ifjú sereg. A forradalmi ifjúnunkás mozgalom kialakulá-
sa Magyarországon. Bp. 1962, Kossuth K. 342 p., 8 t.
145. SZAMUELY Tibor
Összegyűjtött írások és beszédek. Bp. 1975, Magvető. 921 p.

146. SZAMUELY Tiborné SZILÁGYI Jolán
Emlékeim. Bp. 1966, Zrinyi K. 270 p.
147. SZEKÉR Nándor
Föld alatt és föld felett. Bp. 1968, Kossuth K. 289 p., 8 t.
148. VADÁSZ Ferenc
Harcunk a magyar pokollal. Visszaemlékezések. Bp. 1961, Kossuth K. 285 p.
149. VADÁSZ Ferenc
A nagy optimista. Sollner József élete. Regény. Bp. 1967, Kossuth K. 287 p.
150. VAS Zoltán
A fény felé. Regény. Bp. 1955, Szikra K. 383 p.

NÉVMUTATÓ

Alpári Gyula 42	Kelen Jolán 21, 39, 77, 126, 127
Andics Erzsébet 4, 6, 10, 12	Kemény Csabáné Kalocsai Róza 14
Balázs György 77	Keresztes Mihály 128
Barabás Gyula 127	Kiss Károly 129
Bárd András 51	Kiss Lajos 130
Barta Lajos 115	K. Nagy Magdolna 87
Biernacky Szilárd 104	kommunista ifjúsági mozgalom 15, 67
Bimbó Mihály 81	Kukucska János 24
Biszku Béla 59, 60	Kun Béla 16, 55, 112, 130, 131, 132, 133
Bokányi Dezső 127	Kun Béláné 35, 36, 132
Bolgár Elek 116	Lábadai Lajos 88
Borsányi György 112	Lehota István 77
Buchinger Manó 117	Lengyel József 133
Csatári Dániel 82, 83	Lengyel Klára 25
Csizmadia Andor 61	Liptai Ervin 134
Doktor Sándor dr. 47	Lukács György 8
Durkó Mátyás 136	Máté György 135
Ék Sándor 118	Milei György 26, 27, 46, 50, 54, 70, 71, 92, 93, 108
Farkas Márton 84	Nagy Ferenc 94
Fehér András 17	Németh István 73
Fogarasi Béla 32	Nógrádi Sándor 140
Gábor Sándorné 62	Osztrák—Magyar Monarchia 84
Gárdos Mariska 119	Őszirózsás Forradalom 22
Gárdos Miklós 120	Pál Lajos 96
Csecsényi Lajos 63	Petrák Katalin 77
Gilicz Márta, R. 52	Pécs-Baranya 43, 80, 106, 121
Gyenes András 64	Pintér Ferenc 97
Hajdu Gyula 104, 121	Polák Károly 66
Hajdu János 77	polgári demokratikus forradalom 25, 31, 34, 62, 65, 66, 96, 102
Hajdu Tibor 13, 18, 53, 58, 65, 85, 107	Remete László 141
Hevesi Gyula 33, 122	Réti László 3, 5
Hikádé Aladár 66	Schlett István 78
Illés Béla 19, 124	Sinkó Ervin 143
Illés László 57	Sipos Levente 99
Juhász Nagy Lajos 1	Sollner József 149
Kalotai Gáborné 125	Speidl Zoltán 100
Kádár János 20, 68	
Károlyi Mihály 7	

Standeisky Éva 114
Surányi Róbert 63
Svéd László 144
Szabó Ágnes 101
Szamuely Tibor 16, 145
Szamuely Tiborné Szilágyi Jolán 146
Szekér Nándor 41, 147
Szita László 106

tanácsok 18
Tóth István 99
Ungor Tibor 79
Vadász Ferenc 149
Vas Zoltán 150
Vass Henrik 110, 113
Vértés Róbert 94
Wittman Tibor 11

SEGÉDANYAGOK A KMP 60. ÉVFORDULÓJÁNAK
MÉGÜNNEPLÉSÉHEZ

I. KÖNYVEK

Műsortüzetek

- Jubileumi ünnepek 1918–1919. Népművelési Propaganda Iroda 1968.
A tűz csiholói – Táncsics 1961.
Üldözött költészet Akadémiai K. 1964.
A tűz márciusa – Táncsics 1961.
Gábor Andor: Levelek a börtönből. Új Írás, 1964/3.
Tiszta szigorúság. Magvető 1963.
Benjámín László: Világ füstje c. kötete. Szépirodalmi K. 1964.
Tűztánc c. kötet. Magvető 1958.
Tavaszi Magyarországon. Szépirodalmi K. 1965.
Váci Mihály: Szegények hatalma kötete. Magvető, 1964.

Szerkesztett műsor-kötetek:

- F. I. N. Népműv. Prop. I. 1967.
Ünnepek NPI 1967.
A népek hajnala NPI 1967.
Eszmélet. Ifjúsági Lapkiadó Vállalat

Arcok és harcok NPI 1968.

- Marx Károly emlékműsor
Történelmi lecke fiúknak
Fiatal életek indulója
In memoriam Kilián György
Illés Béla: Revolvert vegyenek

Legenda készül

- Forradalmárok arcképcsarnoka
A Tanácsköztársaság humora
Sinkó: Optimisták
Galambos: István napi körmenet
Legenda készül

Egyfelvonásosok, színműrészek NPI

Barta Lajos: Forradalom Tavaszi mámor	egyfelvonásos egyfelvonásos
Czibulka Antal: Sztrájkban	egyfelvonásos
Dévényi Róbert: Somogy 1919.	egyfelvonásos
Gábor Andor: Hektor Mária	egyfelvonásos egyfelvonásos
Hegedüs Géza: Árulók	egyfelvonásos
Karikás Frigyes: Békés találkozás	egyfelvonásos
Nagy Lajos: Új vendég érkezett	egyfelvonásos
Szini Gyula: A próba	egyfelvonásos
Balázs Béla: Hazatérés	színműrészet
Gergely Sándor: Vitézek és hősök	színműrészet
Sándor Kálmán: A harag napja	színműrészet

Összetoglaló jellegű irodalmi alkotások

- Kun Béla: A Magyar Tanácsköztársaságról. Válogatott beszédek és írások. Bp. 1958. Kossuth Kiadó
- Kun Béla: Válogatott írások és beszédek 1-2. kötet. Bp. 1966. Kossuth Kiadó.
- Kun Béláné: Kun Béla (Emlékezések). Bp. 1966. Magvető.
- Hősök voltak. Elbeszélések a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom történetéből. Bp. 1968. Móra K.
- Illés Béla: Lövészárkokban. Vál. cikkek, politikai írások, karcolatok. Bp. 1967. Szépirodalmi K.
- Kalotai Gáborné: Magvetők. Antológia. Bp. 1959. Táncsics K.
- Keresztes Mihály: Napnyugtától napkeltéig. Visszaemlékezések. Bp. 1968. Kossuth K.
- Lengyel József: Visegrádi utca. Riportok. Bp. 1968. Kossuth.
- Nagy idők tanúi emlékeznek. 1918-1919. Előszó: Révai József. Bp. 1959. Kossuth K.
- Nógrádi Sándor: Történelmi lecke. Visszaemlékezések. Bp. 1970. Kossuth K.
- Remete László: „Rengj csak Föld!” Dokumentumgyűjtemény. Bp. 1968. Kossuth.
- Szamuely Tibor: Összegyűjtött írások és beszédek. Bp. 1975.
- Vadász Ferenc: Harcunk a magyar pokollal. Visszaemlékezések. Bp. 1961. Kossuth K.

A Népművelési Intézet (Bp., Corvin tér 8.) könyvtárában található.

Évfordulók 1973., 1974., 1975., 1976. Bp. Kossuth K.

Fegyvert, s vitézt éneklek . . . Műsorgyűjtemény. Bp. Zrínyi, 1969.

Garami László: Ünnepnapokról a hétköznapiért. A nagy évfordulók és a népművelés. Bp. NPI 1971.

Közös dolgaink. Dokumentumműsorok színjátszó együttesek, irodalmi színpadok számára. Szerkesztette: Debreczeni Tibor. Bp. NPI 1969.

Magyar ünnepek. Szerk.: Szendrői Ferenc–Tiszay Andor. Bp. Táncsics, 1961.

Nemzeti és mozgalmi ünnepeink. Bp. Kossuth, 1968.

Kis Jenő–Vörös József: Ünnepelemek, megemlékezések. Műsoranyag. Bp. Tankönyvkiadó, 1969.

Vértes Róbert: Nemzeti és mozgalmi ünnepeink. Bp. Kossuth, 1966.

Vers, eredj, légy osztályharcos (versgyűjtemény ünnepeinkre). Baranya megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya, 1960.

Hársing Lajos: Versek és ünnepek. Szavalókönyv középiskolásoknak. Antológia. Bp. Zrínyi, 1967.

Levelek a pódiumon. 3 történelmi dokumentumjáték. Bp. NPI 1971.

Politikai plakátok. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum. Bp. Kossuth 1970.

Szabadság, te szülj nekem rendet! Bp. Kossuth 1970.

A látható ember (Balázs Béla műveiből) Bp. 1969.

„Mindenki újakra készül” Az 1918–19-es forradalmak irodalma (szöveggyűjt.) Bp. Akadémiai K. 1967.

Arcok és harcok. Műsorok az Őszirózsás forradalom, a KPM, a Kommunista Ifjómunkás Szövetség megalakulásának 50. évfordulójára. Bp. NPI 1968.

Forradalmak kora. Módszertani tájékoztató. Az őszirózsás forradalom, a KPM és a KIMSZ megalakulása, a Tanácsköztársaság kikiáltása 50. évfordulójának megünneplésére. Bp. Magyar Néphadsereg Központi Klubjának Módszertani Osztálya, 1968.

Jubileumi ünnepségek 1918–1919. Útmutató az 1918. évi magyar polgári forradalom, a KPM megalakulása és a Tanácsköztársaság kikiáltásának 50. évfordulója megünnepléséhez. Bp. NPI 1968.

Legenda készül. 4 műsor a Tanácsköztársaság 50. évfordulójának ünnepére. (Forradalmárok arcképcsarnoka. A Tanácsköztársaság humora. Legenda készül. István-napi körmenet.) Bp. NPI 1968.

Történelmi lecke lányoknak és fiúknak (általános iskolásoknak)

- Pirosra változott minden virág
- Régi március
- Eljött a te időd fiam
- Hiszek az emberben
- Gyerek is lehet hős. Bp. NPI 1968.

- Új vendég érkezett. 4 egyfelvonásos
- Nagy Lajos: Új vendég érkezett
  - Gábor Andor: Piroska és a farkasok
  - Csontos Mitnyán: Latinka
  - Sinkó-Rencz: Optimisták. Bp. NPI 1968.

1945-1975. A Belügyminisztérium Központi Klub műsorfüzete és ajánló bibliográfiája hazánk felszabadulásának 30. évfordulójára és az MSZMP XI. kongresszusa tiszteletére. Bp. 1975.

II. FILMEK

MOKÉP Közművelődési Filmtára (1106 Bp., Algyógyi út 6.
1081 Bp., Mező Imre út 25., 7623 Pécs, Hőgyes E. út 20.)

A kisbányász

Fekete-fehér dokumentumfilm.

16 mm-es, kb. 30 perc.

A „kisbányász” fiatalon kerül a munkásmozgalomba, a felszabadulás után aktívan részt vesz a termelés megindításában és a mozgalmi munkában.

Az orvosprofesszor

Fekete-fehér dokumentumfilm.

16 mm-es, kb. 30 perc.

A portréfilm egy orvosprofesszor életútját mutatja be, aki géplakatosként kerül kapcsolatba a munkásmozgalommal. A felszabadulás után végzi el az orvostudományi egyetemet, s részt vesz a kommunista párt munkájában is.

Harcoló bányász

Fekete-fehér dokumentumfilm.

16 mm-es, kb. 57 perc.

A tatai, a pécsi, a nógrádi, a vértesszakonyi és más bányászhozók mozgalmi munkáját ismertetjük meg korabeli dokumentumok, a hozzátartozók és a még élők visszaemlékezései alapján.

Kispest

Színes dokumentumfilm.

16 mm-es, kb. 40 perc.

Kispest múltjáról, a munkásmozgalom kialakulásától és harcától a felszabadulás utáni újjáépítés hősiességéig.

Polgári demokratikus forradalom Magyarországon

A film dokumentumfelvételek alapján az 1918-19-es eseményeket mutatja be a Tanácsköztársaság kikiáltásáig.

Dicsőséges Tanácsköztársaság

A dokumentumfilm a Tanácsköztársaság dicsőséges napjainak állít emléket, eredeti dokumentumok felhasználásával.

Harcban születünk

Dokumentumfilm a Tanácsköztársaság plakátgyűjteményéről.

Holnap már tavasz lesz

Film Kun Béla életéről és munkásságáról, amely korabeli dokumentumok alapján eleveníti fel a magyar forradalmár életútját diákkorától kezdve a magyar Kommun 133. napján keresztül a szovjetunióbeli tevékenységéig, haláláig. A filmben kortársak, harcostársak is megszólalnak.

Veteránok

Film az illegális kommunista mozgalom egyik legális szervezetének történetéről 1914–28-ig.

A Párt megalakulása és a Tanácsköztársaság

A film elkészítéséhez az eredeti 1919-es Vörös Híradókat és más korabeli dokumentumanyagot használták fel.

A MAFILM Katonai Stúdióinak

az évfordulókkal kapcsolatos filmjei

Munkásgenerális

A Magyar Tanácsköztársaság legendáshírű katonai parancsnokának állít emléket. Bemutatja életútját korabeli levéltári anyagokban, fényképeken, filmekben keresztül.

Vörös jelek a hadak útján

Magyar internacionalistákról szól, akik részt vettek a NOSZF harcaiban és a polgárháborúban. Művészi emléket állít a proletárforradalom hőseinek.

Rendületlenül

Képzőművészeti alkotások tükrében eleveníti fel történelmünk forradalmi eseményeit.

A zászló

Forgács Béla, 1919-es veterán elmeséli annak a zászlónak a történetét, melyet ezredük Kun Bélától kapott, s nehéz körülmények között a felszabadulásig megőrizték.

Dal, amely maga a győzelem

A Zalka Máté Katonai Főiskola irodalmi színpadának műsorában a magyar és a világirodalom legszebb forradalmi versei, forradalmi dalok, indulók csendülnek fel.

Forgószél

A NOSZF harcaiban és a Tanácsköztársaság küzdelmeiben részt vevő internacionalisták és volt vöröskatonák visszaemlékezéseit tartalmazza a film.

A forradalom jogásza (Landler Jenő)

Landler Jenő életét, a munkásosztály érdekében kifejtett forradalmi munkásságát ábrázolja.

A Baranya megyei Népművelési Tanácsadó Film- és Szemléltetőeszköztárában megtalálható filmek

16 mm-es filmek

50 éves a Párt

A film a politikai harc veteránjait mutatja be, akik már 50 évvel ezelőtt küzdöttek, valamint Kádár János elvtárs méltató beszédét tartalmazza. Történelmi visszapillantást ábrázoló képsort láthatunk 1918-tól napjainkig.

A Duna partján

A magyar munkásmozgalom bemutatása a milleneumtól (1896) a felszabadulás évéig, a párt félévszázados története.

Oly korban élünk

Az MSZMP X. kongresszusa és az SZKP XIV. kongresszusa adja a film keretét és vezető gondolatát; 14 szocialista ország politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális életébe nyújt összefoglaló bepillantást; a politikai és gazdasági együvértartozás, együttműködés különböző lehetőségeit elemzi.

A történelem futószalagán

Egy proletárcsalád életének fontosabb epizódjait eleveníti fel a film, melyben az elmúlt 50 esztendő forradalmi mozgalmi, a munkásosztály harcai tükröződnek.

A KMP megalakulása 1918.

A film minden kockája hiteles, egykori híradók és dokumentációs anyagok felhasználásával készült. Az események a történelmi sorrendnek megfelelően követik egymást. A film röviden felvillantja az őszirózsás forradalmat megelőző gazdasági és politikai helyzetet, a kommunista párt megalakulását, a Tanácsköztársaságot és bukását, a Horthy-korszak elnyomása alatt illegálitásban működő pártot; a felszabadulást és az 1918-ban megalakult párt folytatólagos tevékenységét a IX. kongresszusig.

Játékt filmek

Megöltek egy leányt

Az első világháború végén, a kibontakozó forradalom előtti légkörben játszódó balladai tömörségű és szépségű film.

Rendező: Nádasy László

A 39-es dandár

A Tanácsköztársaság legendás katonai egységének harcai és összekovácsolódása forradalmi dandárrá.

Rendezte: Makk Károly

Déltől hajnalig

A Tanácsköztársaság harcait mutatja be.

R.: Rényi Tamás

Csillagosok, katonák

1919 tavaszán a Magyar Tanácsköztársaság győzelmével egyidőben, Oroszországban játszódik a film. Hősei internacionalisták.

R.: Jancsó Miklós

Különös ismertetőjel

A Kommunisták Magyarországi Pártjának illegális harcait eleveníti fel. Főhősének, Szabó Imrének alakját Schönherz Zoltánról mintázták a film alkotói.

R.: Várkonyi Zoltán

Merénylet

Izgalmas bűnügyi-lélektani film a hírhedt biatorbágyi merényletről, melyet az illegális kommunista párt ellen igyekezett felhasználni Horthy rendőrsége.

R.: Várkonyi Zoltán

Razzia

Nagy Lajos izgalmas novellája filmen, mely az illegális Kommunista Párt munkájának egyik epizódját mutatja be.

R.: Nádasy László

Almatlan évek

Öt történetet mond el a film a csepeli emberek felszabadulás előtti életéből 1916-tól 1944-ig.

R.: Máriássy Félix

Puskák és galambok

Öt kisfiú és két üldözött kommunista izgalmas kalandjait mondja el a film, az ellenforradalmi korszak első időszakában.

R.: Keleti Márton

Csend és kiáltás

A Tk bukása után a tanyavilágban is csendörök az urak. A kegyetlen korszak hiteles ábrázolása a film.

R.: Jancsó Miklós

Pár lépés a határ

A történet 1921-ben játszódik. A Tk volt népbiztosára, a váci fegyház foglyára halálos ítélet vár, s egyetlen menekülési lehetősége a szökés. Izgalmas jelenetek során sikerül egérvutat nyerni üldözői elől.

Kapaszkodj a fellegekbe

Oroszországban győzött a szoc. forradalom, Magyarországon megalakult a Tanácsköztársaság. A Tk népművelési és kulturális ügyeinek referense kalandos repülőúton tér haza Moszkvából Magyarországra megbízatásával. Mire hazaérkezik, a Tk már elbukott. Bajtársaival együtt azonban új harcba indul a világforradalom győzelmének reményében.

R.: Szász Péter és Julian Szemjonov

Harminckét nevem volt

1944 júliusában játszódik a film. Ságvári Endrének állít emléket, bemutatja azt a harcot, amelyet a kommunisták és vezetésükkel a haladó erők, fiatal forradalmárok a fasiszták ellen folytatnak, közvetlen a felszabadulás előtti időszakban.

R.: Keleti Márton

III. ÉNEKKAROK, ZENEKAROK

„Jöjj ifjú társunk” – KISZ-daloskönyv. Ifjúsági Lapkiadó 1967.

Fáklyavivők c. hanglemezsorozat második lemeze: az 1919-es polgári forradalom előestéjének zenei dokumentumai a világháború ellen tiltakozó munkások, parasztok, katonák dalai, a Szibériában küzdő magyar vöröskatonák és partizánok énekei.

Szerémi: Magyarországi munkásdalok c. kötete Zeneműkiadó 1955.

Fáklyavivők sorozat 3. lemeze: az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság hősiesség küzdelmét, az elnyomatás börtöndalait, az emigráció munkásénekeit, a partizánok mozgalmi dalait tartalmazza.

A mozgalmi dalok alkalmasak arra is, hogy irodalmi színpadi műsorok zenei anyagául szolgáljanak, ehhez szimfonikus alkotások is felhasználhatók: pl. Lendvai: Tragikus nyitány, Sosztakovics: II. 1905-ös szimfónia.

Új kompozíciók: pl.:

Lóránd: A párttal, a néppel

Ránki: Dal a népek egyetértéséről

Szabó Ferenc: Dal a hazáról

Borgulya: Október csodája – vegyeskar

Karai: Szabadság szállj közénk – vegyes- és egyneműkar

Lisznyai: Új nap virradt – vegyeskar + zongora

Sugár: A szabadsághoz – férfikar

Balázs: Új kor köszöntése – vegyeskar

Lisznyai: Emlékezés

Vincze Imre: Leszel fény (Victor Hugo verse – a capella, egynemű vagy vegyeskarra zongorával)

Ribári-Ady: Rengj csak föld – a capella, vegyeskarra

Forrongó világ – daloskönyv Ifjúsági Lapkiadó 1966.

IV. KIRÁNDULÁSI JAVASLATOK EMLÉKHELYEKRE

Gödi Fészek

1924-ben alapították a Magyar Testedző Egyesület tagjai a Fészek telepet, mely Göd és Dunakeszi között a munkásmozgalom fellegvára, a „Vörös Dunapart” egyik illegális kommunista találkozóhelye volt. A 30-as évek derekán itt találkoztak az ifjúmunkások, itt kapták meg az illegális párt

iránymutatásait. 1973 szeptemberében a Pest megyei Pártbizottság a Dunapart munkásmozgalmának emlékére emlékművet avatott a váci országút és a Fészekhez vezető bekötőút találkozásánál.

Kevélynyergyi turistaház

1962-től kezdődően minden év májusának első vasárnapján itt emlékeznek meg a természetbarát mozgalom mártírjairól. A turistaházat Stromfeld Aurélról nevezték el.

Vaskapuhegy-Király Albert Turistaház

1914-ben Esztergom felett épített ház. Király Albert a Tanácsköztársaság alatt a Sportdirektórium elnöke volt. A veterán természetbarát mozgalom mártírjairól emléktúra keretében emlékeznek meg.

Lajos-forrás és Ságvári Endre Turistaház

A magyar munkásmozgalom vértanújának mellszobra a ház előtti rétén áll. A KISZ Budapesti Bizottsága a „Ságvári Endre” Ifjúsági Emléktúra és Táborozás keretében emlékezik meg a mártírhalált halt Ságvári Endréről.

Nagyszénási Turistaház

A ház a felszabadulás előtt illegális munkásmozgalmi találkozóhely volt.

MŰVELŐDÉSI KÖRKÉP

DR. TÓTH DEZSŐ:

FILMMŰVÉSZETUNK VALÓSÁGKÉPE ÉS KÖZÖNSÉGE*

Az idei pécsi filmszemle a magyar filmtörténet legjelentősebb fordulata jegyében is zajlik: most 30 esztendeje, hogy a magyar filmgyártás és forgalmazás, a mozihálózat a proletárdiktatúra államának tulajdonába és irányítása alá került. Azért használok ilyen kategorikus politikai terminust, mert úgy vélem, hogy a magyar filmművészet más művészeti ágakhoz hasonlóan, de amazoknál kézzelfoghatóbban példázza művészet és politika szocializmusban létrejött, korántsem konfliktusmentes, de történelmi értelemben új és termékeny viszonyát.

Minden művészeti ág tevékenysége elválaszthatatlanul kötődik egy adott intézményi, technikai-műszaki bázishoz, amelynek tulajdonviszonya szükségképpen befolyásolja irányultságát. De e tekintetben a filmművészet sajátos helyzetben van. Az irodalommal, a zenével, a képzőművészettel, de még a drámairodalommal szemben is ettől a bázistól nemcsak nyilvánossága, hanem merő léte, létrejötte: alkotófolyamata függ. Ilyen értelemben a filmművészet – bázisának társadalmi tulajdona révén – a társadalmi érdekek szerint közvetlenül irányítható művészet, s így a szocialista művészetirányítás tartalmának és módszereinek, történelmi felkészültségének különös próbatevője. Főleg ha azt is figyelembe vesszük, hogy rendkívül széles tömeghatással párosuló közvetlen társadalomábrázolása a politikát különösen érdekeltté teszi a maga szempontjainak, igényeinek érvényesítésében.

Ugyanezen okok miatt a szocialista állam és a filmművészet viszonya különös próbatevője a filmművészek társadalmi-politikai *elkötelezettségének* is, annak nevezetesen, hogy ez az elkötelezettség mennyire őszinte, milyen mélyen átélt, mert hiszen végső soron ezen múlik, hogy mennyire képesek a művészetet elsősorban tápláló társadalmi valóságban tájékozódni, a politika tolmácsolta társadalmi igényeket valóban művészetként megfogalmazni.

A művészet és szocializmus viszonyát illetően a magyar filmművészet még egy specifikuma szerint is jellemezhető. A magyar irodalomtól, zenétől, képzőművészettől, színházművészettől eltérően ugyanis nem – vagy alig – volt művésztörténeti érvényű múltja. Míg a történelem a többi mű-

* A X. magyar játékfilmszemlén, Pécsen, 1978. február 17-én elhangzott vitaindító előadás, szövege.

vészeti ággal kapcsolatban úgy tette fel a kérdést, hogyan biztosítja a szocializmus az értékek folytonosságát, hogyan minősíti és formálja újjá hagyományait, s teremti meg ennek alapján saját társadalmi új művészetét – addig a filmművészet sorsának alakulása tulajdonképpen azt mérte, *képes-e a szocializmus egy jóformán hagyomány nélküli új művészetet maga teremteni és kibontakoztatni*. Ez a sajátosság a filmművészet (és a politika) számára könnyebbséget is jelentett: a legnagyobbbrészt selejtes állagú hagyomány konfliktus nélküli elvetését; de jelentett egyben nehézséget is: a progresszív vagy éppenséggel forradalmi hazai hagyomány inspiráló erejének hiányát, illetve fiatal filmművészetünknek azt a próbatételét, hogy mennyire képes a nemzetközi – elsősorban a szovjet – filmhagyományt és a kortárs nemzetközi filmművészet példáit, mintáit hagyományok híján is szuverénül elsajátítani.

Hála társadalmunk fejlődésének, leszokóban vagyunk arról, hogy ünnepelegessük magunkat. Ezek a próbatétel-emlegetések sem valamiféle ildomtalan dicshimnusz bevezetői. De meggyőződésem, hogy a magyar filmszakma ilyen ritkán teljes fórumán, s különösképpen a magyar filmgyártás átlamosításának 30. évfordulóján kötelességünk arra a tényre emlékeztetni, hogy a magyar filmművészet három évtizedes eredményei nemcsak magát a magyar filmművészetet dicsérik, hanem azt a történelmi igazságot is reprezentálják, hogy *a művészet a szocializmusban talált történelmi otthonra*. A magyar filmművészet kibontakozása annak igazolása is, hogy a szocializmus az első olyan társadalom, amelynek uralkodó osztálya nemcsak a hatalom megragadásának, tehát saját történelmének első szakaszán, hanem hatalmának gyakorlása, rendszerének kiépítése során is érdekelt a társadalmi valóság megismerésében, tudatosításában és meghaladásában, s hogy éppen ezért nem dilettáns mecénása, hanem kezét fogó szövetségese a művészetnek. Annak a művészetnek, amelynek eredendő és mindenkor hivatása az ember társadalmi önismeretre ébresztése, cselekvő önteremtésének ösztönzése. Engedtessek meg, hogy ebből az alkalomból a magyar filmművészet fejlődését annak illusztrálására is használjam, hogy a művészet a maga eredendő rendeltetését a társadalom szerkezetével, uralkodó osztályának célkitűzéseivel összhangban, a társadalmi haladás közvetlen javára, s ettől elválaszthatatlanul önnön kibontakozásának érdekében a történelem folyamán először a szocializmusban gyakorolja.

Ezt a közös érdeket nagyobb sérelem az ötvenes évek néhány esztendejében érte, közvetlenül annak a kultúrpolitikai szubjektivizmusnak az oldaláról, amely a hatalmi és tulajdonviszonyok gyökeres átalakulásához voluntarista módon akarta hozzáigazítani az emberi lelkekben és szívekben végbemenő lassúbb, bonyolultabb és organikusabb folyamatokat, s amely ezért – ha részlegesen és átmenetileg is – elvesztette érdekelttségét az emberek tudatában is lejátszódó ellentmondások felszínre hozása iránt.

Ez a bagatellizálás nélkül is gondolatjelekkel zárható körülmény azonban *nem szakította meg* annak a fejlődésnek *a folytonosságát*, amely a felszabadult magyar nép törekvéseinek és a humanizmusnak realista szolgálatvállalásával a *Valahol Európában* című filmmel, a *Talpalatnyi földdel*

kezdődött; amely a kifejezetten szocialista tartalmak művészi birtokbavételének kísérleteivel folytatódott, s amely a *Simon Menyhért születésével, a Budapesti tavasz-szal*, s főleg a *Körhintával* és a *Hannibál tanár úrral* sem zárult le, hanem az 1956–57-es politikai cezúrát átívelő hidat nyitott.

Minden korábbi eredmény, erőfeszítés és nem utolsósorban tanulság alapján a magyar film a maga teljes kibontakozását, többek közt az irodalommal való egyenrangúságát, ezzel együtt nemzetközi tekintélyét az MSZMP művészetpolitikájának közvetítésével szocialista fejlődésünknek egy rendkívül kedvező, gazdaságilag, politikailag, társadalmilag dinamikusan fejlődő szakaszában, a hatvanas évek második felében vívta ki.

Ez nemcsak abban állt, hogy történelemről és tegnapról téves illúziókat fosztott le, hogy ezzel s a generációk szemléleti ellentmondásainak feltárásával egy *reálisabb* társadalmi és nemzeti *önismeretet*, egyszersmind *folytósságtudatot* alakított. Nemcsak abban állt, hogy konstruktív társadalomkritikai szemléletével, valóságfeltáró szenvedélyével, a szocializmusban rejlő lehetőségek ábrázolt érzékelésével a szocialista demokratizmus, az új gazdaságirányítási rendszer emberi, társadalmi, sőt gazdasági indokait fogalmazta meg. Többet mondunk, ha hozzátesszük, hogy ezekhez az új tartalmakhoz a magyar filmművészet *új, önálló, társadalmilag és nemzetileg jellemző formanyelvet* is kialakított, mégpedig anélkül, hogy uniformizált volna, sőt éppen annak révén, hogy alkotó személyiségei önmaguk félreismerhetetlen művészi karakterét is megfogalmazták.

De végül is a magyar filmművészet felnövekedését azzal lehetne jellemezni, hogy a maga egyetemességében, művészi sokszínűségével, generációs tagoltságával, a másod-harmadvonalbeli filmek jelentésével egyetemben fogalmazott meg egy olyan *világképet*, amely itthon és a világban is átélhetővé tette azt a történelmi változást, ami a szocializmus önszemléletében és társadalmi gyakorlatában végbement. S ha azóta társadalmunk továbbfejlődésével, filmművészetünk új ábrázolási problémák elé került is, meggyőződés, hogy ezt a kivívott rangját tartja, hogy művészi dilemmái, küzdelmei, félsikerei és sikerei máig ezen a kivívott pozícióján belül zajlanak.

Mindennek deklarálására az évforduló csupán alkalmat kínál. Ami azonban szükségessé is teszi, az az, hogy akadtak, akik ennek a szocializmussal együtt felnőtt magyar filmművészetnek a mi társadalmunktól elidegeníthetetlen alkotásait alkotóik megkérdésezése nélkül, önkényesen a szocializmus ellen akarták fordítani, ami annyit is jelent, hogy *önmagával akarták szembefordítani*. Akik ezzel kísérleteztek, aligha értették ennek a filmművészetnek tulajdonképpeni mondanivalóját, emberi üzenetét. Ez a politikai előítélet nem képes tudomásul venni, hogy nálunk a művészet szerepe változatlanul az emberi önismeret és tudatosság szolgálata. Az, hogy a mi társadalmunk mindeddig a leginkább közösségi, leginkább igazságos társadalom, amelyben statisztikailag is mérhetően leginkább egybe esik az egyes ember és a közösség érdeke – mint meggyőződés, mint szemlélet mélyen áthatja ezt a művészetet. De társadalmi szerepe továbbra is az, hogy mozgósítson, hogy jó értelemben nyugtalanítson, *ösztönözzön*. Hogy az ér-

dek- és életfelfogás-ütközéseket hozza felszínre és értelmezze; hogy azokról is beszéljen, akik még nem találták meg a maguk jogos igazát, s az okokról, hogy miért van ez így; hogy megmutassa a szocializmussal össze nem egyeztethető jelenségeket, s a velük való küzdelmet is úgy, ahogyan az a mindennapokban folyik; nemcsak sikerrel, hanem kudarcokkal is; s ha sikerrel: nem egyszer tragédiák árán vagy éppen a józan ész rovására – komikusan.

S ha a mi filmművészetünk ilyen – márpedig így tölti be szerepét –, akkor abszurdummal határos bármely értékét ellenünk fordítani. Ezek az értékek a Magyar Népköztársaságé, a magyar népé, a szocializmus, az emberi haladás minden, a világ bármely részén feltalálható híveié.

A magyar film mai helyzetmegítélésének egyik sokat emlegetett viszonyítási pontja a hatvanas évek második felének magyar filmművészete, annak teljesítményei, eredményei. Kovács Andrásnak igaza van, amikor egy helyütt azt írja, hogy maga ez a viszonyítás is tulajdonképpen a magyar film elismerését jelenti. De természetesen mindannyian tudjuk, hogy nemcsak erről van szó. Ez a viszonyítgatás más művészeti ágaknál, így az irodalomnál is felmerült. Mégpedig hasonlóan azzal a konzekvenciával, hogy az igazi kritérium a művészetnek a mai társadalmi valósághoz való viszonya.

Az ezzel kapcsolatos viták során egyetértés alakult ki a tekintetben, hogy a hetvenes évek filmtermése nem tekinthető a magyar filmművészet válságának vagy valamilyen hullámvölgyének, hanem ez a periódus sokkal inkább a változó, átszíneződő, áthangolódó valósághoz való művészi alkalmazkodás periódusa; az újjáformálódó valósággal egyenértékű megközelítési pontok, eszközök, formák keresésének és kimunkálásának nemcsak kísérletező, hanem jelentős, a magyar filmművészet kivívott rangjához méltó eredményeket is felmutató szakasza. Jószerivel arról van szó, hogy mint más művészeti ágak, sőt mint egész társadalmi gondolkodásunk, filmművészetünk is egy újszerű próbatétel elé került.

Ebből az általános egyetértésből, azt hiszem, a mai vitánkra vonatkozóan is következik, hogy tegyük zárójelbe az olyanfajta megközelítéseket, amelyek szerint a hatvanas és a hetvenes évek filmművészete közötti különbségek szakmán belüli vagy közvetlen művelődéspolitikai okokra lennének visszavezethetők. Bármilyen fontos és elemzendő kérdés mondjuk az alkotói tudatosság, filmművészetünk hetvenes évekbeli helyzetét aligha lehetne visszavezetni az alkotói tudatosság visszaesésére. Önmagában bármennyire fontos, más összefüggésekben bizonyonnyal megvitatandó a filmművészet intézményi, gyártási, forgalmazási helyzete – tévútra vezetőnek tartanám, ha filmművészetünk hetvenes évekbeli alakulásában ezeknek a tényezőknek meghatározó szerepet tulajdonítanánk. Legalább olyan tévesek, mint ha a filmművészet mai problémáit a filmkritika helyzetével, esetleg annak gyengeségeivel hoznánk összefüggésbe, vagy a változás okait a kulturális

politika elveiben vagy gyakorlatában – például a társadalomkritika iránti érzékenységének feltételezett növekedésében – keresnénk.

Már eddig is nagyon sok okos szó esett arról, hogy az eltelt évtizednek, melyek a megelőzőével szemben a relatív társadalmi újszerűségei, s hogy ezek a filmművészetnek mely újszerű vonásaiban tükröződnek. Nyilvánvaló, hogy filmművészetünk mai helyzetének, a mostani filmszemlén bemutatott filmeknek a reális minősítése elsősorban a mai társadalmi folyamatokat és mai filmművészeti folyamatokat egymásravezítő elemzésén, ennek az elemzésnek a kiszélesítésén és elmélyítésén múlik. A magam részéről mégis arra hívnám fel a figyelmet, hogy egy viszonylag új helyzetben való tájékozódás ugyanúgy megköveteli a korábbi helyzet elemzését és tudatosítását, mint a pillanatnyiét. A pontos helyzettudat mindig – többek közt időbeli – viszonyítás kérdése.

A mai helyzet tudatosítása érdekében éppen ezért például arra emlékeztetnék, hogy társadalmunknak és ezen belül filmművészetünknek tulajdonképpen nincs, illetőleg *kevés tapasztalata van a szerves fejlődés, átalakulás elemzésében, az organikusan épülő, fejlődő, mozgó társadalmi változások mérésében, értékelő minősítésében, az ebből adódó konzekvenciák levonásában és érvényesítésében.* Legalábbis: ezen a téren inkább a kifejezett, a közvetlen politikai változások hozta módosulások érzékelésében van praxisunk, s nem tudom, hogy az így belénk ivódott reflexek nem vivődnek-e át a mai szervesebb fejlődés hozta változások megítélésére. Legalábbis a mi generációnk – ami annyit jelent, hogy a ma még lényegében irányító generáció – a változások érzékelési módszereit egymást viszonylag gyorsan és kategorikusan követő politikai változások kapcsán szerezte. 1945-ben a felszabadulás, 1948-ban a fordulat éve, majd az előző évek után 1953-tán egy nem kifejezett, de érzékelhető politikai atmoszféraváltozás, azután az 1956–57-es politikai cezúra – tulajdonképpen ezek voltak azok az inkább változtatások, mintsem változások, amelyek művészetpolitikában, művészetben, a közönség körében a módosulásokra való reflexiók mechanizmust kialakították. 1957 óta azonban – még ha a konszolidáció különben rendkívül gyors, dinamikus szakaszát leszámítjuk is – lényegében a szocializmusnak egy-két évtizedes, változásban, fejlődésben ugyan bővelkedő, de nem kategórikus politikai cezúrákkal változó, szerves organikus fejlődésének vagyunk tanúi és részesei. Az ilyen típusú társadalmi mozgás fejlett elemzési módszerének és gyakorlatának azonban, úgy érzem, még hiájával vagyunk, vagy éppenséggel most tanuljuk. Vagy úgy is fogalmazhatnánk: a valósággal együtt alakuló megítélési szempontjainkba még bele-belejártsanak a korábbi politikai cezúrák nyomán kialakult minősítési reflexek.

Ennek az összefüggésnek a jelzésével azt a szemléletet szeretném erősíteni, amelyik a filmművészet helyzetének alakulását *elemző türelemmel és türelmes elemzéssel* tartja vizsgálандónak. Illetve ezt a megfontolást az olyan megközelítésekkel szemben hoznám fel, amelyek – akár társadalomról, akár művészetéről lett légyen is szó – a változásokat hajlamosak időpontokhoz, egyes alkotásokhoz kötni, vagy amelyek hajlamosak arra, hogy az érzékelhető új jelenségeket tüstént egyedül üdvözítőnek kiáltás ki, s

ennek kontrasztjában eleven értékeket elavultnak minősítenek; amelyekre összegezően a vagy-vagy gondolkodás, hangvételnél pedig a türelmetlenség jellemző. Egyszóval az ellen a szemlélet ellen, amelynek nincs érzéke a folyamatszerű változások és átalakulások *komplexitása* iránt, amelyik nem képes tudomásul venni, ezért elemezni sem a különböző minőségű, nem egyszer ellentmondó tendenciák olyan újszerű egymásmellettségét, amelyet a nehezebben felderíthető közös mozgás mégiscsak összefog. S meg kell mondanom, hogy filmművészetünk mai helyzetének megítélése során az ilyenféle hajlandóságokkal más-más összefüggésekben, de éppúgy lehet találkozni alkotói körökben, mint kritikusoknál vagy a közönség egyes rétegeinél.

A mai társadalmi-művészi helyzet tudatosítása szempontjából az is tanulságokkal jár, ha nem felejtjük el, hogy a hatvanas évek nagy fellendülését tulajdonképpen két „ideiglenesen” ható erő mozgatta. Az egyik az volt, hogy mint minden művészeti ág, a filmművészet is *felszabadult* a dogmatikus kötöttségek és a revizionista tehertételek alól. A dogmatikus megszorítások alól való felszabadulás a korábbiakhoz képest egy hirtelen lehetővé válást, egy hirtelen érvényesülő és jó értelmű légnyomásváltást hozott, s ez volt az, ami lehetővé tette a legkülönbözőbb műfajú, tematikájú, művészi hangoltságú filmekben a tágabb és szűkebb értelemben vett *számvetés* szemléletének az érvényesítését. Ugyanakkor ez a mentesülés, ez a megkönnyebbedés és számvetés a tartalmilag és formailag hitelesebb filmművészet közönségének is olyan mindennapi élménye volt, amelyet heurisztikusan élhetett át a mozik nézőterén. S tegyük hozzá, hogy ez a végső soron politikai, a művészetpolitikai közvetítése révén a magyar filmművészetben meglévő újszerűség a magyar film iránti nemzetközi érdeklődésnek is egyik támogató tényezője volt. Kategórikusan kijelentve, hogy az így létrejött értékek minőségéből, érvényéből ez mitsem von le – mai helyzettudatunk pontosítása érdekében arra mégis figyelmeztetni kell, hogy ez ideiglenes tényező volt. Olyan faktor, amely – azzal, hogy állandósult, azzal, hogy megszokott feltétellé, merő adottsággá vált – a maga különleges hatását elvesztette, azaz mára éppoly fontossá, de éppoly természetessé is vált, mint a levegő.

Arra is emlékeztetnék, hogy a hatvanas évek fejlődésünk *különösen dinamikus* esztendői voltak, abban az értelemben, hogy nagyobb volt az új típusú, új jellegű társadalmi cselekvések szükségessége és lehetősége, és érzékelhetőbb az így létrejövő mozgásfejlődés ritmusa. Meggyőződésem szerint ezzel a helyzettel, s ennek a helyzetnek a felismerésével függött össze, hogy a magyar film kialakíthatta a maga társadalmilag és nemzetileg jellemző, cselekvő típusát; hogy létrejöhetett ez a közvetlen társadalomalakító szemlélet- és hivatásértelmezés. Ennek a cselekvő funkciónak a kialakulása a művészetek történetében – s úgy vélem, a szocialista társadalmak művészetének történetében is – viszonylag ritka alkalom, amely a közvetlen és eredményeiben közvetlenül is érzékelhető társadalomszolgálat nem gyakran átélhető örömét, tudatát adta a filmművészetnek és alkotóinak, s tegyük hozzá, visszhangozta azokat a magyar film közönségének körében is.

De azt hiszem, itt is egy időlegesen ható tényezőről van szó. Ez a cselekvő szerepe főként a szocialista demokratizmus és az új gazdaságirányítási rendszer szerkezetének, formáinak kialakításával, megteremtésével függött össze. Ennek a kialakító, teremtő dinamikának volt tükrös és részese. Az azonban nyilvánvaló, hogy ezek a szerkezetek azért jöttek létre, azért alakultak ki, hogy működjenek. A kialakítás természetszerű *dinamikája nem lehet öncél*, mert hiszen a keretek, formák társadalmi rendeltetése nem az, hogy szüntelenül minőségileg megújuljanak, hanem, hogy kifejtsék szerepüket, hogy ennek révén *újszerű folyamatok* induljanak meg, kapjanak kifejezést és érvényt. Nyilvánvaló, hogy a mezőgazdaság szocialista átalakulásával, az új gazdaságirányítás rendszer vagy a szocialista demokratizmus jogi és intézményes kialakításával egyenértékű strukturális átalakulások, változtatások (amelyek milliók életfeltételeit, életlehetőségeit lényegesen módosítják, az ezzel járó társadalompszichológiai következményekkel együtt) – csak működésük következményeként, nem pedig azonnal várhatók. Természetesen nem rangsorolnék, nem mondanám, hogy kialakítani könnyebb, mint működtetni, a működés nyomán kialakuló folyamatokat elemezni és orientálni. Csak arra szeretnék rámutatni, hogy a kettő más-más feladat, és ennek megfelelően más-más típusú erőfeszítést kíván. De meggyőződésem szerint ennek a „másságnak” azzal is együtt kell járnia, hogy felül kell vizsgálni a kialakítás dinamikáját kifejező filmszerep, filmfunkció korábbi értelmét, tartalmát.

Összegezve tehát: mai társadalmi, művészeti helyzetünk pontosabb megrajzolásához szükséges annak tudatosítása, hogy a filmművészet „*elvesztette*” két nagy erejű, de csak átmenetileg ható ösztönzőjét: a rossz kötöttségek alóli mentesülést és a dinamikus kiépülés ideiglenes emelőerőit. Azt, hogy elvesztette, természetesen idézőjelben mondom, mert az egyik tényező állandó feltétellé válása révén csak újdonságát, de nem érvényét veszítette, viszont a dinamikus kiépülés következményeiben és újszerű feladataiban él és hat tovább. Mindig sántító hasonlattal élve: a magyar film ballasztoktól mentesülve és felfelé kaptatva bontakozott ki, majd pedig fennsíkra ért, ahol ahhoz, hogy minőségi nagyságrendjét megtartsa, képességeit és erőit kell az újtermészetű feladatok jegyében átcsoportosítania. Eközben számolnia kell azzal, hogy társadalmi cselekvőigénye sokkal közvetettebben irányulhat minőségi strukturális változtatásokra, mint korábban.

Ezek persze „negatívumok”. De úgy gondolom, mindaz, amit eddig a filmszakma szűkebb és tágabb, szóbeli és sajtóforumain lezajlott viták a közéleti irányultság új területeiről, az ezek megközelítéséhez szükséges magatartás-, szemlélet- és eszközmódosulásokról elmondtak – ezeknek a felidézett „negatívumoknak” az összefüggésében válnak igazán hitelessé, történetileg plasztikussá.

Nem akarok felmelegíteni lefutott vitákat, igyekszem elkerülni rossz kérdésfelvetéseket, de meggyőződésem, hogy ennek a filmszeglének az alkalmával is *szembe kell néznünk a magyar film és a közönség viszonyával.*

Most jelent meg egy kitűnő kiadvány, amiért elismerés illeti a Film-tudományi Intézetet és a MOKÉP-et, s főként az összeállítókat. A magyar filmek nézőszámának és forgalmazásának adatait összesítő áttekintése 1948 és 1967 között.

Ha a magyar film társadalmi szerepét, jelentőségét bárki is fel akarja mérni, akkor a filmművészet tartalmi értékeinek felsorakoztatása mellől nem hagyhatja el azt az egyszerű, de rendkívül sokat mondó számadatot sem, hogy a jelzett időszakban bemutatott 433 magyar filmet 520 millió néző látta.

Forgattam ennek a kiadványnak a táblázatait, de őszintén megmondom, néhány általánosságon túl érdemleges konzekvenciákat *érték és nézőszám* összefüggésére vonatkozóan nemigen tudtam levonni. Hiszen a mozinézők száma 1960-tól mostanáig nyaggyából a felére, de ezen belül a magyar filmek nézőszáma rohamosabban, lényegében a harmadára csökkent. És ez a csökkenés akkor következett be, illetve akkor is folyt, amikor a magyar film megfutotta a maga felívelő pályáját. Az egyes filmek nézőszámait bön-gészve pedig csak pillanatokra szomoríthatja el az embert egy-egy igénytelenebb film magas, egy kétségtelenül igényesét sokszor messze meghaladó nézőszáma. A következő másodpercben ugyanis arra téved az ember szeme, hogy nehézveretű, súlyos konfliktusú és művészileg magasrendű filmek nézőszáma könnyen emészthető szórakoztató filmek nézőszámát múlja felül. Az azonban bizonyos, hogy érték és nézőszám összefüggésének vizsgálatában a statisztika csak nélkülözhetetlen kiindulópont; a kérdés rendkívül szélesen ágazik a mindennapi élet egész szervezetébe.

A magyar film és a magyar közönség viszonyát éppen ezért most csak egy banálisnak tetsző kérdés oldaláról közelíteném meg. Csak annyit feltételezve, hogy filmművészetünk bármely más magyar művészeti ággal egy szinten van, tehát azonos nagyságrendben produkál jót, középezt, rosszat: miért mégis, hogy a közvélemény széles rétegei – nemegyszer a gunyorosság határáig – elégedetlenebbek (kevésbé elégedettek) a magyar filmmel, mint a többi művészeti ággal. A kérdést azért érzem ebben a formában felteendőnek és megválaszolandónak, mert a filmnek a közönséghez való viszonyában a film más művészeti ágakétól eltérő adottságaira, illetve sajátosságaira tereli a figyelmet. Ha pedig ez a nemegyszer kérdéses viszony ilyen tényezőktől is függ, akkor ezek körvonalazása és tudatosítása előfeltétele a felelősségkereső további és szükséges viták tárgyilagosságának.

A feltett kérdésből kiindulva történetesen számolnunk kell azzal a körülménnyel, hogy a magyar film a maga évi 20 alkotásával *eleve hátrányban* van más művészeti ágakkal szemben – mégpedig *a szórakoztatást* illetően. A többi művészeti ágnak ugyanis egy szélesebb igény kielégítésére alkalmas, részben intézményileg is biztosított műfaji spektruma van. A magyar komolyzene mellett van magyar könnyűzene; az irodalomnak rendki-

vül széles a skálája a magas rendű értékektől a kikapcsolódás, a szórakoztatás egészen más szerepét betöltő regényes életrajzokig, útleírásokig, lektűrökig. Még ha jó színvonalú vígjátékaink nincsenek is kellő számban, de az évi 40–50 bemutatással jelentkező magyar drámának is több a lehetősége a sokoldalú emberi igények kielégítésére, mint az évi 20 alkotással jelentkező filmművészetnek. Ismétlem, most – most még – nem a szórakoztatásra kifejezetten alkalmas filmek minőségéről, csak szükségképpen korlátozott számáról beszélek.

Figyelembe véve, hogy a magyar filmek mai nézőszáma is több, mint egyenként bármely más magyar művészeti ág közvetlen közönségéé, nyilvánvaló, hogy a filmnél a legkevesbé kielégített, de ugyanakkor a legnagyobb arányban jelentkező igény okán a közönség széles rétegei előtt a magyar film már eleve úgy tűnik fel, mint amelyik nemcsak nem tud, de nem is hajlandó szórakoztatni.

Ennek a helyzetnek további kihatása, hogy a magyar filmet sokkal hangsúlyosabban övezi az elsősorban a fejlett tőkés országokból importált, társadalmilag legnagyobb részben tartalmatlan szórakoztató film. S e filmek jelenléte, ha közvetve is, de ennek erejéig a társadalmi tartalmasságra törekvő magyar film ellen hangolja a hazai nézőt.

Ilyen optikai körülmények közt aztán olaj a tűzre, ha magyar filmek nemzetközi fesztiválokon egyre-másra díjakat nyernek. A közönség természetesen nem veszi számításba, hogy a fesztiválok nem támasztják a bemutatásra kerülő filmekkel szemben azt a szórakoztatási igényt, amelyet ő joggal támaszt, s így a magyar filmeknek elsősorban a szórakoztatás okán elmarasztaló hazai megítélése nemegyszer kategorikusan kerül szembe a nemzetközi fesztiválok elismerő gesztusaival.

Film és közönség viszonyát mindezzel összefüggésben, de külön – s ugyancsak eleve – terhelik olyan tényezők is, amelyek részben a film sajtósságaival, részben a *forgalmazás pillanatnyi helyzetével* kapcsolatosak. Az olvasó valamilyen adott könyvet vesz kézbe; aki színházba, operába vagy tárlatra megy, valamit akar látni, hallani. Ezzel szemben, aki moziba jár, azt ennél sokkal kevésbé determinálja egy adott film megnézésének igénye. Így egy mozi nézőközönsége a műsoron levő film vonatkozásában sokkal kevésbé homogén, mint egy színházé, tárlaté stb. Egy viszonylag homogén közönség is jónak, közepesnek vagy rossznak ítéli a művet, de ez az értékítélet mégis tárgyilagosabb lesz, mint egy ennél jóval homogénebb közönség reflexiója. A színházlátogató, a könyvet olvasó főként azért csalódik, mert a vártnál rosszabbat kap. A mozinéző azért is csalódhat, mert egyáltalán nem azt kapta, amire számított, s ez minden bizonnyal ismét csak hozzájárulhat – úgy hiszem, hozzá is járul – a hamis optika kialakulásához, illetve felerősödéséhez.

Ezek a nagyrészt a filmművészet sajátosságaiból és adottságaiból következő hatások egy hamisan polarizáló erőteret hoznak létre, amely meggyőződésem szerint igen nagymértékben járul hozzá a „kommersz film – művészfilm” ennek megfelelően hamis alternatívájának kialakulásához; az olyan, ugyancsak hamis ítéletek létrejöttéhez és elterjedéséhez, hogy film-

művészeink nem a hazai közönségnek, hanem a külföldi fesztiváloknak készítik filmjeiket – s járul végül is erőteljesen hozzá, hogy bár a magyar film semivel sem rosszabb, mint más művészeti ág, addig a közönség meglehetősen széles rétegei számára a magyar film rossz, pontosabban nehéz és unalmas.

Nem akarok ezzel mást jelezni, csak annyit: film és közönség viszonyának elemzése során tisztázni kell olyan előfeltételeket, amelyek a filmnek mint művészeti ágnek a sajátosságaival, illetve pillanatnyi és hazai adottságaival függnek össze, mert csak ezek tudatosításával lehet remény-nyel arra törekedni, hogy a film és közönség viszonyát illető nézetmegoszlásokat ténykérdésekre redukáljuk.

Mert hadd hívjam fel a figyelmet arra, hogy mindeddig csak az adottságokból következő hamis optikáról beszéltem, s tulajdonképpen sem a filmművészetnek a közönséggel, sem a közönségnek a filmművészetrel szemben meglévő tényleges fogyatékoságairól még egy szót sem szóltam. E hamis optika ugyanis az, ami túldimenzionálja, s ezzel megnehezíti a filmművészet és közönség viszonyában mutatkozó tényleges problémák reális tárgyalását.

Mert ebben az erőterben aztán tényleg robbanásszerűen felfokozódva hatnak a filmművészetnek a közönséget valóban irritáló gesztusai.

● Mikor valóban artisttikus, azaz formailag, technikailag kulturált, de társadalmilag tartalmatlan film kerül a közönség elé (hadd ne mondjak, de felszólításra szívesen mondok címeket), amely különösebb esztétikai bölcselkedés nélkül, de teljes joggal mondja ki az ítéletet: ez a film halálosan unalmas.

● Vagy – hogy friss példával éljek – amikor egy egyébként figyelemre méltó lehetőség olyan kompozíciókísérlettel lepi meg a közönséget, amelyet még a filmművészetileg speciálisan művelt szűk rétegek sem igen értenek meg.

● Vagy – ilyen erőterben – lehet-e a közönség számára valami bosszantóbb, mint hogy a kifejezetten szórakoztatásra készült filmek sikerületlenek, mégpedig a szakmának, a kritikának és a közönségnek közös véleménye szerint gyengék és sikerületlenek?

Csak ilyen, a filmművészetet ténylegesen terhelő tényezők önkritikus tudatosítása után vehetők fel azok a kérdések, amelyek a kapcsolatot illetően a közönséget terhelik.

Ezzel összefüggésben két elemi, de úgy érzem gyakran megsértett alapszabályra emlékeztetnék. Egyrészt: ha egyszer film és közönség viszonyáról van szó – azaz viszonyról –, akkor ennek problémái sohasem hárihatók *csak* a filmművészetre vagy *csak* a közönségre. S mert itt elsősorban a szakma képviselői vannak jelen, hadd mondjam meg, a kulturális politika elutasít minden olyan szemléletet, amely a kapcsolat fogyatékoságait pusztán a közönség közéleti érdeklődésének fogyatékoságára, művészi kultúrátlanságára, a selejtes dolgok iránti vonzalmára vezeti vissza. Ha azonban szembenézünk azzal a felelősséggel, ami e viszonyért a filmművészetet terheli, s teszünk is érte, s ha elvileg kizárjuk az egyoldalú áthárítást – ak-

kor méltán és joggal foglalkozhatunk, s kell foglalkoznunk a közönség közéleti érdektelenségének, művészi kultúrája elmaradottságának, a kommerciális termékek kelendőségének okaival is. Mindezt azonban az alkotó értelmiségnek azzal a felelősségérzetével tehetjük csak szóvá, amely tudja, hogy e viszony javulásáért maga *azonnal és gyorsan* tehet – míg a szélesebb tömegek közéleti és művészeti kultúrájának fejlődése a társadalmi mozgás komplex egészétől meghatározott *hosszan tartó folyamat*. Meggyőződésem, hogy e történelmileg alakuló kapcsolatnak sokszor nem hiányosságai, hanem megrontói, vámszedői ártanak a legtöbbet. Mindenekelőtt azok, akik a közönség művelődési igényének híján, de mégis a közönség nevében demagóg módon követelnek selejtes szórakoztatást vagy művészetellenes érthetőséget.

Mit tehet a filmművészet ez ügyben a maga részéről? Ne adjon társadalmi tartalmatlanság okán unalmas, vagy kísérletezés címén ténylegesen érthetetlen filmeket. Adjon ne annyira több, de mindenképpen jobb vigjátékokat, szórakoztató műveket. De ezen túlmenően – s talán ez túl súlyosan hangzik, s félreérthető is – gondolja végig elsősorban közvetlenül mai tárgyú alkotásai közéletiségének jellegét, természetét. Úgy rémlik, hogy van bennük – s itt nem egyes alkotói karakterekre, hanem egy filmréteg viszonylag közös jellemzőire gondolok – valami oktató hajlandóság, valami társadalomtudományi-politikai szerepátvállalásra valló, engem a felvilágosodás irodalmára emlékeztető tézisesség, a művészettel nem mindig egybevágo, tanulásszolgáltató kimértség is. Rendkívül óvatosan kockáztatom meg, s inkább csak meggondolásra ajánlom: mintha e filmek egy része redukció árán vásárolná meg közéleti érvényét. Legalábbis úgy, hogy módszerénél fogva nem sok lehetőséget ad a passzív okulásra szánt néző aktív részvételére. S ha ebben csak valami csöppnyi igazság van is – nyilvánvalóan kihat, kihat a közönséggel való kapcsolatra.

Mintha a közéletiségnek ezt a természetét maga a filmművészeti folyamat is oldani látszana. Legalábbis elgondolkodtató e tekintetben, hogy a múlt évnek, s ennek a fesztiválnak úgy tetszik egyik legsikeresebb filmje, a *Veri az ördög a feleségét* – közéletiséget, az időszerűséget, a társadalomanalízist és a kritikát a spontaneitás remekül imitált látszatával, az oly ritkán használatos komikai elemek humorra, iróniává vagy enyhe szatírává variálásával képviseli – azaz úgy, hogy ábrázolásmódjánál fogva is animálja, mozgósítja a nemcsak okulásra, de élményre, azaz a műalkotás élvezetében való aktív részvételre váró nézőt.

Film és közönség kapcsolatát illetően beszéltünk arról, hogy ennek egy hányada a filmművészet sajátosságaival függ össze, más hányada pedig a magyar film pillanatnyi adottságaival. Ami ez utóbbiakat illeti: szeretném hangsúlyozni, hogy a magyar film és a magyar közönség viszonya az elmondottak alapján rendkívül szervesen ágazik a filmgyártásba és a filmforgalmazásba. Meggyőződésem, hogy a film és a közönség kapcsolatának javítása, a hamis optika megszüntetése megköveteli az általunk gyártott filmek számának növelését, illetve a televíziós filmgyártás és a filmgyártás

jelenlegi szeparáltságának oldását. Persze a műszám növelésének támogatást adhat, de határt is szab, mint mondani szokás, népgazdaságunk teherbíró képessége. Ha azonban nem akarjuk formálisan feloldani a magyar filmmel szemben támasztott, indokolt követelmények kihívó erejét, nem kínálkozik más megoldás, mint a magyar filmek skáláját szélesíteni úgy, hogy azok az emberek sokoldalú igényeit jobban kielégíthessék.

Ami pedig a forgalmazást illeti: annak differenciálásában tartsuk szem előtt a kiindulópontot, azt tudniillik, hogy film és ember közös érdekeltségi mozzanataira kell, hogy építsünk. Ez jelentheti korosztályok, társadalmi rétegek figyelembevételét, jelentheti – ahogyan a balázsbelások (a Balázs Béla Stúdióhoz tartozó fiatal filmművészek – A szerk.) társadalmi forgalmazáskonceptiója akarja – a munkamegosztás vagy akár a munkahely révén kialakult közönségek közvetlen célbavételét. Jelentheti azonban mindezekeken túl azt is, amire kevésbé gondolunk: a sokoldalú és sokoldalúságában egyre inkább érvényesülő emberi szükségletek természete szerint való differenciálást is. Az ideális az volna – akár rossz példával is –, hogy az ember a mozik előtt pillanatnyi hangulata, alkalmi igénye szerint úgy válogathasson, mint a könyvei közt, mondjuk Tolsztojtól Chandlerig.

A filmszemle anyagának megítéléséhez egyébként rendkívül sok közvetlen szempont kínálkozik. A lehetségesek közül a *marxista esztétika alapvető kategóriáinak* alkalmazása minden bizonnyal a legtermékenyebb – többek közt mert e kategóriák olyannyira időszerű felrisszüléséhez, korszerű tartalmak kimunkálásához elsősorban a művek elemzésével, a valósággal való összevetésével juthatni.

A *realizmus* oldaláról való mérlegelés újabb megfigyelésekkel gyarapíthatja az eddigieket, amelyek filmművészetünk valósághoz igazodására, együtt tartalmi, módszertani, műfaji és formai fejlődésére vallanak, művészi mozgásirányairól tájékoztatnak. A *népiség* kritériumának alkalmazása mondjuk a *Magyarokra*, a *Veri az ördög a feleségét* című filmre, vagy a *Nyolcvan huszár*ra legalább annyira termékeny lehet a művek minősítését tekintve, amennyire termékenyítő a népiség elméleti tartalmainak gazdagítása szempontjából. A *pártosság* összefüggésében történő megközelítés egészen bizonyosan a művészet politikumhoz való kötődésének új viszonylatairól vallana, s akár Gaál István, Bacsó Péter új filmjei kapcsán is, a politikai tartalmaknak a korábbiakoz képest jelentős átrétegződését, a politikumot vállaló művészet áthangolódását adatolná, jelezve azt is, hogy az ideológiai, politikai folytonosság a generációs szemléletváltozásnak a hatvanas évek nemzedéki problémáitól jelentősen eltérő, új ellentmondásain tör magának utat. Az ilyen típusú, módszerű vizsgálati megközelítések – ha következetesen érvényesítjük azokat –, csak látszólag járhatnak együtt az alkotások formális beskatulyázásának a veszélyével; illetve ezeknek az együvé tartozó, egymásba átmenő esztétikai kategóriáknak az elkülönítésével. A példákkal csak azt akar-

tam illusztrálni, hogy milyen kihasználatlan lehetőségei vannak a marxista esztétika lényeges kategóriáin alapuló komplex elemzésnek.

Személyes véleményem: ennek a fesztiválnak legizgalmasabb kérdése a dokumentalizmus, illetve a pseudodokumentalizmus olyan fokú-szintű jelenléte, ami e tendencia szerepének, azt hiszem, az eddigieknél alaposabb elemzését követeli meg, illetve teszi lehetővé. Vajon mi a mélyebb oka – figyelembe véve a hazai, a nemzetközi irodalom analóg tapasztalatait –, hogy e módszer a *Nehéz emberek* interjúformájától, az önmagáról mit sem sejtő, hamis magatartások ellesésén át a fikciós formák esztétikai áthangolásához, a *Jutalomutazáshoz* vagy a *Veri az ördög a feleségét* című filmekhez vezetett; illetve, hogy a valóság új övezeteinek olyan szokatlan és erőteljes esztétikai birtokbavételéhez tudott eljutni, mint a *Három nővér*? (Véleles címe: *Filmregény*.)

Magam aligha tudnék akárcsak érdemleges kísérletet is tenni a válaszra. De azt hiszem, amit e műfaj egyik képviselője sejtetett, hogy tudniillik ma a művészet hagyományos formái felbomlóban vannak. Ha így látunk neki a vizsgálatnak, szükségképpen kizárólagos értelmezésekhez fogunk jutni. S ennek egyszerűen ellentmond akárcsak ezen a fesztiválon is mondjuk Fábri Zoltán, Makk Károly vagy Gaál István hagyományosan formált filmjeinek eleven ereje. Olyan szempontokban nemigen hiszek, amelyekből elvileg nem filmművészetünk gázdagodása, hanem sokszínűségének redukálása következne. Inkább azt vizsgálnám: mi a sajátja ennek a módszernek; ami elvileg mindig annyit jelent: milyen új megismerési és hatáslehetőséget nyújt – és milyen áron.

A művészet mindenképpen szervezett valóság. Ha ez a jobb szó híján tipizálási folyamat nem a művészi kigondolás révén megy végbe, attól még van, illetve kell lennie. Legfeljebb az alkotói folyamat valamely más rétegébe tolódik át. Ennél a filmtípusnál például igen nagy mértékben a kiválasztásban összegeződik: a téma, a helyszín, a szituáció, a szereplők életbeli kiválasztásában koncentrálódik. Kósa Ferenc portréfilmjének erőnyeit is és fogyatékosait például éppen ezért csak másodsorban mérném azon, hogy hogyan irányította, alakította közreműködésével, kérdéseivel Balczó András karakterének, magatartásának megnyilatkozási rendszerét – művészi vállalkozásának, mondanivalójának lényegét illetően az alkotó mindenekelőtt a kiválasztásnál döntött.

Ebből az esztétikai megfontolásból az is következik, hogy az alkotás összefüggésében – mint a viták során olykor megesett – nem Balczó András személyes karakterének negatív mozzanatai bírálhatók vagy bírálandók, hanem – ismétlem: a műalkotás összefüggésében – az az esztétikai érvényű kiválasztás, amelynek révén a művész a maga világáról alkotott képét kifejezésre akarta juttatni. Szerkesztéssel, vágással, a beszélgetés irányításával a karakterkép természetesen modulálható, de mert közöttünk élő személyiségről van szó, ez csak korlátozott mértékben történhet meg. A művészi tipizálás, ami pedig az alkotó munka lényegi eleme, döntő módon a kiválasztás művészi aktusában ölt testet. Éppen ezért sem Balczó András karakterének

értékei, sem ilyen vagy olyan fogyasztékossággai nem vele magával, hanem a műalkotás révén a film rendezőjével, annak szemléletével függnek össze.

Azok a rendkívül frappáns, bevallom, engem nem egyszer megrendítő hatások is, amelyeket például a *Három nővér* (*Filmregény*) kelt a nézőben, összefüggnek a műfaj sajátos lehetőségeivel. De hogy ilyen mélyre tud hatolni, azzal nem tudom, nem szükségképpen függ-e össze a film szokatlan hosszúsága. Itt is, úgy hiszem, a fiktív alakítás korlátainak elvetése, illetve a dokumentalizmus következetes imitálása nemcsak újfajta hatáslehetőséget nyit, hanem újfajta korlátok vállalását is jelenti. Az esztétikum állandója szükségképpen követeli meg összetevőinek arányváltozásait; ez esetben a művészi érvény az időtartam megnövekedését igényelte. És külön elemzést kíván, hogy e törekvések új előnyeikkel és újfajta körülhatároltságaikkal milyen közönségkapcsolatokat tudnak vagy nem tudnak megteremteni; a nézőben rejlő milyen potenciális, eddig meg nem mozgatót reagálási reflexeket tudnak életre hívni, illetve mennyire kívánnak közönségszelekciót, mennyire hordoznak szigetelő vagy taszító hatásokat, és így tovább.

De ugyanilyen, az esztétikai gondolkodást mégis másként próbára tevő, a film és közönség kapcsolatát másként alakító újszerű művészi minőség például Huszárik *A piacereje* is.

Az általános, valamint a mostani szemlével kapcsolatos meggondolásokat összegezve, úgy vélem, ez a vita s az ezt követők akkor lesznek igazán termékenyek, ha komolyan vesszük a filmművészet semmiben sem privilegiáló, de mindenképpen sajátos jellemzőit. Ha sajátosságként végképp tudomásul vesszük, hogy a film társadalmi szerepe erőteljesebben feltételezi a valósághoz és a közönséghez fűződő viszonyának lehetséges egybeesését, mint más művészeti ágaké. Ezt a viszonyt befolyásolja a gyártás (a műszám) és a forgalmazás, valamint a közönség kulturális állapota – de a legdinamikusabb s ezért legfelelősebb tényezője: a maga törvényszerűségei szerint fejlődő filmművészet.

A X. MAGYAR JÁTEKFILMSZEMLÉRŐL

A játékfilmszemléből – művészetpolitikai hasznuk mellett – számunkra az a megtisztelő érzés származik, hogy a magyar filmművészet nagykorúvá válásához alkalmakként segítő szemtanúként fórumot biztosítottunk. Igaz, hogy a filmművészet milyenségét végső soron nem viták és programok, hanem társadalmi, gazdasági és művészetpolitikai tényezők határozzák meg, de az előbbieket általánosan válhat érthetőbbé mindaz az igény és követelmény, amely ebben a művészetben is a korral együtt formálódik.

A X. magyar játékfilmszemle programjával teljesítette azt, amire hivatott volt: visszhangot adott az önvizsgálathoz a szakma, és mélyebb tájékozódást a közönség számára.

Az új játékfilmstúdiók, amelyek két éve éppen a pécsi szemle alkalmával szerveződtek, az ideai szemlén mérhették le termésük értékét. 11 ősbemutatóval, 13 repríz filmmel léptek színre, többel, mint az eddigi szemléken. Ezek, valamint egy dokumentum-, 4 Balázs Béla Stúdió-alkotás, egy rövidfilm-, egy rajzfilm-összeállítás, a Filmművészeti Főiskola hallgatóinak filmjei, a Magyar Televízió játékfilmje, 6 külföldi film választéka növelte az összehasonlítás és a belső tendenciák elemzésének lehetőségét, amit kiteljesített a program sokrétűsége.

Talán a témák időszerűsége és differenciáltsága emeli ki az eddig megszokott pályáról a szakmai tanácskozások és viták értékét.

Köztük élre kívánkozik az az eszmecsere, amelyet *Aczél György* elvtárs, a Minisztertanács elnökhelyettese folytatott időszerű művészetpolitikai kérdésekről a Pécsi Akadémiai Bizottság székházában a megye és Pécs párt-, állami vezetőivel és a filmszakma prominenseivel.

A Magyar játékfilm '77 címmel nagy érdeklődés mellett rendezett tanácskozáson *dr. Tóth Dezső* miniszterhelyettes távlatilag elemezte a filmalkotás helyzetét, problémáit s egyúttal a kritika mércéjével határozta meg filmgyártásunk és -forgalmazásunk tennivalóit.

Régi keletű ellentétet kívánt feloldani az alkotók és a filmforgalmazók tanácskozása. Jó volt arra, hogy fölismerhessék egymásrautaltságukat, hogy a közönségigényeket közelebbről ismerő vállalatok képviselői felhívhassák a gyártók figyelmét olyan hiánycikkekre, mint az ifjúsági, a romantikus és

rajzfilmek, hogy a társadalmi forgalmazás szélsőséges értelmezése közelítsen a realitásokhoz, s közös akciókban nyerjen értelmet.

Teljesen új programként jelentkezett Stúdió '77 címmel az állami irányítószervek, a stúdióvezetők és a stúdiók alkotógárdája részvételével rendezett tanácskozás, amely a műhelymunka időszerű kérdéseit vitatta meg. Azzal, hogy a zártkörűre tervezett tanácskozáson végül is külső érdeklődők is részt vehettek, kizárta a szakmai beszűkülés veszélyét s a befogadók véleményét is felhasználhatta.

Kiemelt szerepet kapott a szemlén filmművészetünk külföldi kapcsolatainak felerősítése. Alátámasztotta ezt a 23 nemzetet képviselő 78 külföldi vendég jelenléte, továbbá két olyan szervezett program, amely várhatóan majd filmművészetünk elismertetésében, a kapcsolatok mélyítésében gyümölcsözők.

Bernáth László kritikus vezetésével kb. 120 érdeklődővel sor került egy olyan megbeszélésre, amelyen a magyar filmalkotók és kritikusok külföldi kritikusokkal és művészekkel beszélhették meg a programban szereplő és az információs vetítéseken külön bemutatott filmek művészeti problémáit.

De talán ennél is hasznosabb volt, hogy a szemlén első ízben vettek részt a szocialista országok filmforgalmazási vállalatainak igazgatói, akik – miután teljes keresztmetszetet kaptak filmművészetünkről – megvitatták tapasztalataikat, a közös forgalmazás kérdéseit a magyar szakemberekkel. A hat nap során a jövőre kiható élmények, hivatali és emberi kapcsolatok is születtek.

A szemlevendégek folyamatos informálására is gondoltak a szervezők. A Pannonia Szállóban minden nap „sajtóasztal” várta a vendégeket, ahol ellátták őket tájékoztató anyagokkal, fotókkal, stúdióanyagokkal.

A szemle hagyományos, idén szűkebb körre terjedő s legfeljebb szervezetségükben jobb rendezvényeinek bizonyultak a felsőoktatási intézmények hallgatóira összpontosított közönség-művész találkozók. Ezekre a Tanárképző Főiskolán, az Orvostudományi Egyetemen és a Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán került sor, a filmek megtekintése után. Különösen a nagy érdeklődést (120 fő) kiváltott, a *Magyarok* c. filmhez kapcsolódó beszélgetés volt a hallgatók aktivitása folytán sikeres. Erről az élükön Fábri Zoltánnal, megjelent tizenkét művész és alkotó is jó benyomásokkal távozott.

Több bemutató, kiegészítő rendezvény tette tartalmasabbá a programot: így a Fegyveres Erők Klubjában 30 év filmterméséből válogatott plakát-kiállítás, az Ifjúsági Ház galériáján a *Nyolcvan huszár* c. film forgatását bemutató fotókiállítás, ugyanott jelentős forgalmat lebonyolító filmművészeti könyv- és folyóiratárusítás, 18 információs különvetítés a külföldi delegációk kérésére. *Larissza Sepityko* szovjet filmrendező jelenlétét fölhasználva a komlóiak meghívták *Kálvária* c. filmjének bemutatására, s ezt követően a kulturális élet vezetőivel baráti beszélgetést szerveztek a művésszel.

A Pécsi Balett bemutatója, a székesegyházi orgonahangverseny, a harkányi fürdés tette oldottabbá a szemle szakmai munkáját.

A szemle idején talán még soha nem tapasztalt igazi fesztiválhangulat uralkodott. Több összetevő eredményezte ezt. Nemcsak a szakma részéről megnyilvánuló, minden eddigit felülmúló érdeklődés – a közel 500 vendég jelenléte, összetétele, aktivitása – hanem az az erőteljes és eszközeiben, módszereiben újszerű propaganda, amelyet a Dunántúli Napló és a Pécsi Rádió folytatott. Ebbe besegített a Moziüzemi Vállalat is előzetes filmdialógusok és eredeti háttérzenei hangszalagok biztosításával.

Az új köntösben megjelent városdekoráció, a fölüjított mozibelsők, a portálok harsogó fényreklámjai nagy külföldi fesztiválok hangulatát idézték. És ami nem utolsósorban meghatározója egy szemle sikerének és a közönségszervezés minőségének: a táblás nézőterek! Nem indokolatlanul kezdte egyik beszámolóját „Fesztivál pótszékekkel” címmel az Esti Hírlap.

A reflektorok fénye ezúttal is az alkotókra és művészekre irányult. Szót érdemelnek azonban azok a háttérben állók is, akik előkészítői, mozgatói, lebonyolítói voltak a programoknak. Öröndetes, hogy a Baranyai Moziüzemi Vállalat a rendezvény tényleges gazdájává lett. Évek során kialakult egy olyan, nagy gyakorlatot szerzett kollektíva, amely képes volt a külső segítség minimálisra csökkentésével, színvonalasan lebonyolítani ezt a részproblémák özönével járó rendezvényt.

DÉL-DUNÁNTÚL KÉPZŐMŰVÉSZETI ÉLETE

A Dél-dunántúli Területi Szervezet a Baranya, Somogy, Tolna és Zala megyében élő képző- és iparművészeket fogja össze. A Művészeti Alap legfrissebb adatai szerint az országban 3230 alaptag van, akikből a Dél-dunántúli Szervezethez tartozik 72 művész. A Képzőművészek Szövetsége tájékoztatása alapján az 1004 szövetségi tagból területünkön 25 művész él.

A szervezetünkhöz tartozó alap- és szövetségi tagok megoszlása:

Baranya megyében	38 alaptag,	16 szövetségi tag,
Somogy megyében	16 alaptag,	5 szövetségi tag,
Tolna megyében	6 alaptag;	1 szövetségi tag,
Zala megyében	12 alaptag,	4 szövetségi tag,
összesen:	72 alaptag,	26 szövetségi tag.

A szervezeti élet és az alkotómunka föltételei, problémái és eredményei

Minden szervezet csak akkor funkcionál, ha a tagokban megvan a szervezethez tartozás belső igénye, és van közös cél, amiért érdemes szervezetbe tömörülni. A szövetségi területi szervezeti tagság egyrészt a művésztaársadalomhoz tartozás reprezentatív kifejezője, ugyanakkor a belső művészi öntudat megerősítője is.

A szervezetek egésze mellett mindig kialakulnak csoportok, belső baráti és közös művészi célkitűzésű társulások, amelyek a közösségkeresés személyesebb motivációjából jönnek létre.

A Dél-dunántúli Területi Szervezethez tartozó művészek anyagi megbecsülése, az *alkotó munka anyagi feltételei* az elmúlt években javultak. Művészeink többségének lakáshelyzete megoldódott és munkafeltételei megfelelőek.

Somogy megyében a Művészeti Alap és a Kaposvári Városi Tanács közös anyagi ráfordítással 3 egyéni műtermet létesített; ezzel a megyében élő 16 képzőművész közül már 13 rendelkezik saját vagy bérelt műteremmel.

*Zalaegerszeg*en 4, *Nagykanizsa*n 2 műtermes lakást épített saját erőből a helyi tanács, szövetkezeti és állami lakások kiutalásával segítette a megyébe kerülő fiatal művészeket – Tóth Tibort és Brád Andrást.

Baranya megyében az elmúlt években 3 lakást biztosítottak a Pécsset

élő képzőművészeknek. István-aknán 2 művész részére műtermes lakást alakított ki a városi tanács. A Művészeti Alap a következő években 4 nagyméretű műtermet épít, és lehetővé válik a Képcsarnok boltjának emeleti részén, 4 fő részére lakást és alkotószobát biztosítani.

Folyamatosan segíti a városi tanács a fiatal képzőművészeket kisebb méretű, nem végleges, de műtermet helyettesítő helyiségek szerzésében. Így idén 9 alkalmi műtermet alakított ki az Ingatlankezelő Vállalat.

Fölmérést készítettünk a *művészek jövedelmének* alakulásáról. 1970. évi bruttó jövedelmekhez viszonyítva, megyénként változóan kb. két-háromszorosára növekedett az évi kereset. Fölmérésünkben természetesen csak a Művészeti Alapon keresztül történt vásárlásokból és állami megbízásokból származó jövedelem szerepel. Nem tartalmazza kimutatásunk a magánvásárlásokból, a művészek egyéb forrásból, pl. szocialista szerződéses viszonyból, illetve a munkaviszonyból származó jövedelmet. A vizsgált időszakban volt néhány olyan alkalom és esemény, amely lehetővé tette a művészek anyagi támogatását.

1974-ben a Dunántúli Tárlaton Somogy megye üzemei több mint 200 ezer Ft értékű művet vásároltak. Az üzemi ösztöndíjrendszer – Somogy és Zala megyében – havi 1000-tól 3000 Ft tiszteletdíjat biztosított a szerződésben álló művészeknek. Az alapjában véve jó kezdeményezésnek azonban a „támogatáscentrikusság” gátjává vált. Csak azok az üzemek és művészek maradtak a rendszeres vásárlók és ösztöndíjat vállalók sorában, akik a közös munkában, a kölcsönös segítségben keresték az együttműködés célját, lehetőségét.

Az elmúlt években mind a 4 megye sok képzőművészeti alkotással gyarapodott. Zala megyében 1971–75 között 33 új képzőművészeti beruházás történt. Ezek között természetesen nemcsak a közterekre kerülő szobrok szerepelnek, hanem az épületbelsőben elhelyezett gobelinek, kerámia faliképek, faintarziák is.

Baranya megyében 1973–76-ig 46 képzőművészeti alkotást helyeztünk el, többek között fölavattuk a mohácsi Történelmi Emlékhelyet, ahol 124 egyedi alkotás található. A beruházási munkákra nemcsak a területen élő alkotók kaptak megbízásokat. A helyhez kötődő, mindennapi munkájukkal azt a területet szolgáló művészek méltán sérelmezik ezt az elosztást. A megoldást azonban nem a szükséges, sőt elengedhetetlen vérkeringést biztosító „idegen” művész kirekesztése jelenti, hanem a tervszerűbb munkaelosztás. Ez nemcsak helyi feladat!

A művészeti érdeklődés fokozódását egyre inkább elősegíti a képzőművészeti *könyvkiadás* alakulása is.

Különösen jelentős feladatokat oldottak és oldanak meg könyvkiadóink az olcsó ismeretterjesztő sorozatokkal, pl. A mai magyar művészet; Művészet kiskönyvtára, Műhelytitkok. A területünkön élő képző- és iparművészekről is jelentek már meg monográfiák ezekben a sorozatokban – Németh János kerámikusművészről, Simon Béla festőművészről, szerkesztés alatt van Kolbe Mihály festőművész munkásságáról szóló kiadvány. 1975-ben jelent meg Hárs Éva: Martyn Ferenc c. könyve, Martyn Ferenc Janus Pannonius, Ber-

zsenyi és Petőfi olvasása közben, illetve Kolbe Mihály: Mohács c. rajzsorozata. Előkészületben van Martyn Ferenc Baranyai útirajzok c. kiadványa. A Baranya megyei Tanács 1978-ban kiadja Tüskés Tibor: Képzőművészek műhelyében című népszerű írásait, amelyek a Jelenkor hasábjain láttak napvilágot. Tervünkben szerepel a Pécsen és a megyében található köztéri alkotásokat összefoglaló és bemutató könyv kiadása is.

A művészek erkölcsi megbecsülése jutott kifejezésre akkor, amikor alkotómunkájukért országos kitüntetésben részesültek. Martyn Ferenc festőművészt 1973-ban Kossuth-díjjal, 1978-ban Kiváló művész díjjal, Gácsy Mihály grafikust 1973-ban, Simon Béla festőművészt 1975-ben, Fürtös Ilona textiltervezőt 1976-ban, Rétfalvi Sándor szobrászt 1978-ban Munkácsy-díjjal tüntették ki. A magas szintű alkotómunkája elismerésül elsőként Szabados János festőművész kapta az 1976-ban Somogy megyében alapított megyei művészeti díjat. Zala megyében a tanács Alkotódíját 1977-ben Németh János és Kustár Zsuzsa nyerte el. A Hevesi Sándor emlékérmét, amely a Nagykanizsai Városi Tanács általános művészeti és közművelődési díja: Haraszi László, Erdős László és Szemenyei Ferenc festőművészek, Kerecsényi Edit múzeumigazgató kapták ez ideig.

A Pro Urbe érmet 1975-ben Németh János kerámikusművésznek ítelték Zalaegerszegen.

Pécs megyei Város Tanácsa 1977-ben meglévő művészeti díját kiterjesztette a képzőművészekre is, amelyet Lantos Ferenc festőművész, Bizse Jánosné textiltervező iparművész és Getto József építész kapott meg. Baranya megye Tanácsa 1977-ben Kolbe Mihály festőművésznek és Móker Zsuzsa kerámikusművésznek ítélte oda a nívódíját.

A korábbi évekkel összehasonlítva javult a megyékben a *bemutakozási lehetőség*, nőtt a kiállítótermek és a kiállításra alkalmas helyiségek száma.

Elkészült Kaposváron a Somogyi Képtár, Balatonbogláron a Kék Kápolna mellett a Vörös Kápolna, Marcaliban és Siófokon is átadták az új kiállítótermeket. Nagykanizsán a Művelődési Központban nyílt kiállítóterem.

Pécs kiállítási helyiségeinek akut gondját a városi vezetők a Színház téri Hírlapolvasó kiállítási célokra történő átadásával enyhítették. A város 6 millió Ft anyagi ráfordítással most alakíttatja át a Széchenyi téren levő Nagy Lajos Gimnázium alagsorát, amely 495 m² alapterületével, korszerű belsőépítészeti kiképzésével nemzetközi és országos kiállításoknak is méltó helyet biztosít.

Kamarabemutatók rendezésére alkalmas a Pécsi Ifjúsági Ház belső, zárt folyosója is.

Szigetvárott a vár díszmiját 3 éve a kortárs művészek bemutatására ajánlotta föl az Idegenforgalmi Hivatal. A Baranya megyei Tanács tervei között szerepel a siklői vár bútorkiállításának Pécsváradra történő áttelepítése. Ez a vár rekonstrukciójának befejezése után, 1981-ben válik lehetségessé. A siklői várban így folszabaduló I. emeleti bemutatóterem időszakos – 4–5 hónapig tartó – egyéni és csoportos kiállításoknak adnak majd helyet.

Mind a négy megyében a különböző kisebb kiállítóhelyiségek is jól szolgálják a művészek bemutatását.

A képzőművészet népszerűsítésének a kiállítás vált a fő formájává.

A múzeumokban, a tanácsi és szakszervezeti fenntartású művelődési házakban, a klubkönyvtárakban és a kiállítási intézmények által városi galériákban rendezett állandó és időszakos kiállítások és látogatók száma 3 év alatt csaknem megduplázódott:

1973-ban:

Országosan 3548, a látogatók száma: 8 114 437 fő

Területünkön 436, a látogatók száma: 907 058 fő

1976-ban:

Országosan 5507, a látogatók száma: 12 943 257 fő

Területünkön 770, a látogatók száma: 1 896 538 fő

(Az adatok nem tartalmazzák a budapesti kiállításokat.)

A vizsgált időszakban tehát – a kiállítások számának országos 55⁰/₀-os emelkedésén túl – régiókban 76⁰/₀-os volt a növekedés. A látogatottság viszont – az országos 58⁰/₀-kal szemben – meghaladta a 108⁰/₀-ot. A látogatók ilyen mérvű számbeli növekedésének egyik tényezőjét főleg az 1973 óta létrehozott új állandó kiállítások alkotják: a Csontváry, a Vasarely múzeum megnyitása, a Zsolnai múzeum és a Siklósi Kerámia Szimpozionok évi kiállításai.

A *visszapillantó monografikus kiállítások* rendezése mellett kialakult a nemzetközi és az országos biennálék, az évenként ismétlődő tárlatok rendszere, mint pl. a kisplasztikai és kerámia biennálék Pécsen, a dunántúli tárlatok Kaposváron.

Ugyanakkor ezzel a kiállításdömpinggel együtt jár egyfajta színvonalcsökkenés, jelentkezik a provinciális beszűkülés is. A nagyszámú kiállítások sorában ritkán találkoztunk tematikus, ill. didaktikus bemutatási móddal.

Az időszakos kiállítások többé-kevésbé a jelen képzőművészeti életet tükrözték. Ezek a bemutatók nem teremtettek rendszeres kapcsolatot művészet és közönség között, 2–3 hetes nyitvatartás után a művek visszakerültek a műtermekbe, és ezáltal megszűnt funkcionálási lehetőségük.

A kiállítások átlagában a hagyományok és a világban tapasztalt újítások jószándékú, de tartalmában nem lényegre törő, a rutin szellemi munkához hasonlítható ötvözetét tapasztalhattuk.

Véleményem szerint azonban ez a jelenség nemcsak a mi területünkön található sajátosság!

Művésztelepek

Nagyszabású városrendezési tervek, középületek, monumentális szobrok művészi álmának megvalósításához – az egyetemes művészet történetének tanúsága szerint – mindenkor a mecénások és a művészek, a társadalmi megrendelés és az alkotói képesség egymásratalálása kellett.

1967-ben *Villányban* képzőművészeti szimpozion alakult. Szerteágazó működésének néhány kezdeti éve után kizárólag a monumentális kőszobrászat művelésére összpontosította erejét.

1969-ben jött létre *Siklóson* a kerámia szimpozion, amelynek hivatása: a hazai és külföldi alkotók számára kedvező lehetőséget biztosítani kerámia művészetük kifejtésére, baráti együttműködésre, a kortárs kerámiaművészet kérdéseinek megvitatására és továbbfejlesztésére gyakorlati és elméleti munkával.

1975-ben Somogy megyében, *Nagyatádon* a faszobrászok részére biztosított a tanács nyugodt alkotói feltételeket. Mindhárom művésztelep kísérleti műhely. Lehetőséget teremt a szakmai megújulásra és a társadalom szolgáltatát egyaránt fontosnak tartó hazai és külföldi művészek számára alkotó munkára, erőpróbára, hogy föltöltődjenek szellemi és technikai tapasztalatokkal, fölkészüljenek a majdani megrendelésekre, sőt elébe is mehessenek a feladatok megfogalmazásának.

A siklósi, a villányi és a nagyatádi szimpozionok műhelyei nem stílus- vagy iskolateremtésre törekszenek. Kísérletük módszertani: hogyan lehet érvényre juttatni a műtermi alkotómunka mozgatórugóit egy társadalmi fölkérés keretében, felelősséget sarkálló légkörben.

A villányi szobrász alkotótelep rekonstrukciója 1976-ban fejeződött be. A 3 millió Ft-os beruházást a megyei tanács saját erőből fedezte. Megkezdődött a siklósi kerámia alkotóház átalakítása, az OMF, a Művészeti Alap és a Baranya megyei Tanács több mint 25 millió forintos közös költségvállalásában.

A volt Ferences kolostort egész évben működő alkotóházzá alakítjuk át. A modernül és korszerűen berendezett műhelyeken kívül önálló kiállítóterme és könyvtára is lesz.

1967–76 között a villányi szimpozion munkájába 112 alkotó kapcsolódott be. A közgyűjteménynek ajándékozott nagypasztikák száma 61.

A kerámia alkotótelepen évi 10–14 művész dolgozik, évente mintegy 500–900 ezer Ft értékű alkotást hagynak az állami közgyűjteménynek Siklóson.

A nagyatádi művésztelepen az elmúlt 3 évben 18 szobrászművész dolgozott.

1973-ban a Művészeti Alap támogatásával alakult meg a *Pécsi Grafikai Műhely*. Bár lehetőségei eddig szerények voltak, eredményei mégis figyelemreméltóak. A pécsi bemutatkozások után sikerrel szerepeltek Jugoszláviában, meghívást kaptak Lengyelországba és Finnország több városába.

1978-ban a Pécsi Grafikai Műhely szakmai és kultúrpolitikai irányítását, a műhely fejlesztését a Művészeti Alap végzi. A műhely előtt álló legfontosabb feladat: meghatározni szakmai és elvi programját.

A vizuális nevelés

Tapasztalataink azt bizonyítják, hogy a képzőművészek világa – ha eltérő módon is – lényegében a társadalom minden rétegét érdekli. Már a képzőművészetek egyes műfajaihoz fűződő viszony szempontjából is számottevők a különbségek. Az esztétikailag iskolázatlan embereknek is tetszik

a legmodernebb törekvés, ha használati tárgyról, ipari formáról, vagy modern és főként jól kivitelezett építészetéről van szó. Az emberek nagy többsége a köznapi tudat síkján képes esztétikai szelekciókra, a praktikum és az esztétikum jegyeit egyúttThorozó modern lakás és öltözködés, a legkorszerűbb ipari formák és használati tárgyak aktív támogatására. A gyakorlat síkján érdeklődő tömeg az elvontabb esztétikai kérdésekben azonban lényegében járatlan. Így a festészet megközelítésénél már kiütközik izlésbeli, képzőművészeti iskolázatlansága. Az elvontabb eszközökkel élő képzőművészeti alkotásokat egyetlen ismert értékmérőjével, a környező természeti valóság tükrével hasonlítja össze, s amely alkotás személyes követelményének nem felel meg, azt értéktelennek, nem művészetnek minősíti. Érvényesek ezek a megfigyelések a szobrászatra is, amit az új köztéri szobrok némelyike körül kirobbant viták bizonyítanak.

Az *iparművészeti alkotások* és a közönség kapcsolata sem problematikus, bár értékei a különböző szintű izlésvilág ellenére könnyebben elfogadhatóvá válnak. Megítélésükben bizonytalanság csak ott jelentkezik, ahol az iparművészet érintkezik a képzőművészet területével, az egyedi iparművészeti tárgyak, az iparművészeti alapanyagból létrehozott, de autonóm képzőművészeti igényű munkák megértésénél. Nemcsak az 1976. évi közművelődési törvény, hanem a területi szervezet célkitűzései is tartalmazzák a közizlés alakításában való részvételt. A tervek azonban eddig csak részlegesen valósultak meg. A szervezet tagjai elsősorban művészeti munkájuk mellett pedagógus tevékenységükkel szolgálják a közizlés szintjének emelését. Nem valósult meg az évekkel ezelőtt munkatervi feladatként kitűzött vizuális szakcsoport és a művészeti írók szakcsoportja sem. A közizlés fejlesztése érdekében megtett lépések izoláltak maradtak, ezért igen kis hatásfokúak.

Bár a képzőművész-körök az utóbbi években számszerűen is fejlődtek, a körök munkája tartalmi, művészeti szempontból nem volt egységes. Feltétlenül folytatni és fejleszteni kell – lehetőleg kísérletekkel összekapcsolva – a vizuális kultúra legkülönbözőbb kérdéseinek tudományos igényű vizsgálatát. Növelni kell a szakképzett csoportvezetők számát az ilyen munkára alkalmas pedagógusok és képzőművészek bevonásával.

Évek óta több fórumon is fölmerül a kérdés, hogy a *kritika* vajon betölti-e hivatását. A kritika: elsősorban a szélesebb közönséghez szóló, művészeti élet eseményeire gyorsan reagáló publicisztikai műfaj, értékelő elemzés. Orientálással, elemző, meggyőző érveléssel mind a művészek, mind a közönség körében a kultúrpolitikai irányítás eszköze. Emellett a művészeti életben kibontakozó jelenségek föltárásával elősegíti kultúrpolitikai elveink folyamatos alakítását. A kritikai élet két föltétele: egy többé-kevésbé specializált írócsoport megléte, valamint a kritikái mérlegelés alapjául szolgáló esztétikai és kultúrpolitikai koncepciók kialakítotttsága és helyessége. Ha ezzel az elméleti elvárással vetjük szembe a területi képzőművészeti kritika helyzetét, az eredmény nem optimális. Elsősorban dokumentál, regisztrál, legfeljebb összegez és bátorítónan „értékel”. Keveset foglalkozik a képzőművészetnek, a műhelymunkának környezetet formáló hatásával.

De hiányoznak a képzőművész csoporton belül is a gyakorlati kérdé-

sekből kiinduló elméleti, kritikai viták. A korszerű képzőművészeti propaganda lehetőségei azonban újabban a Művészet folyóiratban, a Jelenkorban, irodalmi és művészeti lapunkban már megcsillannak. A Művészet egy-egy teljes számot szentelt Baranya, Somogy és Zala megye képzőművészeti élete bemutatására, 2 éve figyelemmel kíséri a művésztelepek munkáját, beszámolt a villányi alkotótelep 10 éves évfordulója alkalmából rendezett nemzetközi tanácskozásról. A Jelenkor képzőművészeti rovatában – nemcsak a területi kiállításokról tájékoztat, hanem az országos jelentőségű bemutatókról is pontosan informál az utóbbi években.

A kritikai élet helyi lehetőségei nagyrészt kihasználatlanok, a kereslet ugyanis nagyobb, mint a kínálat. Somogy, Zala és Tolna megyében nem él művészettörténész, Baranyában viszont az 5 művészettörténész – más irányú lekötöttsége és a szakmai légkörtől elszigetelt helyzete miatt – „kihasználatlan”.

A képzőművészet és a környezetformálás összefüggéseinek vizsgálata a közeljövő egyik fontos kutatási témája. Lényegében a képzőművészet érdekében azért, hogy a történetileg, technikailag gyorsan változó környezet ne nyelje el a visszatükröző és tudatformáló funkciójú képzőművészetet, hanem biztosítsa a művészet esztétikai lényegének minél teljesebb kibontakozását, ennek lehetőségeit, közegét, közönségét. A közös lehetőségeket – a közös nyelvet – területünkön még az ipusági adottságok is megteremtik. Gondolok a pécsi Porcelángyárra, a mohácsi Farostlemez, a bonyhádi Zománcgyárra, a zalaegerszegi Bútorgyárra és a tófeji kerámiaüzemre. Javaslatokat várunk a gyárakkal, üzemekkel való együttműködésre, önálló művészeti műhelyek kialakításának mikéntjére.

A párt- és az állami szervekkel a szervezet kapcsolata rendszeres volt ugyan, ám elsősorban a kiállítások támogatásában, a folyamatos, de nem teljes információadásban ki is merült. A decentralizáció elvének várható érvényesítése a képzőművészetnek természetesen segíteni fog a művészeknek az eleve mozgalmasabb, frissebb kulturális élet biztosításával, ugyanakkor nagyobb felelősséget ró nemcsak az állami vezetőkre, hanem a művészekre is. Ezt csak kölcsönös bizalmon alapuló partneri kapcsolattal vállalhatjuk.

Szükségesnek tartjuk a Szövetség központjával kialakított jó kapcsolat fenntartását, a tagmegyékkel és más területi szervezetekkel való állandó kontaktus tartását.

A társszövetségek közül a zenészekkel az utóbbi években rendszeressé vált a kapcsolat, az írókkal és építészekkel azonban inkább csak a kiállításokkal kapcsolatos akciókra, pályázatokra való felkészülésre terjedt ki. Továbbfejlesztésre javasoljuk.

A művésztelepek és a Pécsi Grafikai Műhely kapcsolattartása külföldi testvérszervezetekkel feltétlenül továbbfejlesztendő feladat, természetesen az érvényes rendelkezések, miniszteri utasítások tiszteletben tartásával.

Kiállításpolitikánkban a tervszerűség fejlesztése szükséges.

A képzőművészeti állami beruházások megbízatási rendszerének kidolgozása, a területen dolgozó művészek bekapcsolása is előttünk álló feladat, megoldásukhoz javaslatokat várunk.

A Szövetség feladattervében is szerepel közművelődési program kialakítása és végrehajtása. A közművelődésben való részvétel a művészeti szövetségeknek és a művészeknek erkölcsi kötelessége hazánkban. A vizuális nevelés programjának kidolgozása sürgető feladat. Helyeseljük és támogatjuk a további tervezett vizuális nevelési reformok megvalósítása érdekében mind az iskolai, mind a közművelődési kísérleteket. A képzőművészeti szakköröknek nemcsak a számát, a színvonalát is kívánatos emelni!

Végül, – feltétlenül szükséges a szervezeten belül jó, alkotó légkört teremteni, a személyi ellentéteket kiküszöbölve, a pillanatnyi nehézségeken és klíkkérdéseken túllépve termékenyebb, baráti belső életet kialakítani.

Alapvető feltétele mindennek az, hogy minden művész végezze a maga feladatát!

ESZTÉTIKA, UTKAKÉP, VÁROSKÉP PÉCSETT

Életünk meghatározott része az otthon és a munkahely keretein túl, az utcán is zajlik.

Esztétikai nevelésünknek tehát nemcsak az otthonra, a munkahelyre, az iskolára kell kiterjednie, hanem ezek összekötő vonalaira is, hiszen mind jobban fölismerjük, hogy az utcakép, a városkép nagy hatást gyakorol esztétikai fölfogásunkra, formálja izlésünket. Miként a hűtőlánc biztosítja a hűtött áruk értékcsökkenés nélküli eljuttatását a konyhába, ugyanígy az „esztétikai láncnak” is megszakítás nélkül kell közvetítenie – megőriznie azokat az esztétikai hatásokat, amelyek az egyént érik az otthon, az iskola, a munka, a kulturálódás és szórakozás helyén és ezek között.

Mind többen ismerik föl, hogy az utca nemcsak a forgalom tere. „Nagy kérdés, hogyan lehetne az utca humánus szerepét visszacsempészni a modern városba...” vetik föl az urbanisztika szakemberei.

Az utcára lépve, a *plakátok*, a hirdetések azok, melyek rögtön a szemünkbe tűnnek színes foltjaikkal. A pécsi reklámokról, hirdetésekről, ezek összehatásáról a Dunántúli Napló hasábjain folytatott vitában, az 1966. január 1-i számban, Martyn Ferenc Kossuth-díjas, Munkácsy-díjas festőművésznk így szólal föl: „A plakát mindennapi életünk tartozéka, emberekhez szól, figyelmeztet, tulajdonképpen az utca kiállítása, művészi-esztétikai élményt nyújt...” A vitában, amelyben részt vett Soltra Elemér, Nógrádi Róbert, Lantos Ferenc, elhangzott, hogy például a pécsi filmszemle külső dekoratív-tása alacsony színvonalú volt. Noha az utóbbi években javult itt a helyzet, a pécsi plakát-ügyre tovább is figyelmet kell fordítani.

Az utcán zajló *forgalom*, közlekedés diszharmoniai esztétikailag romboló hatásúak: a rendetlen jelzésekkel ellátott, sokszor piszkos, a legkülönbözőbb típusú, össze-vissza színezésű autóbuszok; a járdán és a tilosban parkoló autók, a gondozatlan közlekedési táblák, kopott utcai falfestések – mind az esztétikai környezetszennyezés fogalmkörébe sorolhatók.

Érthető, hogy az utóbbi időben a közlekedéstudomány is mind többször foglalkozik a városi közlekedés emberi, esztétikai oldalával is.

Kétségtelen, tapasztalható javulás ezen a téren. Új autóbuszok beállítása, az autóbuszok jelzéseinek, irányjelző-tábláinak gondosabb kezelése, az új közúthálózat kiépítése nagy fejlődés, de még igen sok a tennivaló Pécsen

a városi közlekedés kulturáltságának (esztétikai szempontból is kielégítő) fejlesztése terén.

Nemcsak közegészségügyi, hanem esztétikai szempontból is szennyezi a környezetet a közterületeken eldobált sok *szemét*. A Pécsi Köztisztasági és Útkarbantartó Vállalat dolgozói 1977-ben 194 314 m³ szemetet gyűjtöttek be, 44⁰/₀-kal többet, mint 1972-ben – tudósított bennünket a DN 1978. január 5-én. (Az, hogy megyei lapunknak igen sokat kell foglalkoznia ezzel a kedvezőtlen jelenséggel, mutatja, hogy gondjaink súlyosak e téren.) Az utóbbi években tapasztaltuk, hogy a szemét lerakása már a zöldterületeket veszélyezteti. Példa erre a Tettye fölötti erdőréz elcsúfítása. A többször indított tisztasági mozgalmak nem érték el céljukat: kampányszerűség jellemzi ezt a tevékenységet, nem alakulhatott ki egészséges közvélemény, ellenézés a szemét eldobálásával kapcsolatban.

Ez a közönyösség, közömbösség nyilvánul meg a *zöldterületek* kezelésében is – majdnem minden szinten.

Egy hír a DN 1970. március 3-i számából: „Fogynak a zöldterületek.”

És nyolc évvel később: „Szomorú szívvel vesszük tudomásul, hogy a város és a táj csodás átmenetét biztosító kertek és szőlőskertek szinte délszakias pompája jórészt már a múlté...” – írja Granasztói Pál, a Pécsről elindult nagyhírű építész-író a DN 1978. március 12-i számában. „... Új városrészeink építésénél valahogy mindig elsikkad a közpark gondolata... A pécsi zöldterület senki vagyoni-nyilvántartásában nem szerepel...”, jegyzi meg Hársfai István a Dunántúli Naplóban.

A zöldterület iránti közömbösség újabban átcsap rongálásokba is. Az 1977-es kirándulóévad például háromnegyedmillióssal zárult a Parkerdőben!

A zöldterületek pusztulásának megállítására tett minden intézkedést, lépést nagy örömmel üdvözölnék azok, akik a zöldterületek esztétikai értékalkotó képességével tisztában vannak! Örömmel láttuk a városban több helyen folyó fásítást, például a Budai vámnál létesített fenyvest.

Sokat tehet a zöldterületek növelésében a következetes, célszerű városi fásítási politika, az ifjúság mozgósítása, nevelése a természet aktív szeretőjére.

Fontos szerepe van a közvélemény esztétikai nevelésében a *műemlékvédelemnek* is.

Ezen a téren sok jót láthatunk az elmúlt időszakban: a barbakán, a várkert, a Landler Jenő utcában, a Pannonia szállónál, a főposta mellett a középkori városfal és néhány kőbástya kibontása; a Nevelők Háza, a Vasvári-villa és még néhány épület följújítása sokasítja a közterületeken hatást gyakorló esztétikai értékeket.

A közterületeken elhelyezett *képzőművészeti alkotások* száma is szaporodott az utóbbi időben. A Tettyén látható térplasztika, Kodály Zoltán szobra a Sétatéren, Vasarely Victor ajándékplasztikája a Pálos templomnál mutatják a meggyorsult fejlődést. Szép bemutatója volt a közterületi műalkotásoknak az a kiállítás, amelyet dr. Lajos László és dr. Varga Gyula, a két kitűnő pé-

csi fotóművész s lokálpatrióta neve fémjelez, akik olyan sokat tettek városunk látható és rejtett szépségeinek föltárásáért, megmutatásáért.

További feladat a közterületi műalkotások számának növelése a peremkerületekben is.

A dinamikus, új esztétikumot közvetítik városunk lakosságának, látogatóinak az új alkotások, amelyek gomba módra nőnek ki Pécssett. Az új lakótelepek, áruházak, családi házak, ipartelepek általában kifejezik korunk ízlését, esztétikai arculatát. Szépen mutatnak a Műszaki Főiskola épületeinek oldalán a zománclapok, ugyanígy a kertvárosi óvoda homlokzatrészén. Nagy érdeme Lantos Ferencnek, a vizuális nevelés elismert pécsi szakértőjének, e tűzománc-technika alkalmazása a közterületekre néző felületekre. E tűzománc táblaképek vezetnek át bennünket a színdinamika esztétikai értékeire.

Általános vélemény, hogy a színek fölhasználása az utcaképet formáló tárgyakkal (házak, képzőművészeti alkotások, térelemek) Pécssett még nem üti meg a szükséges és kívánatos mértéket. Szükséges a színvilág fokozott alkalmazása, mert a színek értő fölhasználása – mint ahogyan ezt a kolorisztika tanítja – igen nagy esztétikai, pszichikai, szervezési stb. előnyökkel jár.

Az utca embere csupán érzi a jó hatást, amelyet a szép színek adnak: a Mohácsi útnál lévő benzinkút és autószalonszínház homlokzata, a Szalai András utca sokszínű épületei, a Diósi út épületei, az új bőrruházati gyár messziről is szépen mutató piros homlokzatú csarnoka, az Ifjúsági Park-épület pasztell-zöldje, a Zsolnay gyárban készített tetőcserepek csillogása, a Konzum áruház fehér utcai frontja, a növényzet harmonikus zöldje.

És joggal bosszankodunk a színehagyott falak és kopott szürke-fekete felületek láttán (Kesztyűgyár magasépülete). Színesebbé válna az utca képe, ha több utcai kút, csorgó, térelválasztó elem, szökőkút, kerthelyiség, kinyitott belső átjáró udvarok, több pad humanizálná és esztétizálná a környezetet.

Ugyancsak képes esztétikai értékek továbbítására, rekonstruálására a megfelelően kialakított közvilágítás is. A modern energia-infrastruktúrával alátámasztott helyes, erős, de hangulatos közvilágítás, egyes épületek, kirakatok megvilágítása szinte föltárja az épületek rejtett esztétikumát s emberibbé teszi a város esti képét.

Igen jó a dzsámi és a környező épületek, a Felszabadulási emlékmű, valamint a televíziótorony megvilágítása. Sokat tehetnek az esztétikus esti környezetért a neonreklámok, színes hirdetőtáblák, amelyek számát tovább lehetné szaporítani Pécssett.

A fenti és a helyszűke miatt föl nem sorolt elemek, esztétikai tényezők, hatások együttese a városkép, amelyről olyan sokat írtak, s amelyet mi, pécsiiek annyira szeretünk, amelyet Evlia Cselebitől Pogány Frigyesig, Granasztói Pálig olyan sokan megemlegettek.

Úttörő jellegű munkával jelentkezett Baló István, a Doktor Sándor Művelődési Központ igazgatója, amikor is a vezetése alatt álló művelődési háztörténetét önálló kötetben földolgozta. Könyve több értelemben véve úttörőjellegű és követésre méltó, hiszen a magyar közművelődésben egyelőre igen ritka jelenség egy-egy intézmény életútjának igényes munkában történő ismeretése. A negyvenes évek végén induló intézmény történetének megírása lehetőséget ad arra, hogy nemcsak egy kulturális intézmény, de vele együtt a pécsi művelődés, sőt az egész hazai népművelés „életútját” fölvázolja. Baló István munkájából a szakmabeliek megismerhetik a már kialakult hagyományokat, azokat a kezdeményezéseket, amelyeket folytatni érdemes; velük együtt számtalan jól bevált módszer, eljárás irodalmi leltára is a kiadott kötet.

Közismert tény, hogy a magyar népművelés irodalmának még nincsenek mereven körülhatárolt műfajai – ami részben pozitív jelenség, hiszen lehetőséget ad új kezdeményezések megindítására – de mellette szükségszerűvé teszi, hogy kialakuljanak ezek a formák, illetve meginduljon egy olyan folyamat, amelynek végeredményeként kifformálódik a dinamikusan fejlődő népművelő tevékenység szakmai irodalma.

A DSMK hosszú ideig egyetlen művelődési intézményként működött városunkban, így történetének földolgozása automatikusan kapcsolódik a város művelődéstörténetéhez. A szerző rövid áttekintőben végigfut a város kulturális átformálódásán. Természetesen főleg a közelmúltat eleveníti föl, pontosabban a Pécs város felszabadulása után végbement eseményeket. Megtudjuk, milyen szervezetek alakultak, amelyek a mai közművelődési hálózat közvetlen elődjének, csiráinak tekinthetők, vagyis munkásiskolák, munkásképző egyletek és a később alakuló munkáskaszinók.

A központi intézmény életét korszakokra bontja, ezek nagy vonalakban egybevágnak a népi demokratikus Magyarország politikai életének korszakolásával. Baló István hat periódust említ, amelyeket jelentősnek ítél meg a háztörténetében. Az egyes időszakokban külön-külön foglalkozik egy-egy szakkör és csoport alakulásával, fejlődésével. Eredményeik és programjuk ismeretése mellett kitér a tagok alapos jellemzésére, részletesen elemzi technikai felszerelésüket, szerepléseiket. Természetszerűleg részletesen csupán a neves

együtteseket tárgyalhatja, például a Mecsek Táncegyüttest, a Bóbita Bábegyüttest. Az egyes öntevékeny csoportok kapcsán foglalkozik vezetőjük életútjával és azokkal az újításokkal, módszerekkel, amelyek nevükhöz fűződnek.

A könyv érdekességéhez jelentősen hozzájárul – újdonsága mellett –, hogy nem elégszik meg a pusztán szóbeli közléssel, hanem szemléltető anyagokat is közöl. A művelődési ház plakátjairól és rendezvényeiről készített fotók bőséges mennyiségét bocsátja a nyilvánosság elé.

A közel 30 éves múlt rajza érdekes stilisztikai megoldásokkal valósul meg. A kötet szövegébe az idegen elemek szervesen beleilleszkednek: az újságcikkek, tanulmányrészletek, szakértők helyzetelemzéseit egységes nyelvi anyaggá állnak össze.

A szerző végtelenül rokonszenves emberi gesztusa, hogy a ház mai és régi dolgozóit egyaránt megemlíti. Többségük neve a plakátokon több évtizedes tevékenység után sem szerepelt, itt azonban olvasható, a nagyközönség megismerheti azokat, akik a művelődési intézmény több évtizedes fennállása alatt a „névtelen hősök” szerepét töltötték be.

A könyv vitathatatlan pozitívumai ellenére helyénvalók lennének a kritikai megjegyzések, a sarkított látásmód és láttatás... A pusztán fölsorolás, a modern krónikás szerepe helyett vállalni kell a kissé áldatlanabb, az esetleges veszélyekkel járó bíráló, a kifinomult ízlésű kritikus szerepét is.

Baló István ezúttal debütál, saját – nem lényegtelen – szerepéről szerényen hallgat. Helyette, mintegy öt pótlandó, dr. Novák József az előszóban méltatja Baló István szerepét. Az ismert művelődéstörténész a középkori szerzetesek hivatásához hasonlítja az elsőkönyves író munkáját, aki – sokan reméljük – nem az egykönyvűek hosszú sorába zárkózik majd föl, hanem gazdag életútja tapasztalatait újabb könyvekben teszi közzé.

- A Pécsi Széchenyi István Gimnázium és Szakközépiskola harmadszor nyerte el a KISZ KB Vörös Vándorzászlóját, amit a forradalmi ifjúsági napok megnyitó ünnepségén Bóna Ernőné, a KISZ megyei Bizottságának első titkára adott át a kimagaslóan dolgozó iskola közösségének.

- A Neue Zeitung szerkesztősége és a Baranya megyei Népművelési Tanácsadó vándorkiállítást szervezett, amelynek anyagát gyermekrajzok, klasszikus és modern hazai német költők verseihez készített illusztrációk alkották. Az országos pályázaton számos baranyai nemzetiségi és német tagozatos iskola tanulói vettek részt, így a bolyi, a villányi, az olaszi, a gyódi és a pécsi Bánki Donát utcai általános iskolákból.

- Egerágon - a tanács 1,5 millió Ft-os támogatásával és a lakosság nagyarányú társadalmi munkájával - új, 50 személyes körzeti óvoda építése kezdődött meg.

- A megye középiskoláinak hagyományos „Budó Agoston fizikai emlékversenyén” 14 gimnázium és szakközépiskola 4-4 fős csapata vett részt. A csapatversenyt a pécsi Nagy Lajos Gimnázium csapata nyerte, míg az egyéni versenyben a III. osztályosok közül Frey István (Pécs, Zipernovszky Károly Szakközépiskola; tanára: Kiss Jenő), a IV. osztályosok közül Herget Jenő (Pécs, Zipernovszky Károly Szakközépiskola; tanára: Kiss Jenő) bizonyult a legjobbnak.

- A nemzetközi nőnap alkalmából - eredményes munkájáért - „A Tanács Kiváló Dolgozója” kitüntetésben részesült dr. Melczer Tiborné, a Baranya megyei Tanács művelődésügyi osztályának gazdasági csoportvezetője, s a Munka Érdemrend bronz fokozatát kapta Füzes Elekne, a gerényesi általános iskola igazgatója.

- A villányi nemzetközi szobrász szimpozicion idén május 15. és október 15. között működik. Az ez évi alkotómunkának külön érdekessége az új szekcióként induló „betonprogram”, amely az új lakótelepekhez anyagukban is harmonikusan igazodó modern köztéri szobrok létrehozásával kísérletezik.

- A japán külügyminiszter különdíját nyerte el a pécsi Úttörőház Koltai Magda Apáczai Csere János-díjas tanár által vezetett szakköre a tokiói gyermekrajz-pályázaton. Az ifjú alkotók - Árvai Sándor, Asztalos Melinda, Bárdi Judit, Bösz Kinga, Dorsics Orsolya, Fürtös Zita, Fürtös Natália,

Kálmán Andrea, Makkos Ágnes, Melegh Andrea, Rauth Johanna, Rétfalvy Bernadette és Szalay Katalin – az évszakokról közösen készített nagyméretű linóleum-metszettel érdemelték ki a magas elismerést.

– *Komlón* társadalmi akció indult meg 1976-ban színház- és hangversenyterem építésére, s ez ideig már csaknem 2 millió Ft-os lakossági hozzájárulás gyűlt össze.

– *Az ifjú vöröskeresztesek* megyei vetélkedőjét a *pécsvárad*i általános iskola csapata nyerte, a második helyen a *pécsi Belvárosi*, a harmadik helyen a *szigetvári 1. sz. általános iskola* csapata végzett.

– *Takács Gyula* megyei tanácselnök-helyettes felavatta a *szederkényi általános iskola* tornatermét, s ezzel sikerrel ért véget a mohácsi járás nagyjelentőségű kezdeményezése: néhány év közös összefogásának eredményeként valamennyi körzeti általános iskolájuk korszerű tornateremhez vagy tornaszobához jutott.

– Februárban a *pécsi Ifjúsági Ház kamarakórusa* – *Jobbágy Váralér* karnagy vezetésével – sikeresen szerepelt a lengyelországi Bydgoszczban rendezett nemzetközi zenei fesztiválon. A hét országból érkezett 18 együttes közül a baranyaiak nyerték el a város polgármesterének különdíját.

– Huszonöt szakmában és öt közismereti tantárgyban rendezte meg a Megyei Művelődésügyi Osztály és a KISZ megyei Bizottsága a „*Szakma Kiváló Tanulója*” versenyeket, amelyeken Baranya több száz szakmunkástanulója vett részt.

– A „*Ki tud többet a Szovjetunióról?*” elnevezésű országos vetélkedő döntőjét a *pécsi Zipernovszky Károly Szakközépiskola* csapata nyerte (a felkészítő tanár: Wirth László), s velük együtt a *pécsi Leöwey Klára Gimnázium* csapata is, mint második helyezett (a felkészítő tanár: Ferenczi Erzsébet) továbbjutott a területi döntőre.

– A *komlói 501. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet* tanzsége és tanulóifjúsága a *Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulásának és a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásának 60. évfordulója* alkalmából, annak méltó megünneplése érdekében felhívással fordult az ország valamennyi szakmunkásképző iskolájához. A felhívás olyan feladatokat és ajánlásokat tartalmaz, amelyek teljesítése jelentősen hozzájárulhat a hazafias és internacionalista, valamint a politikai-világnézeti nevelés eredményességéhez.

– A *pécsi Széchenyi István Gimnázium és Szakközépiskola* a baranyai középfokú intézmények tanulóinak részére „*Ki tud többet Magyarországról?*” címmel vetélkedőt rendezett, amelyet a résztvevő hét csapat közül a *Zipernovszky Károly Szakközépiskola* tanulóinak nyertek meg.

– Március 21-én – az ifjúság eredményes neveléséért és az ifjúságpolitikai feladatok színvonalas megvalósításáért – az oktatási miniszter „*Az Oktatásügy Kiváló Dolgozója*” kitüntetésben részesítette *Raffay Katalin* óvodai felügyelőt (szentlőrinci 1. sz. óvoda), „*Szocialista Kultúráért*” kitüntetését *Nagy Sándor* (Pécs, Ifjúsági Ház), „*Miniszteri Dicséret*”-et *Maczékó Károlyné* igazgatóhelyettes (Kövágószőlős, Ált. Iskola), *Galyasi Géza* tanár (Komló, Kodály Zoltán Ált. Iskola), *Orovicza Márkné* tanár (Pécs, Dolgozók Önálló

Gimnáziuma), *Dalmádi Katalin* tanár (Pécs, Felsővámház utcai Ált. Iskola) és *Tóth Katalin* könyvelő (Mohács, 502. sz. Szakmunkásképző Intézet) kapott.

– Az Oktatási Minisztérium pályázatot hirdetett az egyhónapos szovjetunióbeli nyelvi táborozáson résztvevő középiskolai tanulók között orosz nyelvű tábori naplók írására. A pályázaton második helyezést ért el *Zwickl Erzsébet*, a pécsi Leöwey Klára Gimnázium tanulója (tanára: Ferenczi Erzsébet).

– A *Megyei Gyermekek és Ifjúságvédelmi Albizottság* márciusi ülésén Baranya fiatalkorú bűnözésének helyzetét vitatta meg. A kedvezőtlen tendencia szükségessé teszi, hogy a nevelők és a szülők közösen próbálják meg felősségteljesebb magatartásra, viselkedésre ránevelni a tanulóifjúságot.

– Ötödik alkalommal rendezte meg a *mohácsi Kisfaludy Károly Gimnázium* és a Városi Művelődésügyi Osztály a „*Radnóti Miklós Versmondó Versenyt*” és negyedik alkalommal az ehhez kapcsolódó kamaraéneklési versenyt. A megye valamennyi középiskolájából összesen 43 tanuló vett részt a színvonalas versenyen, amelyet a versmondó kategóriában *Dakos Gyöngyi*, a *siklósi Táncsics Mihály Gimnázium* tanulója nyert meg (felkészítő tanára: *Halmos Józsefné*), míg a kamaraénekesek közül a *pécsi Dobó István úti Gimnázium* énektörője bizonyult a legjobbnak (felkészítő tanáruk: *Kertész Attila*).

– Az Oktatási Minisztériumnak és a Pedagógusok Szakszervezete Vezetőségének a *pedagógusok munkaköri kötelezettségeiről* készített állásfoglalás-tervezetét a megye három oktatási intézményében – a *pécsi 39-es dandár úti általános iskolában*, a *mohácsi gyógypedagógiai intézetben* és a *szénlőrinci általános iskolai diákotthonban* – vitatták meg a nevelők, s ugyanebből a témakörből egy alsó- és két középfokú rétegértekezletre is sor került.

– Baranya eredményesen adott otthont a *dél-dunántúli középiskolai tornász bajnokságnak*: a fiúk B-kategóriás csapatversenyét a *pécsi Komarov Gimnázium* nyerte (felkészítő tanár: *Keszthelyi Gyula*), a leányokét pedig a *pécsi Leöwey Klára Gimnázium* (felkészítő tanár: *Károly Jánosné*). A leányok egyéni összetett A-kategóriás versenyében *Csethe Ildikó* (Pécs, Komarov Gimnázium) lett a bajnok, de a többi dobogós helyezést is pécsi középiskolások szereztek meg, megelőzve a montreali olimpián is szerepelt válogatott dunajvárosi diáklányokat.

– A Pécsi Tanárképző Főiskola „*Pedagógiai-pszichológiai tudományos ülést*” szervezett, amelyen az érintett két tanszék 11 oktatója tartott előadást.

– Áprilisban – *dr. Kelenti Elemér* középiskolai tanulmányi felügyelő vezetésével – öt tanárból és tíz tanulóból álló küldöttség tett hivatalos látogatást Pécs testvérvárosában, a *finnsországi Lahtiban*. A kétételes tapasztalatcsere során az ország nevezetességei mellett több iskolát is felkerestek, tanulmányoztak.

– A *komlói Kun Béla Gimnázium* fennállásának 25. évfordulója jegyében rendezte meg a hagyományos tavaszi Kun Béla-napokat, amelyeken az ünnepek mellett kulturális rendezvények és sportversenyek is sorra kerültek. A nyitóhangversenyen – az iskola kórusa és irodalmi színpada mellett – felléptek a budapesti Madách Imre Gimnázium tanulói is. Az évforduló alkalmából iskolatörténeti kiállítás is nyílt.

- A Pécsi Városi Művelődésügyi Osztály *mezei futóversenyt* szervezett általános iskolai tanulók részére. A szabadtéri atlétikai idénnyitónak is minősülő rendezvény nagy sikerét a versenyzők hatalmas tömege is jelzi: a két részletben lebonyolított tömegversenyen mintegy kétezer alsó- és felsőtagozatos tanuló vett részt.

- Az Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny második fordulójába - az Országos Pedagógiai Intézet értékelő döntése szerint - 53 baranyai középiskolás jutott be, s ez a szám messze felülmúlja a korábbi évek hasonló adatait. A továbbjutó tanulók megoszlása: *Pécs, Nagy Lajos Gimnázium* (18 fő); *Komló, Kun Béla Gimnázium* (10 fő); *Mohács, Kistaludy Károly Gimnázium* (6 fő); *Pécs, Leöwey Klára Gimnázium* (5 fő); *Pécs, Komarov Gimnázium* és *Szigetvár, Zrínyi Miklós Gimnázium* (4-4 fő); *Siklós, Táncsics Mihály Gimnázium* (3 fő); *Pécs, Zipernovszky Károly Szakközépiskola* (2 fő); *Pécs, Széchenyi István Gimnázium és Szakközépiskola* (1 fő). A versenyen öt tanuló két tárgyban is továbbjutott: *Brix Károly* (Komló, Kun Béla Gimnázium), *Lengvárszky Zsolt* (Pécs, Komarov Gimnázium és Szakközépiskola), *Morvai Géza* (Siklós, Táncsics Mihály Gimnázium), *Romics Ágnes* (Szigetvár, Zrínyi Miklós Gimnázium) és *Szabó László* (Pécs, Nagy Lajos Gimnázium).

- *Dr. Vitomir Gašparović*, a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság magyarországi nagykövete meglátogatta a *pécsi Horvát-Szerb Általános Iskolát*. A nagykövet ez alkalommal adta át a jugoszláv állam jelentős mennyiségű könyvajándékát Baranya délszláv nemzetiségű általános és középiskolás diákjainak.

- A *pécsi Ifjúsági Ház* szervezésében bemutatkozott a „*Fiatal Írók Műhelye*”. A pályakezdő pécsi költők és írók közül *Csordás Gábor*, *Jádi Ferenc*, *Meliorisz Béla* és *Parti Nagy Lajos* művei kerültek a nagyközönség elé, míg *Bujtár József*, *Ficzek Ferenc* és *Pálinkás György* alkotásai a filmművészetet reprezentálták.

KIEMELT RENDEZVÉNYEK BARANYA MEGYÉBEN

Február 1–28. között rendezzük meg a Mezőgazdasági Könyvhónapot.

Február 4–5-ig rendezte Mohács városa a hagyományos busójárást.

Február–március hónapban bonyolódtak le a Forradalmi Ifjúsági Napok rendezvényei. Ezek keretében az ifjúsági klubok számára VIT-pályázatot és VIT-vetélkedőt szerveztünk megyei szinten. A vetélkedők járási, városi szinten lebonyolódtak, a megyei döntőre április 23-án a POTE aulájában 20 csapat részvételével került sor.

Február 13–19-ig rendeztük a Magyar Játékfilm Szemlét.

Február 7-én Munkabizottság alakult a Nagydobszai Nevelési Központ – mint újtípusú művelődési intézmény – munkájának segítésére.

Szakfelügyelet, szakbizottság bevonásával a megyei apparátus megkezdte a sásdi járás komplex felügyeleti vizsgálatát.

Február 10-én újjáalakult – a megyei szakigazgatási szerv működtetésével – a megyei klubtanács.

Március 24-én a televízió népművészeti műsorában bejelentették, hogy Baranya megye a Röpülj páva c. vetélkedőn továbbjutott az országos döntőbe.

A Pécs városa által elindított Munka és művelődés akció a megye járási székhelyeire, városaira is kiterjedt. Komlón külön MM-klubot hoztak létre. A Pécsi Rádió márciustól 8 alkalommal MM-műsort is sugároz.

Márciusban rendeztük a Műszaki és Közgazdasági Propaganda Hónapot.

Március 1–3-ig a Bács-Kiskun m. klubtanács tapasztalatcsere-látogatást szervezett megyénkbe.

Március 12-én a Szövetkezeti Táncegyüttesek országos bemutatóján Szekszárdon 4 baranyai együttes szerepelt.

Március 9–12-ig rendezték Siófokon a színjátszó csoportok országos minősítését, ahol 8 együttesünk lépett föl.

Március 9-én került sor az Újpetrei Közművelődési Modell első vitájára.

Március 16–18-ig „Baranyai napot” rendeztünk a Szombathelyi Tanácsakadémián.

Március 22–24-ig került sor „a pécsi beszélgetésekre” közoktatási és közművelődési témakörben.

Március 23-án ülésezett a Megyei Közművelődési Bizottság. Napirendjén a Baranya megyei Népművelési Tanácsadó fejlesztési tervével; megvitatta továbbá a Baranya megyei Termelőszövetkezetek Szövetsége jelentését a Közművelődési párthatározat végrehajtásáról, valamint tájékozódott az amatőrmozgalom új bemutatórendszerének 1977. évi eredményeiről.

Március 20. és 23-a között Csongrád m. és Szabolcs-Szatmár m. Művelődésügyi Osztályok tapasztalatcsere-látogatását fogadtuk.

Az amatőr bemutatórendszer nem előadóművészeti szakágainak járási szintű bemutatkozását szerveztük meg, amelynek keretében a járások-városok fotóművészet, fafaragás, díszítőművészet, képzőművészet szakágakban komplex kiállításokkal mutatkoztak be.

Április 7-8-án a Horvátországi Magyarok Szövetségével kötött együttműködési szerződés alapján „Baranyai napot” rendeztünk Eszéken, amelyen amatőr művészeti csoportokon kívül kiállítással mutatkoztunk be. A kiállítást egy hónapon keresztül Jugoszlávia magyarlakta községeiben vándoroltatjuk.

A pécsi 508. számú Szakmunkásképző Intézet honismereti szakköre az országos pályázaton – amelyre 118 dolgozat érkezett be – a csoportos kategóriában első helyezést ért el. A szakkör tagjai Tarr Imre életéről állítottak össze dokumentumgyűjteményt tanáruk, Matestyák János vezetésével.

Ugyanezen a pályázaton a második helyet is baranyai csapat, a mohácsi 502. számú Ipari Szakmunkásképző szakköre nyerte. A fiatalok itt tanáruk, Kiss Béla vezetésével „Hazánk ipari oktatásának történetéből: Mohács” címen készítették el dolgozatukat. Az értékes díjakat a jutalmazottak Budapesten, a Hazafias Népfront Székházában vették át 1978. április hó 1-én. A mohácsi szakkör a 3000 Ft-os díjat kirándulásra kívánja fölhasználni.

ISMERD MEG BARANYÁT!

A MŰEMLEKVÉDELEM BARANYA MEGYÉBEN

Baranya megye Tanácsa részletes helyzetelemzés alapján megtárgyalta a műemlékvédelem helyzetét, feladatait és a következő határozatot hozta:

A Baranya megyei Tanács megtárgyalta a megye műemlékvédelmének helyzetét és a műemlékvédelem távlati feladatait.

Megállapítja, hogy az elmúlt időszakban az OMF és a tanácsi, valamint más érdekelt szervek jó együttműködése és a társadalom növekvő támogatása nyomán a megye műemléki állományának védelme jelentős, elismerésre méltó eredményeket hozott. A megye műemlékvédelmi munkájában való aktív közreműködésért, a műemlékvédelem szakmai irányításáért a megyei tanács külön is köszönetet mond az Országos Műemléki Felügyelőségnek. A tanács megállapítja, hogy a műemlékvédelmi tevékenységet elsősorban a tanácsi szervek munkájának komplexszé tételével, mesterséges környezetünk egészének továbbépítésébe, átalakításába ágyazva kell folytatni. El kell érni, hogy környezeti örökségünk és benne műemléki emléktanyagunk a szocialista társadalom anyagi és tudati építésében az eddigieknél nagyobb szerepet kapjon.

A tanács az előterjesztésben foglaltakat a műemlékvédelem hosszútávú koncepciójaként jóváhagyólag elfogadja.

A tanács szükségesnek tartja a koncepció megvalósításához az alábbi főbb intézkedések megtételét:

1. El kell készíteni a megye településeinek további műemléki vizsgálatát. Az előterjesztésben lefektetett elvek alapján a vizsgálatot ki kell terjeszteni az agrár-, az ipari emléktanyagra, a munkásmozgalmi emlékhelyekre, a tervezett kertekre s a legújabb kor emléktanyájára is. A vizsgálat során értékelni és minősíteni kell az emléktanyát országos, illetve helyi lehetősége szerint és hasznosításukra, védelmük érdekében teendő intézkedésekre javaslatot kell tenni.

2. „Helyi védelemben” kell részesíteni az arra, a vizsgálatok szerint érdemesnek minősülő épületeket, együtteseket, város- (község)-képeket a megyei építési szakigazgatási szervvel folytatott előzetes konzultáció alapján.

A védelem módjáról a helyi építési előírásokban és az építésügyi hatóságok által adandó előírásokban kell határozni. A védelemben még nem részesített város- és községképek jellegtelen átépítésének megelőzését a jelen-

leginél is fokozottabban kell érvényre juttatni a magántervezési szakértő bizottság munkájában.

3. Az újonnan készülő műemléki vizsgálatok eredményeit be kell építeni a település rendezési tervműveleteibe.

4. A tanács szükségesnek tartja, hogy a középtávú tervek előkészítése során a megye középtávú műemlékvédelmi terve az OMF és a műemléki épületállomány tulajdonosainak, kezelőinek bevonásával, a most elfogadott hosszú távú koncepció figyelembevételével készüljön el.

5. A városok és a jelentős műemléki állománnyal rendelkező települések költségvetéseiben célszerű állandó jelleggel műemlékvédelmi feladatokra pénzeszközöket előirányozni. Ez a funkciócserékre, helyreállításokra, kutatásokra, a nem hasznosított romok, várfalak karbantartására és a műemlékvédelmi propagandára szolgálhat támogatásul.

6. Új beruházásoknál mérlegelni kell, hogy az igényelt funkció kielégíthető-e valamely meglévő műemléképületben vagy együttesben.

7. A tanácsi apparátusok dolgozóinak továbbképzésébe be kell iktatni a műemlékvédelem időszerű kérdéseivel és tanácsi feladataival való foglalkozást.

8. A művelődési munkába be kell építeni a műemlékvédelem és környezetkultúra tudatosításának, a helyi értékek megismerésének, védelmének programját. Hatékonyabbá kell tenni a műemlékekkel kapcsolatos információs és propagandamunkát.

9. Teljessé kell tenni a műemléki épületek szakszerű és esztétikus helyszíni megjelölését. A nagyobb településeken gondoskodni kell a műemléki állományt is föltüntető idegenforgalmi információs táblák elhelyezéséről.

10. A tanács városfejlesztési és műemlékvédelmi szempontból is kiemelkedően fontos feladatnak tartja Pécs történeti belvárosának rekonstrukcióját. Fölkéri ezért Pécs m. város Tanácsát, vizsgálja meg a munkák jelenlegi előkészítettségét és tegyen hathatós intézkedéseket a rekonstrukció tervszerű bonyolításához szükséges föltételek megteremtésére.

11. A megyei tanács fölkéri a Pécsi Tervező Vállalat igazgatóját, hogy a pécsi történeti belváros rekonstrukciós munkáinak és a megye területén lévő műemléki följújtások tervezésére hozzon létre állandó tervezési bázist.

Ugyanakkor a megyei tanács javasolja a helyi tanácsoknak, hogy műemléki szaktervezési feladatokkal (az igényelt minőség biztosítása érdekében) a Pécsi Tervező Vállalatot bízzák meg.

12. A speciális kivitelezői kapacitás biztosítására föl kell tární körzetenként a megfelelő kivitelező szervezeteket, ahol szakmunkásképzéssel, fejlesztési támogatással a műemlékjellegű épületek helyreállításának, a műemléki környezetben jelentkező hagyományos kapacitásigény kielégítésének föltételei megteremthetők.

13. A tanács támogatja az OMF regionális kirendeltségének létrehozását. Javasolja az ÉVM-nek, hogy a műemlékvédelmi feladatok területi-megyei tanácsokhoz történő decentralizálási lehetőségét vizsgálja meg és a decentralizálás modelljét kísérletként Baranya megyében valósítsa meg. Az ÉVM kedvező döntése esetén a tanács szükségesnek tartja a megyei ÉKV osztály mellett kislétszámú műemlékfelügyelői intézmény létrehozását.

MŰEMLEKVÉDELEM A SIKLÓSI JÁRÁSBAN

A műemlék az emberi társadalom életének leghitelesebb bizonyítéka, amely a társadalom igényeinek kielégítésére jött létre, s egyben visszahat a létrehozó, majd az azt követő társadalom életére. A műemlékek közül elsősorban az építészet, az építészeti emlékek a társadalmi értékek hordozói. Mivel ezek tükrözik leghívebben a társadalmi megbízatás jellegét, velük kell behatóbban foglalkozni. Ez annál is inkább szükséges, mivel műemlékeink nagy szerepet játszanak a szocialista hazafiságra nevelésben és a közösségi tudat formálásában.

A műemlékek minden időben bizonyos védelemre, gondozásra is szorultak és szorulnak.

A műemlékvédelem, amennyiben teljesíteni akarja a társadalom által kitűzött feladatait, jelenti a környezetvédelem és a közművelődés követelményeinek teljesítését is. A környezetvédelem hivatott gondoskodni arról, hogy környezetünk esztétikai, etikai értékei ne menjenek tönkre, ne vesszenek el a szükséges átépítések, továbbépítések során. A szocialista közösség a történelmi hagyományok ápolásával hozza létre magasabb rendű épített környezetet. A közművelődési törvény végrehajtása során is figyelembe kell venni az építészeti emlékek erős agitativ hatását. Hatékonyá kell tenni a műemlékvédelem és a közművelődés különböző fórumainak kapcsolatát. A műemlékvédelem egyben közművelődési program is.

A mesterséges környezetalakítás emlékanyaga Baranyában

A megye területén kialakult kultúrák a legrégebb időtől kezdve folyamatoságot mutatnak. A római idöket megelőző kultúrákból csak régészeti leletek maradtak. A virágzó római kultúra kutatása, föltárása az előző kultúrákat is beszámítva, régészeti feladat. A későrómai lakóház, a villaépítészeti, a középületek, az ókeresztény sirkamrák bemutatása csak összehangolt régészet és műemlékvédelmi munkákkal oldható meg.

A magyar középkor, majd a hazai török kultúra, valamint az újkori kultúra emlékeinek sora folyamatosabb. Egyre bővebben szerepelnek infor-

mációkban gazdagabb építmények, együttesek. Ezeket a műemléki jegyzék tartalmazza. Védelmüket kormányhatározat biztosítja, amelynek végrehajtásáról az Országos Műemléki Felügyelőség gondoskodik.

A török hódoltság után az építés, a mesterséges környezetalakítás nagyobb arányokat öltött (barokk, klasszicista). Az emlékanyag zöme lakóház, középület, templom, vidéki kastély. A 19. sz. végén újabb stílusirányzatok honosodnak meg megyénkben. Az eklektikus emlékanyag kutatását a MÉSZ dél-dunántúli regionális csoportja végzi. A kor fő értéke az együttesképző erőben van. A városrendezések során biztosítani kell az ilyen emlékek fennmaradását. A szecessziós vonatkozású emlékek szomorú képe a mielőbbi számbavételt sürgeti. A két világháború között az építési ütem lelassult. A felszabadulás után az első évtizedben jellegzetes formakincsel, igényes anyagokból középületek, lakóépületek, a korszakot tükröző együttesek épültek. Környezetünk védelme ezen együttesek mellett a legújabb, a mai szemléletünket tükröző épületekre és együttesekre is kiterjed.

Külön kell foglalkozni városképi és faluképi szempontból azokkal az együttesekkel, amelyek nem rangos jellegűek, nem védettek, de mint együttesek a beépítés módjában, szerkezetében, az épületek arányos rendszerében jellemző formákat mutatnak.

Hasonló a helyzet a települések egyéni arculatához tartozó és ott kialakult ipari tevékenység történeti emlékei, az agrár- és az ipari műemlékek kiegészítése vonatkozásában. Jelentős azon történeti települések helyzete is, amelyekhez múltunk valamely emlékezetes eseménye fűződik.

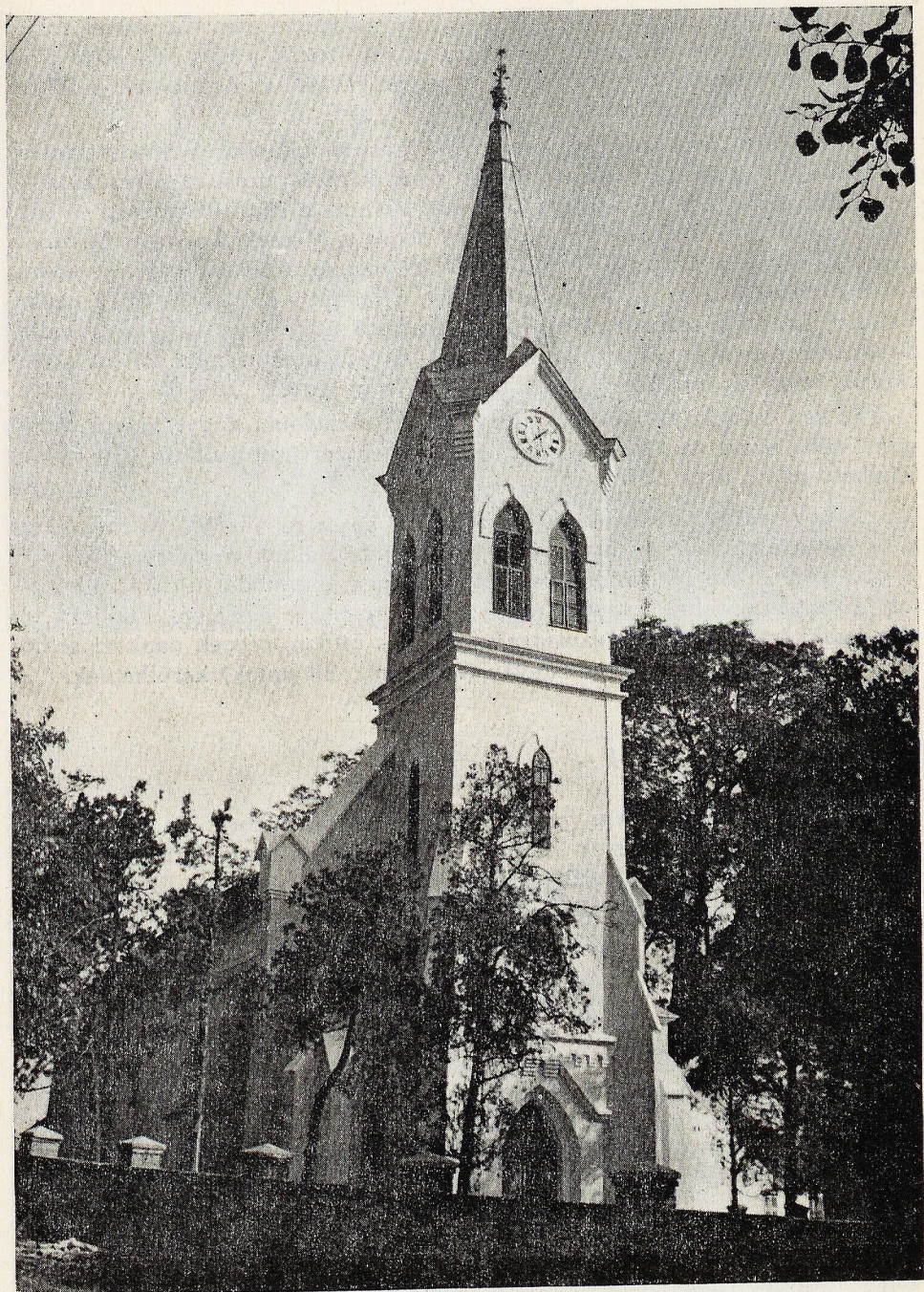
Ezek történelmi emlékhelyekként vonhatók be a közösség tudatába.

Településeink nemzetiségi összetételében mutatkozó különbségek bemutatása, a nemzetiségi kultúra sajátos környezeti emlékanyagának védelme is megoldandó feladatunk.

A műemlékek helyzete a megyében

Baranya megye műemlékei országos viszonylatban előkelő helyet foglalnak el. Jelentős emlékeink: Pécs védett történeti városmagja, római kori emlékei, Siklós, Pécsvárad középkori vára, a Mecsek lábánál elterülő középkori templomok (Pécs, Patacs, Cserkút, Kővágószőlős, Kővágótöttös, Bakonya, Hetvehely, Pécsvárad, Mecseknádasd, Mánfa, Málom), Pécs, Szigetvár török műemlékei, Mecseknádasd kastélyegyüttese. A jelentős műemlékállomány védelme érdekében az elmúlt két évtizedben sokat tettek. Az 1950-es években elkészült Pécs, Szigetvár, Siklós műemléki vizsgálata. Az OMF 1960-ban elkészítette az első műemlékjegyzéket. Ennek alapján készült 1964-ben az első megyei műemléki jegyzék. 1966-ban megtörtént Pécs történelmi városmagjának „műemléki jelentőségű területté” nyilvánítása, a szigetvári, a siklói és a pécsváradai vár „műemléki környezetének” kijelölése.

A MTVB 1973-ban tárgyalta legutóbb a műemlékvédelemmel kapcsolatos feladatokat. Ennek alapján egy néprajzkutató, a Múzeumi és Műemléki

Nagyharsány református temploma

Albizottság és az ÉKVO közreműködésével műemléki vonatkozásban fölvizsgálták Baranya valamennyi községét és rögzítették a még föllelhető népi építészeti emlékeket. Gondos mérlegelés után javaslatot készítettek a föltétlenül megvédendő épületekre (44 db).

Örvendetes jelenség, hogy a helyreállítási munkákból a hivatott intézményeken kívül üzemek, vállalatok is részt kérnek. Ezek: a Mecsekvidéki Intéző Bizottság, a Megyei Idegenforgalmi Hivatal, a Pécsi Püspökség. A Mecseki Ércbánya Vállalat építési anyaggal segít, a Mecseki Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaság a területén lévő műemlékek megközelítésére útépitést vállal, a Gabonafelvásárló és -Feldolgozó Vállalat, valamint a Kertészeti és Parképítő Vállalat az orfűi szabadtéri néprajzi bemutató építésében vállalt és vállal döntő szerepet (vízimalom, olajütőmalom). A vállalatokon belül főként a szocialista brigádok munkásai adnak hatékony segítséget.

El kell érniünk, hogy a műemlékvédelmet társadalmi ügygé tegyük, hogy minél több üzem és vállalat, intézmény, tömegszervezet vállalja a területén található műemlékek védelmét.

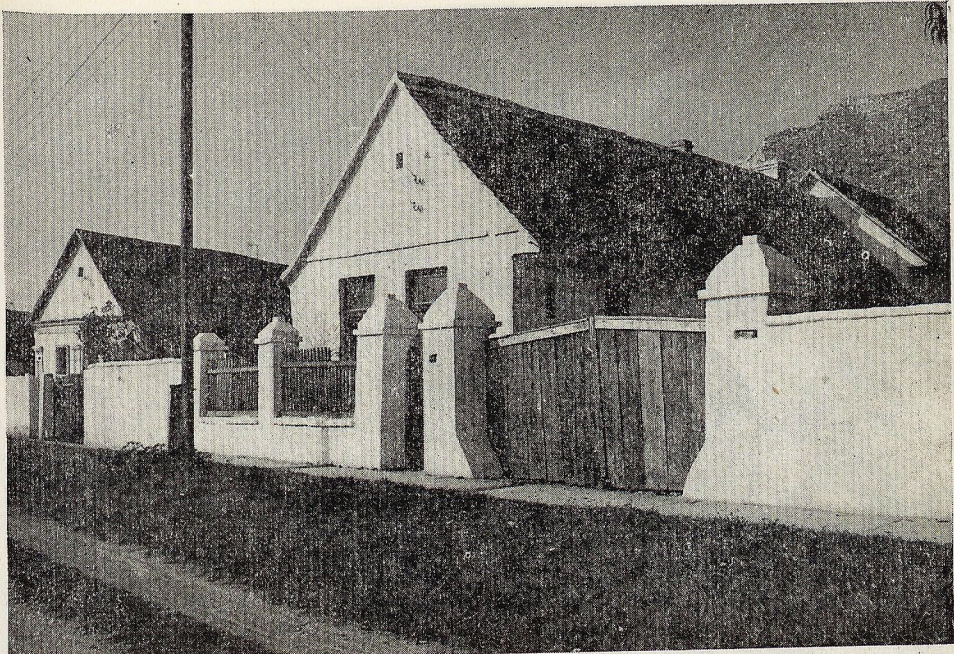
A helyreállított műemlékek akkor töltik be szerepüket és vesznek részt a közösség alakításában, ha megfelelő funkciót találunk részükre. A helyreállított épületekbe *idegenforgalmi létesítmények* (szálloda, turistaszálló, étterem, idegenforgalmi hivatal), *kulturális intézmények* (múzeum, kiállítási terem, szakkör), *szociális intézmények* (szociális otthon, öregek napközi otthona, nevelőotthon) és *közintézmények* (tanácsolóház, hivatalok) kerülhetnek.

Műemlékvédelmi feladatok

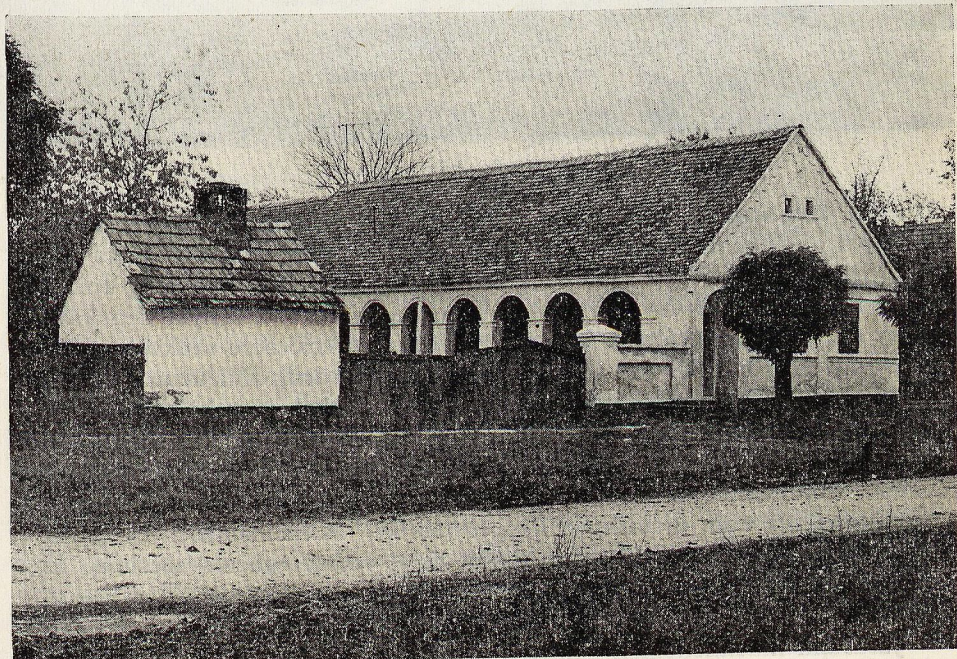
Megyénk és járásunk is gazdag *római kori* emlékekben. Az emlékanyag bemutatására jelentős lépések történtek, de még sok a megoldatlan probléma. Ilyen a járás területén a római rommezők régészeti védelme. Föl kell tární a római települést Nagyharsány térségében, a villamaradványokat Beremend környékén. A tsz-ek és az ág-ok területe gazdag leletanyagban. Amennyiben az eke ilyet a felszínre hoz, legyen érzékük azok megmentésére, illetve bejelentésére. A kutatás után, amennyiben érdemleges anyagról van szó, gondoskodni kell azok bemutatásáról és közművelődési propagandájáról.

A *középkori emlékek* kulturális örökségünk féltett és nagyra becsült emlékei. Nagy hányaduk egyházi tulajdon. (Nagyharsányi templom). Gondoskodni kell a siklői várfal további kutatásáról, helyreállításáról és bemutatásáról. Hasonló értékű a siklői ferences kolostor és templom.

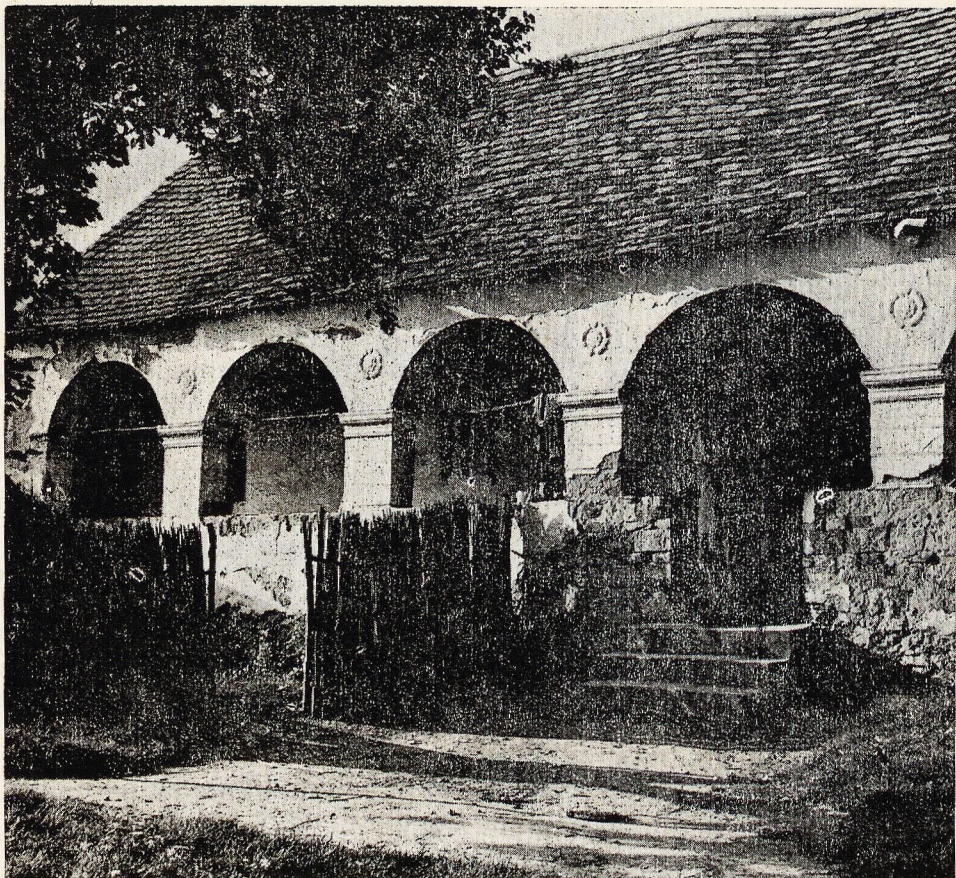
A *törökkori* emlékanyag föltárása, bemutatása mintaképpül szolgálhat (Pécs). Fordítsunk nagyobb figyelmet a középkori eredetű lakóházak kutatására, föltárására, különös tekintettel a törökkori átépítésekre! Gondoskodni kell a meglévő emlékanyag korszerű helyreállításáról és bemutatásáról (Siklós, Malkocs bej dzsámi). A kutató régész szerint a már előkerült szerkezeti elemek arra utalnak, hogy a helyreállítás során a dzsámi kupolával történő lefedése teljes hitelességgel megoldható.

Nagyharsányi házak

Tésenfai ház

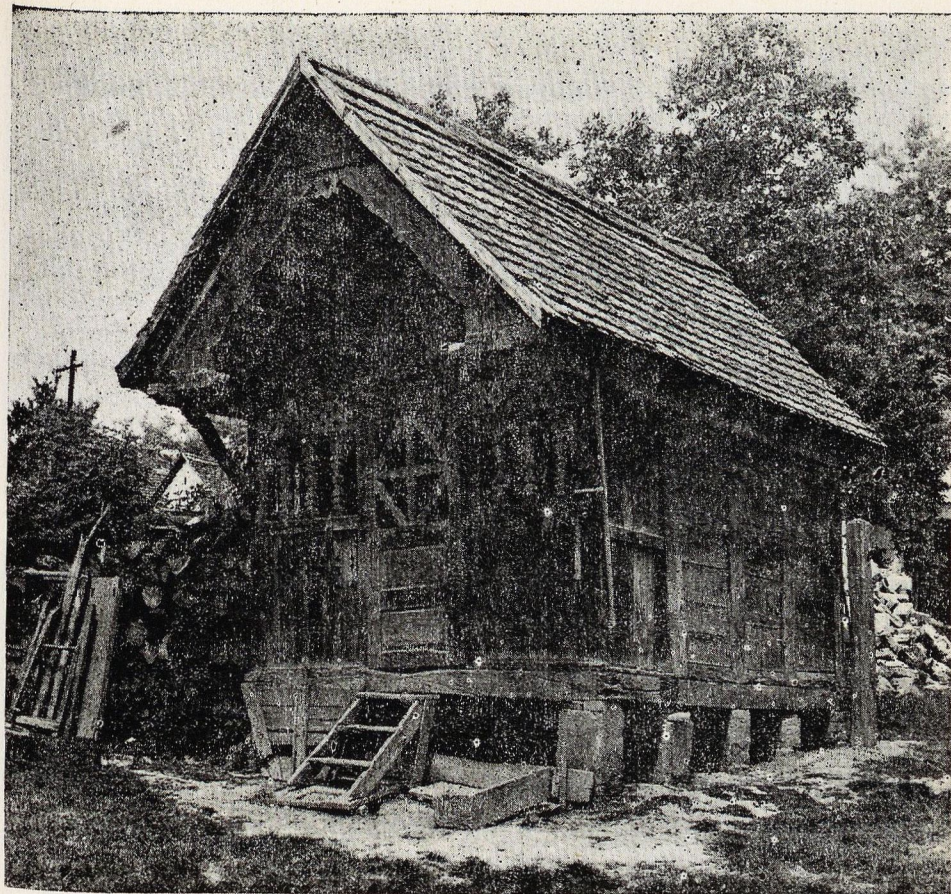

Márfai ház

Az újkori emlékanyag (barokk, klasszicista) kutatásánál a már említett középkori alapoknak és a későbbi átépítések folyamatának tisztázása a feladat. Mai egyházi jellegű épületeink többségét akkor építették vagy építették át (templomok, kápolnák, kálváriák). A kastélyok közül a sellyei Draskovich-kastély esetében kulturáltabb használat, illetve funkciócsere szükséges. Siklón is van még néhány ide tartozó ház. Hasznosításuk általában megfelelő. Az épület belső korszerűsítése kisebb változtatásokkal végrehajtható.

A legújabb kor fő értékei nem az egyes építményekben, hanem azoknak együttesképző erejében keresendők. Ezeket az épületeket szorosabb kötődés jellemzi. Fölújításuknál figyelembe veendő, hogy összhangban maradjanak a városrendezés után mutatkozó képpel (Siklós). A kiemelkedő jellegű épületeket védetté kell nyilvánítani, a többit helyi védettségben részesíteni. Erre vonatkozóan a kategória megállapításában vegyenek részt a HNF, a honismereti, valamint a múzeumbaráti és várbaráti körök is.

Járásunk műemlékeinek zömét *a népi építészeti emlékek* képezik. A török kiűzése után a telepítések a 17. sz. végén a délszlávokkal kezdődtek,

Gabonás Magyarbólyban (Vukovics Sándor udvarában)

majd a 18. sz. elején a német telepesekkel folytatódtak. A megye népi építészeti kultúrája, a falvak települési rendje a 18. sz. végére alakult ki. Az emlékanyag fölmérése már megtörtént. A cél a műemléki védelemre javasolt épületek összegyűjtése és azok védelme volt.

A védett népi építészeti emlékek közül (44) a siklói járás területén 16 épület található. A védelemre javasoltakból (a megyei 38 épületből) 15 van a járásban. Ide kell azonban számítani a palkonyai pinceegyüttest is 48, a villánykövesdi pincesorokat 56 épülettel. Ez különleges feladatot ró a megyére és a járásra. Ezen épületek jó része vályog vagy döngölt fal, a karakteres településszerkezetek védelmét (halmazos rendszer, laza, szabályos utcarendszer), valamint az új településszerkezetbe való szerves beilleszkedést. Egyéni védelmet kell nyújtani a teljes parasztporta együtteseknek, utcarészeknek, a gazdasági jellegű együtteseknek (pincesor, pincecsoport), valamint a szakrális jellegű együtteseknek (temetők, sírhelyek, kálváriák). Kiemelten kell foglalkozni a faluközösséget szimbolizáló épületek följújtásával (iskola, község-

háza, postahivatal, pásztorház, korcsma, csárda, iparoskör, olvasókör) és hasznosításával. A fő cél a jelen esetben az emlékműnek *helyben való megtartása*. Ez állami tulajdonbavételt és közcélú hasznosítást igényel. Amennyiben ez a megoldás nem lehetséges, igyekezni kell az eredetihez hasonló helyre telepíteni az építményt (sellyei talpasház).

Az *ipari és az agrár emlékmű* kutatása, védelme, a közösségi életbe való bekapcsolása elmaradott. A Magyar Építész Szövetség dél-dunántúli csoportja jelenleg az ipari emlékmű szambavételét végzi. Járásunk területén elsősorban a mezőgazdasági termékeket földolgozó iparágak emlékeinek védelmét kell szorgalmazni. Össze kell gyűjteni a szőlőfeldolgozó-borkészítő ipar eszközeit és bemutatni Palkonya, Villánykövesd vagy Villány községben.

Fontos a kisipari műhelyek, valamint azok termékeinek kutatása (kovácsműhely Sellyén, házi szövőipar Csányosztrón, kerámiaipar Siklós).

A műemlékvédelem területi vonatkozásai

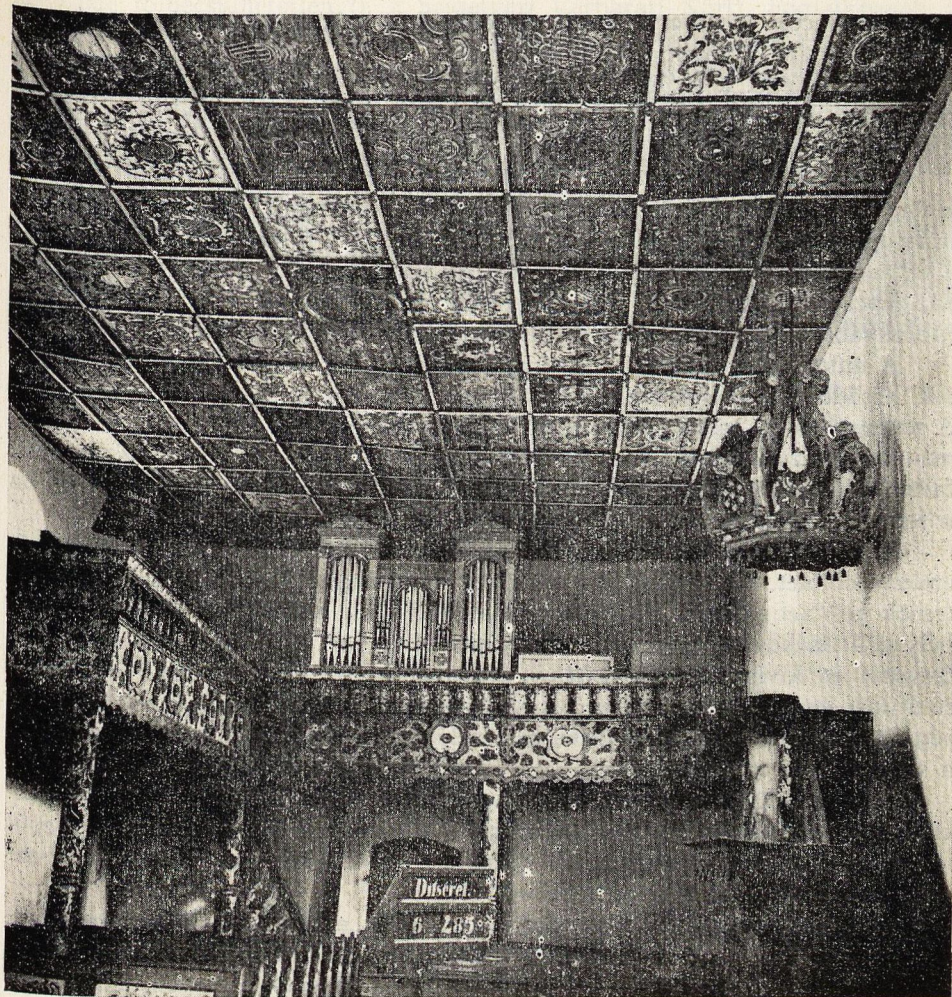
A siklói járás Baranya D-i részén terül el. Itt két kisebb tájegység különíthető el: az Ormánság és a Villányi hegységtől D-re fekvő terület (Tenkesalja).

Az *Ormánság* a megye legzártabb vidéke. Néprajzi szempontból a megye legértékesebb területeinek egyike. Népi építészete országos jelentőségű: *Sellye* (néprajzi múzeum fejlesztése, ormánsági iparok helyi bemutatása, talpasház), szabadtéri múzeum további bővítése, *Csányosztró*: ormánsági népi hímzések. A népi építészeti emlékek fönntartása gondot jelent a tanácsoknak. Ezek elsősorban lakóházak (8), gazdasági épületek (4). Többet az átépítés veszélye fenyeget, s nehezen megy a meglévők följújítása annak ellenére, hogy az OMF évi 3–4000 Ft-ot biztosít állagmegóvásra (Okorág, Páprád, Piskó). Ide sorolhatók a még meglévő csárdák is (Csóka, Mogyorócska).

A népi ipari emlékmű rohamosan pusztul. Védelme ezért többszörösen is fontos. A Dráva menti kultúra hagyományainak fölélesztése, sajátosságainak bemutatása, az ott élő népek hagyományos mezőgazdaságának, iparának szemléltetése, szokásainak gyűjtése az ott élő ág-ok, tsz-ek feladata lenne. A vadászati-halászati eszközök gyűjtését is szorgalmaznunk kell.

Jelentősek ezen a tájon a *szakrális jellegű* épületek, templomok (festett, kazettás mennyezetű ref. templomok), Drávaiványi, Kórós, Adorjás, Kovács-hida őrzik a népi művészet kiváló alkotásait. Szükséges lenne a templomok mellett lévő falusi házak védelme is. A faluszerkezeti egységek ma már mind olyan állapotban vannak, hogy azok védelme sem hanyagolható el. Előrehaladás történt az Ormánság irodalmi, történelmi, néprajzi megőrkítőinek megismerése, műveinek bemutatása, szülőházuk emléktáblával történő megjelölése terén is.

A járás keleti része a Villányi hegységtől D-re fekvő terület (Tenkesalja) a járás székhelyével, Siklós városával. Szép számban található római, középkori, újkori emlékmű. Ezek egy részét jól hasznosította a várműzeum. Ugyanakkor nincs azonban a városnak helytörténeti kiállítása. Meg-

Drávaiványi református templomának belseje

találhatók viszont az új- és a legújabb kori építészet alkotásai. Az újkoriakhoz népszokások kötődnek (Máriagyűd búcsújáráhely, vásárhely).

Legújabb építészeti emlékeink Harkányban (Szénbányák üdülője), Siklósra (ravatalozó, gyógyszertár, borozó), Villányban (a művésztelep) vannak. Közművelődési szempontból kihasználatlanok a történelmi vonatkozások: a török elleni küzdelem helyei (nagyharsányi csata), a Járó Péter-féle 1766. évi jobbágylázadás, közeli múltunk munkásmozgalmi harcai, a Tanácsköztársaság, az ellenforradalom.

A *nemzetiségi kultúrák* közül ma már a járás K-i részén csak a német nemzetiség jellege tűnik szembe. A délszlávok nagy része elköltözött. Ezt igazolja a görögkeleti templomok állapota is. Hívek hiányában elpusztulnak, illetve más funkciót kapnak (Siklós). A német települések jellemző együtte-

sei a borpincék: a villánykövesdi pincesorok, a palkonyai pincehalmaz, a villányi, valamint a nagyharsányi pincesor.

A népi ipart a szőlészet és a borászat ipari emlékegye képviseli. A présházak berendezési és technikai eszközei lehetőséget adnak ilyen jellegű kiállítás létesítéséhez (Villánykövesd, Villány).

Ez a vidék a kőbányászat történetében is jelentős helyet foglal el. A jelenleg is működő kőbányák (Nagyharsány, Beremend), vagy az elhagyott bányamezők (szabadtéri múzeum) bemutatás céljára fölhasználhatók. Hasonló a helyzet a márványbányászattal. A siklói vörösmárvány nemcsak az Országház lépcsőit díszíti, de II. Rákóczi Ferenc kassai síremléke is ebből készült, Moszkvában a szépművészeti palota dísztermét is ezzel burkolták.

A műemlékek *nemzeti hagyományaink* jelentős részét képezik, a hozzájuk kötődő történelmi események fontos tényezői a szocialista egységnek. A nemzeti és az osztályszempontoknak együttesen kell jelen lenniük hagyományértelmezésünkben. Nem hanyagolhatjuk el a munkásmozgalmi, az antifasiszta ellenállás emlékeit sem. A műemlékvédelem akkor válik teljessé, ha a fenti szempontokat érvényesíti tevékenységében.

A helyi tanácsok tekintsék hazaszeretetből fakadó feladatuknak a műemlékvédelmet. Ha területükön a múltra utaló anyag kerül a fölszínre, jeleníteniük kell azt a járási, illetve a megyei múzeumi központnak. A műemlékek helyreállításában mutatkozó lassúság oka általában az, hogy nincs megfelelő tervezői és kivitelezői kapacitás a szakmai hozzáértést követelő műemléki fölüjítási munkák tervezéséhez és fölüjítéséhez. Az OMF helyi építésvezetőse mellett szükség lenne tervezői részleg és építőipari vállalat kijelölésére a szakmunkák végrehajtására.

A műemlékvédelem további anyagi ráfordítást kíván: karbantartás, funkciócsere, felügyelet, propagandaanyagok, kiadványok stb. Azokon a településeken, ahol jelentős műemlékek vannak, a tanácsi költségvetésben kell gondoskodni a műemlékek fönntartásáról.

A helyi tanácsok rendszeresen ellenőrzik a területükön lévő műemlékeket, valamint az OMF által adott összeg fölhasználását. Amennyiben a tulajdonos hanyag kezelése miatt kár mutatkozik, éljenek a törvény adta lehetőségekkel, vonják felelősségre a károkozót.

A helyi tanácsok gondja, hogy a műemlékvédelem folyamatosan érvényesüljön területükön, figyelembe véve a települések rendezési terveit, a településük továbbfejlesztését, a műemlék szerves beillesztését.

1977-ben megjelent a megye hivatalos műemlékjegyzéke. Ezt valameny nyi községi tanács megkapta. Ezenkívül kézhez kapják a védelemre javasolt népi építészeti emlékek jegyzékét is.

A helyreállított műemlék állandó fölügyeletet igényel. Megoldásként kínálkozik az üzemek, a vállalatok, a tsz-ek, az ÁB-ok, valamint a HNF, a KISZ, a honismereti szakkörök vezetőit arra kérni, hogy vállaljanak védnökséget a területükön lévő műemlékek fölött. Kidolgozandók a védnökség szervezeti és tartalmi követelményei.

Jelentős műemlékeink védelmére már eddig is bekapcsolódtak a munkába a várbaráti, a múzeumbaráti körök, a honismereti szakkörök. Ezek tevé-

kenysége fölbecsülhetetlen (l. a Szigetvári Várbaráti Kört). Foglalkoznak a védett objektum történetével, adatokat gyűjtenek, ünnepeket rendeznek az évfordulók alkalmával, javaslatot tesznek a műemlék fölhasználására, helytörténeti múzeum létesítésére, kiadványokkal szolgálják a látogatókat, műzeumi órákat szerveznek a diákcsoportok részére. Szükséges lenne a társadalmi szervek munkájának aktívabbá tétele (Siklósi Várbaráti Kör), tevékenységük megújítása (Pécs város, Pécsvarad, Mohács).

A műemlékek propagálása, közművelődési akcióba történő beállítás a fontos feladat. Szorosabb kapcsolat létesítése kívánatos az idegenforgalmi hivatalokkal, a sajtó, a rádió, a tv szerveivel. Több műemléki fotót kellene elhelyezni a tanácsi hivatalokban, az iskolákban és a művelődési házakban.

BARANYA ÁRPÁD-KORI TEMPLOMAI

1. Mindenszentek temploma

A Tettye fennsíkjától D-re nyúló földnyelv alsó részén áll Pécs város egyik legrégebbi temploma. Az írások szerint 1157-ben szentelték föl. Megalapítása óta uralkodó szerepet játszhatott itt a Havi-hegy lábánál, hisz az utcák, a házak rajzolatának középpontjában áll. A város lakói mégis mostohán bántak vele, mert a városfalak építéskor a városon kívül rekesztették. Bár nem védelmezték erődítmények, dacolni tudott a háborúkkal, a vándorló néptömegekkel, s egész napjainkig kitűnő állapotban maradt fenn a háromhajós építmény. Középső hajója 6,5 m széles, 20 m hosszúságú, D-i hajója 4 m széles és 16 m hosszú falakkal magasodik, az É-i hajó 3,5 m széles és 12 m hosszú.

A török uralom alatt a pécsi keresztények csak ezt az egy templomot használhatták. Kezdetben kizárólag a katolikusoké, a reformáció előrehaladtával azonban ezek az ariánusokat, más néven az unitáriusokat is kénytelenek templomuk falai közé beengedni. A két felekezet nehezen osztozott meg rajta. Egy időben a katolikusok csak az udvarig mehettek, ahol deszkafalból építettek szentélyt. Ilyen körülmények között természetes, hogy lelkészük 1581-ben a pápának írott levelében elpanaszolja, hogy „naponta új zaklatásoknak kitéve” élnek, s a mindennapi kenyér hiánya mellett, nem a török, hanem az ariánus nehezíti életüket.

1588-ban a református *Skaricza Máté* és az unitárius *Válaszúti György* nyilvános hitvitája hangzott el a román és gót kőbordákkal erősített s díszített falak között.

A török kiűzése után, a XVII. sz. végén a pécsi *Radonay Mátyás* itt székelt, mert a székesegyház még használhatatlan állapotban volt a heves harcok után.

Néhány év múlva a gazdagodó polgárság és az egyház átépíti a Mindenszentek templomát. *Fonyó Sándor* kanonokplébános irányításával ekkor épülnek az É-i és a D-i karzatos mellékhajók, ekkor készül a ma is látható háromszögletes homlokzat, amelyet hazánkban ritkaságnak számító hagymasisakos torony díszít. A torony alatti csücsíves bejárat 2,1 m magas és 1,2 m széles.

A jelenlegi berendezés (oltár, szobrok, képek) a barokk alkotásai és aján-dékai. Csupán néhány eredeti fölszerelési tárgy maradt fenn az alapítás kö-rüli évszázadokból, például a bejáratnál álló vörös homokkőből faragott ro-mán stílusú szenteltvíztartó. A középkor több más emléke a templom kör-nyékén fekvő temetőben található.

A cintermet vastag kőfal övezi, ezért ez messzebből erődítmény benyo-mását kelti. A templom környékén egyébként három irányban, még a hegy-oldalán is, temető terült el, amelynek előkerült vagy örökre eltűnt nyomaira, titkaira, utcák, házak és házsorok épültek.

2. Málom

A Pécs városát körülfogó teknőszerű medence D-i peremén áll Málom középkori temploma. Érdekes módon nem a falu központjában, s nem vala-mely magaslaton, hanem a főutcából nyíló kis köz végén, a kertek alatt. Csak a falombok fölé magasodó tornya mutatja az útirányt a K-Ny-i fekvésű építményhez, amely ritka módon jól elkülöníthetően a román, a gót és a ba-rokk elemeit egyesíti magában. A kör alakú, 4 m átmérőjű szentély és a hajó egyik fele kora-középkori építmény. 3 félköríves ablaka nyílik a közeli ker-tekre, mezőkre. Érdekességük a tükörnek nevezett építészeti megoldás. A tü-kör a középkorban alkalmazott sajátos építészeti mesterfogás, amelynek elvei szerint az ablakokat környező falrészt 5–10 cm-rel mélyebbre rakták a töb-binél, s az így kialakított mélyedés keretbe fogja az ablakokat. A tükör al-kalmazása rendkívül ritka; népszerűségnek csupán Ny-Eu.-ban, főleg Francia-országban örvendett. A tükör által keretbe foglalt ablakokat az 1970-es évek elején tárták föl, s ugyanakkor a későbbi időkben vágott ablaknyílásokat be-falazták, hisz stílusuk sehogy nem illett a visszaállított román együttesbe. Ugyanezen föltárás során a románkori kapunak csupán a bélését állították helyre, s ez jelenleg vakajtó.

Az ugyancsak román időszakban épült szentélyt sajátossá teszik az eresz alatti falrészbe helyezett vörös tégladíszek. A szakértők véleménye szerint skót szerzetesek hozták hazánkba ezt a díszítésmódot az Árpádok korában. Nálunk ez a dekoratív megoldás teljességgel egyedülálló! E ritka érték éles téglaleleit, sajnos, az elmúlt században leverték, de még jelenlegi alakjukban is patinát adnak a templomnak.

A templom hajórészének folytatása XV. sz-i gótikus alkotás; ahogy a fa-törzs évente gyarapszik egy-egy gyűrűvel, itt a szaporodó népesség befoga-dására növelték meg a templom belső terét.

A gótikus korszakban 8 m-rel meghosszabbították az épületet. A román stílusú kaputól néhány méternyire szépmívű gótikus kapunyílás került elő meglepően ép állapotban. A stílusnak megfelelő ablakra már nem találtak rá, ezért ezen a falrészen a XVIII. sz.-ban vágott ablaknyílásokat hagyták meg.

A templom másik lényeges részét, a tornyot, a XVIII. sz-i átépítés alatt húzták föl. Párkányzata dús árnyalása az alkotók igényességére, kifinomult izlésére vall.

Málom katolikus temploma

A restaurálások során az egyes stílusrétegeket jól elkülönítették egymástól. A román falrész vakolata durva, részben korabeli, ugyanis elszórt szigetek alakjában elég nagy kiterjedésű vakolatfelület maradt meg. Ennek az épületrésznek egyébként érdekes vonása, hogy az átlag romántól eltérően nem kőből, hanem égetett téglából épült.

A hajó gótikus részét finom vakolattal és világoskék festéssel látták el. Ezekkel a megoldásokkal elérték, hogy az egyes építészeti korok alkotásai könnyen elkülönülnek egymástól. Az épület ennek ellenére egységes képet mutat: *Mendele Ferenc* építész-mérnök megoldásai – a messzi évszázadokból örökölt vonások mellett – egyéni arculatot, különlegességet biztosítanak számára.

A templom belső része – sajnos – nem mutat ilyen harmonikus képet. A helyreállítás és föltárás éppen csak megkezdődött, de még messze áll a befejezéstől. A részben eltávolított barokk falfestés alól a szentélyben faltöredékek kerültek elő, s a szakértők tájékoztatása szerint még jónéhány különlegességre lehet számítani.

Hasonló – jó értelemben vett – meglepetéseket vártak a cinterem, vagyis a templomot körülvevő temető föltárásánál, de ott mindössze csontvázak, edénytöredékek kerültek elő a kutatóárokokból, amelyekből néhány méterre a nemrégiben még használt temető sírjai sorakoznak szabályos rendben a dús falombok alatt.

3. *Patacs*

Nyájas, mediterrán arculatú táj. A Mecsek lustán elnyúló vonulatain gyümölcsösök, gondosan művelt szőlőskertek váltogatják egymást. Zöld együttesüket csak itt-ott töri meg egy-egy pince, vagy a falutól elkülönült magányos ház . . . Az egész környéken egyetlen jelentős épület a vakító fehérre meszelt Árpád-kori templom, amely ősi szokás szerint a temetőben helyezkedik el.

A sírutcák és a sírkörutak a templom környékéről indulnak el s oda vezetnek vissza. A tulajdonképpen szerény, 14 m hosszú és 5 m széles építmény ebben a környezetben uralkodó szerepre tett szert. Ugyanilyen „megfellebbezhetetlen tekintély” lehetett a középkorban, amikor aprócska, a földből épp csak kinövő parasztviskók vették körül.

Biztos adat 1297-ből maradt fenn róla, de az alapítás pontos évszáma egyelőre ismeretlen. 1334-ben a Jakab-hegyi pálosok kolostort építettek É-i falához. Nyomai ma is láthatók, hiszen a fűben szépen faragott kőtömbökbe botlik a járókelő. Ha sírt ásnak, gyakran akadnak falmaradványokra, sőt nem egyszer robbantani kell a jól összeforrott köveket. Az épület alapjain kívül időnként nemcsak csontok, de apró használati tárgyak, pénzdarabok, cserepek és fegyvertöredékek is kerülnek elő. Sajnos, a szőlőműveléssel, a gabonatermeléssel és a pásztorkodással foglalkozó lakosság nem sok értéktárgyat helyezte halottai mellé a sírokba.

Az érdekes környezetben fekvő templom erőteljes restaurálás és egyéb segítség nélkül, majdnem eredeti formájában és meglepő épségben maradt fenn.

A középkorban is sűrűn lakott vidék erdeivel, hegyeivel nemcsak a jobbágyoknak, de szerény műalkotásaiknak is védelmet nyújtott annak ellenére, hogy az évszázadok óta használt országúttól, amely Pécsét Szigetvárral köti össze, alig 2–3 km választja el. Sajátos, egyben előnyös terepviszonyaival magyarázható, hogy pusztulás helyett inkább gyarapodott.

Jelenlegi alakját 3 fázisban nyerte el. A hajó és a szentély a középkorban épült, formáját változatlanul megőrizte. A kórus, a torony a XIX. sz. alkotása. A patinás épülettel tökéletes formai és építészeti egységben emelték. A későbbi kiegészítéseknél szintén messzemenően figyelembe vették az Árpád-kori elképzelést.

A berendezés természetesen már nem a feudalizmus korából való. Jobbára XVIII. és XIX. sz-i készítmények, így belső képének barokk jelleget adnak. Figyelemreméltó része az enyhén faragott, díszes famennyezet, amellyel századunk elején gazdagodott.

Érdemes elidőzni a vaskos toronyban elhelyezett harangoknál. Nem tudni, milyen páratlan szerencse, vagy valamely helybeli ember furfangja mentette meg ezeket attól, hogy osztozzanak társaik sorsában, hogy elvigyék őket a világháborúk esztendeiben. Mind a 3 – különböző nagyságú – harangon szép, szecessziós díszítésekre emlékeztető ornamentika domborodik, s mellette a harangöntő mester neve, a készítés évszáma olvasható.

Ez a Pécs peremkerületében örökdő templom országos jelentőséggel nem büszkélkedhet. Falai között nem zajlottak le sorsdöntő viták. Itt nem hoztak törvényt, nem hirdettek ítéletet. A szilárd, zömök épület foglalkoztatta azonban a nép képzeletét. Úgy mesélik, a több mázsás kőoltár elmozdítható, s az alatta lévő mélyedésből a Jakab-hegyi kolostorba – amely egy időben betyároknek s a társadalom más kisemmizettjeinek adott otthont – szabályos, kocka alakú kövekkel kirakott alagút vezet.

4. Cserkút

A falutól majdnem karnyújtásnyira függőleges falként áll a Mecsek, elegáns félkörívben véve körül a völgyet, ahol több település, köztük Cserkút is fekszik. Az egykoron alig áthatolható erdőségeknek ma már csupán a foltjai fedezhetők föl. Csak a hegyek, a vízmosságokkal átszabdalt völgyecskek, a falu főutcáján álló templom a régi. Látványára nyugodtan mondható, hogy szinte szabványszerűen ilyennek képzeljük el a román stílusú templomokat. Ilyen zömök, tömör falakkal, szűk ablaknyílásokkal, egyszerű toronnyal és bent misztikus félhomállyal. A cserkúti templom tökéletesen megfelel ennek az általános elképzelésnek. Az új berendezés kissé megbontja ódon jellegét, de az összbenyomás továbbra is változatlan marad.

A belépő tekintete legelőször az ajtóval szemben lévő falra esik, ahol Cserkút hírességei: a freskók sorakoznak. Főleg a színek, a 600–700 év múl-

Cserkút katolikus temploma

tán is élénk árnyalatok meglepőek. Uralkodó tónusuk az acélkék és a piros különböző árnyalata. Az acélkék háttérben a pirostól a barnáig terjedő színskálán rajzolódnak ki az alakok.

Ezeket az ábrázolásokat bizánci táblaképként tartja számon a szakirodalom. A 3–4 m hosszúságú legfelső tábla a 12 apostolt örökíti meg. Figyelemre méltó a dús ruharedőzet és az arcok elmélyült, mûgondról tanúskodó kidolgozása.

Különösen a szemek szépek, ami különben is a középkori művészet egyik jellegzetessége. Mindegyik alak egyéni jellem, amit az arcvonások jól mutatnak. Az alattuk lévő sorban a szenvedő Krisztus és Mihály arkangyal látható. Sajnos, Krisztus arcrésze elpusztult, az arkangyal képe, más néven az Erény és a bűn mérlegelése című alkotás színei eléggé elmosódottak.

A diadalíven viszont, ahol folytatódik a freskó, meglepően eredeti ábrázolással látható a Trónoló Madonna. A színek jól megmaradtak, és a sarokrészben a liliomrajz a művész egyéni fölfogásáról tanúskodik. A további falfelületen az Utolsó Ítélet és Szent György lovag képe helyezkedik el.

Ezeknél a vallási tárgyú műveknél sokkal érdekesebbek, a maguk nemében szinte egyedülálló remek a diadalív belső részét kitöltő helyi életképek.

Freskók a cserkúti templomban

Ezek a realista törekvésű munkákon az itt élők mindennapi élete, tevékenysége elevenedik meg. Az egyik táblán hordókészítés jelenetét láthatjuk, fölötté szőlősajtolást, majd a búzakaralásgyűjtést, s legfelül egy számaron lovagló emberalak formálódik ki.

A megfigyelés hitelessége és helyi vonatkozása kétségtelenül helytálló, hiszen több idősebb korú jól emlékszik rá, hogy még 25–30 évvel ezelőtt is – hegyes vidék révén – számaron szállítottak a közeli piacra. Többek véleménye szerint ezek a képek helyi, illetve magyar mestertől származnak. A Szent György lovag képe alatti föliraton az 1330-as évszám olvasható. Ebben az időben Károly Róbert uralkodott, s köztudott, hogy számtalan olasz mestert hívott országába. Egyes jelekből néhány szakértő az ő munkájukat véli itt fölfedezni. Ezt az álláspontot erősíti a diadalív bélésén látható déli, olaszos külsejű ház.

A képek szerzőinek személyét még igen sokat vitathatják a kérdés szakértői, de az ábrázolások szépsége, eredetisége vitán fölül áll! A korabeli művészek munkáját különösen akkor csodálhatjuk, ha közvetlenül a fal mellé

állunk. Meglepő, hogy a falfelület mennyire hullámos! Ebben a korban kézzel rakták föl a vakolatot, de maga a fal sem volt egyenes, mivel különböző alakú, nagyságú vörös homokköveket helyeztek egymásra. A művész a még képlékeny, nedves anyagra vitte rá a színeket. Az eljárás eredményeit bizonyítja, hogy ma is megvannak, sőt élvezhetők munkáik!

Az ovális alakú szentélyen további freskók vehetők ki. Sajnos, már nem olyan jó állapotban kerültek elő, mint az előbbieket. Egyes részletekből arra lehet következtetni, hogy itt az Árpád-házi szentek életnagyságú képei állottak. A freskókon tűzvész nyomai láthatók, sőt más rongálódás is történt. 1719-ben a templomot renoválták. A szentély bolthajtása ekkor készült, s a fölöslegesnek ítélt ábrázolásokat megsemmisítették. Befalazva reánk maradt egy eredeti nagyságú ablak, s ez mutatja, mekkorák lehettek az ablaknyílások az építéskor, vagyis a tatárjárás előtti évtizedekben.

A templom alapítására nincs pontos adat. Első említése 1295-ből való, de föltétlenül előbb kellett épülnie, hiszen a tatár pusztítások után inkább várakat, s nem templomokat építettek.

Külön története van a restaurálásoknak és a freskók fölfödözésének. *Kerti Sándor* nyugdíjas pedagógus, Cserkút és a többi mecsekalji falu történetét kutatta, oklevélben utalást talált, hogy az „északi, áttörtetlen falon freskók vannak”.

Hamarosan fölvette a kapcsolatot az Országos Műemlékvédelmi Felügyelettel, s a gyorsan megkezdődött restaurálások során föltárták – a megjelölt helyen – a festményeket.

Az országos hírű és jelentőségű műemlék állapota jelenleg igen jó. Sajnos, a bejárati béletes kapu körüli freskómaradványokat azonban nem tudták már restaurálni, pedig ezek az asszimetrikus elhelyezésű táblaképek legalább olyan egyedülálló értékű remekek lehettek, mint a templom belsejében látható festmények.

5. Bakonya

Ha templomra, főleg pedig középkori templomra gondolunk, képzeletünkben azt önkéntelenül dombra, vagy legalábbis magaslatra helyezzük, ahol mintegy a táj, a környék koronájaként pompázik, s tornyából messzi vidékekre ellátni. A bakonyai templom nem felel meg ennek az elképzelésnek, mert a falu házaival egyező szinten áll. Bár nincs természet adta súlya, tekintélye, mégis azonnal magára vonja a figyelmet az arányos fölépítésű, erőt sugárzó építmény.

Az első pillantásra föltűnik, hogy csak a D-i oldalán vannak ablakai, az É-i fal áttörtetlen. Ez egyébként gyakori jelenség, sőt a román stílusú templomok általános sajátossága, hogy csak a D-i falat bontották meg ablakokkal, mert innét fény és meleg légtömegek érkeztek.

A bakonyai plébániatemplom 30 m-es D-i falát keskeny román stílusú és később vágott barokk ablakok díszítik. Érdekeségük, hogy az eredeti nyílá-

sők mögé támpilléreket húztak föl, s így ezek a nyílások csak kívülről láthatók.

A belépőt a szokványos barokk kép fogadja a templomban. Természetesen nem annak túlburjánzó, aranyozott díszítésű, hanem szolidabb, szerényebb, ám egyben sokkal rokonszenvesebb vidéki, más néven paraszt-barokk változata. A berendezés ritkaságai a tiroli faszobrok, amelyekből az egész országban igen kevés található.

Az építmény eredeti, azaz román stílusának főnmaradt mozaikjai jól illeszkednek a barokk elemek együttesébe. A román és a koragót részek a szentélyben figyelhetők meg. A tempom stílusok szerint kis zónákra bontható, amelyek – nem lehet eleget hangsúlyozni – tökéletes harmóniában olvadnak össze.

A kör alakú, 3 m átmérőjű szentély falán keskeny metszésű román ablaknyílások sorakoznak. Egyikük belsejét geometrikus díszítés teszi különlegessé. Hasonló patinát jelentenek a nemrégiben föltárt freskómaradványok. A sárga alaptónusú vakolat tengerén szabálytalan alaprajzú szigetek ezek a részek. A legalsó főpapot ábrázol, középtűt egy szent feje vehető ki, s legfölsül, a mennyezeten hordók rajzolata. A főpap bizánci papucst visel, s még néhány más részleten is tetten érhető a déli, vagyis bizánci hatás. A vörös márvány oltár bal oldalán áll a lila homokkőből faragott keresztelő medence, amely ugyancsak Árpád-kori alkotás. Lábazata gomba alakú, kerek felső részét gótikus ízü csipkézet díszíti.

A bakonyai templom, amely 6 m szélességű, 3 időszakban épült föl. A szentély és a hajó a XII. és XIII. sz. fordulóján készült. Ilyen alakban évszázadokig állott fönn, ilyen alakban élte át a tatárjárást, a török uralmat, a kisebb-nagyobb háborúk forгатagát. Lényeges változást azonban egyik történelmi esemény sem okozott rajta, bár a Pécs és Szigetvár közti hadiút 6–7 km-nyire húzódott tőle. Az erdős, mocsaras völgytorok jól álcázta, elrejtette a fürkésző pogány szemek elől. Szerencsésen túlélte a vérzivataros eszterdöket, s a XVIII. sz-ban a föllélegző nép és püspökség az akkoriban legmodernebb, barokk stílusra „hangszerelte” át. Támpillérekkel, bolthajtásokkal, toronnyal gazdagította és tekintélyes értékű berendezéssel szerelte föl.

A XIX. sz-ban újabb gyarapodás következett. Keresztirányban oldalhajókat építettek hozzá. Ez a növekedés az eredeti különös szépségű templom képét nagyobb mértékben rontotta. A hozzáépített részek ugyanis stílustalan tömegükkel mind a külső, mind a belső képet negatív irányban befolyásolták, megkockáztatható a kifejezés: elcsúfították! A műemlékvédelem szakértői ezért úgy határoztak, hogy ezeket a szervesetlenül kapcsolódó kiegészítéseket lebontják, ezzel a középkorban épült részeknek hangsúlyt adnak. Az átépítés után, tehát napjainkban, már az eredeti képet megközelítő formában és szépségben látható a templom.

Kint, az épület körül az egykori cinterem helyét parkosították. A jelentékeny kiterjedésű szabad térség, ahonnét számos sír került elő, puritán, de ízléses környezetet ad Baranya egyik legrégebbi, szépen tagolt, ritka finom érzékkel tervezett és épített templomának.

Bakonya katolikus temploma

Kővágóöttös katolikus temploma

6. Kővágótöttös

A háttérben mélyzölden tornyosul a Jakab-hegy. A falut és templomát meredek oldalú völgyek, ligetté szelidült erdők, legelők veszik körül bástyafalként, többszörösen tagolt védelmi vonalként. Talán éppen ennek köszönhető, hogy a XII. századi építmény szinte teljes változatlansággal áll fenn. Külsőre archaikus jellegű. Tornya aránytalanul széles. Nem látszik neves építőmester munkájának. Hivatását azonban ilyen külsővel is jól betöltötte. A meredek dombot, amelyen magasodik, fallal erősítették meg. Bár számottevő katonai jelentősége sohasem lehetett, de a portyázó, gyűjtogató martalócoktól megvédte építőit és leszármazottaikat.

Kopott, rongyos vakolata alól homokkövek vöröslenek elő. Ebből a helyben föllelhető, tehát olcsó építőanyagból emelték a kis leányegyházat fundamentumától egészen a tornyáig éppúgy, mint a környék házait, pincéit vagy kőkerítéseit. A déli, 12 m hosszúságú falon hajlott ívű ablakok nyílnak. Valószínűleg valamivel nagyobbak az eredetinél. A barokk korban ugyanis számos új templomot építettek, s a már meglévőket „modernizálták”.

A kővágótöttösi templomban azonban, amely nem sokkal nagyobb, mint egy szokványos temetőkápolna, hisz 12 m hosszú, 5 m széles, a barokk nem hagyott mély és kitörölhetetlen nyomokat. A barokkizált ablakok mellett hasonló stílusú oltár, képek, szobrok kerültek ide, de ezek alapvető, vagyis Árpád-kori jellegét nem változtatták meg, csupán árnyalatokkal módosították.

Irigylésreméltóan tömény középkori! Bár különös értékekről, legalább egyelőre, nem ad számot, de ősi mivolta jelentőséggel ruházza föl. Emellett már csak olyan nevezetességei vannak, hogy az előtte álló 4 hársfát – egy öreg elbeszélése szerint – Erzsébet királynő meggyilkolása évében ültették. Azóta a templom körül semmi különösebb változás nem zajlott le, csupán néha kerül elő egy-egy csontváz a vízmosásokból.

Legutóbb 200 éve, a XVIII. században újították föl, a későbbi időszakokban semmiféle lényeges munkát, javítást nem végeztek rajta, pedig jelenlegi állapota miatt ez már indokolt lenne. A műemlékvédelem terveiben szerepel, de a tervek – sajnos – elég kései időpontban jelölik meg a restaurálás megkezdését.

Addig csak találgatni lehet, hogy a vakolat, a téglapadló alatt, a falak kiszögelléseiben milyen értékek, ritka műkincsek rejtőznek.

7. Mánfa

A Mecsek É-i lejtőjén nyíló völgyben nemcsak délszaki növények bontanak virágot, nemcsak gazdag termést gyűjtenek be sok-sok évszázada, hanem egy ritka műemlék is található. Mánfa falu közelében, a Pécsét Kaposvárral összekötő országút mentén számtalan természetalkotta rejtek-

Mánfa katolikus temploma

hely, romantikus zugocska bújik meg. Egyik ilyen völgytorok öblében áll a középkori templom a mai falutól mintegy 1,5 km-re.

Háttere mély színtónusú mecseki erdő. Dús fűvű legelő határolja, amelyet gyakorta szarvasok, őzek csapata népesít be.

A templomot enyhe lejtőre építették oklevelekkel igazolható adatok szerint a XI. és a XII. század fordulóján. Jelenleg elég távol áll a falutól, de a jobbágytelepülés utcái fölthetően itt, a mai kukoricások, a legelő helyén kanyarogtak. Bizonyos nézetek szerint egyetlen, mások véleménye szerint több lakott hely keresendő a friss patakvíz közelségében, mivel a templom az I. István által meghatározott módon csak a táj középpontjában épülhetett, hogy minden irányból jól látható, könnyen megközelíthető legyen. A legújabb kutatások alapján az első álláspont tűnik megalapozottabbnak. Egy azonban kétségbenvonhatatlan tény: ez az egész ország egyik legrégebbi falusi temploma.

Az alapítás körüli időszakban természetesen csak a maihoz hasonló, de nem vele azonos képet mutatott. A mai épület hosszú idő alatt, megközelítőleg 3 időszakban formálódott ki. Maga a román stílusú, a K-Ny-i fekvésű Árpád-kori plébániatemplom, amelyhez Ny-on 4 emelet magas torony csatlakozik. Ennek a korszaknak máig meglévő szép emlékei: 4 bolt-hajtásos ablak a hajó D-i falán, s a jobb oldalt lévő béletes kapu.

A XIII. században átépítették, kibővítették. Román jellege ekkor még változatlan maradt. A XIV. századi átalakítás után nemcsak terjedelme növekedett, hiszen É-on 3 m-rel megtoldták, hanem szépmivű gótikus bejáratot és ablakot is kapott. Az eredetileg 10,6 m magasra és 80 cm vastag falakkal épült torony és vele együtt az egész homlokzat az átalakítás nyomán asszimetrikkussá vált.

Ez azonban szépségéből, értékeiből semmit sem von le, sőt különlegessé teszi az építményt. A templom É-i falához 3 jellegzetes gótikus pil-lér támaszkodik. Velük azonos korú az ovális alaprajzú kőkerítés, amelynek csupán régi alapjai maradtak fenn. Ezekre 60–70 cm magas falat raktak a műemléki helyreállítás során. Az eredeti fal jóval magasabb volt, de katonai jelentőséget semmi esetre sem kölcsönzött a templomnak.

A szorgalmas középkori építők munkájukkal igen szerencsés helyzetben voltak, hiszen a közelben kőbányát műveltek. Az itt kitermelt könnyű, lyukacsos, tufás kőzetből emelték a mánfai templomot. (A pécsi székes-egyház építéséhez is ez a bánya szolgáltatta az építőanyag jelentős részét.)

A mánfai műemlék történetéről, sajnos, kevés hitelt érdemlő adat, följegyzés maradt. Csupán néhány mozaikból mégis kialakítható valamilyen foltszerű összkép. Biztosra vehető, hogy a tatárjárás alatt ezt az épületet is fölégették, a hódoltság korában fából kórust emeltek benne, a XVIII–XIX. században sekrestyével egészítették ki és a torony ajtaját – egyelőre ismeretlen meggondolásból – befalazták.

Az érdekes külsejű építmény belsejében félhomály honol. A piros téglapadló, a puritán berendezés jól illeszkedik az egyszerű falakhoz. Szentélye egyenes záródású, s belül félköríves dongaboltozat fedi. A hajóval a szo-

kásos félköríves diadalív köti össze. A falakat dekoratív festés díszíti Mária, Jézus és az angyalok megfakult kontúrjaival.

A legutóbbi helyreállítás (1975) munkálataival nemcsak megerősítették és kijavították hibás falait, hanem Árpád-kori arculatát is igyekeztek visszaállítani. Megújult formájában a környék elidegeníthetetlen része, díszel! Érthető, hogy mind többen és többen keresik föl az ország minden részéből.

Több történet is fűződik hozzá. Az egyik a következőket tudatja róla:

A völgy lakói sokáig még csak nem is sejtették, hogy a patak völgy és az erdő találkozásánál templom áll. Nem tudták, hisz sűrű liget vette körül a hatalmas fákat, az épületet, meg a tornyot bozót fonta be dús indákkal. Egy ízben csorda legelt erre, s a bika szarva fönnakadt a kötélén. Megpróbálta kiszabadítani magát, de hiába rángatta, nem menekült! Helette megszólalt az elrejtett templom harangja...

Így derült ki: templom áll az erdő szélén.

8. Hetvehely

A meredek domboldalon álló kis Árpád-kori templomhoz falépcsőn juthatunk föl. Látványa fokozatosan tárul elénk: először a tetőzet magasa, az ablakok sora és végül az épület egésze. Szembetűnő, hogy alakja, alaprajza eltér a szokvány templomokétól. Tornya nincs. A hajórész 14 m hosszú, 8 m széles falaival majdnem négyszögletes alakú, amit a hozzátoldott sekrestye különös alaprajzúvá formál.

A XIII. század elején, II. András uralkodása alatt épült templom régi képét a restaurálások során már nem lehetett semmiféle technikai bravúrral visszaállítani, mert az eltelt évszázadokban jelentős változásokon ment át. Az eredeti, vagyis román stílus emlékei: a D-i falat és a szentélyt áttörő keskeny, kökerettel fölszerelt ablakok, a templomban található keresztelőkút, valamint a szenteltvíztartó.

Az alapítást követő évtizedek valamelyikében a gót stílus is ithagyta jegyét, hiszen a D-i falon álló kaput csúcsíves ajtó díszíti, s a belső térben a pápi fülkét (ülőfülkét) hasonló stílusban kidolgozott nyeregkő zárja le.

Köztudott, hogy a török uralom alatt számtalan értékes középkori építményünk elpusztult. A hetvelyi templom részben osztozott sorsukban, hiszen jelentős károkat szenvedett. Az átvonuló muzulmán had leágyúzta tetőzetét és bolthajtásait, sőt még a tornyot sem kímélte meg. Sokáig állott ilyen romos, elhagyott állapotban, s joggal keltette azt a benyomást: többé már föl sem épül. A Mária Terézia alatt betelepült németység azonban újjáépítette. Első plébánosukat, Reiter Ferencet, ide temették; sírja föltárások során került elő.

Az épület falai belül egészen egyszerűek, fehérek, csak a szentélyen látható freskómaradványok, pontosabban azok nyomai bontják meg az

Hetvehely régi temploma

egységes hófehér felületet. A helyreállítás után előkerült igen értékes freskókat különleges eljárással leválasztották a falról és 1952-ben Budapestre szállították. Jelenleg a Szépművészeti Múzeumban látható a Szent Ilona, a püspök, a lovag és a Mettertia (a hármasság festménye, amely Szt. Annát ábrázolja ölében a Szűzanyával, annak ölében pedig a kis Jézussal) középkori megörökítése.

A kitűnő akusztikájú, kívül és belül egyaránt szerény kis templomnak van valami különös bája, hangulata. Nehéz pontosan megfogalmazni, mi ez s miből ered. Talán a puritán, de erős falak, a környező dombok és az alatt kigyózó házsor látványának összehatása keríti itt hatalmába a szemlélőt.

9. Pécsvárad

Népes, városias jellegű település a Zengő alján. Már a középkorban fontos szerepet játszott a környék életében: gazdasági központnak számított. Létfontosságú, ahogy akkor nevezték: budai hadiút vitt át határán.

Az apátságot I. István 998-ban, a központi hatalom megszilárdulása, a lázadó Koppány leverése után alapítja a Vashegy tővében. Első apátja, Asztrik, jelentős diplomáciai szerepet játszott az ifjú korát élő magyar állam életében: ő vezette II. Szilveszter pápától I. Istvánnak koronát hozó küldöttséget.

A bencés kolostort – az alapító levél szerint – gazdagon ellátták birtokadományokkal, hiszen sóvágó hegyet adományoztak, de erdőt, disznóadót és a környező nádasból befolyó jövedelmet is kapott. Figyelemre méltó az oklevél másik kitétele: „vízvezetékkel is elláttuk a monostort, amely körüljárja a szerzetesek műhelyeit.” Gazdagon ellátott, jól fölszerelt egyházi központként tarthatjuk tehát számon.

Az eredeti épület ennek megfelelően jelentős kiterjedésű lehetett, s a maig fennálló részei lenyűgöző hatásúak.

Az altemplom – amely 30 m hosszú és 6 m széles – nyers, ruszti kőfalai jól érzékeltetik a középkort. A ma is fennálló hatalmas bolthatásokon, támpilléreken akkor sem volt semmiféle díszítőelem.

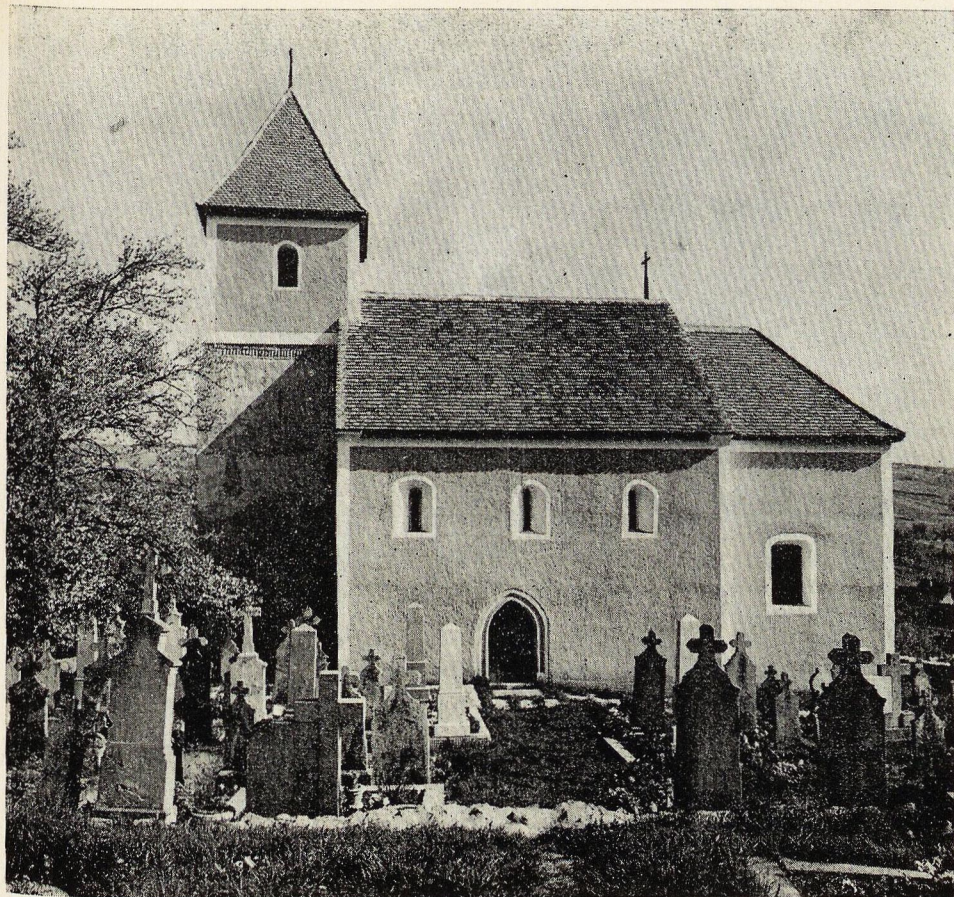
Az egyházi funkció mellett politikai szereppel is rendelkezett ez a kolostor. Itt őrizték Vak Bélát, Álmos herceg fiát, és amikor a trónkövetelő Álmos Bizánca menekült, gyermekét a bencések gondjaira bízta. A későbbi II. Béla 3 évig vendékként élt itt és királyként távozott a kolostorból.

A tatárjárás alatt nagyobb károsodás nem érte: a dúló, öldöklő harcosok csupán néhány környező falut pusztítottak el. Elvonulásuk után hamarosan hospeseket telepítettek ide, akik a földművelés, a szőlőtermelés mellett iparral is foglalkoztak. A következő időszakban élte Pécsvárad fénykorát: élénk gazdasági élettel, híres és jelentős piaccal rendelkezett.

A mohácsi csata után a szerzetesek elhagyták, így hosszú ideig lakatlanul állt.

A kolostortól néhány száz méterre álló 25 m hosszúságú, 6 m széles *temetőkápolna* szintén az Árpád-korban, a XII. században épült. Román jellegét a XV. és a XVIII. századi átépítés, bővítés ellenére is megőrizte. Érdekességei a bejárattól jobbra és balra látható ülőfülkék és a homlokzatán elhelyezkedő mesteri kidolgozású 2 gótikus ablakkeret.

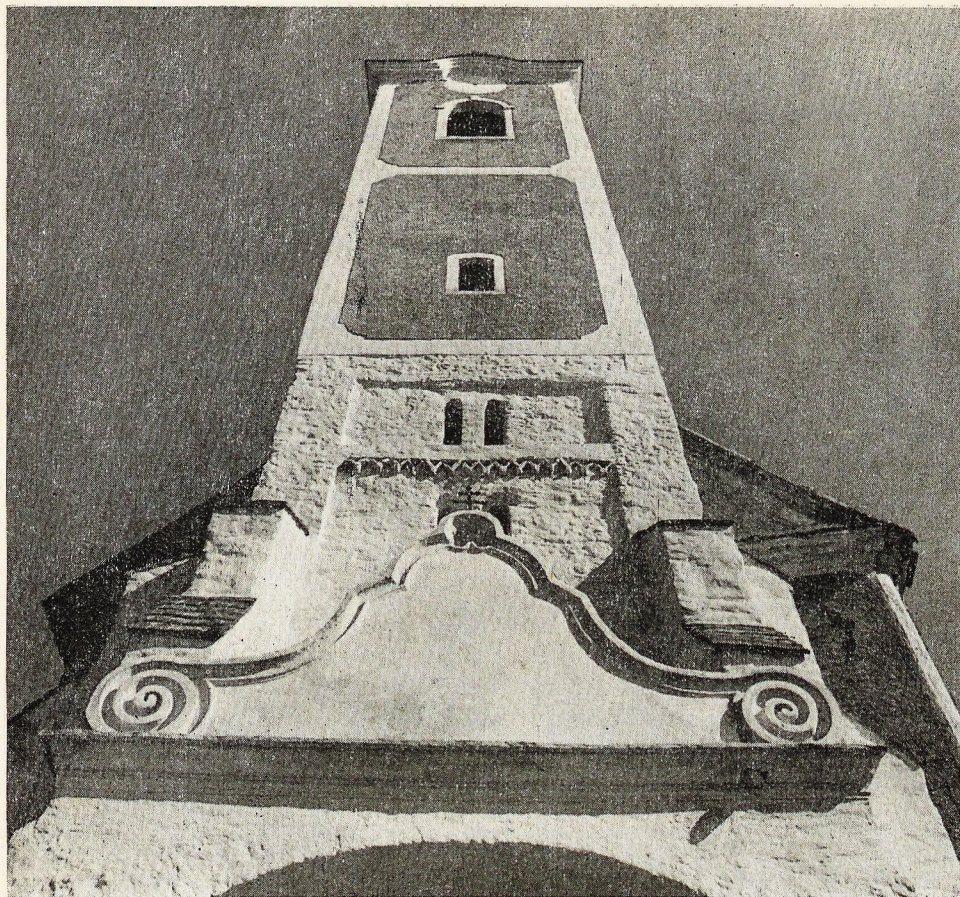
Mint a legtöbb régi építményhez, a pécsvárad kolostorerődhez is számos legenda fűződik. Az itteni szájhagyomány szerint a kolostorból alagút vezetett a Zengő csúcsán álló várba.

Mecseknádasd, Szent István templom

10. *Mecseknádasd*

Az ősrégi Árpád-kori templomot ismertetve semmiképpen sem lehet megfélekezni a környező tájról, hiszen a kúpalakú, dús erdők borította hegyek bástyaként övezik, a másik oldalon pedig szakadékszerűen nyílik a völgy, amelyben a falu települt. A templom csak a temető felől közelíthető meg, a többi irányból vízmosás, meredek falú völgy védelmezi. Mindezek mellett a középkori ősök, – hogy egészen biztosak legyenek dolgukban, – erős fallal vették körül a szögletes alaprajzú építményt. A templom már önmagában is tömör, erődszerű, de a bástya jellegű falak még inkább fokozzák ezt a hatást. Ennek ellenére csöppet sem komor, lehangoló, mert arányos fölépítése és a tájjal alkotott különös hangulatú együttese enyhíti sötét tónusú méltóságteljességét. Nem csodálható, hogy a közeledő érdeklődését már messziről fölkelte. Látványát naponta több százan

Kővágószőlős templomtornya

élvezik, hiszen a forgalom s egyben a sok évszázados budapesti országút (6-os út) közvetlenül előtte kigyózik föl a hegyoldalra.

Semmiféle eszközzel, eljárással nem lehetne összeszámlálni, hányan láthatták már az úton elhaladva, hiszen a XIII. század elején, 1235-ben – II. Endre oklevelének tanúsága szerint – már állott, és a faluval egyetemben a Kórogyi család tulajdona volt. Föltehető, hogy a XI. században épült, vagyis azon nevezetes „minden tizedik falu” templomának egyike, amelyeket I. István írt elő új korszakot nyitó törvényeiben.

Jelenlegi kiterjedését, azaz 9,5 m hosszúságát, 9,1 m szélességét fokozatosan nyerte el, ugyanis több fázisban épült, s a gótikus korszakban számottevően módosultak építészeti megoldásai. A legutóbbi (1971-es) restaurálás alkalmával ezt a képet hozzávetőleges pontossággal visszaállították. Ekkor kerültek elő a vakolat alól azok a freskótöredékek, amelyek a szentek életéből vett jeleneteket ábrázolnak a diadalív homlokzatán.

A török veszély növekedésével, a XV. században kőfallal vették körül. A vidék katonapolitikai jelentőségét korán fölismerték, (a Mecseken csak itt vezetett át az országút) ezért másfél km-re innét, a *Schlossbergen* erődítményt emeltek. A közeli Óbányára vezető út mellett állnak *Rékavár* romjai is.

Harcokról, hőstettekről nem maradtak fenn följegyzések. Csupán annyit tudunk, hogy a török uralom alatt a református vallásra áttért magyar és a törökkel betelepült szerb lakosság közösen használta.

A XVIII. századi német betelepülés kezdetén az első bevándorlók a templom közelében építették föl fából készült ideiglenes szállásaikat, s csak később húzódtak a völgybe, ahol a mai méretek és fogalmak szerint is jelentős barokk templomot emeltek.

Ezzel az Árpád-kori építmény elvesztette jelentőségét, azóta temetőkápolnának használják.

Idővel ez az épület is a mondák tárgya, központi szereplője lett. Udvarában állítólag több aranyhintót földeltek el. Ennek nyomai természetesen sehol sem láthatók. Annál érzékelhetőbbek s egyben érdekesebbek a régi sírkövek, amelyeken eső- és jégmarta magyar és német nevek, föliratok olvashatók.

A felhasznált irodalom

Glaser Lajos: Dunántúl középkori úthálózata. Századok, 1929—1930.

Szőnyi Ottó: A Mindszentekről elnevezett pécsi templom és temető. Pécs-Baranyai Múzeumi Értesítő, 1913. dec. 4. füzet.

Gállos Ferenc: Pécsvárad kolostorvára és települése. Baranyai Művelődés, 1958. jún.

Gosztonyi Gyula: A mánfai templom. Technika 1939/6.

Szabó László: Az Árpád-kori építészet.

Genthon István: Magyarország műemlékei.

A PÉCSI DALÁRDA MEGALAKULÁSA ÉS MŰKÖDÉSÉNEK ELSŐ ÉVEI

1862—64

A Pécsi Dalárda megalakulásában nagy szerepe volt a városba települő, majd fokozatosan elmagyarosodó németajkú lakosságnak. Ezt a folyamatot a reformkori eszmék, majd az 1848/49-es események nagyban siettették. Pécs város polgárai mindig is híresek voltak ének- és zeneszeretetről. A székesegyház énekesei és néhány műkedvelő már a század negyvenes éveiben (a németországi énekegyletek mintájára) énekkari összejöveleket tartottak. Az első alakulásban a legnagyobb szerepe *Hölzl S. Ferencnek*, a Pécsi Székesegyház karnagyának volt. Az 1847. évi megalakulás után a forradalmi események miatt a következő évben már meg is szűnt a dalárda, és csak az önkényuralom sötét éveit követően alakult újjá.

Az újjáéledésnél még Hölzl is segédkezett, de a fő érdem ekkor *Wachauer Károlyé*, a székesegyház tenoristájáé volt. A tagtoborzás már az előző évben megkezdődött. Az 1862-es alapításkor 7 tagú volt a dalárda. Az alapító tagok: *Wachauer Károly*, *Felsmann József*, *Platz Ferenc*, *Schmidt Péter*, *Szigriszt József*, *Tarschinszky Ferenc* és *Valentin Károly*. Első gyűléshelyük Szigriszt József lakásán, az Apáca utcában volt. (A mai Geisler Eta utcában; a házat emléktábla jelöli.) A dalárda első ünnepélyes közgyűlését 1862. január 21-én tartották. Ezen elfogadták az – 1847-es szabályzat figyelembevételével elkészített első – alapszabályt, a következő hónapban pedig megtartották a Pécsi Dalárda első nyilvános hangversenyét. A fővárosban székelő Helytartótanács engedélye után a végleges alakulás 1862. március 26-án történt meg; ekkor választották meg az első tisztségviselőket. A dalárda elnökévé egyhangúlag az egyik legöregebb pécsi dalost, a nagytekintélyű *Schmidt Pétert*, karmesterré *Wachauer Károlyt* választották meg; a dalárda első titkára (még ugyanazon évben Pestre távozott) *Felsmann József lett*. A királyi biztos is a Pécsi Dalárda minden közgyűlésén jelen volt a korabeli törvények értelmében. Ez az állapot a kiegészítés megtörténteig, 1867-ig tartott.

1862. március 22-én az Oertzen-házban (Pécs régi színháza, ma Janus Gimnázium) jótékony célú hangversenyre került sor. Az esti 1/2 8-kor 50 krajcár belépődíj mellett megtartott hangverseny bevételét, – mint a korabeli műsorfüzet közli, – a „Hazai s különösen a szomszéd Tolna megyei árvízkárosultak” javára adományozták. Már a megalakulásnál jelentkezik

Ud. Petrovics Ferenc ur

A „PÉCSI DALÁRDA“

üdvözi önt mint „szülő” tagját.

Szendy P.

elnök.

Urbánauer Károly

karmester.

Selmann

titkár.

Pécsen, a lyc. nyomdában, 1862.

tehát az a rokonszenves tulajdonság, amely a dalárdát később is jellemezte. Ez a tulajdonság még külföldi útjain is elkísérte. Utazásukat a kórustagok maguk fedezték, mindig találtak valamilyen célt, amelyre följajnlhatták hangversenyük jövedelmét.

A dalárda a zászlóbontás után is nagy toborzó tevékenységet fejtett ki: „Szíves meghívás a Pécsi Dalárdához való csatlakozásra” című kiadványt küldött szét. A kézírással írt szöveg második lapján szerepel a rendes vagy a pártoló tag neve, rangja, lakása. A fennmaradt huszonkét irat tehát értékes kútfőül is szolgál az akkori idők pécsi polgáraitól. A fölhívás szövegéből megtudhatjuk, mi volt a dalárda célja, és milyen feltételek mellett működött. Mivel ekkor még a város polgárai között erős volt a németnyelvűség, a fölhívás német nyelven is megjelent.

A másik jellegzetesség az, hogy a polgári dalárda sem tudott elszakadni attól a gyökértől, amelyből sarjadt: ezért fordított különös figyelmet a világi művek előadásán túl az egyháziakéra is.

„Az említett dalárda alapszabályainak felsőbb jóváhagyása kieszközölésére a szükséges intézkedések megtörténvén, tájékoztatásul azoknak néhány czikke eleve közöltetik.

1. paragrafus. A Pécsi Dalárda című egyesület célja a dal művelése és ez által a társas életnek magyar és német dalok általi előmozdítása, mindenkor tekintettel az egyházi ének ápolására is.

2. paragrafus. Az egyesület működő, pártoló és tiszteletbeli tagokból áll.

4. paragrafus. A dalárda tagja lehet mindenki, ki az egyesületi kötelezettségek teljesítésére szükségelt önállósággal és függetlenséggel bír. stb. Minden belépő tag 2 forintnyi igtatódíjt fizet.

5. paragrafus. Működő tag lehet minden énektudó.

6. paragrafus. A pártoló tagok rendes pénzájúlékkal támogatják az egyesület céljait. A pártoló tag az egyesületbe léptével három évi tagságra és ezen idő alatt nyugtázott járulékanak negyedévenkénti (1 forint) rendes lefizetésére kötelezi magát s. a. b. A pártoló tagok családjakkal együtt a 2. paragrafusban fölemlített előadásokra (évenkénti legalábbis négy nyilvános előadásra szabad bemenettel bírnak. Az egyesület nyilvános hangversenyeire minden tag egy jegyet nyer, jogukban áll továbbá a pártoló tagoknak az egyesület helyiségeiben történő esti gyakorlatokra szintén megjelenni stb.

22. paragrafus. Ezen alapszabályok magyar és német nyelven szerkesztve a m. magy. kir. helytartóság által jóváhagyva mindkét nyelven kinyomatnak és az egyesület tagjainak kiadatnak.”

A pártoló tagok között találjuk többek között *Czvetkovics Ferenc* kőszenttulajdonost, *Nagy Gyula* viaszgyertya készítő, *Katzler György* sásdi földbirtokost, *Bogovics Antal* puskaművest, *Sipőcz Ferenc* gyógyszerészt, *Gausz Vince* szijgyártót, *Lickl János* ügyvédet, *Lacza József* törvényszéki ülnököt, *Bors Emil* tanulót, *Horváth Antal* mérnököt, *Piátsek Antal* építész, *Reiter Károly* ácsmestert, *Szauter Antal* tanodaigazgató, *Jeszenszky Zoltán* földesuraságot, *Adler József* szappanost, *Szabó Pál* zongoragyárost, *Herczenberger József* táncművészt, *Szeitrisz István* püspöki udvari káplánt, *Littke József* és *János* bornagykereskedőket, *Bodó István* nyomdai ügyvivőt, *Jáger János* kereskedőt, *Rózsa Péter* szücsmestert, *Kaufmann József* aranyművest, *Herbert Ferenc* molnárt, *Egri József* magánzót, *Rözge Antal* vármegyei díjnokot, *Csima Pál* ügyvédet, *Trapsa Anna* özvegyet, *Brezits Sándor* üvegest, *Szentgyörgyi János* Cs. Kir. hadnagyot, *Benczenleitner József* cipőmestert,

61. 9. 196. 47.

RENDFOLYAM

az Eszéki és „Pécsi Dalárda“ és „Apathini Dalegylet“ tiszteletére

DALNOKI ÜNNEPÉLYHEZ

I. évi aug. 8., 9. és 10-án.

- Aug. 8-án** — 9 órákor estve: a „Pécsi Dársáda“ megérkezése és annak fogadtatása az „Eszéki Dalegylet“ részéről; — szállásokra való elhelyezés.
- Aug. 8-án** — 7 $\frac{1}{2}$ órákor reggel: összejövetel az ezredkeretben.
- 9 órákor reggel: az „Apathini Dalegylet“ fogadtatása és közös menet a várba.
- 10 órákor: az „Eszéki Dalegylet“ kasszója szentelése és ünnepélyes mise a belvárosi plébánia templomban.
- 12 órákor délelőtt: összejövetel a Ressource kaszinó előtt és kiindulás a városkeribe az ott rendezett díszelődéshez.
- 3 órákor délután: exellálás a polgári lövöldében ugyanott.
- 5 „ „ dal-eldadások, felváltva az egyes valamint az egyesült egyletek által, — zene és táncz.
- 8 órákor estve: ünnepélyes megnyitása az újonnan épült városkeri tánczteremnek; tánczmulatság.
- 9 órákor estve: nagyszerű tűzi-játék Nikolits G. úr által rendezve.
- Aug. 10-án** — 7 órákor reggel: búcsuzás és elindulása a vendég-dalegyleteknek.

A rendezéstg.

PROGRAMM

SÄNGERFEST

zu Ehren der Anwesenheit der „Pécsi Dalárda“ und des „Apathiner Männer-Gesang-Vereines“ in Essegg
am 8., 9. und 10. August 1863.

- Am 8. August** — 9 Uhr Abends: Ankunft der „Pécsi Dalárda“ und Empfang derselben durch den Essegger Gesangs-Verein am oberen Landungsplatze, und Anweisung der Wohnungen.
- Am 9. August** — 7 $\frac{1}{2}$ Uhr Früh: Zusammenkunft im Garnisons-Garten.
- 9 Uhr Früh: Empfang des Männer-Gesangs-Vereines von Apathin beim unteren Landungsplatze; dann gemeinschaftlicher Einzug in die Festung.
- 10 Uhr Früh: Fahnenweihe des Essegger Gesang-Vereines und feierliche Messe in der innerstädtischen Pfarrkirche.
- 12 Uhr Mittag: Versammlung vor der Ressource und Auszug zum Festeffen in den Stadtgarten.
- 3 Uhr Nachmittags: Frei- und Verschleßen auf der bürgerlichen Schießstätte daselbst.
- 5 Uhr Nachmittags: Beginn der Gesangs-Vorträge der einzelnen, sowie der vereinten Gesangs-Vereine, abwechselnd mit Sätzen und Tanzmusik.
- 8 Uhr Abends: Feierliche Eröffnung des neuerbauten Stadtgarten-Saales mit einer Tanz-Unterhaltung.
- 9 Uhr Abends: großer Feuerwerk, arrangirt vom Essegger Kunstfeuerwerker Hrn. G. Nikolic.
- Am 10. August** — 7 Uhr Früh: Abschied der Vereine.

Speisekarten für das Festeffen im Stadtgarten, sind ~~zu~~ nur ~~in~~ in der Buchhandlung des Hrn. Carl Lehmann, in der Festung, à 1 fl. pr. Person bis Freitag den 7. August Mittags zu haben.

Druck von Carl Lehmann u. Comp. in Essegg.

Das Festoomité.
S. R. Et. G.

1863

A „Pécsi Dalárda“ első eszéki útjának műsora. 1863.

Zelms György főtészt és *Hamerli János* kesztyűmestert, Pécs városának minden rendű és rangú polgárát.

A már említett 1862. március 22-i jótékony célú hangverseny tiszta jövedelme 235 forint és 20 krajcár volt, amelyet fele részben a Tolna megyei, fele részben az ország árvízkárosultjai részére ajánlottak föl.

Hála a vezetőség és a lelkes tagság buzgalmának, a Pécsi Dalárda műsorai hamarosan már jelentős társadalmi eseménynek számítottak a városban. Nézzük meg például egy 1863. november 14-i hangverseny műsorát, amelyet a pécsi dalosok a kedvelt Hattyú fogadóban (ma Kossuth u. 15. számú, szintén emléktáblával jelölt ház) adtak elő!

A hangverseny nyitószáma Bellini: *Norma* c. operájának nyitánya a Cs. kir. 10. vértesezred zenekara előadásában. Ezt követte *Huber Károly*: „Édes lánykám” és *Thern Károly*: „Kérdeztem a rózsát” c. kórusműve, majd *Erkel Ferenc*: Hunyadi László c. operájából a „Hattyúdál”. *Franz Abt*: „Waldeszauber” c. műve után *Mozart*: *Don Juan* c. operájából következett egy részlet hegedű-zongora átíratá *Ruske Dávid* és *Preusz Zsigmond* előadásában. *Gounod*: *Faust* c. operájából a „Blümlein traut” és a „Katonai Kar” c. rész hangzott el ezután zenekari, illetve zongorakisérettel. A két részlet között csendül föl *Puks Ferenc*: „Nagy bajom” és *Mendelssohn*: „Türkisches Schenken Lied” c. kórusműve.

A kezdeti nagy fölbuzdulás hozta magával azt is, hogy már 1863-ban a dalárda tiszteletbeli tagjává avathatta *Erkel Ferencet*, aki meleg hangú levélben üdvözölte a pécsi dalosokat. Néhány év múlva a Pécsi Dalárda számára írta „Elvennélek” c. kórusművét.

Az izmosodó dalárda 1863. március 28-án tartott választmányi ülésén a később oly sok dicsőséget hozó egyleti zászló elkészítésével *Oberbauer* és *Zahn* fővárosi mestereket bizta meg. A közgyűlés indoklása így hangzott erről: „...mert ezeknek költségvetése *Nik* és *Sipos* urakéhoz egybeahasonlítva, mely 350 forintra rúg, 20 forintal jutányosabb.”

Az 1863. június 1–2-i közgyűlésen történt meg a tisztújítás. A dalárda munkájába mind több tekintélyes és ügybuzgó ember kapcsolódott be, így nem volt nehéz kiválasztani közülük a legmegfelelőbbeket. A szavazás eredményeképp *Bánffay Simon* lett az elnök és *Spiesz János* az alelnök, *Platz Ferenc* a titkár, *Valentin Károly* a pénztárnok, *Szigriszt József* a levéltárnok. A kórus művészeti vezetője *Wachauer Károly* első-, és *Warga Ferenc* másodkarmesterek voltak. A közgyűlés határozott a jelige megválasztásában is. A később oly híressé vált jelmondatot *Schulz Ferenc* ácsmester írta és *Szigriszt József* zenésítette meg, a végleges zenei formáját később *Hoffer Károly* adta.

A Pécsi Dalárda munkájába úgyszólván már a kezdettől bekapcsolódott *Hoffer Károly*, a pécsi zenei élet egyik legnagyobb alakja. Városunknak később oly sok dicsőséget szerzett polgára először, mint tenorista tündökölt, majd elvállalta a kottát olvasni nem tudó tagok képzését, sőt pár év múlva mint másodkarmester a dalárda vezetésébe is bekapcsolódott.

1864. augusztus 15-én nagy napra virradt a város. Ekkor tartották az első országos dalosünnepélyt, amely egyben a Pécsi Dalárda zászlószente-

lési ünnepélye is volt. Az ország minden részéből érkező dalostestvérek pezsgő élettel töltötték meg a várost, köszöntve szépményű társukat, zene-történeti eseménnyé téve ezt a napot.

Akkor még kevesen sejtették, hogy olyan dalárda otthonába jöttek, amely oly sok dicsőséget hoz a városnak és a kórusmozgalomnak. Igazán csak akkor tudjuk értékelni elődeink nagyszerű tetteit, ha tudjuk, hogy a Pécsi Dalárda pár év elteltével az ország első dalárdájává lett, és ezt a címet hosszú évtizedekig dicsőségesen őrizte.

Források:

1. Bm-i Levéltár. Pécsi Dalárda Irattára, 1861—64.
2. Haksch: „A negyvenéves Pécsi Dalárda” Pécs, 1902.
3. Horváth M.: „Muzsikáló Pécs”, Pécs, 1959. 191 l.

A KOMLÓI BANYAMUNKÁSOK 1911. ÉVI SZTRÁJKHANGULATA

1909. július 10–11-én, a komlói szénbánya ünnepélyes átvételekor elhangzott szép ígéretek hamar semmivé váltak.

Oka volt ennek többek között a termelésnek a várttól való elmaradása. A bánya vezetői a hiányt vagy annak legalább egy részét a dolgozókon szertették volna behozni, ami aztán visszahatott a termelésre, amelyet igen sok műszaki és technikai probléma is hátráltatott.

A bánya helyi vezetői ugyanakkor valószínűleg a saját anyagi jólétük megteremtésén munkálkodtak beosztottaik rovására. E dolognak meglepő bizonyítéka pl. egy 1910. december 12-én kelt levél, amelyet a budapesti igazgatóság küldött Komlóra. A levélből megismerhetjük a helyi igazgatói tanács határozatát, amely *„a hivatalfőnököknek 1000 korona jutalmat, a műszaki könyvelőség tisztviselőinek és pénztárnokainak pedig 200–200 korona jutalmat”* szavazott meg, amely kifizetéseket a munkások társpénztárának kellett volna viselni.

A központi igazgatóság a tervet nem hagyja jóvá, sőt ők is igen meglepődtek rajta. Az említett levél szerint:

„Ami a hivatalfőnököknek, mint a társpénztár hivatalból kirendelt elnökének megszavazott jutalmat illeti, csodálkozásomat és megbotránkozásomat fejezem ki azon, hogy a hivatalfőnök ilyen határozathoz hozzájárult. A társpénztári elnöki állás nobile officium, és igen rossz vért szül és tapintatlannak mondható, hogy a nagy részben munkások filléréiből összegyűlt társláda egyáltalában nem indokolt, nagy összegű jutalmakat szavazzon meg egy tiszteletbeli állást betöltő egyénnek.

Hogy ilyen eljárás alkalmas volna a főnöki tekintély növelésére, erősen kétlem.”

Nem a komlói vezetőségen múltott tehát, hogy ebben az esetben nem kaptak *„jutalmat”*.

Az ilyen és hasonló dolgok érthetően csökkentették a munkások munkakedvét. Egyre jobban látták azt is, hogy saját létük jobbátételéért nekik kell megküzdeniük.

A küzdelemnek egyik epizódja az 1911. évi eseménysor is.

A Munkás című lap vádjai

1911-ben a Munkás c. lap több alkalommal foglalkozik a komlói munkások helyzetével. 1911. április 2-án egy rövid hírt közöl, amelyből megtudjuk, hogy március 25-én *Mánfán* munkásgyűlés volt. Az előadó *Szabó József*, a pécsi szociáldemokrata párt titkára beszédében különösen a komlói kincstári bányában uralkodó határtalan visszaéléseket és kizsákmányolást ostorozta, s a „jórészt szervezetlen komlói munkásokat” szervezkedésre szólította föl.

A lapnak ugyanezen száma „Az állam mint munkaadó” c. cikkében szintén a komlói viszonyokról szól. „*Kevés olyan nagytőkés magánvállalat van, ahol annyiféle címen oly jogtalanul rövidítenék meg a munkásokat, mint éppen a magyar állam komlói bányavállalatánál.*”

A cikk a visszaélésekből is említ néhányat. Ha pl. egy takarítógyereket előléptetnek csilléssé, munkabéréből 3 korona előléptetési díjat vonnak le. Ha egy munkás előléptetést kap, 10 fillér béremelés esetén 4 koronát, 20 fillér esetén 9 koronát, 60 filléres bérjavítás esetén pedig 12 koronát vonnak le első fizetéséből bérjavítás címén. Ha a csillést egy év letelte után véglegesítik, illetve a társláda kötelékébe fölveszik, 20 koronát fizetnek vele. A bányához érkező új fölvételestől 45 koronát vonnak le fölvétele címén.

A lap 1911. évi június 11-i száma „Vérlázító állapotok a komlói bányában” címmel közöl egy írást. Az anyagot „egy a komlói bányatelepről kiüldözött munkás”, *Máté Antal* szolgáltatta.

Máté 8 gimnáziumot végzett, a bánya gépüzem műhelyének számvivője volt. Sok olyan dolgot tapasztalt, amit nem tudott összeegyeztetni a bányamunkások érdekeivel. Ezekből közölt néhányat.

A beszámoló szerint *Hippmann Géza* üzemvezető ún. „lusztházat” akart építeni magának a bánya anyagából a kincstár számlájára. Máté a szükséges anyagot a hivatalos jegyzékbe fölvenni nem volt hajlandó, ezért elhelyezik az irodából, de megengedték neki, hogy munkásként továbbra is a bányánál maradjon. Ő elhatározta, hogy nem hagyja el Komlót, s egyszerű munkásként dolgozik tovább.

Június 1-én 15 napi fölmondási idővel elbocsájtják. Máté tudja, hogy nem a munkája ellen van kifogás, s *Hippmann* hosszas kertelés után meg is vallja neki, hogy felső utasításra történt az elbocsájtása.

Ezek után számol be Máté a lapnak.

A levonásokkal kapcsolatban írja a lap: „*talán páratlanul áll a maga nemében egész Magyarországon.*” Havi 3–8 műszakot vonnak le a munkásoktól átlagban minden indoklás nélkül.

Hogy hova tűnnek a levonások, azt senki sem tudja, s ha egy bátrabb munkás megkérdezi, fölvilágosítást nem kap, „*hanem odautasítják egy hatalmas termetű, bika-nyakú alkalmazotthoz, aki aztán nagy dühösen, vérben forgó szemekkel ordít rá a*

kérdősködőre: „Fogd be a szádat! Örülj, hogy dolgozhatsz, és nem adják ki a könyvedet.” Persze a munkanélküliség borzalmaitól rettegő munkás elhallgat és néma megadással tűri tovább, hogy nyúzzák, kizsákmányolják.”

A betegségély összege is alacsony.

A lap beszámolóí érzékletesen festik le a korabeli helyzetet.

Válasz a vádakra

A Munkás című lapot Pesten az igazgatóság is olvashatta, mert írásban kértek igazolást a komlói vezetőségtől, választ a vádakra.

A jelentés június 17-re készült el. Belőle megismerhetjük Mátét az üzemvezetőség, a levélíró Schmidt Jenő szemszögéből.

„Máté Antal nevű lerongyolódott alakot, ki 8 gymnasiumot végzett, sok kérés és ígélet után” vettek föl dolgozni, de „munkáját oly hanyagul és rendetlenül végezte”, hogy más munkakörbe kellett beosztani.

A helyi vezetőség – az irat szerint – június elsején „egy magasabb rangú közigazgatási tisztviselőtől” olyan tanácsot kapott, hogy Mátét távolítsák el Komlóról. A tisztviselő a tanácsot nem indokolta meg, – de mi sem természetesebb –, Máténak fölmondtak.

Máté június 9-én leszámolt, 12-én elhagyta Komlót, de családja ott maradt, „kiknek kilakoltatására és eltávolítására a törvényes lépéseket még f. hó 14-én megtettük” – szól a beszámoló.

Időközben ugyanis (június 5-én) a bányavezetőség megértette a titokban tartott magasabb rangú tisztviselő tanácsát is.

Az említett napon ugyanis „Mánfán a szocialisták gyűlést tartottak, hol Máté Antal szónokolt s szónoklatában hivatalunk csaknem valamennyi tiszt- és altisztjét gyalázta, utána pedig az itteni falusi korcsmában a szociáldemokrata pártba tagokat és aláírást gyűjtött.”

A vádak, amelyeket Máté közlése nyomán a Munkás közölt, Schmidt szerint alaptalanok.

Hippmann Géza valóban épített kertjében egy „lusztházat”. Ez igaz, mondja Schmidt, de az épület ócska, hulladékfából van, az építés pedig engedéllyel történt, amelyet ő adott ki. Egyébként is – teszi hozzá – az egész anyagi kihatása 42 K 40 f. volt.

Nem tudni, hogy ki számította ki ezt az összeget, s mi foglaltatik benne, s mi hiányzik belőle, de az említett összeg is hozzávetőlegesen egy munkás kétheti keresete volt akkor. Hippmann ezt ingyen és jogosan kaphatta meg.

Végezetül a leghatásosabb érv, amelyet Schmidt ebben az ügyben leírt: „Az építés ellen Máté nem tiltakozott, mert akkor azonnal elkergettük volna.”

A másik vád az volt, hogy a munkásokkal rosszul bánnak. Mi sem természetesebb, ez a vád sem igaz! Azaz a bánya az akkori átlag mögé igyekszik bújni, kijelentve, hogy a komlói bányánál sem bánnak rosszabbul a munkásokkal, mint másutt, *„mint más bányánál, – lehet, hogy egyik-másik alkalmazott hangosan beszél vagy veszekedik, de minden bányánál van, és kell is, hogy legyen egy két lármásabb alkalmazott.”*

Nem igaz az sem, hogy a levonások ügyében ne kapná meg bárki a kellő fölvilágosítást, s *„az sem igaz, hogy egy hatalmas termetű, birkanyakú alkalmazotthoz utasítatnak, ki a leírás alapján csak Zlinszky lehet, mert ő”* fogyasztási szövetkezeti pénztárnok, pénztári ellenőr, csak igen kevés dologban adhat fölvilágosítást.

Ilyen és hasonló indokokkal próbálja tisztázni Schmidt a vezetőséget, nem mindig a legmeggyőzőbben. Mindenesetre látható, hogy a helyi vezetőség nem a legtisztább eszközökkel dolgozott.

Érthető a munkások elégedetlenkedése, zúgolódása.

Az első jelek

A sásdi főszolgabírói hivatalnak azt írja a komlói vezetőség képviselője az egyik levelében, hogy 1911. szeptember 3-ára

„Komlón népgyűlés van engedélyezve, már pedig mint a helyi viszonyokkal ismerőnek kötelességem a tekintetes főszolgabírói hivatalt kérni, hogy a gyűlést megakadályozni, az esetleg már kiadott engedélyt visszavonni sziveskedjék”, mert a gyűlés célja nyilvánvalóan a munka megtagadása.

A vezetőség szerint ennek nyomai a munkásokon már tapasztalhatók. A munkások magaviselete megváltozott,

„a munkateljesítmény alábbszállott, a munkaszakokat nem tartják be s a bányában az egyetlen beszédtárgy a munkamegtagadás, mind olyan jelenségek, minek csak egy-két gyújtóbeszéd kell, hogy a tudatlan tömeg a lázítók után induljon”.

A bánya a főszolgabíróhoz intézett levelében a munkások aggódó védelmezőjeként szerepel, kifejtve azt, hogy a munkamegtagadásból kára lesz a bányának és *„az elvakított munkásoknak is, míg haszna csakis annak az egypár vezérnek lesz, kik a munkások fellázításából élnek”.*

A levelet augusztus 24-én utóirattal terjesztették föl a főszolgabírói hivatalhoz. Az utóirat lényege az volt, hogy amennyiben a főszolgabíró nem akadályozza meg a gyűlést, akkor a komlói vezetőség a rendőrparancsnokság igazgatóságától fog segítséget kérni.

Látható, hogy a vezetőség ekkor még a gyűlésnek bármi módon történő betiltása mellett volt.

A szolgálati és munkarendszabályzatok kiosztása

Az állami átvétel után szükségessé vált a szolgálati és munkarendszabályzat átdolgozása. Átdolgozásra szorult a társpénztári alapszabályzat is. A régebbi alapszabályok a munkások érdekeit sértették, akik az átdolgozott újakkal sem értettek egyet.

Augusztus 27-én a bánya vezetősége az átdolgozott alapszabályokat ki akarta osztani a munkásoknak, de azok az átvételt – és ezzel azoknak magukra való érvényességét – megtagadták.

A vezetőség szerint ennek egyetlen oka, hogy a munkások között

„most nagy fokú izgatás folyik, titokban szervezkednek s valószínű, hogy a szeptember hó 3-ára hirdetett gyűlésen kimondják a munka megtagadását.”

Az alapszabályok át nem vétele, azok megtagadása a szabályzat értelmében elbocsátással jár. A vezetőség mégsem így intézkedett, mert véleményük szerint ezzel csak az „izgatók munkáját” segítenék. Békés megoldást igyekeznek keresni, hogy a munkásokat ne kelljen elbocsátani és a termelés – ha lehet – meg ne szakadjon.

A munkások attól féltek, hogy a szabályzat pontjainak fölolvásásakor a fölolvásó nem olvasott föl minden pontot, hanem kihagyott néhányat, azokat, amelyek miatt a szabályzat átvétele után ők teljes egészében kiszolgáltatott helyzetbe jutnának.

Viselkedésük mozgatórugója a bizalmatlanság volt, ami viszont érthető a bányavezetőség korábbi viselkedése alapján.

A vezetőség, látva a munkások tartózkodásának okát, velük egyetértésben „8 intelligensebb és értelmesebb, írni, olvasni tudó munkást” választott ki, akik a szabálykönyveket átvették tanulmányozásra, hogy tartalmukról a többi munkást fölvilágosíthassák.

A békés megoldásban, azaz, hogy az ellentétek így rendezhetők, a vezetőség nem bízik. A munkások

„már egész hónapban amerikáznak úgyannyira, hogy a munka ellenőrzését már a lehetőség határáig megszigorítottuk, és még úgy is előfordul nap-nap mellett az, hogy a szállítást megakadályozandó, a főszállító folyosón törések támadnak, minden előjel nélkül, valószínűnek tartjuk tehát, hogy az izgatás már nagy mérvet öltött, annyira, hogy a munkamegtagadás elkerülhető nem lesz.”

Ezekből a sorokból kitűnik, hogy a munkások elkeseredésének egyéb okai is voltak, nem csak a kijátszástól való félelem.

Kísérlet a megégyezésre

1911. augusztus 31-én a bányatelepi intézkedő helyiségben került sor a bizalmi férfiak, a bányavezetőség és a Budapestről jött küldöttek közös megbeszélésére.

A bizalmi férfiak a következők:

Kiszsák János: Vájár, vagyontalan, 3 gyermeke van, 41 éves.

Márton István II.: Magyaregregyi lakos, nős, háza és földje van. 39 éves, 4 év óta tagja a társulvának.

Rostás Miklós: Vájár, nős, két gyermeke van. Vagyontalan, 3 éve tagja a társulvának.

Vudi József: 44 éves, nős, 4 gyermeke van. 14 éve társulván tag. Kicsiny házzal és földdel rendelkezik.

Piller János: 27 éves, egregyi lakos, nős, saját háza van.

Vuics István: Vájár, 42 éves, nős, 4 gyermeke, 5 szolgálati éve van. Vagyontalan.

Deák Péter: 35 éves, magyaregregyi lakos. Nős, 4 gyermek apja. 8 szolgálati éve van, vagyontalan.

Bernát József: 35 éves, hirdi lakos. Vájár. Családos, 2 szolgálati éve és háza van.

Czikla István: 35 éves, nős, családos, vájár. 8 szolgálati évvel rendelkezik. 6 normál és 4 évi szakiskolai képzése van. Vagyontalan.

Lelovits Imre: 10 szolgálati éve van. 7 gyermekéből már 3 vájár. Vagyontalan.

Kis István I.: 37 éves, nős, vájár. 14 éves szolgálat, földje és háza van.

Molivesz Antal: 30 éves, nős, családos, vájár. 1 szolgálati éve, földje és háza van.

Az igazgatói jellemzés mindegyik munkásról még azt is megjegyzi, hogy rendes, szorgalmas, Nem tudni, hogy mennyire véletlen vagy szándékos, hogy a 12 bizalmi férfiból 6 vagyontalan, 6 vagyonos. Nem tudni azt sem, hogy mennyire véletlen, hogy a vagyontalan bizalmiaknak sok gyermekük van, míg a vagyonosokra ez nem jellemző.

A központi igazgató, *Andreics*, örömet fejezi ki, hogy „rendes munkásokkal” tárgyalhat, majd elmondja, hogy „nem tartja helyesnek”, hogy a munkások szeptember 3-ra gyűlést terveztek, s hogy a tervezett gyűlés célját nem a bányahivatalnak jelentették be elsősorban, pedig a munkások helyzetén a bányahivatal tudna segíteni. Ezt követően kijelenti, hogy tudja, a gyűlésre az „állítólagos indítók az új munkarendszabályzat”, pedig az „egységesen állapított meg a többi kincstári mű szabályzatával”.

A szabályok módosítása csak a törvényes út betartásával lehetséges.

A vasárnapi munkára való berendeléssel kapcsolatban – ami ellen a munkások tiltakoztak – elmondja *Andreics*, hogy a munkások csoportokba lesznek osztva úgy, hogy a munkaév minden vasárnapján más-más csoport teljesítsen vasárnapi munkát. A 6 munkanapnak a teljesítése kötelező, a 7. és 8. műszak csak akkor, ha azt valami rendkívüli dolog indokolja.

Milovecz Antal a megbeszélésen a helyi szövetkezet túl magas árait kifogásolta. *Andreics* bekérte a szövetkezet árjegyzékét, azt összeveti a fali árakkal, s „konstatálja . . . , hogy az egységárak a beszerzéssel járó nehézségek dacára olcsóbbak, mint a helybeli kereskedők árai”. A liszt, a cukor, a kávé, a szalonna, a zsír árát igen mérsékeltnek találja. Egyedül a tengerit találja drágának, de elrendeli, hogy a jövőben ezt az uradalomtól vásárolja a szövetkezet nagyban, így olcsóbb lesz.

Deák Péter a 8 napon túli elzárásra vonatkozó pontot kifogásolja. *Andreics* utasítja a helyi vezetőket, hogy ezt a pontot átdolgozva terjesszék föl a központi igazgatóhoz.

Szóvá teszik továbbá a nők nyugdíjának kérdését, a magas társpénztári fölvételi díjat, a 3 napi betegség esetére fizetendő betegsegély dolgát.

Czikla Nándor azt kifogásolja, hogy az új alapszabály nem ad annyi nyugdíjat a munkásnak, mint a régi.

Andreics kifejti, hogy valóban az első 15 évi munka után ez az alapszabály kevesebb nyugdíjat ígér, de a következő 20–40 év közötti időre viszont többet. Ezenkívül az új alapszabály már 8 évi munkaviszony után ad nyugdíjat, a régi csak 10 év után adott.

A központi igazgató sem tett lényegében többet, mint ígérgetett, s magyarázta az új szabályzat előnyeit. A tárgyalás végén a munkásoktól megkérdezte, hogy részt vesznek-e a vasárnapi gyűlésen. A munkások kijelentik, hogy részt fognak venni, de azt is, hogy a gyűlés tárgyát a titkos választójog és az új véderőtörvény fogja képezni. A gyűlést *dr. Hajdu Gyula* pécsi ügyvéd és *Szabó József* köműves tartja.

A búcsúzáskor *Andreics* kezét fogott a munkásokkal.

A megbeszélés után

A VIII. hó 31-i tárgyalás után a helyzetet *Hippmann* egyik jelentéséből ismerjük meg, amelyet szeptember 5-én írt. Szerinte a helyzet nem javult, a készülődő sztrájk érezteti hatását.

„Az egyes fejtések gyakori omlása, az egyes folyosókon előforduló gyakori törések, a cáberek több ízben történt sérülései, rövidzáródások a legnagyobb valószínűség szerint ennek következményei.”

A dolgozók ellenállása a helyi vezetőség szerint olyan mérvű, hogy az az előírt terv teljesítését lehetetlenné teszi.

A munkások a vasárnapi és a pótműszakokat teljesen megtagadják. Csak 6 műszakot hajlandók teljesíteni. Teljes a bánya lemaradása a fenntartásban és az előkészítési vájásban is.

Hippmann szerint az elveszett műszakok pótlására szükséges 80–100 embert toborozni és fölvenni, valamint átállni a 3 harmados termelésre.

Szeptember 6-án *Schmidt* a központi igazgatósághoz küldött jelentésében az augusztusi megbeszélés egyes pontjaira ad elutasító választ.

Véleménye szerint:

„A munkások renitenciája és követelődzése tisztán a socialdemokrata párt szervezkedésének eredménye, mit semmiféle engedménnyel csitítani nem lehet, mert egyik követelés teljesítése után jön a másik, az elégedetlenség pedig erősödni fog mindaddig, a míg a józanabb munkások azt meg nem elégelik.”

Szeptember 11-én az Esztergom–Szászvári Kőszénbánya RT-től *Nagyományokról* kapott levelet a komlói bánya. Az iratból megtudjuk, hogy *Wesiák József* elővájár, *Kresz József* lövömester és *Krausz* raktáros, a komlói bánya dolgozói, részben *Váralján*, részben *Nagyományokon* tartózkodnak,

„sőt a munkáskolóniába is bejöttek, s mindenholnan a komlói üzem részére munkásokat toboroznak, s e mellett minden korcsmában etetnek, itatnak, szivarokat osztogatnak, stb.” „Az itteni munkások... kedvezőbb kereseti és megélhetési viszonyok között” vannak itt, mint Komlón. „A miqdon a Tek. Címet értesítjük, kérdezzük, mi célból küld ide arczképes igazolvánnyal ellátott toborzókat, kik — bármit ígérnek is a munkásoknak — őket jobb helyzetbe segíteni úgy sem tudják. Megjelenésükkel az embereket csak izgatják és elégedetlenekké teszik.”

A levél, ezt követően kilátásba helyezi, hogy felsőbb szerveknél is szóváteszik a törvénytelen akciót.

A válasz már 1911. szeptember 12-én elmegy Nagymányokra. A levelet Schmidt írta. Mint annyiszor, most is magyarázkodik, a munkások érdekeiről beszél, amikor is a toborzással a kivándorlástól akarta a munkásokat visszatartani, s csak addig, amíg a váraljai bánya újra meg nem nyílik. Leveleiben azt is kijelenti, hogy alkalmazottai utasítása ellenére cselekedtek, s ezért majd megbünteti őket.

Szeptember 16-án Schmidt a bányakapitányságra ír levelet. Ekkor a munkások már a 6 műszakot is csak tessék-lássék teljesítik. Schmidt, mint írja, nem lép föl ez ellen sem, hagyja a „munkásokat annyi munkaszakot teljesíteni, a mennyit akarnak”, szóval kerüli azt, „hogy a munkamegtagadásra a hivatal okot szolgáltatasson.”

Újabb kísérlet a szabályzatok átadására

A szolgálati és munkarendszabályzatok átvételének újabb határideje 1911. szeptember 16-a volt. A bizalmi férfiak tájékoztatása azonban nem nyerte meg a munkásokat, mert a szabályzatokat Schmidt hosszabb beszéde ellenére sem voltak hajlandók átvenni. Schmidt ekkor a budapesti bányakapitányságot levélben fölkérte, hogy szálljon ki Komlóra, s tegyen békés kísérletet a szabályzatok átadására.

Terve az volt, ha ez nem sikerül, akkor egyenként hívja be a munkásokat a szabályzat átvételére, s az átvételt megtagadó munkásokat azonnal elbocsájtja. Azt remélte, hogy ha a munkások egyenként állnak szemben vele, nem olyan bátrak, s átveszik a könyveket.

Ez még azért is jó megoldás, mert a „munkásoknak mai viselkedése előbb-utóbb úgysis munkamegtagadásra vezet, ha tehát a felmondás a munkamegtagadást fogja eredményezni, akkor legalább hamarabb átesünk rajta, s meglesz az a haszna, hogy az izgatókat eltávolítjuk.”

Ugyanakkor elismeri azt is, hogy a „hetenkénti 6 műszak alatt a legjobb szakmány mellett sem kereshetnek annyit, amennyi a mai drágaság mellett egy család fenntartásához szükséges.”

A megoldás nem a keresetek emelése, ez eszébe sem jut Schmidtnek, hanem a 7., 8., 9. műszak újbóli bevezetése. Ha most kitörne a sztrájk, fejtegeti Schmidt, azzal a bánya még jól is járna, hisz a munkások amerikáznak, alig termelnek valamit, s kapják a kötött alapbéreket; ha viszont sztrájk van, nem kell őket fizetni.

Amikor megkísérelték a szabályzatok kiosztását, *Czikla Nándor* munkás, bizalmi férfi egy kérvényt nyújtott át Schmidtnek. A kérvény szövege a következő:

„Kérvény az összes munkások nevében
Tekintetes főnök úr

Azon kérelemmel járulunk a tekintetes főnök úr színe elé, hogy szíveskedjen becses pártfogására venni bennünket, mert idáig vártunk és bízunk, hogy majd job keresetek lesznek, de most már kéntelenek vagyunk a tekintetes főnök úrhoz folamodni munka bér emelés érdekébe hisz reméljük hogy a tekintetes főnök úr is tudja hogy ilyen nagy drágaságban három korona kereset egy 8 órai műszakra kevés s pedig csak minden levonás után csak 2 korona 75 fillér marad egy vājárnak megkérjük mink valamennyi munkások a tekintetes főnök urat ha teheti kérésünk után megadni a 4 korona 50 fillért egy 8 órai műszakra s aztán mink is még nagyobb erővel és szorgalommal álunk elő minek után joban is bírjuk a munkáthacsak hat műszakot csinálunk hetenként és rendes megélhetés meg van még egyszer megkérjük a tekintetes főnök urat mink valamennyi munkások ha talán nem bír rajtunk segíteni akor mink kéntelenek vagyunk a Nagyméltóságú m. kir. minisztériumnak kérvént be nyújtani mert így tovább nem lehet így kibírni a nagy drágaság miat s pedig 8 vagy 9 műszakot hetenkint csinálni az megint egy munkás embernek sok.

Jó szerencsét
kívánunk mind valamennyi munkások.”

Az előbb láthattuk, hogy főnökei felé Schmidt bevallja, hogy 3 koronából megélni nem lehet. Ezt a kérvényt mégis lehetetlen kérésnek tartja, „s csak arra való, hogy legyen a hivatalnak mit megtagadni, amivel munkamegtagadásra lehessen izgatni.”

A kifogásolt pontok

A kérvény átadása után 2 nappal már ismét tárgyaltak a vezetők és a dolgozók.

Schmidt – noha a dolgozók kéréseit teljesíthetetlennek, alaptalan izgatásnak tartotta –, kénytelen volt velük egyezkedni.

A szeptember 18-án folytatott tárgyalásokat is ő vezette. A munkások részéről a választott bizalmiak: *Czikla Nándor, Gillich József, Tóth István* magdi, *Rostás Miklós, Lelovics Imre, Kistarr János, Scheffer Ignác, Preisendörfer János, Ventruba János, Póra János és Gulyás István* voltak jelen.

A bizalmiak száma most 11, de zömében nem az augusztus 31-i tárgyalás emberei. A nagy kicserélődés a munkások bizalmatlanságát tükrözheti.

A tárgyalás célja: elintézni azt, amit augusztus 31-én nem sikerült. A szolgálati és munkarendszabályok dolgában kell valahogyan megegyezni. Az ülésen fölvelt jegyzőkönyv a munkások elégedetlenkedésének okait mutatja meg.

A kifogásolt pontokból, azok változtatási tervezetéből kiderül, hogy a munkások nemcsak enyhíteni akarták a szabályzat előírásait, hanem sok esetben annak szigorúbbá tételét kérték. A 18 kifogásolt pontból 13 esetben

a pontosabb megfogalmazással, enyhébb büntetéssel akartak könnyíteni helyzetükön a munkások, 5 esetben pedig szigorúbb büntetést kértek a szabályellenesen viselkedőkre.

Nézzünk egy példát az első esetre! A munkások régi kifogása már a vasárnapi munka. A szabályzat erről a következőket tartalmazta: „*Meg nem jelenés a vasár- vagy ünnepnap munkához 1 K-tól 4 K-ig*” terjedő büntetést von maga után.

A munkások által javasolt szöveg szerint ez a következőképpen hangzik: „*Meg nem jelenés vasár- vagy ünnepnap munkához 1 K-tól 4 K-ig, azon megjegyzéssel, hogy egy személy havonta csak egyszer berendelhető.*”

Szigoritást kértek a munkások olyan esetekben, ahol a szabályzat biztonsági kérdésekkel foglalkozott. Példa rá a szabályzat 21. § 25. pontja, amelynek lényege eredetileg: „*A bányalámpáknak könnyelmű, tűzveszélyes kezelése, pipa, szivar, gyújtó magával vitele, dohányzás tilos helyeken 2 K-tól 10 K-ig.*”

A munkások az ilyen tettek elkövetéséért első ízben 2 korona büntetést, ismétlődés esetén pedig elbocsájtást javasolnak.

Az igényelt változtatásokkal kapcsolatban Schmidt a bányakapitánysághoz írt összefoglalójában a következőket jelenti ki:

„Olyan változásokat kértek a munkások, melyeknek keresztül vitele a bányaműre nézve semmitéle hátránnyal nem jár, sőt sok esetben a büntetés szigorítása kéretvén a változtatás a bánya biztonságát szolgálja.”

A munkások kifogásolták a társpénztári rendnek azt a pontját, amely kimondta, hogy a bányaműtől távozó munkás a társpénztárba befizetett pénzt nem viheti magával. A munkások kérték, hogy csak 3 évi tagdíjukat tartásuk vissza, a többit pedig vihessék magukkal.

Schmidt közölte a bizalmiakkal, hogy a társpénztári alapszabályzat pontjait a társpénztári igazgatói tanács és a közgyűlés módosíthatja, ő nem, tehát a dolgot ott próbálják meg elintézni.

A munkások ismét kérték a bérek fölemelését, de Schmidt csak annyit ígért meg, hogy még szeptemberben fölülvizsgálja a béreket.

Új tárgyalás

A szeptember 18-i tárgyalás a látszat szerint eredménnyel zárult. Schmidt konkrétumok nélkül sok mindent megígért, érthető tehát, ha a bizalmi férfiak azt *gondolták, hogy a munkások a szolgálati szabályokat átveszik.*

A bizalmi férfiak reményeit a munkások nem teljesítették.

18-án, tehát a lefolyt tárgyalás estéjén, megérkezett a központi bányai igazgatóság kiküldöttje, aki 19-én délben már a bizalmi férfiakkal tárgyalt. A bizalmi férfiak újabb 4 kérést terjesztettek elő:

1. A bányafenntartási munka hetenként vételessék át.
2. A csapatvezetők maguk állíthassák össze a csapatot.
3. Az új munkástelepre vezessék be a vizet.
4. Minden munkás kapjon ócska bányafát.

Schmidt szerint a 4. pont kivételével – mivel ennyi hulladékfa a bányában nincs – a kérések teljesíthetők, s ezt meg is ígérték a munkásoknak.

Ismét úgy látszott, hogy minden simán megy. A munkások ígéretben megkaptak mindent, sor kerülhet tehát a szabályzatok átvételére.

Az 1911-es hangulat

Az eddig történtek leírásából kiviláglik a munkások hangulata. Elkeseredésüket további viselkedésük még jobban megmutatja. A 18-i és 19-i tárgyalások után a bányakapitányság küldötte az összes munkás előtt fölolvasta az ígéretek, hogy ezt követően a szolgálati szabályzatot átadja nekik, *„de ahelyett, hogy a szolgálati szabályokat átvették volna, még azok is visszaadták azt, akik előbb már átvették”*.

Szeptember 28-án Hippmann írásos jelentése a következőket árulja el: 28-án a munkások egy gyűlést tartottak, ahol Hippmann felszólította a munkásokat, hogy csak az maradjon a teremben, aki 8 műszakot akar teljesíteni, *„mire a teremben egyetlen munkás sem maradt”*. Az írásos jelentés szerint pedig *„van köztük olyan, aki szeretne 8 műszakot dolgozni”*, de nem mer, fél a többiektől. *„Ez így tovább nem mehet... a munkások a helyzet uraivá lévén, úgy a hivatal, mint az üzemvezetőség autoritása szenved. Így üzemet vezetni nem lehet.”* Hippmann megoldást követel: *„radikálisan véget kell vetni a passív resistenciának”*.

Mit javasol? A munkások egyenkint szólíttassanak be a hivatalba, ahol mindegyik tanú előtt valljon színt:

„alávetik-e magukat a rendszabályoknak, s pedig a változatlan rendszabályoknak, vagy sem, átveszik-e ezeket, vagy sem, hajlandók-e heti 8 műszakot teljesíteni, vagy sem?” „Ha nem hajlandó, mondassék fel a munka az ilyennek, ha a munkások 2/3 részének is fel kellene mondani.”

Ezzel egyidőben a többi kincstári vállalattól 2–3 embert kell kérni a sztrájk megtörésére.

Szeptember 20-án Schmidt még a következőket írta:

„itt tisztán a szociáldemokrata párt izgat, és terrorizál, hogy az összes munkásokat a párt tagjainak megszerezze.” „A sztrájkon tehát át fogunk esni, ha az őszi hideg eső hamar be nem áll, akkor még az ősszel, ha ősszel nem, akkor tavasszal.”

„A termelés visszaesése, a biztosított alaphérek a hivatalt olyan nagy veszteségbe fogják sodorni, hogy a folyó év folyamán alig fogjuk kiheverni.”

Schmidt tehát valami „passív resistenciával” várja a sztrájkot. Szeptember 28-án Hippmannal ellentétben a következőket írja:

„A szolgálati és munkarendszabályzat átvételéhez most nem kell ragaszkodni, majd ha a kívánt módosítás megjön, akkor lehet őket az átvételhez kényszeríteni. A heti 6 munkaszakot csak úgy lehet 8-ra felemelni, ha azt a munkások kívánják, erre kényszeríteni nem lehet.”

Schmidt a kivárás taktikáját hirdeti, s Pesten is ezt fogadják meg. A szabályzatokat nem adják át, durva kényszerítő eszközöket nem alkalmaznak a termelés fokozása érdekében. Ezzel az érlelődő sztrájkot sikerült ugyan el-
kenni, de a munkások helyzete, hangulata nem javult, az amerikázás tovább folytatódott.

Schmidt hangja a tőle megszokott jóval nyugodtabb, talán „az őszi hideg eső” mihamarabbi beköszöntésében reménykedik.

A sztrájk egyik oka

A Baranyai Művelődés 1977. III. számában szóltam egy komlói bányász-zenekarról, amely a föltevés szerint 1909-ben alakult meg. A föltevés bizonyosság lett, a zenekar működött.

Az 1911. évben a sztrájkhangulat egyik okozója a zenekar. A Munkás 1911. április 2-i számában kifogásolják, hogy zenedíjat, 20 fillért szednek be minden munkástól, de a zenekar csak a kávéházban játszik, ahová munkás be sem léphet.

A Munkás 1911. június 11-i számában az egyik vádpont is a zenekarral kapcsolatos. Az alapdíjat irgalmatlanul levonják azzal a

*„hazug ürüggyel, hogy a zenekart azért kell fenntartani, hogy az elhalt bánya-
munkásokat elkísérje utolsó útjukra, ha azokat — Komlón temetik.*

*A zenekar azonban a temetésre is csak akkor vonulhat ki, ha a főnök úrnak
kedve tartja azt megengedni.”*

A következőkben megtudjuk még, hogy a zenekar a kaszinóban zenél, s a munkások évente csak egyszer hallhatják a játékát, akkor is csak negyed órára, amikor Jánosi Engel Adolf születésnapja alkalmából annak szobra előtt játszik.

A Munkás vádjaira adott válasz 1911. június 17-én azt mondja, hogy a zenekart minden Komlón tartott temetésre kirendelik, s hogy kéthetente ad a zenekar térzenét.

1911. augusztus 31-én a bizalmi férfiakkal folytatott tárgyaláson *Márton István IV.* bizalmi férfi ismét fölveti a zenekar kérdését, mert a „munkások fizetik a zenét és mégsem részesülnek benne”. Kéri, hogy a zenekar legalább a „társpénztári tagok temetésén jelenjen meg”.

Az elnöklő központi igazgató válaszában elrendelte, hogy a zenekar ezentúl ne csak a helybeli, hanem a vidéki társpénztári tagok temetésén is jelenjék meg. Amennyiben anyagilag a rendelkezésére álló pénzalap ehhez kevés, a „pótlendő hiány az üzemi költségek terhére lesz elszámolandó”.

Ezt követően a zenekarról ismét nincs hír.

A BALOLDALI MOZGALOM ALAKULÁSA 1929—33 KÖZÖTT BARANYA MEGYÉBEN

A New York-i tőzsdének 1929 októberében történt összeomlásával robbanásszerűen bontakozott ki az 1929–33 közötti világ gazdasági válság, amely országunkban a termelés mindenirányú csökkenésén keresztül az árrendszerek teljes fölbomlásához, a hazai gazdasági rekonstrukció megállásához vezetett.

A belső piac összezsugorodásával egyenes arányban süllyedt az életszínvonal is, ami a munkásság és parasztság fokozottabb elnyomódását jelentette. A válság éveiben sajnálatos módon $2\frac{1}{2}$ -szeresére emelkedett soraikban az öngyilkosok száma. A munkanélküliség állandósult, kialakultak a nyomortanyák, valamint a zsúfolt éjjeli menedékhelyek. A létfenntartáshoz elegendő kalória fogyasztás ekkor 40⁰/₀kal volt kevesebb a szükséges minimumnál.

Ebben a feszült helyzetben tette aktivabbá illegális körülmények között politikai harcát a Kommunisták Magyarországi Pártja. Agitációs és szervező tevékenységére különösen az 1930 márciusában tartott II. kongresszus után került sor. Ezen többek között megvitatták az elkövetkező évek feladatait, a párt szakszervezeti és ifjómunkás mozgalmának irányelveit. Foglalkoztak agrárpolitikai és szervezeti kérdésekkel is.

A demokratikus centralizmus elvein alapuló szabályzat kidolgozása lehetővé tette a szakszervezeti, valamint a különböző kulturális és sportegyesületi tömegszervezetekben történő vezetés megszerzését, és az üzemi sejtek kialakítását. A Mecsek-vidéki bányaiipari centrumok mellett szerte a megyében is kialakultak azok a kommunista szervező magok, amelyek irányítói lettek a tüntető sztrájkoknak és a széles körű agitációs munkáknak.

Az 1930. szeptember 1-i pécsi csendes tüntetésen, amelyet a helyi Szociáldemokrata Párt szervezett, 1500 munkás és az országos vásárra ideseregülő mezőgazdasági dolgozó vett részt.

A „Dunántúl” című pécsi sajtóorgánum ekkor 1500 munkás sétájának nevezte a „vörös szeptember” elsejei tüntetést, nem érezve még benne a sejteket összefogó „kerületi bizottság” irányító tevékenységét, amely *Pécsett, Mecsekszabolcson, Komlón, Vasason, Hosszúhetényben*, a megyeszékhelyi laktanyákban már megkezdte a kommunista röpiratok terjesztését és a valószínűség bemutatását. Ugyanezen év szeptember 6-án azonban kénytelen már elismerni, hogy az egyik röpcédula – „*A falu dolgozóihoz*” – címmel a nemrég

életbe léptetett bolettarendszerrel kapcsolatosan mond kíméletlenül heves és izgató tendenciájú kritikát a kormányrendszerről. A másik röpcédula – „*Munkásnők és proletárányák*” – kezdetű pedig a háború és a magyarországi fegyverkezés ellen izgatott, és föltekerte a kérdést, hogy – „*akarjátok-e a háborút és akarjátok-e még egyszer a kukoricakenyeret?*”

A kevésbé meggyőző szövegű második számú röpcédula mellett a harmadik nyomtatvány – „*Munkások, elvtársak!*” – fölszólítással kezdődött és az augusztus elsején rendezett „vörös nap” mérlegét állította föl, amelyben arra a következtetésre jutott, hogy a korábbi – „forradalmi” – megmozdulások eredményei biztató kilátást nyújtanak a magyar proletariátus harcaihoz.

Az államrendőrség pécsi kapitánysága az eset kapcsán hetekig tartó nyomozással eljutott a KMP Kerületi Bizottsága vezetőjéhez, *Vass János* géplakatoshoz, aki 1929 óta állt kapcsolatban a párt központi szerveivel. Letartóztatásakor több mint 1000 röpcédulát és rengeteg „*Új Március*” című, a KMP Komminter Szekciója által kiadott lapot találtak a lakásán. Ezeket illegálisan terjesztette. Az ellene irányult nyomozás és peres eljárás alatt sem fődte azonban föl a baranyai kommunista sejteket, és ezzel az 1932-ben újra föllendülő illegális pártszervező munkának bázisalapját épségben megmentette.

A Pécsi Szociáldemokrata Párt csoportjaiban, a Munkásképző Egylet szavalókórusaiban és a bányatelepeken újra kiépülhettek a sejtközi összeköttetések, létrehozhatták a szakszervezetekben dolgozó baloldali munkások és az egyetemisták hálózatát. A mozgalmat kiterjeszthették Pécs város üzemekre és ifjűmunkásságára is.

Az illegális munka szálai *Haraszi István* V. éves orvostanhallgató kezében összpontosultak. Az alig 23 éves diák Budapesten ismerkedett meg a kommunista tanokkal, a konspiráció szabályaival. Működése során állandó kapcsolatban maradt a központtal, ahonnan titkos írásos utasításokat és feladatokat kapott az 1932 őszén általa megindított pécsi szervezkedéshez. Gyakran szervezett kirándulásokat a Mecsekre, ahol barátai és beszervezett munkások előtt a kommunizmus céljáról, a szervezkedés szükségességéről, a sejtrendszerről és a sejtekben történő szervezkedésről tartott előadásokat.

Lakását is fölhasználta rendszeres összejövetelekre, ahol főleg egyetemi hallgatókkal együtt közösen vitatta meg a fönnálló társadalmi rendszer megváltoztatásának időszerűségét.

Az előadásokat mindenkor fölhasználta a kommunista pártba való beszerzésre, ahol ő az egyetemi hallgatók sejtjének vezetését látta el. Fölolvasásokat tartott a „*Munka*” című radikális folyóiratból, és a KMP irányítása alatt álló tudományos, marxista „*Társadalmi Szemléből*”. Előfordult, hogy a „*Vörös Zászlók alatt*” című verseskönyv tiltott dalait is énekelte hallgatóival. A tudati és az érzelmi meggyőzés mellett mindig nagy figyelmet fordított a tiltott sajtótermékek szétszórására és azok terjesztésére. Tervezte az ipari munkások és az ifjűmunkások sejtjeinek fölállítását, ahol fölvilágosító, nevelő feladatok kapcsolódtak volna az illegális munkák végzéséhez. Mindig megkülönböztetett gonddal kezelte a pécsi bányászok szervezkedését, ahonnan rendszeres jelentéseket kért a politikai hangulatról, a munkások pártállásáról és a termelt szénmennyiségéről.

Hálózatának kiterjedettségét mutatja, hogy letartóztatásakor a nyomozó hatóságok mintegy 100 emberre terjesztették ki a megfigyeléseket. Közülük 46 ellen a Pécs városi Ügyészség az „állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására és megsemmisítésére és különösen az úgynevezett proletár társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos úton való létesítésére” történő mozgalom miatt bűnvádi eljárást kezdeményeztek.

A kommunista szervezők közül *Haraszi István* orvostanhallgató, pécsi, *Benczur Gyula* borbély és fodrászsegéd, pécsi, *Horváth Matievics József* bányamunkás, pécsi, *Taksonyi József* bányamunkás, komlói, *Taksonyi István* bányamunkás, mecsekszabolcsi, *Kristófik András* bányamunkás, mecsekszabolcsi, *Till József* bányamunkás, mecsekszabolcsi, *Ruppert János* bányamunkás, mecsekszabolcsi, *Losonczi Imre* orvostanhallgató, pécsi, *Vajda János* bányamunkás, somogyi, *Tóth János* kőbányamunkás, hosszúhetényi, *Jakab József* kőbányamunkás, hosszúhetényi, *Radó Boldizsár* bányamunkás, hosszúhetényi és *Lovas János* bányamunkás, hosszúhetényi lakosokat 1933. június 14-én őrizetbe vették a szervezetbe beépülő rendőrségi ügynökök jelentései alapján.

A Haraszi-csoport tagjai közül a törvényszék a részben beismerő, részben kikényszerített vallomások alapján 19 szervezett sejttagra különböző börtönbüntetéseket szabott ki, 27 vádlottat pedig fölmentett. A föllebbezések folytán az ügy a Legfelső Bíróság, a Magyar Királyi Kúria elé került, ahol a szabadságvesztéseket súlyosbították.

Azok ellen, akik a nyomozati adatok szerint a szervezkedésről tudtak, de azt a hatóságoknak nem jelezték, 1934. március 14-én szintén vádat emeltek „*dr. Boros István* és társai kommunista szervezkedése” címén.

A lebukás után válságos helyzetbe került a Baranya megyei és pécsi baloldali mozgalom. A bányászokat, a főiskolásokat, az ifjúmunkásokat, a kisiparosokat és a falusi lakosságot magába tömörítő mozgalom az ítéletek kihirdetésével megtorpant, teljesen azonban nem bénult meg. Akik nem emigráltak a börtönbüntetés letöltése után, újból megtalálták az utat a munkásmozgalomhoz.

A külföldre távozottak közül sokan a spanyol háborúban bukkantak föl ismételten, mint például *Haraszi István* is, aki oklevelének megszerzése után századosi rangban működött orvostolmácsként a Dombrovsky-brigádnál. 1939-ben Spanyolországból Franciaországba, majd onnan *Pablo Neruda* segítségével Chilébe távozott, ahol 8 évig orvosként dolgozott. 1947 őszén tért vissza ismét Magyarországra.

Fölhasznált irodalom:

1. Berend T. Iván—Szuhay Miklós: Magyarország gazdaságtörténete II/1. rész (1918—1944). Kézirat. Felsőokt. jegyzet ell.
2. Nagy István: Magyarország története (1918—1945). Kézirat. Felsőokt. jegyzet ell.
3. Válogatott dokumentumok a baranyai—pécsi munkásmozgalom történetéhez, 3. kötet, 1929—1944. Pécs, 1972. Szerkesztették: Babics András és Szita László.
4. Magyarország története 1918—1919. 1919—1945. 8. kötet. Ak. Kiadó. 1976. Főszerkesztő: Ránki György.
5. Munkásmozgalmunk harcosai (Baranya megyei bibliográfia). Pécs, 1968.
6. Baranya megyei Levéltár 14. fond. Személyek. Boros István személyi iratai.

A Tanárképző Főiskola Főigazgatósága és Tanácsa, valamint az Ének-Zene Tanszék tanárai és hallgatói nevében búcsúzom Tőled, kedves kollégánk és atyai jó barátunk, szeretett Jóska bátyánk.

Hegyi Józsefet pályaválasztásában és szellemi elhivatottságában nem kisebb ember, mint a XX. századi magyar zene kiemelkedő nagy egyénisége, maga Kodály Zoltán erősítette meg, és ő – hű tanítványként – a kodályi gondolat gyakorlati valóra váltásának: a magyar zenei nevelés eredményes megvalósításának szentelte egész életét.

A zeneakadémiai tanulmányok befejeztével és a pályakezdő évek után idestova három évtizede, hogy az Ének-Zene Tanszék vezetőjeként a tanárképzés egyik felelős irányítója és szervezője lett. Szakbizottsági elnökként több éven keresztül irányította az ének-zene tanárképzés formai és tartalmi továbbfejlesztését szolgáló korszerűsítési reformmunkákat.

Közel negyedszázados főiskolai tanári munkája során a zenei nevelés jövődjének szakembereinek százait oktatta a hivatás gyakorlásához szükséges ismeretekre, élő példát mutatva számukra. Talán nem túlzás azt mondani, hogy ma Magyarországon alig van általános iskolai énektanár, aki közvetve-közvetlenül ne az ő tanítványa volna.

Kiváló pedagógus volt, higgadt, türelmes, aki a legnehezebb pedagógiai helyzetekben is képes volt megtalálni a legcélravezetőbb, a legeredményesebb megoldást. Volt növendékei közül sokan ma országosan és nemzetközileg is ismert és elismert szakemberek, akik szeretettel gondolnak vissza a vele eltöltött termékeny évekre.

A hétköznapi oktatómunka mellett – gazdag pedagógiai tapasztalatainak fölhasználásával – készítette az új jegyzeteket és tankönyveket, amelyek közül ma is több használatos nemcsak a tanárképző főiskolákon, hanem más felsőoktatási intézményekben is.

Gyakorló muzsikusként csak Pécsen közel másfél évtizeden keresztül vezette főiskolánk, majd a Mecsek Együttes énekkarát, gazdag élményeket nyújtva énekeseinek és hallgatóinak egyaránt. És még mennyi mindenre futotta idejéből!? A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából rendszere-

* A temetésen elmondta *Jakab Zoltán* tanszékvezető

sen foglalkozott népdalgyűjtéssel; komponált is; nem volt év, hogy egy-egy jelentősebb tanulmány vagy dolgozat ne jelent volna meg tollából; mindenütt ott volt, ahol a zenei nevelés ügyében élő szóval, tollal valamely területen tenni lehetett és tenni kellett.

A különböző – főiskolai, megyei, országos – fórumokon végzett kiemelkedő szakmai-pedagógiai, közéleti-társadalmi tevékenységét államunk a Munka érdemrenddel, az Oktatásügy Kiváló Dolgozója, a Szocialista Kultúráért kitüntetésekkel és más elismerésekkel honorálta.

Végtelen munkabírására jellemző, hogy amikor egyre súlyosbodó betegsége miatt meg kellett válnia vezető beosztásától, ismét volt ereje újítani, saját elméleti képzettségét továbbfejlesztve megszerezni az egyetemi doktori címet.

Mindezek mellett megértő vezető és jó kolléga, idősebb barát volt, akinek mindig maradt ereje és ideje, hogy mások gondjával, bajával törődjék és segítsen, ha módjában állt.

Tisztában volt betegsége kimenetelével. Volt bátorsága szembenézni a jövővel. Fogyo napjait kitarató, rendszeres munkával töltötte. Alig néhány hete adta át megőrzésre tanszékünknek – összegyűjtve és katalogizálva – eddig nyomtatásban megjelent, illetve még kéziratban lévő munkáit. Páratlanul termékeny, gazdag és harmonikus élet volt az övé.

Főiskolánk egyik kiváló tanárát, a magyar zenei nevelés egyik sokoldalú, kiemelkedő egyéniségét vesztettük el dr. Hegyi Józsefben.

Most, hogy elment, közös kincsként élete példáját hagyta ránk. Termékeny, mindannyiunkat követésre ösztönző örökség. Általa marad velünk és közöttünk.

A volt tanítványok, a tanszéki kollégák, a hallgatók és a főiskola vezető-sége nevében búcsúzom Tőled, Jóska bácsi!

Emlékedet kegyelettel megőrizzük.

Nehezen tudjuk elhinni, hogy már nem látjuk többé, amint éppen konferenciát vezet, új tudományos eredményeit adja elő vagy éppen hozzászólásával helyesbít egy-egy kérdést, vitatkozik számára elfogadhatatlan nézetekkel. Hiszen nem is olyan régen a Magyar Néprajzi Társaság pécsi vándorgyűlésén elnökölt és tett hitet a népművészet továbbélése mellett, melynek legszebb alkotásai belekerülnek a szocialista nemzeti műveltségbe és ott annak szellemében fejlődnek tovább. Hiába tudtunk súlyos betegségéről, mégis az egész országot váratlanul érte halála híre. Különleges egyénisége egyszerre volt európai rangú tudós, politikus és a közművelődés harcosa. Most döbrentünk rá, hogy egyik területen sem tudjuk azt az űrt betölteni, amit maga után hagyott. Az viszont kötelességünk, hogy megkezdett munkáit igyekezzünk tovább folytatni, szélesíteni és befejezni.

Szülővárosa, Szabadka, csak rövid ideig mondhatta magáénak, mert valójában Szegeden nőtt fel, végezte iskoláit, itt bontogatta a szárnyait, itt jelentek meg első írásai. Ha később fizikailag el is szakadt szeretett városától, de mindig hangoztatta odatartozását. Nem indult néprajzkutatónak. Az egyetemen latin, magyar, görög tanárnak készült és az első évben csak véletlenül vette fel Solymossy Sándor népköltésszettel foglalkozó előadását. Még egy év sem múlik el, már Szegeden és környékén, de főleg a Nyírségben járja a falvakat, jegyzi a meséket és balladákat.

A magyar falu számára nemcsak tudományos téma. Azonnal meglátja elmaradottságát, nyomorát és kizsákmányoltságát. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumában sokszor hangot ad ennek, ahol szoros barátság fűzi többek közt Radnóti Miklóshoz. Sorra jelennek meg kisebb-nagyobb könyvei, melyek közül csak egynéhányat említek: *Mondotta Vince András béreslegény*, *Máté János gazdalegény* (1933), *Tömörkény István* (1934), *Székely népballadák* (1935), *Nyíri és rétközi parasztmesék* (1935), a *Magyar Népismeret* (1937), *Parasztságunk élete* (1937) és még sok más.

A fővárosban, mint a Magyar Rádió lektora megszervezi a népzenei és népköltészeti hanglemezsorozatot Bartók Béla, Kodály Zoltán, de főleg Lajtha László közreműködésével. Szerkeszti a *Magyarságtudomány* című folyóiratot, majd elindítja az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény című sorozatot, melynek első kötete: *Fedics Mihály mesél*, 1940-ben jelent meg. Ebben Ortutay elsőként vizsgálja az egyéniség és közösség viszonyát a népköltészetben. Azóta ez a sorozat, szerkesztésében, már a huszadik kötet körül jár.

A rádió azért is vonzotta, mert így lehetősége nyílt a néprajzi ismeretterjesztésre. Előadásorozatai felhívták a figyelmet nemcsak a néprajzra, hanem azokra az értékekre, melyeket a magyar parasztság az elnyomás évszázadaiban hozott létre. Előadásainak egy részét könyvben is megjelentette, mely *Kis magyar néprajz* címen magyarul és idegen nyelveken számos kiadást ért meg. Ennek előszavában írja le először azt, amit egész életében az ismeretterjesztésben követett: „Önmagunk megbecsülése, ha a népszerűsítés, felvilágosítás munkája alatt, nem a felszínes és könnyelmű fecsegést értjük. Talán helyesebb módszer az, hogy a fölvetődő kérdéseket teljes komolyságukban és súlyukban vesszük vizsgálóra s ha talán ez néhol nagyobb fáradságot kíván az olvasótól, nagyobb belemélyedést a témába, más oldalon, így remélem, kárpótolni fogja.”

A felszabadulás után, mint a Rádió elnöke ebben az intézményben az ismeretterjesztés számára először biztosított megfelelő területet. Vallás és közoktatásügyi miniszteri működése általánosan ismert, hiszen viszonylag rövid idő alatt közoktatásunk új alapjait rakta le.

Ma már kevesebben ismerik, hogy a magyar múzeumok megújulása is a nevéhez fűződik. 1949–1953 között a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának (MMOK) elnöke. Ez idő alatt jelenik meg az első modern múzeumi törvény. A vidéki múzeumokat, a fővárosiakkal együtt állami kezelésbe veszik, ami a helyreállítást, a tudományos és ismeretterjesztő színvonalat eddig soha nem remélt magasságra emeli. Kitűnő munkatársaival együtt e négy év alatt megteremtette a lehetőséget a múzeumi munka felvirágoztatásához. Minden múzeumban új állandó kiállítás nyílt és ezek nemcsak tartalmilag, hanem külsőben is elérték, sőt meghaladták az akkori európai színvonalat. Így akik magunk is részt vettünk e korszak múzeumi munkálataiban, joggal tekinthetjük ezt a magyar múzeumok virágzó időszakának.

Ortutay Gyula nemcsak a múzeumokban, hanem általában a tudományos életben is mindig hangsúlyozta, hogy az új eredményekkel a legszélesebb tömegeket meg kell ismertetni. Ezért indította meg a rádióban a *Kis magyar néprajz* sorozatot, melyet haláláig szerkesztett. Ezért vett részt a *Repülj páva* mozgalom elbírálásában még akkor is, amikor már ezt egészsége alig-alig engedte. A különböző kiadóknál szorgalmazta az olyan sorozatok megjelentetését, melyek a szélesebb érdeklődőket a népművészet különböző ágai-
val ismertette meg.

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat munkáját kezdettől támogatta. 1964-től haláláig mint annak elnöke úgy vezette, hogy az intézmény jelentő-

sége megsokszorozódott. Ugyanakkor ellátta a *Valóság* szerkesztő bizottságának elnöki tisztét, ami számára mindig kedves kötelességnek számított, minden ülésen részt vett és nagy tudásával, tapasztalatával és gyakorlatával segítette a szerkesztés munkáját.

Sokszor csodáltuk, hogy tud eleget tenni annak a rengeteg feladatnak, melyet az iránta megnyilvánuló bizalom ráruházott. Hiszen nemcsak egyetemi tanár volt, aki lehetőleg nem mulasztott órát, de a Magyar Néprajzi Társaság elnöki tisztét is három évtizeden át töltötte be. Számos akadémiai feladatát nem is említve csak néhányat sorolok fel megbízatai közül: a Hazafias Népfront főttkára, majd alelnöke, országgyűlési képviselő, az Elnöki Tanács tagja, az Országgyűlés Kulturális Bizottságának elnöke. Ez utóbbit különösen fontosnak tartotta, mert így tudta az oktatásüggyel és a közművelődéssel a kapcsolatot tartani.

Számára nem voltak nagy és kis ügyek. Ha valaki hozzáfordult valamilyen kéréssel, akkor azt a lehetőséghez képest mindig teljesítette. Egyaránt nyitott meg országos jelentőségű kiállításokat, szólalt fel vagy tartott előadást nemzetközi konferenciákon, de ugyanezt megtette a falusi gyűjteményekkel vagy éppen egy iskola megnyitásán is valamelyik kis községben. Egyszer megkérdeztem Tőle, hogy miért nem tesz különbséget fontos és kevésbé fontos feladatok között, hiszen ezt a nagy megterhelést nem bírhatja soká. Azt válaszolta, aki azt a kis falusi múzeumi gyűjteményt létrehozta vagy azt az iskolát felépíttette, annak ez a legfontosabb és így kell nézni a dolgot.

A számos megbízata, feladat között arra is volt ideje, hogy létrehozza a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportját, mely már több mint harminc tudományos munkatárssal egyre inkább a magyar néprajztudomány központi, irányító intézménye. Itt készül a *Néprajzi Lexikon*, melynek első kötetét (1977) még kézbe vehette, a többi kötetek készítését irányíthatta. A magyar néprajz nagy, hatkötetes összefoglalásának munkálatait elindította és kijelölte a követendő utat. Az utóbbi három évben Vele készítettem el *A magyar néprajz* című kézikönyvet, mely ez év végén jelenik meg magyarul, majd több európai nyelven, hogy a magyar néprajztudomány eredményeit közvetítse az egész világon. Ennek megjelenését, melyet nagyon várt, sajnos már nem érhettem meg.

Ortutay Gyula gazdag egyéniségét, szerteágazó munkásságát felmérni csak az utókor tudja, de azt már ma is látjuk, hogy veszteségünk óriási, és ezt az idő nem fogja csökkenteni. Számunkra az marad, hogy emlékét tisztelettel és szeretettel megőrizve olyan lankadatlan erővel munkálkodjunk, mint ahogy azt Ő tette.

Balassa Iván

